UJABB TANULMÁNYOK

A HONFOGLALÁSI KOR EMLÉKEIRŐL

IRTA

HAMPEL JÓZSEF

116 KÉPES TÁBLÁVAL ÉS ÁBRÁKKAL A SZÖVEGBEN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1907

Ára 10 korona.

UJABB TANULMÁNYOK

A HONFOGLALÁSI KOR EMLÉKEIRŐL

IRTA

HAMPEL JÓZSEF

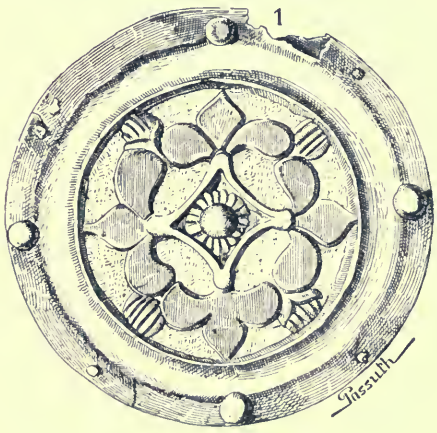

116 KÉPES TÁBLÁVAL ÉS ÁBRÁKKAL A SZÖVEGBEN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1907

Budapest, 1907. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.

I. BEVEZETÉS. IRODALOM.

Archaeologiai kutatásainkban »honfoglalási kor« elnevezése alatt jóval hosszabb időszakot szoktunk érteni, mint azt a néhány évre terjedő szakaszt, mely a vitéz ősöknek elég volt arra, hogy maguknak fegyveres kézzel itt új hazát hódítsanak.

Lovas vitézeink sírjaiban találtatni szokott érmek ugyanis csak hozzávető, évtizedekre terjedő időhatározásra jogosítanak. Nem is állíthatjuk, hogy képesek vagyunk épen a honfoglalás néhány évéből származó holmikra rámutatni, sőt az emlékek tömegét a történetben szokásos vezéri és királysági kor szerint sem birjuk szabatosan különválasztani; ez idő szerint csupán annyit tudunk a lovas sírok időtartamáról, hogy mintegy öt-hat nemzedékre terjednek, másfél századra.

Még inkább tágul kutatásaink kerete, ha nemcsak a hódítók, de a meghódolók hagyatékára is vagyunk tekintettel. Nemzedékek hosszú sora óta birhatta az itteni lakosság lakóhelyeit, mikor reája támadt a magyarság és azután sem hagyta el.

Sírjaik mellékletei szerények, fontosságuk nem mérhető össze a honfoglalók hagyatékával, de a sírjaik száma sokkal nagyobb. Azokban korhatározó érmek csupán a XI. századtól kezdve találtattak, számos sírjuk bizonyára megelőzi a királyság, sőt valószinűleg a vezérek korát. Tehát tanulmányaink szükségképen a IX. századra, sőt részben korábbi századokra is visszanyúlnak.

Azért már 1900-ban »A Magyar Honfoglalás Tört. Kútfői«-ben ily tágabb keretet adtam az akkor előttem ismeretes leletek összefoglalásának és mikor most ezt a leltárt kibővítem és tanulmányaimat az egész anyagra alapítom, ugyanoly széles keretre kellett terjeszkednem.

*

Szaktársaink fokozott buzgalma és a kedvező véletlen 1900 óta tetemesen gyarapította az emlékek tömegét. Alig van az ország sík részein oly táj, a hol nem akadtak volna újabban is sírok vagy szórványos leletek és köszönettel tartozunk munkatársainknak, hogy tapasztalásaikról oly szorgalmasan értesítették az Arch. Értesítőt.

Leginkább e folyóiratra kell hivatkoznunk, mikor a következőkben hozzávetőleg földrajzi egymásutánban a leletekről és irodalmi tárgyalásukról rövid áttekintést nyujtunk.

Bereg megyével kezdvén a sort, hol annak idején Lehóczky Tivadar a szolyvai sír fölásásával és közzétételével oly nagyot lendített a kutatáson : 1900-ban ismét ő mentette meg a tudomány számára a beregszászi sírleletet és neki köszönjük az első híradást (A. É. 1900. 398—402).

Zemplénben 1902-ben Agárdon akadtak lovas sírra. Dokus Gyulának köszönhető, hogy róla értesültünk. Sárospataki leletről dr. Szendrei János közölt ismertetést (A. É. 1904. 233).

Szabolcs megyében fáradhatlan munkatársunk dr. Jósa András 1900-ban ásatta föl a tuzséri sírokat és nyomban közzé is tette becses megfigyeléseit (A. É. 1900. 214—224). Ő ismertette az anarcsi, fölötte érdekes korongot (A. É. 1902. 297—298), neki köszönhető a gégényi leletről való híradás (A. É. 1904. 175—176) és a demecseri régiségek ismertetése (A. É. 1902. 298—299).

Hajdu megyét egy érdekes hajdúböszörményi sírlelet (A. É. 1902. 437. és 439) és a debreczeni határban lelt lovas sír képviseli (Debr. Kalendáriom 1907. Zoltai Lajos 54. l.).

Biharban Külső Puszta-Kovácsiban Cséplő Péter és Középesi Gyula ásattak föl soros temetőt (A. É. 1899. 360-tól 366-ig). A bihari vár közelében 1903-ban Karácsonyi János ásatott föl lovas sírokat (A. É. 1903. 66—67 és405—412.)

Békésben Csallány Gábor kitartó szorgalmú kutatónak a Mezőberényben végzett ásatás köszönhető (A. É. 1905. 40). Darnay Kálmán Szeghalmon ásatott (A. É. 1905. 66—70). A régibb ásatások közül Zsilinszky Mihály gerendási ásatásainak eredményeit foglaltuk be leltárunkba (A. É. 1879. 158—159).

Csongrád megyéből Csallány Gábornak számos sírlelet közlését köszönjük (A. É. 1905. 35—42). Szeged környékéről az érdekes domaszéki sírleletet tette közzé Reizner János (A. É. 1903. 268—272), újabban utódja Tömörkényi István az oroszlámosi temetőről adott közleményt (A. É. 1904. 264—270).

Bács megyében Rödiger Lajos ismertetett lovas sírokat (A. É.). Cziráky János nagy szorgalommal ásatta föl és ismertette a gombosi (bogojevai) temetőt (A. É. 1900. 265—267 ; 1901. 424—428 ; 1903. 60). Új-Futakról lovas sír maradványai jutottak a zombori múzeumba (A. É. 1904. 261).

Torontál megyében Kisléghi Nagy Gyula Puszta-Bukován volt lelkes munkatársunk ; már 1904-ben értekezett odavaló lovas sírokról (A. É. 1904. 417—421) és legutóbb ismét tett közzé néhány érdekes lovas sírleletet (A. É. 1907. 266—279). Török-Kanizsáról szétdúlt sírok maradványai jutottak a Nemzeti Múzeumba (A. É. 1902. 314—315). Az ankaszigeti leletről Reizner János adott hírt (A. É. 1901. 209—210).

Csanád megyéből eredő érdekes kardot Nagy Géza ismertetett (A. É. 1901. 285—286).

Temes megyéből Verseczről származó csüngő díszek érdekesen egészítették ki ismereteinket e rejtélyes ékszerekről (A. É. 1901. 189).

Pest megye. A kiskunhalasi határ gazdag szórványos leletekben (A. É. 1902. 305—308). Puszta-Szent-Imréről is érdekes leletekkel ismerkedtünk (A. É. 1902. 309—310). Kecskemétről az ottani ev. collegium jutott sammanida dirhem birtokába (A. É. 1902. 309). Dunapatajról, Czeglédről, Hódmezővásárhelyről, Tápió-Szeléről és egyebünnen szerzett a N. Múzeum ékszereket, melyek a jelen áttekintésben szerepelnek legelőször. Budapesti kardról értekezett Nagy Géza (A. É. 1906. 129—135).

Borsod megyében Domaházán akadtak 1902-ben néhány sírra (A. É. 1902. 300—301). Szirma-Besenyőn ékszereket találtak (A. É. 1903. 399).

Heves megyét a N. Múzeumba került ecsédi és pusztacsákberegi leletek képviselik, melyek most tárgyaltatnak majd legelőször.

Nógrád megyében dr. báró Nyáry Albert lépett nagysikerű ásatásaival apja nyomdokaiba. Egyik hely a pilini Sirmány volt (A. É. 1902. 210—241 és 1904. 50—70). A másik Lipta-Gerge (A. É. 1906. 276—278). Váczcsürögdi kardról értekezett Nagy Géza (A. É. 1906. 129—135).

Komáromban Puszta-Szilasról ismerkedtünk sírleletekkel (A. É. 1902. 302).

Győr megyében a győri határban fáradhatlan munkatársunk Börzsönyi Arnold 1903-ban ásatott föl sírokat (A. É. 1903. 67—69) és 1905-ben is adott hírt régi magyar emlékekről (A. É. 1905. 186—188). Keczölön lelt karolingikus lándsákról értekezett báró Miske Kálmán (A. É. 1900. 96).

Esztergomból a N. Múzeumba jutottak érdekes sírleletek (A. É. 1902. 438 és 441).

Zala megyében Darnay Kálmán, a kitartó gyüjtő, mentett meg sírleleteket és adott róluk hírt (A. É. 1899. 278 és 1907. 91 és 191).

Fehér megyében különösen Székesfejérvár vidéke volt gazdag leletekben. Gr. Zichy Jenő gyüjteménye onnan egy sammanida dirhemet őriz (A. É. 1902. 314). A székesfejérvári Demkóhegyen Lichtnekert József ásatott föl 1902-ben 21 sírt és újabban is kedvező eredménynyel vezetett ott két ásatást, melyeknek az eredményeiről V. szakaszunkban adunk számot. Csákberényből 11 sírból származó leletek kerültek a N. Múzeumba, ezekről is adunk részletes hírt az V. szakaszban.

Baranya megyében Duna-Szekcsőn találtak ékszereket (A. É. 1902. 315 és 1906. 85).

Tolna megyében Haugh B. tanár a szegszárdi múzeum számára mentett meg leleteket (A. É. 1902. 367—368). A N. Múzeum Kölesdről szerzett leleteket, melyekről szó van V. szakaszunkban.

Somogy megye Kiliti községéből származott leletet ismertetett Börzsönyi Arnold (A. É. 1904. 36).

Sopron megyében Kugler Alajos ismertette a darufalvi becses kincsleletet (A. É. 1904. 41—47). Veszkényről érdekes lelet vált ismeretessé 1902-ben Riegl boldogult bécsi szaktársunk révén (Jahrb. der k. k. Zentralkom. I. 273—288) és e sírlelet más részéről értekezett Kugler Alajos (A. É. 1906. 27—30).

Veszprém megyéből a Miháldy J.-féle hagyatékban őrzött karddal 1902-ben ismerkedtünk meg (A. É. 1902. 436—437).

Mosony megyében Lébeny-Szent-Miklóson szétdúlt lovas sír maradványai kerültek elő, melyekről hírt adott Börzsönyi Arnold (A. É. 1905. 186—187).

Horvát- és Szlavonországokban fölásott soros temetőkről dr. Brunšmid József zágrábi szaktársunk adott kimerítő értesítést (Vjesnik 1903. 70—90. l.). Az ő neki köszönhető kimerítő német kivonatok alapján fölhasználtuk e közleményeket az V. szakaszban és egyebütt és ugyancsak az ő szíves előzékenysége folytán közölhetjük a VI. szakaszban a fontos horvát-szlavon leletek képeit.

Az 1904 közepéig előttem ismeretes hazai emlékeket közzétettem német nyelvű munkában (Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn 1905 Braunschweig, F. Vieweg & Sohn 8-rét, 3 kötet).

A honfoglalási kort érintő kérdések tisztázására fontossággal volt a boldogult gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai expeditiója alkalmából megjelent dr. Pósta Béla-féle munka (Régészeti tanulmányok az orosz földön I. rész, 1905. qu. 317. l.). Dr. Póstának és a mű kiadójának, Hornyánszky Viktor úrnak köszönhető, hogy az ott megjelent számos érdekes emlék ábráját a jelen dolgozat VI. szakaszában ismételhetjük.

Nagy Gézától kaptuk e fontos munka kimerítő méltánylását (A. É. 1906. 385—416). Ugyanőneki köszönhető egy nagy mű a magyar viselet történetéről. Említendők továbbá : Nagy Géza értekezése a szkitha és sarmata maradványokról a magyar viseletben (A. É. 1901. 110—118) és a népvándorláskori turán öltözetről (A. É. 1901. 318—323) és

ugyancsak Nagy Géza tárgyalta Szent István kardját a báró dr. Forster-féle nagy emlékműben (III. Béla emlékezete).

E sorok írója honfoglaláskori leleteket ismertetett (A. É. 1902. 296—316), tárgyalta a Lehel-kürt domborműveit (A. É. 1903. 97—163) és a honfoglalási kor ornamentikájáról adott áttekintést (A. É. 1904. 105—152).

A külföldi irodalomból legfontosabbak: Strzygowski közleménye a »magyar művészetről« (Monatshefte der Kunstwissenschaftlichen Litteratur 1905. 254—257), továbbá értekezése keleti szövetekről (Jahrbuch der k. pr. Kunstsammlungen 1903. 147—178) és dolgozata Mschattáról (U. o. 1904. 225—373). Végül nagy hasznunkra volt Julius Lessing nagy képes munkája a berlini iparművészeti múzeum szövetgyüjteményéről (1900 óta).

*

A jelen dolgozat legnagyobb szakasza (V.) a honfoglalási kor hazai leleteinek és külföldi analogiáknak újabb leltárát foglalja magában, melyhez (VI. szakasz) 116 képes táblát és a szövegben is ábrákat csatoltunk. Az ábrák nagy része a M. Tud. Akadémia arch. bizottságának készletéből való, más részéért a N. Múzeum régiség-osztályának tartozunk köszönettel.

A II. szakaszban a hazai honfoglalási leletek csoportosítását kísértjük meg népek és stilusok szerint; a III. szakasz a honfoglalóktól maradt emlékeket tárgyalja s a IV. szakaszban a honfoglalók ékszerein jelentkező ornamentika kérdései foglalkoztatnak.

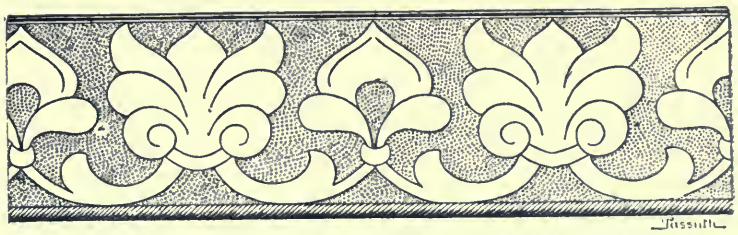

II. A FÖNMARADT EMLÉKEK CSOPORTOSÍTÁSA.

Azon a módon, hogy a IX—XI. századi sírok, kincsek és szórványos leletek tömege gyarapodik, tágul a látkörünk, élesbül a szemünk és mindig több meg több támpontot nyerünk arra, hogy az emlékek sorait helyes kritikával a rajtuk mutatkozó stilistikus jellemvonások alapján egykori összetartozásuk szerint csoportosítsuk. Ezt a munkát most megkísértjük. Ha lehet, keressük a hagyatékok különféle csoportjaihoz az örökhagyókat, vagy a mikor erre nem vagyunk képesek, legalább beléillesztjük a régibb középkor azon közműveltségi köreibe, a honnan fölfogásunk szerint származtak.

a) Azt az emlékcsoportot,[1]) mely bennünket legközelebbről érdekel, mert a honfoglalók hagyatékát öleli át,

[1]) »*A magyar honfoglalás kútfői*«-ben ismertetett sírok és egyéb leletek: Pilin (515—528 l.) öt sír. — Szeged-Királyhalom (528—530) két sír (?). — Galgócz (530—535) egy sír. — Bodrogvécs (535—546) 10 sír? — Bene puszta (546—550) egy sír. — Neszmély (550—554) egy sír. — Csorna (554—560) több sír. — Vereb (560—566) egy sír. — Gödöllő (566—567) egy sír? — Eger (572—580) temető. — Szeged (Öthalom) (580—582) öt sir. — Anarcs (Szabolcs m.) (586—587) ékszerek. — Balkány (Szabolcs m.) ékszerek (588. l.). — Batta (589—590) ékszerek. — Bezdéd (Szabolcs m.) 17 sír. — Bökönyi (Szabolcs m.) (608. l.). — Csongrád (609. l.) egy sír. — Csorna (Sülyhegy) (609—613) egy sír. — Csorna (Csatár) (614—616) öt sír. — Duna-Szekcső (Baranya m.) ékszer. — Gombás (Alsó-Fejérm.) (619—622)

kutatóink már régóta fölismerték. Nem szükséges itt újból előadni, mint ismerte föl már Jankovich Miklós mint első a benei sírban 1858-ban a lovas vitézt és mikép adott a szerencsés véletlen Érdy Jánosnak kevéssel utóbb módot, hogy Vereben egy más honfoglaló lovas sírját gondosan átkutassa és közzétegye. Az elmúlt félszázad ez útnyomozók lelkesedését igazolta. Nem lehet kétségünk, hogy Árpád ivadékainak hiteles ereklyéit bírjuk — most már száznál több helyről — melyeknek száma folyton növekedik.

A históriai adatok és az érmek voltak útmutatóink ez azonosításban. Hozzájárultak érvek, melyeket magukból a sírokban lelt mellékletekből merítettünk. A sírok tartalma kétségtelenül tanúsítja, hogy lovasok temetkeztek bennök. Világrészünkön hazánk volt a legszélső táj, melyen a keletről érkezett lovas népek megállapodtak. Lassan-lassan meg-

---

egy sír. — Győr (622—624) ékszerek. — Homorszögi puszta (Jász-Nagykún-Szolnok m.) (624. l.) ékszerek. — Hugyaj (Szabolcs m.) (626—628) ékszerek. — Karász (Szabolcs m.) (629—631) sírok. — Karos (Zemplén m.) (631—633) 4 sír ? — Kecskemét Madari-tanya (646—647) sírok. — Kis-Dobra (Zemplén m.) (647—651) négy sír ? — Kis-Tengelicz (Tolna m.) (651. l.) ékszerek. — Makó (Csanád m.) ékszerek (652. l.) — Mándok (Szabolcs m.) több sír (652. l.). — Mezőhegyes (Csanád m.) (652. l.) ékszerek. — Mogyorós (Pest m.) (653 és 654) ékszerek. — Monaj (Abauj m.) (654—657) sír. — Nagy-Halász (Szabolcs m.) (659—661) sír. — Nagy- Kövesd(Zemplén m.) (661. l.) három sír ? — Nagy-Kürü (Heves m.) (661—663) sír. — Nagy-Ősz (Torontál m.) (663—665) ékszerek. — Nagy-Teremia (Torontál m.) sír (667—671). — Nemes-Ócsa (Komárom m.) (671—674) sír. — Oroszlámos (Csongrád m.) (674—676) szétdúlt sírok. — Pazony (Szabolcs m.) (676. l.) sír. — Pörösi puszta (Csongrád m.) sírok. — Selypi puszta (Nógrád m.) több sír (678—683). — Szeged-Bojárhalom (683—689) öt sír. — Székesfejérvár Demkóhegy (689—699) sírok. — Szentes (Nagyhegy) (701—703) sír. — Szentes (703. l.) sír. — Szolyva (Bereg m.) (704—710) sír. — Tarczal (Zemplén m). (710—718) négy sír ? — Tinnye (Pest m.) (719—720) sírok. — Tisza-Nagy-Rév (Jász-Nagykún-Szolnok m.) (721—723) ékszerek. — Törtel (Pest m.) (724—729) sír. — Vezérszállás (Bereg m.) (730. l.). — Zala-Szántó (732. l.) sír. — Zalkod (Szabolcs m.) ékszerek. — Szórványos leletek (733—741). — Ezekhez hozzájárulnak a jelen dolgozat V. és VI. szakaszában ismertetett és ábrázolt megfelelő sírleletek és szórványos emlékek.

tanultuk, mikép kell a magyar lovasok holmiját az előző lovas népek, nevezetesen az avarság hagyatékától megkülönböztetni. Mindegyik nép sajátos fölszerelését és fegyvereit meg bírjuk különböztetni és miután e külömbségek egyéb tapasztalásainkkal állandóan összevágnak, ki van zárva a kétség és a tévely. Földrészünk nyugoti és déli vidékei is szolgáltatnak érveket. Lehetnének ősmagyar hagyatékok azokon a csatatereken, a hol nagyobb számmal elvéreztek, de e csatatérek még nincsenek átkutatva. Másutt se délen, se nyugaton nincs nyoma oly fegyvernek vagy lószerszámnak, melyeknek hazánkban most már oly bővében vagyunk. A nyugoti és déli vidék negativ tanúskodásához hozzájárul Oroszország positiv tanúságtétele. Évről évre szaporodnak orosz földön az emlékek, melyek vagy azonosak, vagy legalább nagyon rokonok a honfoglalók holmijaival. Legutóbb dr. Pósta Béla kutatásai révén ismereteink ez analogiákról tetemesen gyarapodtak.

A honfoglalók sírjaiban lelt ékszerek és azoknak díszítései is tanuskodnak arról, hogy helyesen járunk el, a mikor a honfoglalóknak ítéljük oda e sírokat. Nincs Európában más terület, mint az, a honnan hiteles történetírók tanusága szerint a magyarság jött, a hol ez a sajátszerű ornamentika a régibb középkor vége felé keletkezett. Csupán az ő utolsóelőtti hazájukban voltak meg arra az előfeltételek, sem előbbi, sem utóbbi időkből, mint a IX. századból és az azt megelőző időből nem ismerünk egészen megegyező ornamentikát.

Igy tehát összes emlékeink készletében ennek az emlékcsoportnak a kortörténeti, néprajzi és stilistikus megállapítása nyugszik legbiztosabb alapon. Az iránt lehetnek még kételyeink, hogy az ősök mikor hagyták el a magukkal hozott ízlésüket, arról is lehetséges véleménykülömbség, hogy egyikmásik holmijuk csupán az ő sajátjuknak tekintendő-e, avagy a kor általánosabban dívó czikkei közé sorolandó-e ; végül vita tárgya lehet az is, hogy némely sajátszerűségük itteni elődjeiktől, az avaroktól származtak-e reájuk, avagy más helyen, talán korábbi útjaikon vették-e föl az avaroktól vagy más rokon népektől. Ezekre a kérdőpontokra alkalmunk lesz alább az egyes emléksorok tárgyalásánál visszatérni. Ha

nem bírjuk is mindig végleg eldönteni, legalább mogpróbáljuk a vitás kérdések előföltételeit tisztázni.

A leletek leírásában és a hozzá csatolt táblákon (1—39. tábla) az első hely a honfoglalók hagyatékát illeti és az ő hagyatékuknak a következő szakaszokat is (III—IV.) szenteljük.

b) Más tekintélyes tömegű csoportban csatlakoznak soros temetőkből előkerült leletek és szórványosan előkerült analogiáik.[1]) A csoport jellegéről legjobb képet ad a bjelobrdói XI. századi temető [2]) Szlavoniában, hol több mint kétszáz fölásott sírnak a tartalma akkor kerülhetett föld alá, mikor azt a területet a honfoglaló magyarság még nem foglalta volt el. Péter, Endre és I. Béla király pénzei a sírokban jelzik a kort, melyben e temető eddig felkutatott részében a temetkezés megszünt. A Dráván túl még más három helyen találtak körülbelül egykorú temetőket, melyeknek sírmellékletei a bjelo-brdói leletekkel megegyeznek. Odább Kninben és Dalmáczia némely más helyein is hasonló szerény hagyaték jellemzi a közelkorú sírok tartalmát. A tárgyak zöme ékszerekből, »halánték«-gyűrűkből, nyakperecekből, karpereczekből és gyűrűkből áll. Vannak fülönfüggők és gyöngyök, ezek üvegből, az ékszerek legnagyobb száma sárga fémből, ritkábban ezüstből valók. Lovas temetkezésnek e sírmezőkön semmi nyoma, sőt fegyvereket sem szoktak azokban a sírokban találni, nagy ritkán találnak

---

[1]) »*A magyar honfoglalás kútfői*«-ben ismertetett sírok és egyéb leletek: Arad-Földvár (583—585) sírok. — Bács-Keresztúr (587—588) sírok. — Baks (Csongrád m.) (588) ékszerek. — Baracsi puszta (Fejér m.) (589) ékszerek. — Berettyó-Ujfalu (Bihar m.) (590—591) temető. — Esztergom vidéke (618—619) ékszerek. — Horgos (Csongrád m.) (624—626) temető. — Kaba (Hajdu m.) (628—629) temető. — Kecskemét (633—644) czédulaházi temető. — Kecskemét (644—645) ékszerek. — Muszka (Arad m.) (657—659) temető. — Nagy-Kajdács (Tolna m.) (660) ékszerek. — Nagyvárad (665—667) ékszerek. — Pásztó (Heves m.) (676) ékszerek. — Székesfejérvár Maroshegy (699—702) sírok. — Tolna-Szántó (723—724). — Vácz vidéke (730) ékszerek. — Ezekhez járulnak a jelen dolgozat V. és VI. szakaszában ismertetett és ábrázolt soros temetők és szórványos leletek. — [2]) A 40—51. táblákon.

bennök szerszámokat. Szűkebb értelemben vett hazánkban a legutóbbi évtizedben a pilini Sirmányon és a székesfejérvári Demkóhegyen kerültek elő rendszeres ásatás folytán gondosan átvizsgált soros temetők, melyekben a sírok legnagyobb részének leltára a bjelobrdói temetővel hasonló jelleget mutatott. De úgy Székesfejérvárt, mint Pilin vidékét megszállotta volt már a magyarság, jelenlétét itt is, ott is lovas temetkezések kétségtelenül tanusítják. Tehát a honfoglalási korban is azt tapasztaljuk, a mire egy korábbi időszak soros temetői tanítottak. Miként az avarok lovas sírjait gyakran sarmata és szláv alattvalóik temetőiben leljük, úgy találjuk a magyarok lovas sírjait is szláv alattvalóik sírmezőin. Sem az egyik, sem a másik temetkezési mód és a sírba került holmik jellege nem enged kétséget első és második csoportunk néprajzi megállapítása iránt. Olykor-olykor a hódító és a moghódított holmijai felcserélődhettek, egyik a másiktól átvett egyetmást, az is valószínű, hogy az országban járó idegen kereskedőktől szerzett ékszerek egyik népnek is, a másiknak is lehettek birtokában ; de az ily kivételesen, szórványosan mutatkozó tények nem akadályozhatnak abban, hogy a második csoportba foglalt emlékek zömét az országban akkor legsűrűbben lakó népeknek, első sorban a szláv törzsöknek tulajdonítsuk. Szórványosan előkerült tárgyakkal szemben lehettek kételyeink. Temetők megítélésénél kutatóink többször azt vélhették, hogy bennök csupa ékszer fordulván elő, azokban a honfoglalók családtagjai nyugosznak. Hiányos csontvázak alapján az elhunytak nemét, koponyák idoma után nemzetiségüket vélték megállapíthatni. A velök lelt ékszerek használata nem szorítkozott nőkre és gyermekekre. Halántékgyűrűk, ujjgyűrűk s egyéb, bizonyos formájú ékszerek nemcsak hazánkban, de más területeken is divatoztak, olyanokon, melyeket sem a vezérek korában, sem azután nem bírt a magyarság.

Minden kutató tudja, hogy a halánték-gyűrűk használata századokkal a honfoglalás előtt dívott vidékünkön. Más helyütt foglalkoztam a halántékgyűrűk korábbi használatának kérdésével.[1]) Előfordultak sarmata temetőkben, melyek-

[1]) Alterthümer des frühen Mittelalters I. 438—441.

nek a kezdete fölvihető az V. századig és melyek lenyúlnak a VIII—IX. századig. E sírmezők népére reátaláltak a szlávok különböző törzsei, mikor a régibb középkorban, talán a VI. század körül, talán már előbb, itt letelepedtek. Most is áll Lissauer véleménye,[1]) hogy a Duna-vidéke lehetett a halántékgyűrűk keletkezésének szülőfölde — nem Európa kelete — és innen ment át a divatjuk az északi és déli szlávságra. Hajgyűrű jelenléte X. vagy XI. századi sírban nem indokolja a vélelmet, hogy abban a honfoglalók valamely családtagja volt eltemetve. Hogyha a magyarság át is vette a szokást, arra hosszabb, nemzedékekre terjedő idő kellett és akkor sem valószínű, hogy az egész országot szerte lakó úri magyarság vette át a legyőzöttektől ezt a népies viseletet. Ellenben igenis minden valószínűség a mellett szól, hogy a sarmaták ősi ékszere, úgy mint sok más népies ékszer, átszállott a lakosság folytonossága következtében a sarmatáktól utódjaikra, a szlávokra. A lakosság helybeli folytonosságát a régibb középkoron át a második csoport temetőiben más tapasztalások is tanusítják. Gyéren bár, de jól megfigyelt esetekben találtak X. vagy XI. századi soros temetőkben római pénzeket és apró római ékszereket. Cziráky a gombosi sírmezőben talált a Kr. utáni IV. századból való apró római pénzeket és a bjelobrdói temető nem egy sírjából ismertet dr. Brunšmid római érmeket, római fibulákat s egyéb apró római holmit. Dr. Brušnmid e jelenséget úgy tekintette, hogy a X. századi szláv ember mezei munkáknál vagy egyéb alkalommal a földben véletlenül reáakadt a római holmira és egyéb ékszerei közé rakta, így kerültek volna e római tárgyak közel öt-hat száz év mulva ismét sírba. El kellene fogadni a véletlenséget magyarázatul, hogyha nem volnának oly jelenségek, melyek más magyarázatot igényelnek. Egyik az, hogy a hazai sarmata sírokban római érmeket elég gyakran találnak. Nyilvánvaló, hogy a római érmek akkor is forgalomban maradtak, mikor a római

[1]) Arch. Ért. 1891. 33. és Correspondenzblatt der deutschen anthr. Gesellschaft 1891. 138.

érmeldék Pannoniában rég megszüntek pénzt verni és nyilvánvaló, hogy a pénz sírbatételének antik szokása átszármazott a rómaiak közvetlen utódaira, a sarmatákra. Nem tudjuk egész biztossággal, hogy a sarmaták utódainál, a szlávoknál, az obulus sírbatétele sajátos ősi vagy csupán sarmata elődeiktől öröklött szokásuk volt-e: csupán azt állíthatjuk, hogy a hol XI. századi soros temetőket gondosan fölástak, a sírokban találtak érmeket, legtöbbször természetesen a helyi forgalomból vett érmeket, mert ilyenek a magyar királyság alapítása óta már voltak; hogy ezenkívül római pénzek is akadnak olykor-olykor, az csak megerősítheti fölfogásunkat, hogy az obulus szokása az ókorból öröklött helyi szokás lehetett. Ha ezzel szemben valaki a honfoglalók sírjaiban is találtatni szokott érmekre hivatkoznék, könnyű volna a válasz. A lovas sírok mellékletei közt szereplő átlyukasztott külföldi pénzek nyilván nem obulus természetével bírnak. Az olasz földön, Németországban, a Provenceban szerzett denárokat alighanem kitüntető emlékek gyanánt ruhájukon hordták a vitézek és mint ékszert vitték magukkal a sírba. Soha ily külföldi érmet nem találtak soros temetőben. Gyalogos katonáknak vagy földhöz kötött gazdának nem volt módjában ily kitüntető ékszerre szert tenni. Viszont voltak a pilini Sirmányon vagy a székesfejérvári Demkóhegy soros temetőiben lovas sírok is, de hiába keresnénk azokban obulust, mint az őket környező szláv sírokban. A honfoglaló az obulus szokását nem hozta korábbi keleti hazájából magával, itt sem szokott hozzá; ellenben a pannoniai szlávságot az ő elődeinek a hagyományai közvetve az ókorhoz fűzték. Legszembetűnőbb ez a kapcsolat oly helyeken, mint Keszthelyen, Székesfejérvárt, Esztergomban, a hol a sarmataság s utóbb a szlávság classikus góczpontokon telepedett meg. Másutt is, az Alföldön, Csongrádon, Szentesen, Szegeden, Kecskeméten, elég sűrűn akadtak sarmata temetők környezetében szláv soros temetők vagy sírok.

A soros temetők ékszerei között a legjellemzőbbek egyike az állatfejű karperecz. Leggyakoribb fajtája az, melyen az egymással szembenéző két durván kinagyolt

állatfej zárt karikán ül.[1]) Legtöbbször azt sem lehet tudni, emlős vagy madár feje kíván-e lenni. Némelykor azonban nem oly határozatlan az alakjuk, fölismerhető, hogy madár (griff?) fejét ábrázolták [2]) vagy talán oroszlánfőt képzeltek.[3]) Ezen a nyomon már nem lehetetlen a kar-

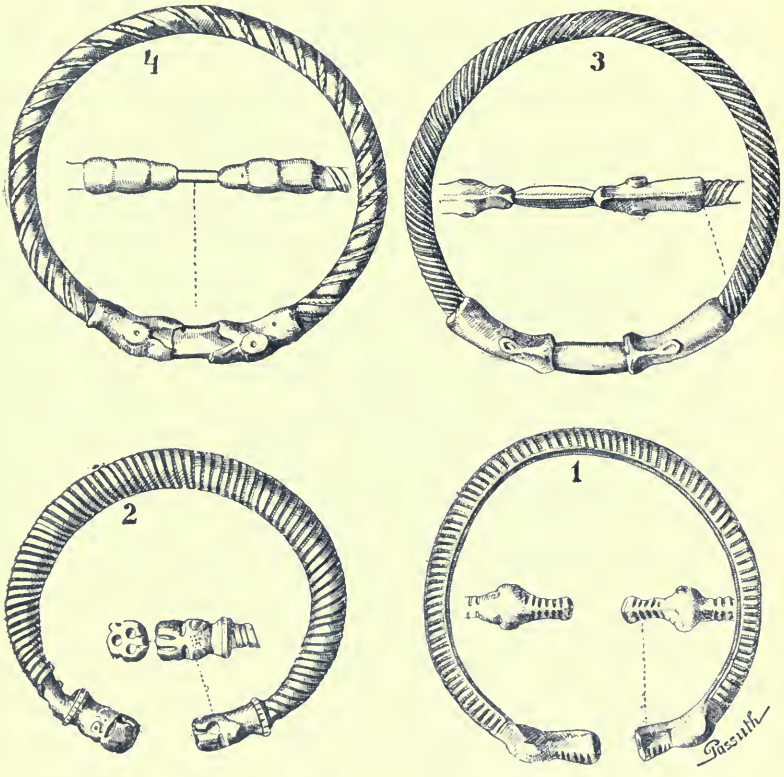

Állatfejű karpereczek az ország több helyéről.

perecz typusának korábbi fejleményére való visszavezetése. A régibb középkor századaiban a germán ízlés kedvelte az

[1]) A VI. szakasz tábláiról néhány példát idézünk: Bjelo Brdo 51. tábla. — Budapest Lipótmező 52. tábla. — Ecséd 53. tábla — Liptagerge (8 sír) 64. tábla. — Pilis-Sirmány (58 sír) 67. tábla. — [2]) Liptagerge (9 sír) 64. tábla. — [3]) Lásd az idecsatolt ábrákat.

állatfejű karikákat [1]) és nem nehéz fölismerni, hogy ez ízlés az antik világkörből kapta a mintáit. Tehát a XI. századi állatfejű karpereczeket emlékeink nyomán visszafelé kísérhetjük az ókorig és csak az a kérdés vár tisztázásra, hogy az átöröklődés itt a mi vidékünkön történt-e vagy másutt. Az átöröklésben a honfoglalóknak alig lehetett részük. Lovas sírban eddig ilyfajta karpereczet nem találtunk. A középkor utóbbi idejében, a XII. és XIII-ik századokban is megvan sírokban, de azokon a példányokon már csak sejteni lehet, hogy a vékony ezüstkarpereczeken jelentkező csomók valaha állati fők voltak.

Akadt a székesfejérvár-demkóhegyi temetőben és Vácz vidékén egy-egy sodronyos karperecz,[2]) mely minden átváltozás nélkül élte át a régibb középkort. Sajátsága a két végének egymásra való tekercses és csigaszerű csavarodásában van. Általános ókori forma volt, mely világszerte terjedt el és azért nem csudálatos, hogy Oroszországban a Volga környékén előkerült sírban is megtalálták a formát.[3])

Sem ez a forma, sem a sodrott nyak- és karpereczek, meg a sodrott újjgyűrűk szaporán mutatkozó családja nem jutott a honfoglalók révén az új hazába. A VI. szakasz tábláin bőségesen szerepelnek.[4]) Soros temetőink következetes jelenségei, viszont lovas sírokban nem akadtunk reájuk, pedig tévedés volna azt hinni, hogy csupán nők vagy gyermekek hordtak tekert sodronyú gyűrűket nyakukon, karjukon vagy újjaikon. Csupán csak a galgóczi sírban [5]) leltek több ezüstsodronyból összefont karpereczet, de ezzel a soros temetőkben lelt sárga fémű sodronyfonadékos ékszerek nem vethetők össze, finomabb és tökéletesebb mint ezek, sőt formája is eltér tőlök, a mennyiben a galgóczi

---

[1]) Lásd néhány ily karperecz képét Alterthümer I. 418—429. l. — [2]) Képe megjelent Honfoglalás emlékei LXXXV. tábláján 24. *a)*, *b)* és *c)* III. — [3]) V. ö. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. Oroszföldön I. k. — [4]) Bjelo Brdo 45—50; Budapest 52; Ecséd 53; Fábián Sebestyén 54; Gerendás 55; Gombos 58, Klostar 61; Külső-Puszta-Kovácsi 63; Nagy-Kapornak 64; Pilin Sirmányhegy 65, 66, 67, 72, 74; Székesfejérvár Demkóhegy 78, 79, 80, 81, 82, 87, Töke 88, Veliki Bukovac 89. — [5]) Honfogl. Kor. Eml. 533. l.

sodronyfonadék szálai a nyilt végein egyesülten egy tagban záródnak. Úgy tekintjük a galgóczi karpereczet, mint egy régi idők óta nagy tökéletességre jutott ötvösipar termékét, míg a százával jelentkező sárga drótból font karikák faluról falura járó drótosoktól származhatnak. Nem bírjuk még e népies ékességek elterjedési körét bizton megállapítani ; csupán azt látjuk, hogy Oroszország középső és déli részein nem találták X—XI. századi temetőkben. Viszont itt hazánkban sem bírjuk szakadatlan egymásutánban korábbi időszakokra visszavezetni, csak azt tudjuk, hogy a X. és XI. századi temetőinkben tűnnek föl a legkorábbi datálható példányok. Ez a késői föltűnésük arra a föltevésre vezethet, hogy a szláv drótművesek a keleti nemzetközi kereskedésben szereplő finom ezüstműveket kívánták honfitársaik számára olcsóbb anyagban utánozni. Más föltevés az, hogy itt szemben állunk a dákok és karpoknál a Kr. előtti és utáni századokban dívó sodrott torqueseknek megismétlésével, egy népipar felújításával, mely talán a Kárpátok keleti vidékeire szorított dákok- és karpoknál mint szűk vidéken élő helyi ipar maradt fönn. Az utóbbi föltevésnél azonban több mint 800 éves időköz tátong, melyből nem ismerünk még közbeeső hitelesen datálható analogiákat. Kutatásaink e kérdésekre még nem adnak választ, haladásunk csak abban van, hogy ily kérdéseket egyáltalában fölvetünk. Eddig ugyanis a sok százra menő sodronytekercs mindenikéhez honfoglalót képzeltünk hozzá ; ettől a fölfogástól meg kell válnunk.

A sammanida kereskedők révén Európába jutott ötvösművek utánzására a sárga dróttekercsek nem volnának az egyedüli tanúságok, van ily utánzásokra szembeszökőbb tanúság : egy öntőminta, mely sammanida pénz öntésére szolgált.[1])

Az az öntőminta mutatja egy ékszernek a formáját, mely a soros temetőkben is szerepel, félholdas csüngőt lehetett vele önteni. Nem épen ilyen, de nagyon hasonló félholdas csüngőket több soros temetőből ismerünk. Nem régen

[1]) Képét lásd VI. szakasz 16. tábla.

két példány került elő pilin-sirmányi sírokból,[1]) egyet Tápió-Szeléről bírunk,[2]) néhány példány volt a bjelobrdói temetőben,[3]) egyet ismerünk Vácz vidékéről [4]) és néhány félholdas csüngő volt a tokaji kincsben.[5]) Tehát látnivaló, hogy a szlávság a mi vidékeinken kedvelte az idomot. Legtöbbször vándorötvöseik öntötték, de néha oly finomak, hogy idegen, tökéletesebb műipari góczpontokból kell származtatnunk, a hol börtüs műveket régóta készítettek. Akár keletre, akár Byzánczra gondolhatunk, mert mindkét világtájon ókori hagyaték gyanánt űzték a filigránművességet és a félhold is közhasználatú minta az ókorban.

A németóvári minta tanúság volt reá, hogy a sammanida vert pénzeket és a börtüs művű félholdas csüngőket az öntés kényelmesebb technikája révén utánozták az ide való lakosság népies ötvösei. A soros temetők más kézzelfogható példákat is nyujtottak. Ismeretesek a tokaji kincs börtüs fülönfüggői.[6]) Ezüstjük finomsága, munkájuk jó ízlése és gondossága bármely X. századi byzanczi ékszerésznek becsületére válhatott. A ki készítette és a ki árulta, bizonyára nem adta olcsón. Jóval olcsóbb árú keletkezett a nép számára, midőn rossz ezüstből durva mintákban öntve utánozták. Utánzatok akadtak Nagyváradon,[7]) a bjelobrdói temetőben,[8]) a klostári sírokban,[9]) a pilini Sirmányon [10]) és a veliki bukováczi sírokban ; [11]) ellenben gonddal készített, dicséretre méltó börtüs példányok akadtak Vácz vidékén.[12])

Ujjra való gyűrűk a soros temetőkben elég sűrűn fordultak elő és meglehetős változatosság tapasztalható sorukban a nagyobb sírmezőkön. A bjelobrdói temetőben lelt gyűrűk táblája (43. tábla) elég jó áttekintést nyujt az ismert formákról és a ki az itt talált gyűrűkkel egybeveti hazánk soros temetőiben, pl. a pilini Sirmányon és a székesfejérvári

[1]) VI. szakasz 65. tábla 5. sír 2. sz. — 73. tábla 26. sír 1. sz. — [2]) 88. tábla 4. sz. — [3]) 40. tábla II. 1. 2. — [4]) Alterthümer III. 411. tábla. 12. — [5]) Alterthümer II. 492. l. — [6]) U. o. II. k. 491. és 493. l. — [7]) Honf. Eml. LXXIV. tábla. — [8]) 42. t. 26. — [9]) 61. tábla. — [10]) 66, 67. táblák. — [11]) 89. tábla. — [12]) Honf. Eml. CIII.

Demkóhegyen lelt gyűrűket, azt fogja találni, hogy mind e helyeken bizonyos egybevágó gyűrűformák ismétlődnek, melyeket itt csak azért nem jellemzünk, mivel alább (V. szakasz) minden egyes példányról úgyis szabatos leírást adunk. E helyütt csak arra a tényre utalunk, hogy e jellemző gyűrűfajták a lovas sírokban nem szoktak előfordulni, a honfoglalók gyűrűi mások, rendszerint oly typust követnek, mely alighanem byzánczi ízlésre vezetendő vissza, míg a soros sírmezők egyszerűbb készítményei a helyi industria termékei.

A második csoport jellemzésénél a dolog természete szerint azokra az emléksorozatokra fektettük a fősúlyt, melyeknek a révén az az első csoporttól leginkább mutat eltérést. Vannak ismét a két csoport között oly érintkezési pontok, melyeknek kellő megítélésére eddigi tanulmányaink nem nyujtanak elég biztosságot. Említjük pl. az üveggyöngyöket. Bizonyos fajtái, így a többszörös számmal egybefüggő gyöngyök és az ezüstfémmel borított hengerded gyöngyök jóformán csak a soros temetőkben szoktak találtatni, míg más gyöngyök mind a két csoportban látszanak szerepelni.

Soros temetőink tartalmát nem vetettük egybe a délszláv szomszédok egykorú temetőivel és nem kerestük az analogiáikat Cseh- és Lengyelországban, meg az Elbemelléki egykor szláv területeken. Megtették helyettünk szláv szaktársaink, legutóbb dr. Brunšmid.[1]) Nincs okunk tárgyilagos egybevetéseinek az eredményét kétségbe vonni, mely oda szól, hogy e korbeli soros temetőink túlnyomó zöme szlávoktól származik.

c) Mikor a honfoglalók megszállották az országot, akkor az avar birodalom már majdnem nyolczvan éve meg volt döntve, maga az avarság is szét volt bontva és csak szórványosan lakták utódaik az országot ; ennélfogva nem várhatjuk, hogy a honfoglalási időszakban nagyobb számmal akadhassunk avar emlékekre. Mégsem hagyhatunk figyelmen kívül két szembeötlő tényt. Egyik az, hogy néhány oly helyen,

[1]) Lásd Hrvatske sredovječne starine. Vjesnik 1903. 30—90. l.

a hol nagyobb számmal avarkori temetők elékerültek, elvétve honfoglalók lovas sírjait is találták. Talán a legtöbb figyelemre méltó a győri avarkori temetőkben Börzsönyi Arnold által legutóbb megfigyelt az a tapasztalás, hogy a százakra menő avarkori sírok soraiban magyar lovas sírok is akadtak. Ehhez a megfigyeléshez járul Kada Elek tapasztalata Kecskeméten és Csallány Gáboré Szentesen. Mind a két alföldi helyen tetemes számmal ásott ki a két kutató ugyanazon határban avar lovas sírokat, avarkori temetőket és honfoglalói lovas sírokat. Ezek a tények arra a föltevésre vezetnek, hogy az avarság maradékai és a honfoglalók találkoztak és egyes telepeken rövidebb-hosszabb ideig érintkezhettek egymással.

A másik figyelemre méltó tény, hogy az avar és magyar együttesség nyomait bizonyos pontig már meg bírjuk állapítani a honfoglalók fölszerelésében, melyre a következő szakaszban részletesen kell terjeszkednünk. Ellenben nem jutottunk az avarság hagyatékára nézve korhatározó vizsgálatainkban odáig, hogy a fönmaradt avarkori temetőkben reáutalhassunk azokra a sírokra, melyek a IX. századba vagy talán épen a X. századba nyulnak bele.

Szerencsénkre van egy fontos kincs, a nagyszentmiklósi, mely sok hiányzó összekapcsoló leletért kárpótolhat. Úgy vezetnek feléje honfoglalóink ékszerei, mint a hogy idősebb rokonhoz egy közös stilistikus család fiatalabb sarjai húzódnak. E szálak kinyomozására az ornamentikáról szóló IV. szakaszunk fog alkalmat nyujtani.

d) A honfoglalási kor emlékszerű maradványainak ethnikus megállapításokra vezető csoportosításánál mint negyedik népelem a germánság tarthat igényt figyelmünkre. A népvándorlás kezdő századaiban hazánk nagy része germán törzsek kezén van. Legtöbbje azonban elhagyta e földet, kivéve a gepida törzsöt, mely itt maradt és bár az avarokkal való összeütközésekben megfogyott, az Alföldön utóbb is hagyott nyomokat. A bökénymindszenti és szentesi temetőket talán joggal nekik tulajdoníthatjuk. Nem lehet biztosan tudni, hogy e temetők mely századokban keletkeztek, valószínűnek véljük, hogy a VII. vagy VIII. századon nem

terjednek túl. Gepidáktól e szerint a honfoglalási korban nem mutathatunk emlékeket, bár nem tehető föl, hogy a nép a IX. században már teljesen kipusztult volna. A pannoniai germánság létezéséről a Nagy Károly-féle győzelmek előtt (?) egy nagyobb temető Bezenyén (Mosony m.) van emlékszerű tanúságunk és a veszprémmegyei kard és a veszkényi lelet, melyeket a V. szakaszban ismertetünk, adhatnak fogalmat az akkori ízlésről. Az avarok legyőzése után, midőn Pannoniát a frank birodalomhoz csatolják, történeti adatok is szólnak a szomszédból érkező német telepesekről és bizonyára határőrség is székelt a birodalom itteni szélén. Ezen korszak germán temetőit még nem találták meg a kutatók, bár okunk van hinni, hogy az újból életre kelt egykori pannoniai városok : Sopron, Szombathely, Veszprém, Keszthely és Pécs tájékán még valahol lappangnak az akkori germán lakosság sírjai. Fegyvereket, kardokat és lándsákat elvétve már találtak, ilyenek a régi pannoniai határokon túl is akadtak és e hadi fölszerelés némi fogalmat adhat arról, hogy az avarság s utólag a külföldön járó magyar lovascsapatok ellen mily fölszereléssel hadakoztak a német seregek. Úgy a kardok, mint a lándsák súlyos, hatalmas fegyverek. A kardok egyenesek, kétélűek, a pengéjük széles ; nem hosszú, de erős ellenző védte a markot, a markolat egyenes és mint a Szent Istvánról elnevezett kard mutatja, körülfutó sodronykötegek biztosították megállását a markokban. Ily kardokkal kezükben a német gyalog vitézek szembeszállhattak a közeli harczokban az avar s utóbb a magyar lovassággal. Lándsáik is erősebbek, tömegesebbek voltak mint akár az avar, akár a magyar lándsák és a penge tövéből kiugró erős ellenző nemcsak gyarapította súlyával a lökés erejét, de a megejtett mély sebből való visszavonást is könnyítette. A német kardot honfoglalóink valószínűleg már a vezérek korában méltányolták, még inkább terjedett használata a királyság korában, mikor számos német vitéz telepedett meg az országban. A XI. században már lovas sírokban is van egyenes kard, így a székesfejérvári demkóhegyi egyik lovas sírban és akadt soros sírban is, Ecséden.

A turóczmegyei, a váczcsörögi és Szent István-féle egyenes kardok ellenzőin és gombjain ornamenteket látunk, melyek a Németországban és Skandináviában addig uralkodó díszítő ízlés egyik fordulópontját mutatják. A német irodalomban Nagy Károly nevéhez fűzik az ízlésben beállott változást. A korábbi időszak ú. n. észak-német állatornamentikája (mely a veszkényi ékszereken és a veszprémi kardon még javában érvényes) a IX. században túltengő, sokszor zavaros formáiból, a szétvagdalt állati és emberi töredékeket lassan elejti és kezdi ismét a szabályos geometriai tagozást kedvelni. Legtanulságosabb példák erre a pozsonyi sarkantyú az ő léczes párkányú korongjaival és szívidomú szabályos leveleivel és époly tanulságosak a veszkényi csüngők fantasztikus, orrmányos állatalakjai, a nagyajkú sárkányfők és gnómszerű emberkék az ottani négyágú lószerdíszen, meg a szétvagdalt emberi és állati tagok a bezenyei fibulákon. Ezen sajátos díszítő ízlés északi birodalmának az idevaló németség csak a legszélén lakott, ez magyarázza részben, hogy emlékeit oly gyéren találják a mi tájainkon; de ezek az emlékek a mi területünkön fokozott érdeklődésünkre tarthatnak igényt, mert itt volt a nyugoti, déli és keleti áramlatoknak egyik fontos ütköző pontja és bár csekély az eddig ismert német emlékek száma honfoglalási korunkból, nem volt szabad e csoportosításunkban hiányzaniok.

*

Az előbbiekben végzett csoportosításban az a czél lebegett előttünk, hogy az emlékek nagy tömegét az ország lakosságát alkotó főbb törzsökkel hozzuk kapcsolatba. A hagyatéknak ez a fölosztása könnyíteni fogja ezutáni kutatásainkat és sok félreértést fog megszüntetni, mely többször téves következtetésekre vezetett. Szükség volt reá az egyes hazai népek szempontjából. Az ő kulturájuk fölismerésére csak saját hagyatékuk szolgálhat alapúl és mivel itt első sorban a honfoglalók műveltsége érdekel, lehetőleg tisztázni kellett az ő hagyatéki leltárukat. A másik fontos szempont, a műtörténeti, azt az igényt támasztja, hogy az emlékekben

a kor uralkodó művészeti áramlatait nyomozva, e stilusok szerint taglaljuk a fönmaradt emlékeket.

Részben már az előbbi csoportosításban érvényesült ez a tekintet. A hazában lakó germánok hagyatékát a sajátos német állatornamentika s az utána bekövetkezett ú. n. karoling-ízlés szerint lehetett különválasztani. A szlávság hagyatékában sokszor byzánczi minták voltak irányadók, épúgy az avarság és a magyarság dolgaiban. Honfoglalóink ékszereiben a távolabbi kelet, a persák és arabok ízlése is érvényesült. Byzanczczal a magyarság mostani hazájában hol közvetve — kereskedők és kézművesek révén — hol közvetlenül, vándorlásaikon és hadi kirándulásaikon voltak érintkezésben és a távolabbi kelettel sem szünt meg az érintkezésük. Volgai bolgárok közvetítették számukra a kelet-európai kereskedésben szereplő sammanida iparczikkeket. A hazánkban föl-föltűnős ammanida dirhemek elég élénken tanúskodnak róla, hogy részük volt abban a nagy forgalomban, mely Európa délkeleti csücske felől leginkább a keleti és északi tenger partjai felé vonult és e vonaltól nyugotra és délre eső tájak felé is terjedt.

Az ország délnyugot felől Friaulból és Dalmácziából az ú. n. longobard ízlés hatását is tapasztalta. Már a honfoglalás előtt is jártak itt kőfaragók, azután is leginkább lombardiai kőművesek látták el egyházak és fejedelmek építészeti szükségleteit, munkásságuk talán a honfoglalás idejében alább hagyott, de a kereszténység terjedésével ismét föllendült. Sziszeken, Szegszárdon, Pécsett, Zalavárt maradtak »longobard« ízlésű kőfaragványok és valószínű, hogy a mint régibb dunántúli székestemplomaink környékét alaposabban át fogják vizsgálni, még több ily emlék fog előtűnni, legtöbb természetesen Szent István uralma korából, mikor országszerte föllendült az építkezés.[1])

Hazánk tehát népei multjánál fogva és geographiai helye miatt érintkezésben volt a régibb középkor fontosabb művészeti áramlataival. Ezeknek együttessége teszi oly tarkává

[1]) V. ö. Alterthümer I. k. 674 s k. l.

a kor maradványait hazánkban, jóval tarkábbá mint bárhol másutt Európában.

Az adott vázlatos áttekintésen túl nem kívánjuk jelen dolgozatunkban e nagy stilistikus örökséget minden irányban és összes vonatkozásaiban tárgyalni; szorítkozunk a honfoglalók eddig ismert és a jelen dolgozatban bemutatott emlékeire és csupán arra törekszünk (a IV. szakaszban), hogy a rajtuk fölismerhető stilistikus áramlatokat szabatosabban állapítsuk meg mint a hogy eddig lehetséges volt.

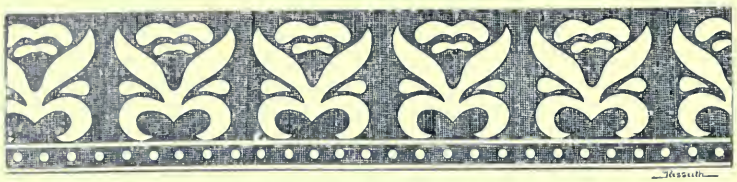

III. A HONFOGLALÓK HAGYATÉKA.

Honfoglalók sírjai és szórványos leletek újabban is csak a nagy Alföld, a nyugoti Alföld és a Balaton körüli megyékben fordultak elő; sem a Felföld sem a Királyhágón túli megyék nem gyarapították a leltárt. Kutatók négy helyen lehettek jelen sírok fölbontásánál és adhattak tapasztalataikról hiteles hírt. Karácsonyi János nagyobb temetőnek a bihari vár közelében a Somlyóhegyen nyolcz sírját ásathatta föl,[1]) köztük volt néhány lovas sír is.

Miként máskor, itt is nyugotnak feküdt a fej, a láb pedig keletnek. A vitézzel temetett lóból csupán a fejet találta a vitéz lábainál, egyéb lócsont nem volt a sírban. A temetkezés puszta földben történt. Szokatlan jelenség volt, hogy a harmadik sírban hullámvonalas cserépedény feküdt. Kengyelvas mindegyik sírban volt. Kardot csak a nyolczadik sírban lelt a kutató, a negyedik sírban csak csákányt, két sírt kivéve, valamennyi sírban talált nyílcsúcsokat, rendesen a jobb kéz közelében. A harmadik sírban orsó, gomb és fülönfüggő feküdt. A mit a kutató ismertetésében halánték gyűrűnek nevezett, egyszerű sodrony gyűrű, ilyeneket a második és harmadik sírban és a koponya táján talált. A hetedik sírban alighanem a nyíltartó tegez pántolásából maradt meg egy darab és állítólag a nyeregből is akadtak korhadt alkatrészek. Pénzmellékletnek nem volt semmi nyoma.

Puszta-Bukován (Torontál m.) kisléghi Nagy Gyula több kisebb halomban talált honfoglalási korbeli régiségeket,

---

[1]) Lásd a főbb leleteket a 4—8. táblákon.

az egyik, 4. számú halomban talált lovas sírt.[1]) A csontváz maradványait a halom kellő közepén a puszta földön lelte, fejjel nyugotnak, koporsónyomok nélkül, a koponya félig a jobb halántékon nyugodott, az egész test hanyatt kinyujtva. A lókoponya a férfi alsó bal lábszárán pihent, az állatfej alatt négy szár-, ugyanannyi csüd- és három patacsont feküdt, a szár- és csüdcsontok derékszögben voltak meghajlítva, volt két hátsó térdkalács. A lócsontok közelében kengyelvasak rozsdás töredékeit találta a gondos kutató ; alakjukat nagyjából mégis fölismerhette. A mellékletek közül említendők a csiholóvas, a nyilak csomója és a tegez pántolása, valamint néhány ékszer. A holttal vele adott ételmaradéknak tekintette a kutató egy állatnak 15 cm. hosszú czombcsontját.

Székesfejérvártt a Demkóhegyen soros temetőben Lichtneckert három sírban talált lovas temetkezést. Egyik sírból csupán kengyelvasakat mentett meg.[2]) Más sír [3]) azért volt érdekes, mert zabla és kengyelvasakon kívül egyenes pengéjű kard volt a sírban és darabokban bár, de eredeti helyzetben láthatta a tegez formáját, melylyel alább foglalkoznunk kell ; egy harmadik lovas sírból szintén zablát, kengyelvasakat és tegezpántok töredékeit mentette meg.[4])

A pilini sirmányhegyen XI. századi soros temetőben dr. báró Nyáry Albert a 61. sírban lovas temetkezést konstatált.[5]) A vitéz mellett feküdt felkantározott lovának a feje és három nyakcsigolyája, törzse egészen hiányzott. Ott volt a két kengyel is, a hevedercsat, és a kutató úgy véli, hogy a nyereg vasrészeiből is menthetett meg törödékeket. A ló négy lába felső csuklyójában levágva találtatott. A ló alatt a vitéznek csontváza úgy feküdt, hogy feje nyugotnak, lábai keletnek voltak irányozva. Feje alsó részét két egyszerű bronz hajgyűrű festette élénk zöldre.« Lába fejénél három nyílcsúcs feküdt. Volt még egyenes hátú aczélpenge, »fába illesztésre való nyíllal ellátott keskeny vésőalakú vasszerszám«.

---

[1]) Lásd a leletek ábráit a 23. táblán. — [2]) Lásd ábráját a 78. táblán. — [3]) Ábráját lásd a 83. táblán. — [4]) Ábráját lásd a 84. táblán. — [5]) Lásd az ábrákat a 68. és 69. táblákon.

»Lába szárai között két, talán fából való, csodásan konzervált lemez, egészen fehér színű, szélein és a kigömbölyített végeken vékonyra faragva. Közöttük semmi, folytatásuk alul-fölül elenyészve.« Volt mellette kova és aczél csiholó.

Más három sírban b. Nyáry hol csupán a mell táján, hol a váll magasságában vagy a kéz mellett egy-egy nyílcsúcsot talált,[1]) egy sírban öt nyílcsúcs került elé,[2]) a test két oldalán feküdt. Ugyanezen kutató egy Liptagergén fölásott kis soros temetőben is akadt egy sírra, melyben csupán nyíl feküdt.[3])

Az ötödik és hatodik sírban találtak nyilakat, megvoltak mindkét helyütt a nyiltegez maradványai és találták faveder pántját. Ellenben nem volt sem kard, sem csákány, sem lószerszám, zabla vagy kengyel.

Tuzséron, Szabolcsban, dr. Jósa Andrásnak volt módjában az ú. n. Boszorkányhegy területén hat sírt felbontani,[4]) négy sír részben föl volt már dúlva.

A sírok dél-északi irányban vonultak, egymástól két, illetőleg másfél méternyire. A csontvázak fejjel nyugotnak, lábbal keletnek, hanyatt fekvő helyzetben kinyujtózva feküdtek. Az alkarok mindegyiknek ölébe voltak hajlítva, csupán a hatodiknál volt a jobb kar a medencze alá görbítve. Lónak vagy más állat csontjának maradványa egy sírban sem fordult elő. A kutató-árkok ezúttal több sírra nem vezettek, de dr. Jósa nem tartja kizártnak, hogy kelet felé más sírok is fognak a még nem forgatott talajban akadni. Ezúttal nem lovas sírokkal állunk szemben ; mégis a tarsolylemez, a nyilak és az ékszerek stílusa miatt jogosan azt vélhetjük, hogy honfoglalókra akadtak.

A tuzséri sírok a pilini és a liptagergei temetők azon sírjaival mutatnak legtöbb rokonságot, melyekben csupán nyilak jelzik, hogy harczos vitéz találta végső nyugalmát. A tuzséri gazdagabb temetkezés talán megelőzi a pilini és liptagergei sírok szokását, melyek a fegyverek sírbatételének legkésőbbi szakaszát képviselik.

---

[1]) Lásd a 66., 71. és 74. táblákat. — [2]) Lásd a 78. táblát. — [3]) Lásd a 84. táblát. — [4]) Lásd az ábrákat a 34—37. táblákon.

Viszont a pilini lovas sír csak úgy, mint a XI. századi székesfejérvári soros temetőkben való lovas temetkezések, világosan mutatják, hogy a kereszténység idején is dívott még az ősi temetkezési mód. Hogy mindezekben a sírokban, mikép Puszta-Bukován és a bihari sírokban csupán a ló koponyáját, esetleg lábfejeit lelték, de a lónak törzséből való semmi csontjára nem akadtak, annak alig tudnók természetesebb magyarázatát adni mint azt, hogy ősi szokás szerint a ló testét a tornál elfogyasztották és az ellenkezőjét, az egész lónak az eltemetését vélném szokatlanabb eljárásnak s ezt néha oly okok indokolhattak, melyeket még nem ismerünk. Föltűnhetik, hogy csak egy bihari sírban volt kard, a pilini sírban nem volt, a Demkóhegyen pedig egyenes kétélű frank kard volt. Ez utóbbi tény arra utalhat, hogy a XI. században vagy a külföldön vívott csaták diadalmi jele gyanánt ide jutott az idegenföldi fegyver, vagy nem is volt a demkóhegyi pallos már egészen külföldi fegyver, valószínűleg hazánkfiai is kezdték megbecsülni. De mivel becsülték, ritkábban került kétélű kard sírba mint hajdan az egyélű szablya. Sőt a szablyának is ritkábbá vált földberejtése ugyancsak idegenben vagy belföldön idegenektől fölvett új szokásnak lehetett a következménye.

A rendszeresen fölásott sírleletekhez szép számmal sorakoznak kisebb-nagyobb, de véletlenül teljességgel megmentett sírleletek és szórványos emlékek. Alább, a VI. szakaszban, a lelőhelyek sorrendje szerint adjuk részletes leírásukat, itt az egyes fegyvernemekről, szerszámokról és ékszerekről, melyekkel leltárunk legutóbb gyarapodott, adunk jellemző áttekintést.

A honfoglalók *kardját* a millenniumi emlékműben az akkor ismert mintegy tizennégy példány alapján ismertettük. Azt állapíthattuk meg a magyar szablyáról, hogy egyélű volt, miként az avarok szablyája, de abban különbözött ettől, hogy más volt az ellenzője, két szára a penge tövén túl sajátszerű végzéssel kiugrott és azt, hogy a honfoglalók szablyájának markolata a penge tövétől ferdén elhajlik.

A most már tetemesen kibővített leltár ezt a jellemzést helybenhagyja. Kaptunk többé-kevésbbé ép kardokat Agárd-

ról,[1]) Demecserről kettőt,[2]) egyet a 8. bihari sírból,[3]) Esztergomból,[4]) Puszta-Csákberegről [5]) és Beregszászról [6]) egyet-egyet.

A hét kardból kettő az esztergomi és pusztacsákberegi, a nemesócsai és székesfejérvár-demkóhegyi változathoz csatlakozik. Ennek a változatnak legfőbb sajátszerűsége az ellenző sajátszerű formájában van, melyet fölülről tekintve csónakhoz hasonlíthatunk, gömbbel a két csúcsán. Más közös jellemvonás, hogy az ellenző ez esetekben sárga fémből való, nem vasból és a fém fölületét többször berakott ezüstékítmények díszítik. Ezek a kardok tehát kiválóbbak mint a csupán vasból kovácsolt többi kard és mivel némelykor a markolatot s a hüvelyt ezüstlemez borította, a minek egyikmásik esetben nyoma is maradt, azt kell hinnünk, hogy e kardok előkelő egyének számára, a puszta vaskardok pedig a tömeg számára készültek. A pengék is mutatnak néha különlegességet. A tengelyük majdnem egyenes és a pusztacsákberegi pengén a csúcs felőli harmadrész táján a hát púposan emelkedik ki. Ez a púp a beregszászi kardon még határozottabban jelentkezik, derékszögű metszéssel emelkedik ki és ettől kezdve a csúcsáig a háta is éles ; azonkívül a pusztacsákberegi pengén a hát mellett vércsatorna fut végig és ezúttal az ellenző tengelye majdnem egyenes.

Ismerjük az árpádkori magyar szablya további fejlődését ; ez a fejlődés az itt jelzett ismérveket mutatja. Hegye táján kétélű a penge, megvan a vércsatorna és ellenzője egyenes pálczaformát ölt. Jogos tehát az a föltevés, hogy a jelzett csoportban képviselt változat a régi középkor vége felé képződött, abban az időben, mikor a nyugoti hadakozás arra oktathatta a honfoglalókat, hogy a lovas-szablyát egyikmásik tekintetben megváltóztassák. A végének a kétélű volta szúrásra is alkalmasabbá tette, az ellenző kifejtése pedig hatásosabban biztosította a szablyát fogó kezet a hatalmas frank pallós ellen mint a korábbi ellenző.

A másik változatot képviselő kardok csoportjában az

[1]) Lásd az táblán. — [2]) A 9. táblán. — [3]) A 8. táblán. — [4]) A 13. táblán. 23. A. — [5]) 23. táblán. — [6]) A 2. táblán.

egyik demecseri kard is majdnem egyenes pengéjű. Az ellenző formája nem mutat oly határozott megállapodást ; az agárdinál gömbös a vége és az ellenző tengelye egyenesnek látszik. Az egyik demecseri kardnál kissé hajlított a tengelye és két vége szélesbül és lapul, a másik demecseri példánynál a két szár középső találkozása szögben kihajló lapot alkot, mely az avar kardok ellenzőinek négyszögére emlékeztet, a szárak végük felé keskenyülnek és hegyesek. A bihari kard ellenzője közepett áll az előbbi csoport ellenzőjének csónakos formája és az egyik demecseri kardé között, mert ugyancsak lapított korongokban végződik a csónakidom két hegye, nem gömbben mint a demkóhegyi vagy esztergomi kard ellenzője.

Hogyha a két változatnak egymáshoz való stilistikus viszonyát akarjuk megtalálni, akkor arra talán az oroszországi kardok már rég ismert példányaira utalhatunk. Azoknak a habitusa összevág az agárdi kard és közeli rokonai által képviselt változatokkal, leginkább az agárdival, valamennyin (a czechowitzi, liadai és kobani kardokon) az ellenző gömbösen végződik és a gömbös végzés az első csoportunknak is sajátsága. Azt kell tehát hinnünk, hogy a mi két változatunkban már mintegy kettéváltak oly sajátságok, melyek amott még egyesülten mutatkoznak. Ily különválás későbbi fejlődés jele. Hol történt ez, vajjon Kazáriában vagy már hazánkban, azt még nem tudjuk ; egyelőre azt hiszszük, hogy inkább Kazáriában mint itt, mert amott a kard készítésének az előföltételei inkább lehettek meg, mint az első időben itt nálunk, a hol a kardcsiszárok mestersége csak lassan válhatott belföldi mesterséggé. Az avarok korában alig virágzott ez a mesterség az országban, különben nem lett volna értelme a IX. század elején Nagy Károly tilalmának, mely Avarország felé a fegyverek szállitását megakadályozta.

De sem az avarság, sem a honfoglaló magyarság nem nélkülözhetett kovácsokat, a kik nyílcsúcsokat, kengyeleket, zablákat készítettek a hadakozó lovasok számára és ezekről bizvást föltételezhetjük, hogy szükség esetén helyre tudtak állítani egy-egy megsérült kardot, föl tudtak szerelni kész-

letben lévő pengéket, nevezetesen el tudták látni ellenzőkkel, sőt talán csekélyebb minőségű pengéket is tudtak kovácsolni, ha elfogyott a pengekészlet.

Ily föltevések révén könnyen megértjük, hogy miért van annyi változatosság a durvább kardok ellenzőiben és miért tapasztalunk a díszesebb példányoknál egyenletetebb, határozotabb typust. Ez műhelyi góczpont közösségére vezethető vissza, a változatosság eltérései pedig a vándornép saját kovácsaitól erednek.

A magyarországi kardokkal rokon egyélű kardok, melyekkel dr. Pósta Béla gyakran idézett műve révén orosz földről újabban megismerkedtünk, hasonló föltevésekre jogosítanak. A három legépebb példány (a 102. táblán 1, 3, 4.), mindannyi gömbös végű ellenzőt mutat és a pengék egyike sem mutat oly jelleget, minőt a későbbi változathoz tartozó példányoknál leltünk. A régibb változat ellenzőire bolgárii leletekből még két gömbös végű ellenzőre hivatkozhatunk (203. tábla 3, 4).

Legdíszesebb a majdnem teljes épségben helyreállítható zagrebinyi kard (182 *A*. 4. *a. b.)*, melyet már dr. Pósta Béla a nemesócsai karddal állított egybe. Annyira rokona, hogy még az ellenzőt ékítő négykarélyú rozettaidom is előfordul rajta ; ellenben eltér tőle a nemesócsai kard abban, hogy ellenzője tompaszögben megtörik, míg a zagrebinyi kard ellenzője egyenes. Hogy az ellenzőnek e megtörtsége, illetőleg két szárban való hajlása oly jellemvonás, mely az egyélű szablya-typus korábbi fejlődésében jelentőséggel bírhat, azt érdekesen mutatta ki dr. Pósta Béla a zagrebinyi kardról való értekezése folyamatán. Az idézett lánczszemek, melyeken a megtört ellenzőt visszakísérhetjük, elvezetnek délnyugoti Szibériáig. Ugyanoly környezetbe vezetnek a zagrebinyi és nemesócsai kard hüvelyén egyaránt megmaradt pántos lemezű fülek a kard felfüggesztésére szolgáló szíjak számára. Az odavezető emlékek közül ismertetünk kettőt (104. tábla) : kezdetleges művű szoboralak mind a kettő. A kubáni területről való az egyik kőbaba, a tobolszki kormányzóságban lelték a másikat. Mindkét esetben görbe kardot mutat a szobrász, mely ily lemezes pántú füleken lóg a harczos olda-

lán. A kubáni baba a régibb középkor legvégéről származhatik, a tobolszki szobor korát megállapítani bajos vállalkozás. Azonban a lemezes fülek használatának kezdeteit nem is kell odább keresni, megvannak a déli Oroszországból ismeretes skytha tőrhüvelyeken a Krisztus előtti V—III. századokban, tehát ugyanabban a korban és időben, mely a hajlított ellenzőre nyujtott előmintákat. Mind a két észlelet érdekkel bír az egyélű lovaskard egyes jellemvonásainak megítélésénél, de magának a lovaskardnak a keletkezési helyének és korának a megállapítására nem döntő. Nem döntők erre a sassanida emlékek sem, csak annyit tanúsítanak, hogy nem ez uralom honosította meg Persiában a görbe egyélű kardot ; de biztos, hogy létezett ez uralom megdőlte előtt (VII. száz.). Talán a chinai chronikákból kapunk majd hírt arról, hogy mikor és hol mutatkozott legelőbb a görbe kard mint népies fegyver.

A mi hazai emlékeink valószínűvé tették, hagy az avarok már magukkal hozták az egyélű kardot (VI. század). Tudjuk, hogy milyen az ellenzője ; a jellemző ellenző szívósan megmaradt századokon keresztül és megérte a magyar szablya érkeztét. Magyar és avar typusú szablyát leltek a szolyvai honfoglaló sírjában, hasonló hozzá egy csanádi kard, melynek alább (»Csanádi lelet«) ismételjük ábráját és talán legérdekesebb egy kétlaki forma, mely a magyar szablya ellenzőjének két végső gombját egyesíti a középső négyszöggel és a magyar szablya görbületével, értjük a székesfejérvári szablyát,[1]) hol még a markolat is a két typus sajátszerűségeit egyesíti, egyenesen folytatja a kard tövéből a tengely irányát, de a közepén túl kihajlik. Ily közbenjáró idomot képvisel a szanyibai egyik szablyapenge is, melynek ábráját dr. Pósta művéből ismételtük (102. tábla 2. sz.). A penge egyélű, hajló, de a markolata egyenes rajta.

Ugyanazon műből a Kulagisból való ezüstcsésze rajzát is fölvettük képes atlaszunkba (105. l.). A tál korát nem lehet bizton tudni, de valószínű, hogy kora nem esik innen

---

[1]) Rokonai társaságában közöltük Alterth. I. 195. lapján 469. ábra alatt.

a VII. század közepén. A domborművek rajta lemezes pántokon függő kardhüvelyt mutatnak, a szintén domborműves ábrákban bemutatott ketté tört kardok egyenesek, kétélűek és ellenzőjük négyszögformájú. Utóbb a csákány és a sisak tárgyalásánál is utalni fogunk ez érdekes ezüstműre.

Hogyha ezek után összegezzük ismereteinket, a hazai honfoglalási kor szablyáiról röviden a következőkbe foglalhatjuk :

a) Vannak kardpéldányok (Szolyva, Fejérvár, Csanád) melyek egybekötik az avarságot a magyarsággal. Nem tudhatjuk, hogy a harczosok, a kik bírták, itt szerezték-e e példányokat, vagy valamely korábbi hazájukban. Ha ezt bizton tudhatnók, akkor e tényből többféle következtetést lehetne levonni, melyektől most tartózkodunk.

b) A magyar szablyának van két fő változata, melyre az analogiák Oroszországban is megtalálhatók, tehát a honfoglalók már magukkal hozták.

c) Vannak XI. századbeli és talán már korábbi sírokban magyar kardok, melyek valószínűleg már itt keletkeztek ; ezekhez csatlakoznak a XI. századon túl eső magyar egyélű szablyák formái.

d) Az egyélű görbe szablya azon typusai, melyeket a magyar nép első történeti föllépésekor használt, valószínűleg már korábban létezett ; de hogy mikor és hol keletkezett, arról legfölebb sejtelmünk lehet, melyet biztos tényekkel bizonyítani nem bírunk.

A honfoglalók *lándsája*. Hogyha másfél tuczat szablya segítségével nem lehet a honfoglalók szablyáinak typusait végérvényesen megállapítani, még bajosabb nyolcz lándsa vagy gerely alapján a lándsa formájával tisztába jutni. 1900-ban négyet ismertünk : egyet Törtelről, egyet Bezdédről, egyet Nagy-Halásziról és egyet Csorna-Csatárról. A négy példányból az utóbbi kettő a történetelőtti bronzkor formáját mutatja, a nagyhalászi vasból, a csornacsatári bronzból való és ez utóbbi talán tényleg bronzkori leletből kerülhetett a honfoglalók kezébe vagy csak a mienkbe. A nagyhalászi példányon még nehezebb eligazodni, a föltevéseknek még tágabb tere nyílik ; mert bronzkori formák az egész

vaskoron át létezhettek vasból. Csupán a törteli és a bezdédi példány szolgálhat összehasonlításainknál alapúl, de ez a két lándsa is különbözik egymástól. Pengéjük szárnyai gyengén kihajlók, a törteli penge középgerincze tompán domborodik ki, a bezdédié pedig pálczás ; a köpü az utóbbinál sima és kerekded, az előbbinél pedig hatszögű ; a harmadik jelentékeny formai különbség pedig az, hogy a penge szárnyai a bezdédi lándsánál ott legszélesebbek, a hol a köpű leginkább megszűkül és tompa szögben állanak ki belőle, míg a törteli lándsa szárnyai a köpű felé keskenyülnek és a köpű körvonalaival jóformán összefolynak. A penge szárnyai és a köpű kerekded volta miatt az újabban lelt lándsák közül a kotaji [1]) és domaházi [2]) példány a bezdédi lándsához csatlakoznak, de nem egészen találnak össze vele. A domaházai lándsa gerincze tompaszögű, a kotaji pedig épen nem bír észlelhető gerinczczel. A harmadik újonnan előkerült példány a törökkanizsai [3]) pengéje miatt inkább a törteli lándsát közelíti meg, de köpűje valószínűleg kerekded volt, a mit csonka volta miatt nem lehet egész bizton állítani.

E szerint a most ismertetett példányok legalább is három lándsa-typust engednek föltételezni, egyet, mely az őskorra vall, egyet (Törtel, Törökkanizsa), melyre az előbbi korszakokban nálunk hiányzanak az előzmények és egy harmadikat (Kotaj, Bezdéd, Domaháza), mely a honfoglalók megjelenése idejében még érvényben álló avarkori formára vall. Ennek a formának egy typikus példánya, a nagymányoki, teljesen összevág a kotajival és vele még abban is megegyező, hogy a köpűlyukát kis gyűrű köríti. És hogy ne legyen a két formakör érintkezése dolgában semmi kételyünk, hivatkozhatunk egy esztergomi leletben előkerült lándsára, mely a közismeretű szentendrei lándsával mutat szoros hasonlatosságot. Mindkettőnél megvan a szárnyak tövén mutatkozó erős kiugrás és a köpű legszűkebb táján a gyűrű ; igaz, hogy a szárnyak az esztergomi példánynál keskeny csúcsba futnak és a köpű nyolczlapúra van tagozva és legalul a köpű szélét ismét gyűrűs szalag fogja körül.

---

[1]) 18. tábla. — [2]) 10. tábla. — [3]) 38. tábla.

Ez a forma tehát oly lándsa-typust képvisel, mely századokkal a honfoglalók eljövetele előtt honos az országban és, mint látjuk, átmenvén az ő örökükbe, csatlakozott ahhoz a typushoz, melyet talán ők hoztak ide. Látnivaló, hogy a lándsa dolgában újabb kutatásainkat az előkerült példányok ugyan egy lépéssel előbbre vitték, de csekély számuk végleges megállapodásra még nem jogosít.

Fejsze, fokos. Szentesnagyhegyi lovas sírban előkerült egy fejsze,[1]) olyan, a milyeneket már Gombásról, Kecskemétről és a székesfejérvári Demkóhegyről ismertünk. Sajátszerű a pengének lehajló szélesbülése és a hüvelynek lehajló széle. Nem lehet biztosra venni, hogy fegyvernek szolgált-e vagy mint szerszám került-e a sírokba. A gyalogos kezében elég erős fegyverül szolgálhatott, ha nem is tartozott a vitéz rendes fölszereléséhez. Fontos tény, hogy ép ez a fejszeforma Bölcskén és Keszthelyen sarmata sírokban is előkerült, tehát honfoglalóink azon eszközei közé tartozott, melyeknek az előzményei itt megvoltak, melyeknek nem kell keletibb, korábbi hazájukban keresni az eredetét ; bár előfordult a forma permvidéki leletekben is (dr. Pósta Béla Rég. Tanulm. I. k. 294. l.). Ezzel a formával szemben áll a kétkarú fokos, melyet már Bodrogvécsről ismertünk ; újabban a demecseri [2]) és egyik bihari lovas sírban [3]) akadt szoros analogiája. Ennek a formának az a lényege, hogy van ugyanegy síkban ferdén hajló tengelylyel ferde élű széles pengéje, és a hüvelyen túl keskenyebb és majdnem vízszintes tengelyű pengéje.

Miután ezeket a fokosokat eddig csupán a honfoglalók lovas sírjaiban leltük, nagy valószínűséggel sorolhatjuk azon fegyverek közé, melyeket magukkal hoztak. A keleten régóta ismeretes volt a fegyver. Századokkal előbb ott látjuk rokonait nyelestül a kulagisi csésze domború képein.[4])

Nyíl. Köztudomásu, hogy az íjazás volt a honfoglalók és valamennyi törzsrokonuk leggyakoribb és legfélelmetesebb harczi módja. Ha nem is tudnók az íróktól, a sírok bőséges tanúságot szolgáltattak reá. Alig van eset, hogy érintetlen

---

[1]) 31. tábla. — [2]) 9. tábla. — [3]) 5. tábla. — [4]) 105. tábla.

lovas sírban ne lett volna nyílcsúcs, viszont többször volt eset, különösen a hódoló népek soros temetőiben, hogy semmi egyéb melléklet nem volt a sírban, mint egy vagy több nyílhegy. Nem igen tudunk ez utóbbi tényekre egyéb okszerű magyarázatot, mint azt, hogy ilyenkor a nyíl a harczost jelzi, megkülömböztetésül a békés földműves alattvalótól. E nélkülözhetlen fegyvert, a melyre mindig a legnagyobb mennnyiségben szükségük volt, természetesen a saját embereik készítették. Ez a fegyver tehát, csakúgy mint más egyéb felszerelési tárgy, pl. a zabla és kengyel, minden harczias nomád törzsnek saját népies jellegű készítménye. Innen van, hogy bármily egyszerű legyen a honfoglalóknál használatos nyílhegyek alakja, nem téveszthetők össze más törzsök nyílhegyeivel. Másrészt az a tény, hogy számos munkáskéz foglalkozott nyílhegyek kovácsolásával, néha ügyesebb, máskor kevésbbé ügyes kéz, azt eredményezi, hogy bár hasonlók a nyilak, de alig akad kettő, mely egészen egyenlő volna. Talán szándékosan csinálták különböző nagyság és súly szerint, hogy az adandó alkalomhoz képest minden harczos egyéni ereje és ügyességéhez mért példányt találjon magának.

A nyílhegyek többnyire lapos lemezből állanak, mely a nyílvesszőre erősítendő peczeggel végződik. Köpűs nyílhegyet csak egyszer leltek (Selypen). A lemez formája hosszúkás, középső tengelye mellett egyenlő a két szárny, csak ritkán mutatkozik a tengely hosszában gerinczszerű vastagodás, a szárnyak csúcsban végződnek és éleik legtöbbször szögben megtörnek. A kihajló szögek közelebb eshetnek a csúcshoz, vagy a tövéhez esnek közelebb, e szerint rhombus, rhomboid vagy deltoid idomához hasonlít a penge. Néha a penge egész széle éles, máskor csupán a hegy felé hajló széleket élesítették ki. A nyílvesszőre való erősítés módját némelykor még szabatosan tanulmányozhatjuk. A pilini 71. sírban megvan még a nyélen a háncs, melylyel a nyelet és vesszó végét burkolták és megvan rajta a fonal, melylyel reákötözték. A szárnyak töve rendszerint megtörés nélkül megy át a nyélbe, csupán Liptagergén és Pilinben akadt egy-egy nyílcsúcs, melynél a szárnyak töve derékszögű megtöréssel emelkedik ki a nyíl vonalából ; mindkét sírmező a XI. századból való. A gerincz

határozottabb kiemelését ritkán tapasztalni, a beregszászi és tuzséri 5. sírban voltak reá példák.

Volt eset, midőn a nyílhegynek megduplázták a hegyét, úgy hogy a két csúcs egymás mellett kiemelkedik közös alapból. Ilyent a beregszászi sírban és a pilini 16. sírban leltek, ez utóbbit datálják a temető XI. századi érmei.

Külön válfajnak tekintendő az a forma, melyen a szárnyak csúcsfelőli élei nem egyenes szélűek, de hajlott vonalúak. Több hazai sírból ismertük ezt a formát, volt ilyen Bezdéden, Csornán, Egerben, Vereben, Tarczalon és a Szeged-bojárhalmi leletben. A legutóbbi esetben a nyíl azt a sajátszerűséget is mutatja, hogy a penge töve nem simán megyen át a szár fölületébe, de hirtelenül emelkedik ki belőle. Dr. Pósta Béla a formát a vorobjevoi leletben találta [1]) és a forma megbeszélésénél utal arra a tényre, hogy Egerben a harmadik sírban kettős hegyű nyílcsúcscsal együtt találták, a miből arra következtetett, hogy valószínűleg későbbi forma. E megfigyelést igazolni látszik az az újabban észlelt tény, hogy ez a forma a XI. századi pilin-sirmányhegyi 16. és 44. sírokban [2]) is előfordult, sőt a 16. sírban ugyancsak kétcsúcsú nyílhegy társaságában találták. Azonkívül találták a tuzséri 2. sírban.[3]) Valószínű, hogy a typus idegen környezetből jutott a honfoglalókhoz, de sok átmeneti idom csatolja a közönséges rhombus idomhoz és azért mégsem tekinthető a XI. században idegen holminak a honfoglalóknál, sőt talán már magukkal hozták a keletről, a mi mellett épen a vorobjevoi és hasonló orosz leletek tanúskodhatnának.

A tuzséri temető 6. sírja újabb példát mutatott arra a sajátos formára, melyet eddig csak Monajról ismertünk. A penge idoma megközelíti a háromszögöt, úgy hogy a penge a nyílba kiemelkedő gyűrűs dudorból egyenes szélekkel szélesbül fölfelé és harántosan álló körszelvényű éllel végződik. A sajátszerű nyílformának különleges rendeltetése lehetett, talán inkább vadászaton használták mint komoly harczban,

---

[1]) Rég. Tanulmányok Oroszföldön I. 195. l. 128. rajz, melyet ismételtünk a 109. táblán. — [2]) Lásd a 74. és 76. táblán. — [3]) Lásd a 33. táblán.

a harántos állású él nem lyukasztotta át a megejtendő állat finom prémét.

Ugyancsak a tuzséri temető hatodik sírjából néhány keskeny, háromlapú hegyes nyíl került elé; utóbb a beregszászi sírban is találtak hasonlót. A nyilak oly gondos munkával készültek és tagozásuk annyira antik nyomon indul, hogy inkább a byzanczi birodalom valamely központjából látszanak származni mint magyar vándorkovács műhelyéből. Azért egyelőre nem mernők a honfoglalók ősi birtokához sorolni.

Végül föl kell még említeni két bajszos nyilat a pilini Sirmány 45. és 61. sírjából. Ilyet lovas sírban még nem találtak; nem is véljük, hogy ősmagyar forma volna, de úgy tartjuk, hogy a XI. században kerültek ide, idegenek révén.

A nyílhegyeket némely ritka esetekben még oly elhelyezésben lelték, a hogy a halott mellé a sírba kerültek. Ilyenkor természetesen néha a sorban egymáshoz simuló nyílcsúcsok közelében a tegez pántolásának is megmaradtak nyomai. A tegez pántolása a 25. gombosi (bogojevai) sírban a benne rejlő három nyíl közelében még meglehetős épségben megmaradt. A nyilak hozzá voltak rozsdásodva egy harántosan álló lemezes pánthoz, melynek két végén derékszög alatt két párhuzamos vaslécz csatlakozott, egyik lécz a pánton túl majdnem a nyílhegyek magasságáig emelkedett. Az érdekes leletről Cziráky említi,[1]) hogy a harczos »jobb czombcsontja felső csuklyójához közel 3 darab deltoid alakú pengében végződő nyíl a tegez vasalása között úgy feküdt, hogy fele kívül, fele belül volt«. Sajnos, hogy az érdemes kutató nem jegyezte föl szabatosan, hogy a nyílcsúcsok fejjel a halott feje felé (azaz fölfelé) állottak-e vagy sem, hogy tehát a tegez felső nyílását vagy alsó végét találta-e. Puszta föltevésen és más kutatók följegyzésein alapúl, hogy a lelt tegezvéget a tegez felső nyílásából származónak véltük. Döntőknek tartjuk e részben dr. Jósa Andrásnak a tuzséri ötödik és hatodik sír fölásásánál tett gondos följegyzéseit.[2])

[1]) Arch. Ért. 1901. 425. — V. ö. 58. táblánkat. — [2]) Arch. Ért. 1900. 216—221. Dr. Jósa András magyarázatában »puzdrá«-ról szól, de ez ne ejtsen senkit se tévedésbe, ő is nyíltartó tegezt gondol. — Lásd a 34. és 35. táblákat.

Az ötödik sírban a jobb felkar közepe és a bordák széle között éllel függélyesen és hegygyel nyugotnak sűrűn egymás mellett feküdt négy nyíl a tegez vasalásának a darabjaival. A nyilak alatt harántul 1·5 cm. vastag, 7 mm. széles és csak egyik végén 15 mm.-re kiszélesedő, keskenyebb végén aklaszeggel ellátott vaslemez feküdt, a lemez alig észrevehetőleg ív alakra hajlott. A nyilak felett szintén harántul 15 mm. széles, 2 mm. vastag, 33 mm. hosszú vasdarab volt ugyancsak gyengén ívalakra hajlítva, homorú oldalán farostok maradványaival. Ezek a pántok a tegez nyílását körülfogták. A hol a pántok délre eső pontban egyesültek, ott nyugot-keleti irányban 138 mm. hosszú pálcza feküdt, ez a tegezre hosszában volt erősítve két aklaszeggel, a tegez fala 5 mm. vastag volt, belül fából, kívül bőrből készült. A pálczán kihajló négyszög egy 6 mm. széles szíj áthuzására szolgált. Egy vékony, 4—6 mm. széles csontlemez a tegez díszítésére szolgált. A nyilak a tegez »szájadékánál« lehettek, a lécz és csontlemez mintegy 20 cm.-rel odább feküdt, ezentúl nem találtak semmit, tehát a tegez alsó vége bőr- vagy szövetből készülhetett, mely vasalásra nem szorult.

A hatodik sírban a gyalog vitéz bal válla fölött 8 cm.-nyire öt darab nyílhegy volt, hegygyel nyugotnak, a csontvázzal párhuzamosan elhelyezve. A nyilak alatt keresztben 5·7 mm. széles és 16 mm. hosszú, 1 mm. vastag (öt darabra tört) vaslemez feküdt, mely a tegez hátsó lapjáról való. A nyilak fölött közvetlen keresztben fekvő 3·9 mm. vastag, 10 cm. hosszú és hozzávetőleg 45 mm. széles vaslemez találtatott, melynek belső lapján farostok nyomai látszottak. A lemez felső széle befelé volt görbítve, homorú oldalán kis lemezke állott ki merőlegesen, melyen 3 mm. átmérőjű kerek lyuk van. A lemez másik végén hasonló nyujtvány volt hasonló lyukkal. A kutató úgy vélte, hogy a tegez másik oldalán is megfelelő lemez lehetett, megfelelő két nyujtványnyal. Ha a négy lyukon peczket dugtak végig, a tegez szája be volt zárva és a benne levő nyilak ki nem hullhattak. A temetéskor a tegez nyitva volt, a nyilak hegyei a vaslemez felső szélén kissé túlnyúltak. A tegez a csontváz hosszában a bal felkar alatt feküdt. Külső szélén vasalás nem volt, de

belső szélén 616 mm. hosszában, 1 cm. széles vaslécz vonult, két helyen négyszögű kiugrással, a két szíj áthuzására, melyen a tegez csüngött ; a lécz végén keresztben feküdt 105 mm. hosszú vaslécz, felhajló vastagodó véggel, néhány vasdarabka a nyílhegyek alatt ugyancsak a tegez pántolásából származhatik. A tegeznek felső vége és egyik hosszoldala lehetett fából, a hüvely többi részén a tegez bőrtartálya nem volt bélelve, a bőr természetesen egészen elkorhadt.

A pusztabukovai harmadik halomsírban [1]) K. Nagy Gyula a jobbik kar egész hosszában találta a tegezt, melynek méreteit a kutató jól megállapíthatta. Hossza 80 cm., szélessége mindvégig 9 cm. volt. »Felső végén, tehát a férfi vállcsuklója fölött, 6 darab részint csomóba rozsdásodott vas nyílcsúcs találtatott. Ezúttal a tegez alsó vége volt pántolva. A pánt hajlásából következtetve, a nyíltartó idoma lapos henger volt, melynek csak külső oldala volt domború, a másik oldal, mely a testhez állott, kissé homorú felülettel bírt, hogy a testhez jobban hozzásimuljon. A pánt hossza 9 cm., szélessége 1·3 cm., vastagsága 0·2 cm., helylyel-közzel megvolt még az akla, mely a pántot a tegezhez erősítette. A tegez jelzett formájára következtetett a kutató a felső végén talált vas zárólemezből, mely ugyan csonkán került ki, de teljesen összevág az alsó pánt hajlásával. A zárólemez alján farostok mutatják, hogy a tegeznek fafödője volt, melyet a lemez borított. A lemez valamivel nagyobb felületet takart be mint a mennyit az alsó pánt átfogott, vagyis a födő a tegez nyílására, mint valamely hüvely, lecsukható lévén, annak tartalmát az időjárás káros behatásától teljesen megóvta. A tegez maga is egészen vagy nagyobbrészt faanyagból való volt, mert hossztengelyével párhuzamosan vaspántszalagok vonultak (javarészüket a rozsda teljesen felemésztette), aljukon farostok és aklák maradtak. Két ily hosszpántdarabnak megközelítőleg apró nyílformája van.

Végül az itt előadott észleletekkel összevágott Lichtneckert József tapaszatlása, melyet két székesfejérvári demkó-

[1]) Arch. Ért. 1904. 419. és 420. l.

hegyi sírban tett.[1]) Egyik sírban felismerhette még a tegez idomát a vaspántok töredékei szerint, melyeket a maguk helyén talált. Az ő futólagos rajza szerint készült idecsatolt két vázlatunk. Egyik a hengerded tegez pántolását mutatja, a harántosan futókat és a hosszában futókat. A hosszában futók közül a közbensők két helyütt szélesbülnek és tojásdad áttöréseket mutatnak. Lichtneckert is megállapította a tegez födelét ; ily kerekded és fölül kihajló födelet a tegezből kiemelkedő nyílhegyek fölött mutat másik kis vázlatunk. Hogy a nyilak hegyei fölfelé állottak, azt nemcsak Lichtneckert híradása révén tudjuk, de ugyanazt a tényt megfigyelték K. Nagy Gyula és dr. Jósa András és a gombosi rajz e szerint híven adja az ott lelt tegez szájnyílását a kiálló nyilakkal.

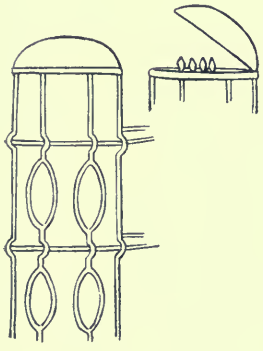

A nyilak ily helyzetét a tegezben a nyílvesszőkre erősített tollas szárnyak iránya indokolta. Ügyes kezet igényelt öt-hat nyílvesszőnek beléhelyezése a nyíltartóba és gondot, hogy a tollas szárnyak megmaradjanak természetes helyzetükben és ne zavarodjanak egymásba ; annál könnyebb volt azonban azokat ily helyzet mellett kihúzni, hogyha a döntő pillanatban szükség volt reájuk, míg ellenkező elhelyezésnél a kihúzás nem lett volna sima munka.

A beregszászi sírból aranyozott lemezből készült gombos végű hegyes kúpot bírunk,[2]) mely egyik magyarázat szerint fával bélelt alsó vége lett volna egy íjtartó puzdrának. Ez alig valószínű, mert az íjtartó legérzékenyebb alsó pontjára, a mely ütköző helye volt, alig alkalmaztak volna ily kényes díszt, a milyen a kúp végén ülő pléhgomb. Inkább azt lehetne képzelni, hogy a kúp tegeznek borítója volt, mint ilyen természetesen szintén bőrrel, vászonnal vagy fával

[1]) A lelt tárgyak ábráit lásd a 89. táblán. — [2]) Képét lásd a 3. tábla *C)* és 2. tábla *A)* 15.

lett volna bélelve és egyik széle a tegez szélével lehetett volna kapcsolatban. Azonban a tegez födelének ily csúcsos formája nem lett volna nagyon célirányos, mert alig tartotta volna a nyílhegyeket rendes helyzetükben, tért engedett volna kiszökő mozgásuknak ; ily célra alkalmasabb volt az a forma, melyet Puszta-Bukován és a székesfejérvári demkóhegyi sírban tényleg észlelhettek a kutatók. Tehát e díszes kúpnak másfajta rendeltetése lehetett és midőn ezt keressük, áttérhetünk mindjárt a honfoglalók védelmi fegyverére és ezek közt első sorban a sisak kérdésére.

A szolyvai sírból ismert díszes lemez,[1]) melyet Lehóczky a vitéz koponyája táján lelt, az ő hátsó lapjához tapadt nemezrostokkal nem engedhet kétséget az iránt, hogy a honfoglalók fejét nemezsüveg borította.

Hogyha a süveget csúcsosnak képzeljük, akkor a csúcsának a díszítését is indokoltnak tartjuk és azt képzeljük, hogy az aranyozott ezüstpléhből készült beregszászi kúp előkelő vitéz süvegét ékítette.

Dr. Pósta Béla műve révén megismerkedtünk a többször idézett kulagisi csészén hegyes süvegű harczosokkal.[2]) A süvegeket alighanem bőrből valóknak és lemezekkel borítottaknak képzelhette az ötvös, olyanoknak, a milyent valósággal is találtak a Kubán vidékén.[3]) A két példát csak mint analogiát említjük e helyütt, a tál sassanida eredetű, a kubáni sisaknak se korát, se ethnikus származását nem tudjuk. A beregszászi kúp szempontjából tehát csak annyit tanúsítanak, hogy a kúpnak hegyes süvegen való egykori szereplése nem puszta föltevés. Lehetne talán a nagyszentmiklósi 2. korsón ábrázolt vitéz sisakjára [4]) is hivatkozni, mely azonban csúcsba futó pántos szerkezetet mutat és alacsonyabb süveg lehetett. Alább az aracsi emlékkőre is hivatkozunk, nevezetesen az alsó mezejében fönmaradt domborműves fejre,[5]) mely szintén kúpos süveget hord, tövében körülfutó hármas szalaggal. Mindezek alapján mindössze csak a lehe-

[1]) Lásd képét Honfogl. Eml. 709. lapján. — [2]) Ábrája a 105. táblán. — [3]) Ábrája a 106. táblán. — [4]) A régibb középkor emlékei I. k. CLXV. tábla. — [5]) A régibb középkor emlékei II. k. CCCLIV. t.

tőséget vitatjuk, hogy honfoglalóink bőrből vagy nemezből készült csúcsos süveget hordtak, de a tényszerű archaeologiai valóság csupán az ezutáni kutatásokból fog esetleg kiderülni.

A bezdédi 16. sírban megfigyelt tényt, hogy a sírban a vitéz csontvázát oly réteg borította, mely korhadásnak indult bőröltözetből származhatott, mire a rajta ülő kerek fémpitykék is tanúskodtak, újabb megfigyelések még nem erősítették meg.

Hasonlókép még nem állítható valószínűséggel, hogy a fej tövének és nyaknak a védelmére honfoglalóink sodronyfonatos borítót erősítettek a süvegek szélére, kutatóink jól megfigyelt sírokban ilyen nyakborítók nyomait nem észlelték. Paizsnak szintén nem volt sehol nyoma, kivéve a paizsdudort a horgosi lovas sírban,[1]) mely azonban nem vehető igénybe honfoglaló vitéz számára, mert a kard is azt mutatja, hogy itt germán harczos holmijai együttességben vannak magyar kengyelvasakkal. Ez az együttesség többféle módon magyarázható. Csak egyet említünk. Ha magyar volt a vitéz, mire a lovastúl való temetkezés utalna, akkor kardja és paizsa mint elhódított tropheumok kerülhettek a sírjába. Nem ilyen dudoros hegyű paizsot várnánk magyar sírban, hanem olyant, a milyeneket a magyar lovasság még a XVI. században is használt, félhengerformájút, mely mögé az egész ember meghúzhatta magát.

A fegyverzetről a ruházatra térvén át, az ősmagyar öltözet dolgában eddig csak annyit tudunk, a mennyit a történetírók följegyzéseiből és a sírleletek gyéren mutatkozó nyomai engedtek megállapítani. Mikor még Kazárország közelében laktak, bejártak a chersoni vásárra és ott foglyokért selymeket cseréltek be. Hogy vászonból készült ruhájuk is volt, arról a nagyteremiai sír vászonmaradványa tanúskodik; hogy a lószőrből való nemezt is használták, arra a szolyvai sír adott kézzelfogható bizonyítékot. A bőr, valamint a külömböző állati szőrmék ismeretét és használatát ily maradványok nélkül is biztosra vehettük. Tehát az öltözetükben szükséges főbb anyagok iránt nem

[1]) Honfogl. Eml. 627. l.

lehetett kétségünk. De máskép állunk az ő ruhaviseletük ismerete dolgában. Arra hazai leleteink közt a honfoglalás korából nincsenek tanúságaink. Mindössze a jól ismert domborműves kőtábla van Aracson, melyet pusztán longobard díszítményei miatt soroztunk a régi középkor emlékeihez, de ez is csonka és a rajta kifaragott férfialakok közül egyik nyilvánvalóan pap, a másiknak csupán a süvege maradt meg. Igaz, hogy ez is jellemző kúpos süveg, olyanféle, a milyenek a mai Persiában és egyebütt keleten még ma is dívnak. Ilyen kúpos süvegek régebben is az oroszországi kammenaja babák tanúsága szerint e rejtélyes emlékek egész vonalán déli Oroszországtól Ázsia belsejéig divatoztak.

Legújabban oly emlékekkel ismerkedtünk meg, melyekről dr. Pósta Béla azt a biztató nyilatkozatot teszi, hogy a honfoglalók viselete szempontjából útbaigazítást adhatnak.[1])

A kőalakot a tifliszi múzeumban őrzik, Sztorojevozsa Sztanicza táján, a Kubán vidékén találták,[2]) oly területen, hol valamikor az ősmagyarság is lakhatott. A szobor igen érdekes és már azért is figyelemre méltóbb mint számos bajtársa, mely hazai kutatóink képzelmét több mint félszázad óta izgatja, mert meglehetős tisztességes kőfaragói munka. A csupasz arczú egyén fején kúposan emelkedő süveg áll. Süvegnek tartom és nem sisaknak és egyenes lapokkal a vállakból kiemelkedő nyakán nem bírok sodronykarikás nyakborítót látni. Egész testét jóval térden alól érő, meglehetősen szűk öltöny borítja. Ujjasnak képzeljük ezt az öltönyt, bár az ujjaknak nem látjuk a jelzését a karon. A kőfaragó elől nyíló kabátfélét képzelhetett, mivel a test függélyes tengelyén végig, a nyak tövéből kiinduló két kidomborodó sima sáv fut végig és alul mint sáv körülszegélyzi az öltöny szélét. Baljával az övről lecsüngő hajlított szablyának a markolatát fogja,[3]) jobbját maga felé emeli és fog vele egy hengerded idomú száras kehelyforma ivóedényt. Két vállát és süvegét egy-egy egyenszárú kereszt jelzi, melynek szárai a végük felé kissé szélesbülnek.

---

[1]) Pósta i. h. 113. l. — 62. tábla. — [2]) Képét lásd a 104. táblán. — [3]) A szablyáról már föntebb volt szó.

Nem ismerem az irodalmat, melyre ez a kezdetlegessége mellett is sokféle tekintetből érdekes szobor alkalmat adhatott; de azt tudom, hogy elég terjedelmes monographiát igényelne valamennyi kérdésnek a megbeszélése, a melyre választ várunk, mikor ezzel a kubánvidéki vitézzel állunk szemben. A szobor halottas emlék kívánt lenni. Ott állhatott annak az egyénnek a sírhantján, a kit ábrázolni kívánt. Föltételezhetjük, hogy a Kubán vidékén faragták; nem messziről hurczolták oda s így tanúság arra, hogy az elhúnyt az övéivel együtt a Kubán vidékének lakója volt. Hogy hivták az illetőt, azt valószínűleg egy második kő hirdette; nem tehető föl, hogy keresztény ember sírját, a minek a rajta lévő három kereszt mutatja, névtelenül hagyták volna. Mikor élt és miféle néphez tartozott? Mindkét kérdésre nagyon fogyatékos a válasz. A kubáni szobor fölállításának a korára sem az öltöny, sem a fegyver, sem a kereszt, de még a kehely formája sem tájékoztat elég bizton. A szablyáról már tudjuk, hogy kora legalább is a VI. századig vihető vissza. Másrészt köztudomású, hogy a Keleten a görbe kard csekély módosításokkal még ma is használatban van. Az egyenszárú kereszt a Nagy Constantinus korától (a IV. századtól) a magas középkorig dívik ú. n. latin kereszt czímén. Az egyes szárak végső vastagodása nem eléggé korhatározó jelenség. Arra tanúság lehet a három kereszt, hogy a kubáni ember neophita volt. Nyilván abban az időben volt a hármas kereszt jelzése síremlékeken is szokásos, a mikor a keresztény vallás terjedése a Kaukázustól északra eső területen, nevezetesen a Kubán mellékén még új volt. A milyen apróra menő adataink vannak a kereszténység terjedésére a Kaukazussal határos Örményországra, és ámbár a taurisi félszigeten folyt igen korai hittérítésekről is van tudomásunk, magára a Kaukazusra vonatkozólag és a vele északon közvetlenül szomszédos területre a keresztény vallás terjedéséről szóló hírek hiányosak. Lehet, hogy a szaraczén uralmat megelőzőleg volt ott kereszténység, de akkor is a szaraczén hódítás megszakította vagy épenséggel megakadályozta a keresztény hitvallás hirdetését és a mohamedán világ megszünése után újból terjedt arrafelé a keresztény hit.

Dr. Pósta a keresztek alapján azt véli, hogy a szobor X—XI. századból való. Lehet, de az említettek után nem vélhetjük elég biztosnak ezt a meghatározást. Marad a pohár az elhúnyt kezében. Talán nem fölösleges itt ismételni, hogy a kőbabákban megörökített halottak miért vannak mindig úgy ábrázolva, hogy ivóedényt tartanak jobbjukban ! A mai napig él a szokás a khirgizeknél és más szibériai törzsöknél, hogy a halottas torban a halott is részt vesz és őneki is kezébe adnak ivóedényt ; így örökítik meg a kőszobrok az ottani népek őseit is. Az ivóedénynek a kőszobrok kezében rendesen csészeformája van, azért nevezik »csészetartó alakok«-nak. Csésze szokott a nomád népek ivóedénye lenni ; a csészét övbe akasztva vagy vállukon lógatva mindenüvé magukkal viszik vándorútjaikon, azért akár agyagból, akár fémből, akár ezüstből vagy aranyból valók, a régi középkorbeli csészék legtöbbször gyűrűsek vagy csatolásra szolgáló fülük van, ez szokta legszembetűnőbben mutatni, hogy vándornépek tulajdonából erednek. Ez a kubáni ember nem volt nomád. Nem csészét tart ujjaival, de száras, talpas poharat. Ez a kőszobor tehát oly időből való és oly nép szülöttjeé volt, a mely ugyan még tartotta az utolsó áldomás, a halottas tor szokását, de már asztal mellett, rendes pohárral a kezében ülte meg. Lehet, hogyha a pohár egész szárát láthatnók, birnók azt talán közelebbi korhatározásra fölhasználni, ez a cuppa s alatta a szár kis darabja arra nem alkalmas.

A cuppának az antik világ formái közt megtaláljuk analogiáját, de a régibb középkorban dívó hosszú, hengeridomú formáról nem tudunk, a mi azonban nem azt jelenti, hogy a hosszú hengerded idom nem élhetett tovább, akár üvegből, akár fémből készült, a Keleten vagy a byzanczi művészetben. A kehelynek cuppa, gombos szár és talp szerinti tagozására a nagyszentmiklósi kincs kelyhei tekinthetők analogiáknak,[2]) de azoknak a cuppája széjjel nyíló csészéhez hasonló gömbszelvényű idommal bír, tehát a kubáni szobor poharára nézve nem adhat korhatározó támpontot.

---

[1]) Alterthümer III. 317. tábla.

A kubáni vitéz kabátja három lényeges tulajdonsággal bir: nem ér földig, annyira — mennyire testhez simuló felöltő és elől végig nyilt. A sáv a szélén ez esetben alighanem azt jelzi, hogy a felöltőt prémmel szegélyezték.

Helyesen vetette össze a kővitéz felöltőjét Pósta [1]) a kulagisi csészén ábrázolt vitézek öltönyével. Ez a csésze, mint sok más ezüstcsésze a permi kormányzóságból, Persiából származhatik és valószínű, hogy két legendabeli persa vitéz párbaját mutatja. A vitézek hasonló fegyverkabátban mutatkoznak. Mindössze az a különbség észlelhető, hogy az ujjas kabát ezúttal még szorosabban simul a felső testhez és csak a csipőn alul szélesbül; mintegy a térdig ér és elől nyilt. Ezúttal is prémes (?) sáv szegélyzi a kabátot és úgy sejtjük, hogy a függélyes sávtól harántosan futó sávokat is prémeseknek kell képzelnünk, csakúgy, mint a felső karon mutatkozó harántos és hosszában vonuló sávokat.

Az ötvös a sisakról lecsüngő nyakborítóra vonalas körhálót vésett, hasonló köröket rakott a prémes sávok közé és ezzel talán azt akarta jelezni, hogy úgy a nyakvédőt, mint a kabátot pléhpikkelyek, vagy, a mi kevésbbé valószínű, vaskarikák borították. Hogyha a rajzot helyesen értelmezzük, akkor a nyakborító, csakúgy mint a kabát, bőrből való, a mi azért is valószínű, mert így a nyakborító, a belőle oldalt kiemelkedő szarv és a csúcsba futó sisak egy tagban való ábrázolását is legkönnyebben értjük meg.

Hogyha ez a tál a sassanida uralom korában készült, akkor az itt ábrázolt öltönyre, mely a kubáni kőszobor felöltőjéhez hasonlít, a III—VII. századokat kaptuk hozzávető időhatárul.

A kőbaba déloroszországi társain, melyeket Dubois de Monpereux kaukazusi nagy atlasza után az írók, legutóbb Nagy-Nemes,[2]) oly sokszor kiadtak, legalább is négyszer ismétlődik az az elől nyilt, térdig vagy térden túl terjedő ruhadarab.

Sűrű homály borítja a csészetartó kőszobrok keletkezését.

---

[1]) I. h. 64. ábra. — Ismételve a mi 105. táblánkon. — [2]) A magyar viselet története 20. tábla 1—6.

A kubáni szobor sem viszi sokkal előbbre a kérdés megoldását, de a sassanida tál annyit mégis enged róluk megállapítani, hogy a Kaukazustól északra, esetleg odább is, a merre hasonló öltözetű csészés kőszobrok találtatnak és a Kaukazustól délre, Persiában, esetleg már a Kr. u. III. század óta dívott egy neme a felöltőnek, melyet abban az időben a nyugateurópai emberiség nem ismert.

Nem valószínű, hogy az ősmagyarságnak valami része volt a kammenaja-babák fölállításában, de mivel ők is időztek a kubáni vidéken, nagy a valószínűség, hogy ismerték a szobrokat állító népet vagy népeket, — talán alánok voltak vagy mások — és ismerhették azt a sajátságos keleti felöltönyt, melynek török (»dolmány«) neve okmányszerű kútfőkben legelőbb a XVI. században bukkan föl nálunk és a melynek elődje a kubáni kőszobor kabátja. Ily értelemben tehát ez a kővitéz csakugyan érdekelheti a hazai népviselettel foglalkozó kutatókat, ha nem is tudjuk még elég biztosan, hogy mikor készült. De akármikor készült, a III—XII. századok közt népies öltözetről ad hírt s az nem szokott gyorsan változni, nem a keleten és legkevésbbé a régibb és újabb középkorban.

A sírokban lelt *szerszámok* és egyéb fölszerelési tárgyak közt első helyen a kések említendők. Lovas sírokban nem igen fordultak elő. Soros sírokban többször lelték. Találtak egy vaskést a bihari 7. sírban, a gombosi 20. sírban, a pilini sirmányhegyi sírokban többször, pl. a 61. és 64. sírokban és Dályán.

A honfoglalók *tarsolyukban* tartogatták a kést. Egy kés töredékét lelték a tuzséri 6. sírban a tarsolyban, melynek rossz ezüstből való borító lemeze is megmaradt.[1]) Ez a lemez azt a formát mutatja, melylyel az ily tarsolyok máskor is bírtak. Felső széle vízszintesen állott és egyenes, ellenkező széle körszelvényű, szélesebb és két oldalsó széle egyenesen széjjelhajló. A tarsoly külső, mutatós oldalát borította a lemez, úgy hogy a bőrből készült falát közbefogta két lemez és a szélén látható aklák átjárták mind a három réteget. A bal

[1]) Lásd a 35. táblán 11. sz.

czomb táján találták, alsó kihajló szélével lefelé irányítva. Bezdéden is volt tarsolylemez és közelében csiholó vas és kova feküdt, tehát nyilván a tüzelő szerszámokat is a tarsolyba rejtették, ha volt az illetőnek tarsolya.

Tudjuk, hogy az övről lecsüngő bőrtáskák borító lemezei a honfoglalók legdíszesebb holmijai közé tartoznak. A mióta Bezdéden a fémtábla hátán rajta találták a táska bőrfoszlányát és a szíjat, melyről lecsüngött, nem lehetett többé kétség, hogy azoknak a lemezeknek java része mire szolgált.

Most az övtáskák használatára az orosz terület régi lakóinál is kapunk érdekes új adatokat. Egyik a zagrebinyi sírleletben előkerült övtáska.[1]) Ugyancsak Pósta említi, hogy a finn területi karjalai sírokban (1100—1350) léptennyomon akad hasonló övtáska.[2]) Van benne kés, kard, tűzi készség, néha fésű, fenőkő stb. Néha egy övön két táska is volt, egyik tűzszerszám eltartására szolgált, a másikban mindenféle apróságot leltek, lószőrt, czérnát, bőr- és vasdarabot, ez az utóbbi a kekomäki,[3]) mely még teljesebben egyezik meg a bezdédivel. Oroszország délibb vidékén lakó népeknél is megvolt. Dr. Pósta Béla bemutatja a moszkvai Rumjanczev-múzeumban őrzött XI. századi vasárnapi evangeliumi könyvből egy XI. századi bolgár harczos képét,[4]) kinek az övéről szintén lecsüng a táska. Végül a modern időben a tatároknál is divik a két övtáska,[5]) ugyanolyan az idoma, mint századokkal ezelőtt.

Ugyancsak az utóbbi századokból való az a préselő kőminta ily táskát borító fémlemez készítésére, melyet a British Museumban őríznek és melynek képét az Arch. Ért. után [6]) ezúttal ismételjük. Idoma szakasztott olyan, mint a milyenek a honfoglaláskori táskalemezeink, csak az ornamentikája más, tisztán az arabs ízlést mutatja.

Tarsoly nélkül is akad csiholó vas és kova, vagy csupán egyikére vagy másikára ismertek reá a kutatók. A *csiholó vas-*

---

[1]) Dr. Pósta i. h. 144. l. 86. rajz és 107. táblánkon. — [2]) I. h. 146. l. — [3]) I. h. 149. l. és 107. táblánkon. — [4]) I. h. 148. l. 90. ábra.— [5]) I. h. 150. l. 91. ábra. — [6]) A 108. táblán.

nak nem mindig egyenlő a formája. Az ütőlap változhatik és a két szára is különböző idomú lehet. A legegyszerűbb idom az, melyet a pusztabukovai harmadik sírban leltek.[1]) Az ütőlap háta csak kevéssé hajlik ki és két szára csak mint rövid szarvformájú folytatás jelentkezik. A szeged-domaszéki [2]) és a második bihari [3]) sírbeli csiholónál az ütőlap háta erős hegyben szökik ki és a két szarv is hosszabb és hegyesen végződik. Végül Tuzséron, a bihari 4. sírban és a pilini sirmány délkeleti oldalán a 61. sírban találtak oly csiholót, melyen az ütőlapjának háta hegyesen kiugrik és a jelentékenyen hosszabb két karcsúan kinyúló kar gyűrűsen végződik. Mind a három formára már a sarmata temetőkben találunk analogiákat; látnivaló, hogy a csiholó vas a régibb középkor általános kulturális birtokához számítandó.

A kések, nyilak és kardok kiélesítésére szükséges csiszoló kövek is előfordulnak néha a honfoglalókori sírokban. Talán annak szabad tekinteni egy homokos palakő darabját a 3. tuzséri sírban és egy csonka keményebb fajta kőszerszám töredékét a külső pusztakovácsi sírban.

Lyukasztó szerszámoknak véljük a beregszászi sírban, Oroszlámoson és a bihari 5. sírban lelt, hegyes végű, csonka testű töredékeket.

Tudjuk, hogy a bihari lovas sírok sorában néhány női sírt találtak; ezekben megtalálták a sarmata sírok rendes mellékleteit, az égetett agyagból való orsógombot, voltak ilyenek a 3. és 7. sírban. Nyilván nem a honfoglalók hozták magukkal.

Hasonlót mondhatunk a cserépedényekről. A bihari 3. sírban cserépedény is volt, abból a fajtából, mely a régibb középkor sírjaiból és telephelyeiről ismeretes, öblös bögre, korongon készült rendes formával, jól gyúrt agyagból, hasát vízszintesen körülfutó sűrű vonaldísz ékíti.

Legérdekesebb és eddig magára álló a honfoglalók hagyatékában a gégényi csésze, melyet dr. Jósa mentett meg a szabolcsi múzeum számára. Idoma lapított gömb

[1]) Lásd a 23. táblán II. 6. k. — [2]) Lásd a 26. táblán. — [3]) Lásd a 4. táblán.

szelvényét példázza és ebben hasonlít a nagyszentmiklósi kincs aranycsészéihez, de nem hasonlít hozzájuk abban, hogy ezüstből való és hogy hiányzik róla csat vagy fül, melynek révén a nomád lovas az övéhez szokta csatolni a csészét; így nem tehető föl más egyéb, mint hogy tarsolyába vagy süvegébe rejtette, ha útra indult.

Víztartó faveder abroncsait legelőbb Horgoson találták. Újabban a tuzséri sírban akadt ily veder abroncsa és székesfejérvári demkóhegyi lovas sírban veder vasfogantyúja került elé. Vedernek sírba tétele tehát a honfoglalás korában is szokás volt, bár nem mondhatjuk biztossággal, hogy a szokást a honfoglalók hozták magukkal. Az avarkori soros temetőkben többször észlelhettük a szokást, visszafelé menve legismeretesebb a Kr. u. III. századi osztrópataki sírból előkerült faveder, mely épségével lepte meg a kutatókat. A pannoniai benszülöttek is adtak a halottal vedert. A La Tène-ízlést régebben terjesztő népek hasonló szokására csak röviden utalunk és abban állapodhatunk meg, hogy hazánkban a víztartó veder sírbatétele sok százados szokás volt, mielőtt a honfoglalók idejöttek. A szokás nagy elterjedésének és hosszas fönmaradásának ugyanegy oka lehetett. A halottal a hosszú túlvilági útra nemcsak ételt, de italt is kívántak vele adni és ez a fölfogás celtáknál és germánoknál egyaránt élt.

Lószerszám. Zablát vagy kengyelt legtöbb lovas sírban találtak. A zablának két főtypusát ismerjük, egyik a »csikózabla« formájában ma is élő egyszerűbb idom, a másik, az oldalszáras, több változatosságra adott alkalmat. Az ú. n. csikózablákban csak azt a különbséget látjuk, hogy úgy a két rúd, mint az oldalsó karikák kerek átmérőjű pálczából készülnek vagy a rúdak négyélű átmetszettel bírnak, a karikák pedig laposak. Az előbbi változatra a székesfejérvári demkóhegyi sírokban több példa volt; volt ilyen Kotajon, Nagykanizsán, Puszta-Szt-Imrén, zalamegyei lovas sírban és a bihari első, második, negyedik és ötödik sírokban. Viszont négyélű rúdakból alakított csikózabla volt a bihari 7. sírban, Priglevicza-Szent-Iványon, szegszárdi sírban és zalamegyei lovas sírban. A két változatnak sem korbeli,

sem helyi vagy épen néprajzi jelentőséget nem tulajdonithatunk.

Az oldalszáras zabla formája több változat keletkezésére vezethetett. A szár maga és a belőle közepett kiinduló fül többféle lehet. A szár legtöbbször egyenes pálcza (Lébeny-Szent-Miklós),[1]) az egyenes pálcza mindkét végén gömbölydeden végződhetik (Agárd [2]), Esztergom [3]), két vége felé vastagodik (Hajdúböszörmény [4]), vagy egész hosszában gömbös tagok sorozatát mutatja (Szinyéren [5]). Hajdúböszörményben akadt egy zabla,[6]) melynek csonka oldalszára megmaradt felső végén szögben megtörik és csekély kihajlással áll fölfelé. Azokhoz a hajlott végű szárakkal bíró zablaidomokhoz csatlakozik ez a forma, a milyent sarmata sírból Regölyből ismerünk. A honfoglalási kor leletei közül ilyent ismertünk Nagymányokról.

A szárakon a szárnak megállítására a rúd végén szolgáló fül és mellette a kantárszíj erősítésére szolgáló tag többféle formát ölthet. Legtöbb csínt az agárdi szár kidolgozása mutat, a hol a két tag egy trapezforma lemezben úgy egyesül, hogy a gyűrű félkörű áttörésen megyen keresztül, a szíj számára pedig hossznégyszögű harántos áttörés szolgál ; a trapeznek a szélei nem egyenesek, de hosszabb oldalai hullámvonalasak és a két hullámvonal beugró szögben találkozik, a trapez külső, legrövidebb oldala sem egyenes, de laposan kihajlik és a két csúcson kiugró csücskében egyesül az oldalsó két széllel. Az agárdi formák egyszerűbb és merevebb mintáit a salamoni és kisdobrai zablaszárakról ismerjük.

Az egyik hajdúböszörményi zablaszáron a kettős fül mint egy hossznégyszögű lemez kissé szabálytalan, kerekded, kisebb és nagyobb áttörése mutatkozik. A darab nem tartozik épen a jobbfajta munkálatok közé.

A neszmélyi és esztergomi zablánál a gyűrű befogadására szolgáló tag mint félgyűrűs fül áll ki a szárból és ehhez keskenyebb vagy szélesebb nyak révén csatlakozik a

---

[1]) 19. tábla. — [2]) 1. tábla. — [3]) 12. tábla. — [4]) 15. tábla *B)* 4. — [5]) 32. tábla. — [6]) 15. tábla *B)* 3.

szíj erősítésére szolgáló hossznégyszögű keretes tag, melynek hosszabb tengelye párhuzamosan áll a zabla oldalszárával.

A beregszászi zablán ez a két tag lemezformában jelentkezik, mely két négyszögű áttörésű szélesebb kar és a kettőt összekötő széles sávból alakúl. Ezt a sajátszerű változatot eddigi zabláink közt nem ismertük.

A lébenyszentmiklósi és az egyik hajdúböszörményi zablaszáron a gyűrűben való megállításra és a szíj erősítésére csupán egy tag szolgál, hurokszerű fül, mely a szár közepéből ugrik ki. Ezt az egyszerű megoldást már ismertük Kis-Dobráról és ismertük a regölyi sarmata temetőből.

Az oldalrúdas zablák előmintáira legutóbb dr. Pósta oroszföldi leletekről írt könyvében utalt. Szibériában bronzból készült példányok elég számmal akadtak.[1]) Ezek lehettek az avarkori és utóbb a magyar oldalrúdas zablák előzményei. Közben állanak, dr. Pósta szerint, a csertomliki sírban és dnyepermelléki sírokban talált zablafomák.[2])

A XI. századbeli muszkai zablaidomra Oroszországban a finnektől hajdan lakott területen és Szibériában [3]) akadtak analogiák ; csakhogy nem tudni bizton a korukat.

Újabb leleteink közt legérdekesebb a szeghalmi »kovás-halom«-ból való zabla.[4]) A zablának csupán egyik rúdja maradt meg, mely a szokásos módon két gyűrűvel végződött, a nagyobb gyűrűkben állottak az oldalszárak, melyek ezúttal nem vasból, de állati szarvakból készültek. A szarvak vastagabb vége alul, a hegyes vég fölfelé állott, kifelé hajlott és a közepe táján körülfutó mélyedés szolgált a gyűrű beléillesztésére. Avar sírban Czikón is volt példa [5]) szarvakkal kombinált zablára. A rudak ugyanolyanok voltak, csupán a szarvakat erősítették be másképp a gyűrűkbe, a mit nem tartunk lényeges mozzanatnak. Fontosabb az ornamentikában tapasztalható különbség. A szeghalmi szarvak alsó részére bevésett nyílforma idomok oly jellemzők, hogy a honfoglalók ornamentikájához való hozzátartozása nem lehet kétséges.

[1]) Dr. Pósta B. Rég. Tan. 209. l. — [2]) Lásd u. o. 210—211. l. — [3]) U. o. 212. l. és 293. l. — [4]) Lásd a 29. táblán. — [5]) A régibb középkor emlékei II. k. CCXII. tábla.

A ló fölszerelésének más lényeges alkatrészéből, a kengyelvasból, újabban is jelentékeny számmal kerültek elé példányok. Mintegy negyven darabot mutatnak be képes tábláink, valószínűleg még sokkal több került elé 1900 óta. mely még lappang és várja a közzétételt. Nemcsak a nagy szám kelti föl figyelmünket, de a hosszú sorozatban mutatkozó változatosság is gondolkodásra késztet és támaszt oly kérdéseket, melyekre nem lehet mindig kellő szabatossággal válaszolni.

Minden kengyelvasnak lényeges alkatrésze a talp, a két szár és a fül, melyen csüng. Valamennyi alkatrésze változhatik és a változatok lehetőségeit gyarapítják a magassági és szélességi arányok. Gyakorlati rendeltetése szerint alakult a kengyel formája, mely legszélesebb alul, ott a hol a a láb a talpon nyugszik és onnan fölfelé keskenyűl. Az a belső űr tehát nagyjából háromszög, mely a jelzett körülmények szerint hol közelebb jár az egyenesoldalú háromszöghöz, hol tojásdad vagy körded idomot ölt. A számtalan eltérés, mely e két véglet közt észlelhető, csupán rajzzal érzékíthető, oly hasonlatok, a minőkkel némelyek jelzik, midőn hol »körte«, hol »alma«-formájúaknak mondják, már csak azért sem hasznosak, mivel maguknak az almáknak és körtéknek is százféle változatuk van. A talp lapja mindig szélesebb mint a szárak, szélei legtöbbször kissé lehajlók és a talpat s a széleit is alul gerinczczel vagy végigfutó kerettel erősítik. A szárak kerek pálczák, négyoldalú pálczák vagy lapított pántot közelítenek meg. A fül igen jellemző alkatrész és sokszor ennek az alakja szolgál a külömböző változatok megállapításánál alapúl. A fül alatt fut össze a két szár, melyet a szerelő kovács összeizzaszt és a kor, nép szokása avagy a kovács egyéni kedve szerint más-más a fül. Az egyéni ügyesség és gond, melylyel a honfoglalók kovácsai a kengyeleiket készítették, általában nem éri el az avarkori kengyelek szorgos kidolgozását. Mi lehet az oka, azt bizton nem tudhatjuk, csupán sejthetjük, hogy a magyar kengyelek hiánya arra vezethető vissza, hogy nem hagyományos állandó műhelyekben, de a pillanatnyi szükséglet szerint házilag készültek a kengyelek, a mire az a tapasztalás

utal, hogy jóformán nincs két darab, mely teljesen egyforma, sőt az ugyanegy párhoz tartozó példányok is gyakran eltérnek egymástól.

Egy hurkos fülű kengyelnél kezdjük a változatok jellemzését, mely a kotaji sírból való.[1]) Jól ismerjük ezt a typust az avarkori sírokból. A kassai sírban, Donáton, czikói sírokban, Ártándon és regölyi sírokban, meg több egyéb helyen találták. Nem lehet kétség, hogy több száz évvel a honfoglalók megérkezése előtt használatban volt ez az egyszerű forma, párhuzamosan egy más, tökéletesebben, gondosabban készült forma mellett. Kotajon együtt találták azzal a typussal, melyet a honfoglalók hoztak magukkal.[2]) Ez utóbbinak általános jellemző tulajdonsága, hogy a szárak a fül alatt összefutnak egy tagba és abból emelkedik ki a négyszögű fül, talpa kihajló, szárai laposak, négyélűek vagy körszelvényűek. Újabban előkerültek példányok Agárdon, a bihari 1., 2., 5., 7. és 8. sírban, Hajdúböszörményben, Prigglevicza-Szent-Ivánban, Puszta-Szent-Imrén, Szeged-Domaszéken, Szegszárd táján, Török-Kanizsán és a zalaszántóhegyi leletben. Az a sok hasonló példány, melyet a »Honfoglalási kor emlékei«-ben állítottam össze és a melynek legtöbbjét jól datált IX—X. századi sírokból találták, nem engednek kétséget az iránt, hogy ez időkben hazánkban ez az uralkodó kengyeltypus.

Szembetűnőbb eltéréseket mutató változatok aránylag gyérebben szerepeltek a főtypus mellett. Valószínű, hogy e változatok közül némelyek korábbi avarkori minták behatása alatt keletkeztek, mások külföldi előképek után módosultak, többször pedig itt helyben az alapforma átváltozásából eredtek. Ily átváltozás *(a)*, mikor a fül trapezoidot példáz, melynek szélesebb oldala kívül áll, mig az alap felé forduló oldalak kissé behajlók. Ismertük ezt a változatot Törtelről és Kisdobráról. A salamoni lelet mutatja, hogy használata belényúl a XI. századba. Újabban Lébeny-Szent-Miklóson és a bihari temető 4. és 6. sírjában kaptunk ilyen példányokat.

[1]) 18. tábla 2. és 5. — [2]) 18. tábla 3. és 4.

Sűrűbben találkoztunk egy más változattal *(b)*, melynek jellemző tulajdonsága, hogy a fül trapezoid formájú ugyan, de a négyszög szélesebb oldalával a kengyelből emelkedik, a szárak a szokottnál szélesebbek, laposak és csak a talp két végén áll be hirtelenül a szűkülésük. Ily példányokat ismerünk a bihari 7. sírból, kettő volt Oroszlámoson, egy Szeghalmon a »kovás halom«-ban és kettő az újabban Székesfejérvártt a Demkóhegyen lelt temető 7. sírjában. Közel áll ehhez a változathoz egy másik *(c)*, melyet szintén ismertünk Bodrog-Vécsről. Ennek az a sajátszerűsége, hogy a két széles lapos szár külső szélei egyenes vonalakban meglehetős meredeken emelkednek fölfelé és legfölül tompa csúcsban vagy vízszintes harántosban találkoznak. Ez a változat Domaházán két példányban került elé és egy volt Priglevicza-Szent-Iványban.

A bihari első és nyolczadik sírban, valamint Hajdu-Böszörményben találtak egy változatot *(d)*, mely abban külömbözik a közönséges typustól, hogy a fül mint négyszög kiemelkedik a kengyel felső széléből és csak rövid nyak révén függ össze az alappal. Ismerjük az avarkori typusnak a fülét, mely szintén nyak révén áll kapcsolatban a kengyellel ; mintegy ezt a mintát követték a honfoglalók kovácsai ezúttal, csakhogy megtartották a fülnek náluk szokásos, inkább quadratikus idomát.

Egy zalamegyei sírban, egy székesfejérvári demkóhegyi sírban és Domaházán előfordult egy-egy kengyelvas *(e)*, melynek közös sajátsága, hogy a hol a szárak a talpból fölemelkednek, kis körded búbos kihajlás jelzi mind a két tag legkeskenyebben összeérő részének az összefüggését. Ismerjük ezt a sajátságot a kecskeméti Magyari tanyai, egy szentes-nagyhegyi és néhány más kengyelen ; a muszkain is megvan ez a jelző egy kis négyszög formájában, A székesfejérvári demkóhegyi újabb példánynak a füle is olyan, mint az éppen idézett példányokon ; nem szabályos, de szabálytalan négyszögű, többszögű vagy kerekded idomú a fül lemeze, mely nyakszerű szűkülés révén függ össze az alappal. A domaházi példányon ellenben a nyakban kihajló fül szabályos négyszög és a zalamegyei példányon nincs

nyaka a trapezformát öltő fülnek. E külömböző fajtájú füllel bíró három idom tehát csupán a szár végén mutatkozó jellemző kis tag révén csatlakozik egymáshoz. Ez a makacsúl jelentkező sajátság nem lehet véletlenség, nem is puszta díszítmény számba vehető, mert a három kengyel dísztelen. Ezért okunk van föltételezni, hogy a közös jel atavistikus jellemvonás, oly ősi kengyelformából maradt meg, melynél ez a kis tag gyakorlati létjogosultsággal bírt. Úgy képzeljük, hogy az az ősi előminta még abban az időben létezett, mikor nem vasból csinálták a kengyelt, de más anyagból; a talpot talán bőrszalagból, a szárakat talán zsinegből és a talp szalagjának két végét a két zsineg végével összecsomózták. E csomóknak utóbb megmaradt az emlékük a vaskengyelen a kis kihajlásokban.

Hasonló okoskodás szerint megértjük a pilini sirmány 61. sírjában és egy esztergomi sírlelet kengyeleinek a formáját *(f)*. Az esztergomi kengyel idoma csúcsos háromszög széles, egyenes talppal, egyenes szárai négyélű pálczák, fölül, a hol a két pálcza csúcsban összetalál, mintha gyűrűs tag fogná össze és csak ebből emelkedik ki a szabálytalan idomú körded lemez a vízszintesen átjáró keskeny réssel. Ez is ősi formának, mely valószínűleg két fapálczából és egy talpfából alakult, atavistikus emléke. Az emléket itt csupán a háromszögidom őrizte meg és a csúcsán lévő gyűrű, mely a fület hajdan a szárak csúcsához erősítő csomó helyén áll.

Az ősi mintához talán legközelebb áll egy példány Székesfejérvárról,[3]) mert ott a csomó és a fül még inkább emlékeztet a fakengyel szerkezetére.

Jóval távolabb áll az ősi idomtól a pilini sirmány délkeleti oldalán fölásott temető 61. sírjában lelt két kengyel. Itt már csak a háromszög van meg, a fül lapított karika, mely közvetlenül a kengyelből nő ki, a gyűrű eltűnt.

Utóljára maradt a díszes beregszászi kengyelvas *(g)*, mely egyik említett változathoz sem tartozik, bár van két sajátsága, mely mutatja, hogy rokon mind a két domaházi

[1]) V. ö. Alterthümer I. k. 233. l. 536. ábra.

kengyellel. Egyikhez hasonlítható szárainak fölfelé való szélesbüléseinél fogva, széleik azonban kívül nem egyenesek, de csipkézettek és legfölül nem vízszintesben, de körszelvényben találkoznak. A másik domaházi kengyellel abban rokon, hogy a talp és szárak találkozási pontjain ismét megvan a gumós kis tágulás ; az ezúttal csakugyan a majdnem félkörű hajlással leereszkedő talp odaerősítésének a gondolatát kelti, mely szükséges volt, mikor a talp még külön bőrsávból készült. A szárak széles fölületét berakott ezüstszálakból formált tekercsek díszítik. Ez a technika emlékeztet a kecskeméti Magyari-tanyabeli s a pusztaselypi kengyel fölületébe vert ezüstszálas díszítésekre.

Hasonló díszítést mutatnak a velök formailag is rokon muszkai kengyelek, melyekről tudjuk, hogy a XI. század második felében kerültek föld alá. Ez a keltezés alighanem a beregszászi és vele rokon díszű egyéb kengyelekre nézve is elfogadható.

Oroszországból legutóbb a vorobjevói leletből ismerkedtünk dr. Pósta Béla Rég. Tan. (I. k. 195. l.) révén kengyelvassal, idomát az ismert tinnyei és tarczali kengyelekhez lehet hasonlítani.[1]) Nem járulhatunk ahhoz a fölfogáshoz, hogy ez volna a kengyeleknek legrégibb typusa. Régibb formáknak véljük azokat, melyeket rövidség kedvéért *A*, *B*, *C* betűk alatt mutattunk be más helyütt.[2])

Az oroszföldi kutatások a kengyeltypusok tanulmányát nem gazdagították akkora összehasonlító anyaggal, mint remélhettük. Leginkább az a vidék érdekelt volna, a hol a felső Volga mellékén a régi bolgárok és közelükben a régi magyarság hazáját tételezték föl. E vidéken nem találtak volna kengyelvasat ? S ha nem találtak, azt jelentené ez a tény, hogy a mikor a két nép (mindegyik valószínűleg más időben) útra kelt, nem ismerte a kengyelvas használatát vagy csak a vaskengyelt nem ismerték ? [3])

Patkó. A míg hozzáértő kutató honfoglaló vitéz érintetlen sírjában nem akad patkóra, azt tartjuk, hogy a lovak

---

[1]) Lásd a 109. táblán. — [2]) Lásd Alterthümer I. 561., 562. ábrák. — [3]) Alterthümer I. 161. l.

patkolása a honfoglalás korában nem volt szokásos. Csak föltételesen iktatjuk be a lószerszámok sorába a pusztaszentimrei patkót, melyről nem tudni bizton, hogy a többi tárgygyal együtt egy sírban találták-e, melynek környezetében képes táblánk bemutatja. Nincs is még egyéb analog patkókban elegendő biztos alapunk a szentimrei példány keletkezési korának a megállapítására. Ugyancsak Puszta-Szent-Imréről ismerünk sajátszerű formájú csontlemezeket, melyeknek szemre álló oldalát lapos faragásokkal ékítették. Más alkalommal, mikor e különböző formájú lemezeket először bemutattuk,[1]) úgy vélekedtünk, hogy talán fanyereg elölső és hátsó kápáját boríthatták vele. Ez a föltevés azon a tényen alapult, hogy a mai népies magyar nyereg kápáját és farát is szokták lapos faragásokkal ékíteni és az erre kínálkozó lapok alakja is valamenynyire megegyezik a nyergen díszítésre kínálkozó fölületek formájával. Ez a föltevés azonban nem oly biztos, hogy esetleg hiteles tapasztalati tények meg nem dönthetnék. Különböző sírokban lelt vastöredékek, melyekről a kutatók azt vélték, hogy nyereg fölszereléséből valók, nem alkalmasak arra, hogy segítségükkel ősmagyar nyereg formáját helyre állítsuk.

A lószerszám szíjaival kapcsolatos fémtárgyakból rendszerint a hevedercsat szokott megmaradni a sírokban; vasból való egyszerű szerkezet, mely karikából és tüskéből áll, a tüske néha kárba ment, így néha csak a karikáját találják. A karika lehet körded, néha hosszúkás formát ölt. A hevedercsatoknak ez egyszerű formái már a korábbi középkorban is szoktak a sírokban föltűnni.

A lovas sírokban akadtak néha pántolásra alkalmas vaslemezkék, két végükön ovális végzéssel, melyeknek alján akla áll ki, közepett kis kiálló füllel, mely alkalmas keresztező szíj áthuzására, hogyha a pántot valamely alapra erősítve képzeljük. Dr. báró Nyáry Albert egy pár ily rövid pántot a pilini sirmányhegy temetőjének 61. lovas sírjában a ló koponyájának két oldalán lelte s ez alapon úgy vélekedik

[1]) Arch. Ért. 1904. k.

róluk, hogy a pántok a két oldalsó fejszíjon ültek és a füleken áthúzták a harántosan futó szíjat. Előbb más megfigyelések alapján úgy vélekedtünk e pántokról, hogy esetleg a tegez vasalásához tartoztak, de dr. báró Nyáry Albert megfigyelése valószínűvé teszi az ő föltevését.

Ékszerek. Mikor a honfoglalók ékszereit készülünk ismertetni, az a kérdés érdekelhet első sorban, hogy mily ékszerekkel éltek a honfoglaló vitézek és melyek a hagyatékban a női ékszerek. Sajnos, nem válaszolhatunk még elég biztossággal erre a kérdésre, bár az utóbbi évtizedben több tekintetben meglehetős kedvező volt a kutatók sikere.

A kettéválasztás a jól megfigyelt sírok leltára alapján részben azért nem vihető véghez, mert többször épen a gondosan fölásott sírok voltak ékszerekben legszegényebbek, így pl. a legtöbb bihari és tuzséri sír és a 61. pilin-sirmányi sír. Néha olyan volt a sír, hogy jóformán újabb rejtélyek elé állított a tartalma. Ilyen a bihari harmadik sír (5. tábla). Két kengyelvas azt sejtethetné, hogy lovas vitéz nyugodott benne ; ennek nem mondana ellen a két vékony sodronyú két karperecz és egy vastagabb sima sodronyú nyilt végű ujjgyűrű ; de viszont az orsógomb s a fülönfüggő meg a bögre mit keres férfi sírjában ? Tehát azt kellene hinnünk, hogy a lovastúl való temetkezés nem a férfiaknak volt az előjoga és így nem dönthető el csupán a lószerszám alapján, hogy férfi vagy női sír holmija van-e előttünk. Már az 1870-ben elékerült pilini lovas sírok fölásásánál támadt báró Nyáry Jenőnek az a vélelme, hogy az ott lelt kisebb kengyelvasak nők sírjaiból valók. Ezt az észleletet azonban az ékszerek kettéosztása szempontjából csak nagy óvatossággal lehetne érvényesíteni, mert a pilini sírok tartalmát nem lehet elég biztossággal az egyes sírok szerint elkülöníteni.

A jól megfigyelt sírok közül a szeged-bojárhalmi harmadik sírt (Honfogl. Emlékek 687. l.) női sírnak tartjuk és a valószínűség mellette szól, mert sem kengyelt, sem lószerszámról való ékítményt, sem fegyvert nem leltek benne, ellenben fülönfüggőt, korongos ezüstlemezeket és dupla tagú csüngőket, csupa olyan ékszert, mely fegyveres sírban soha-

sem akadt. De ebben is volt oly gyűrű és sok kerek pitykés fejű szögecs, a milyet férfisírban is találtunk már.

Szintén a jól megfigyelt sírok közé tartozik a régóta ismert székesfejérvári demkóhegyi harmadik sír (Honf. Eml. 693. l.), melyet a kutatók csupán az ékszerek minéműsége alapján női sírnak ítéltek. Valószínűleg igazuk volt, mert ott is akadt fülönfüggő és dupla tagu csüngő, minden lószerszám vagy fegyver nélkül. Csak azt nem lehet eldönteni, hogy csakugyan magyar asszony feküdt-e abban a XI. századi soros sírban, mert a fülönfüggők és a duplatagú csüngők nem tartoznak azon ékszerek közé, melyeknek visszafelé lehet kísérni az útjokat a honfoglalók korábbi hazájába. Igaz másrészt, hogy az ékszereknek idevaló volta sem elég nyomós ok arra, hogy a sír lakójának magyar voltát tagadjuk.

Ily módon tehát bár nem elég biztos, de egyelőre és ideiglenesen elfogadható alapot kapunk egyéb, még kétesebb esetek megítélésére.

Azt vélhetjük, hogy a csornai sírokból előkerült ékszerek közt (Honfogl. Eml. 559. l.) a fülönfüggők és apró gömbszelvényű szögecsek, talán egyéb pitykék is, női ékszerek voltak. Talán a gödöllői korongok is (Honf. Eml. 567. l.) nő ruháját ékítették és az ottani csüngő meg a gomb is női ékszer lehetett.

Valószínű, hogy az egri sírok közt is voltak női sírok (Honf. Eml. 579. l.) és föltehető, hogy négy bezdédi sírban (Honf. Eml. 592. és k. l.), nevezetesen a 12., 13., 14. és 16. sírban is nő feküdt. Ez föltehető az ékszerek miatt és mert semmi fegyver vagy lószerszám nem volt bennük. A homorszögi fülönfüggőtöredéket és ezüstkorongot is (Honf. Eml. 623. és 624. l.) női ékszereknek tarthatjuk; úgy szintén a győri pitykéket (Honf. Eml. 623. l.) és csüngőket. A kisdobrai sok férfisír között is lehetett női sír (Honf. Eml. 649. l.). A nagyteremiai sírleletek a velök lelt vászonszövedék és számos finom pityke és némely csüngő miatt sorakozhatnak a női sírok közé (Honf. Eml. 669. l.). Oroszlámoson férfi sírok mellett női sírok is lehettek, ezekből származhatnak a duplatagú csüngők és némely kisebb pitykék (Honf. Eml. 675. l.). A tiszanagyrévi ezüstkorongot és ezüst karpereczet (Honf.

Eml. 723. l.) női ékszereknek tekinthetjük, úgyszintén a tolnaszántói duplatagú csüngőket (Honf. Eml. 725. l.), melyekről egyébként tudjuk, hogy soros sírokból valók.

A jelen dolgozatot kísérő táblákon a föntebb idézett három bihari síron (5. tábla) és a hajduböszörményi síron (5. tábla) kívül a dunaszekcsői korongokat (11. tábla) sorolnám ide és a győri fülönfüggőt (14. tábla). A kiskunhalasi szórványos pitykék és korongos lemezek közül (16. és 17. tábla) is bizonyára női sírból került elé egyik-másik, volt női sír az oroszlámosi soros temetőben is (20., 21. tábla), női sír volt valószínűleg a solti sír (27. tábla), női ékszereknek vélném a szegszárdi csüngőt és lemezes korongot (30. tábla) és a zavaros származású törökkanizsai leletben (38. tábla) szintén voltak női ékszerek. A soros temetők közül a székesfejérvár-demkóhegyi régebben és újabban kiásott sírok közt, valamint a pilini sirmányi sírok közt is voltak sírok, melyek honfoglalók női családtagjainak tulajdoníthatók.

Az adott fölsorolásban meglehetős tájékozást nyertünk a női ékszerekről. Van köztük, mint láttuk, fülönfüggő, duplatagú csüngő, lemezes korong, karperecz és ujjra való gyűrű, többnemű gyöngy, pityke és gombocska, de nincs köztük csat, szíjvég pityke vagy épen lószerszámról származó boglár vagy táskaborító lemez.

Nem állítjuk, hogy honfoglalók sírjaiban nem kerültek elé oly csüngők vagy karikák, melyek fülönfüggőkül szolgáltak. Ellenben nincs eset reá, hogy férfisír hagyatékában duplatagú csüngőt leltek volna. Áttört korong férfi sírban is akadt, volt bennük karperecz, ujjra való gyűrű, akadt néha gyöngy és gombocska, volt pityke, szíjvég, lószerszámról és egyéb szíjról való boglár, táska oldaláról való díszes ezüsttábla, valamint egy esetben talán süveg csúcsáról származó kúpos ezüstlemez.

Fölösleges volna itt valamennyi ékszert egyenként ismertetni, megtettük V. szakaszunkban. Szorítkozhatunk a főbb typusok jellemzésére és azoknak a tanulságos következtetéseknek az előadására, melyekre egyik-másik ékszercsoportot illetőleg az újabb kutatások módot nyujtottak.

A legérdekesebb ékszerek közé a női fülönfüggőket sorolhatjuk. Ezeknek ismeretét előnyösen előbbre vihettük 1900 óta. A módot hozzá egy győri fülönfüggő adta meg (14. tábla). Ez megtanított arra, hogy a szeged-bojárhalmi fülönfüggő és rokonformák felső hajlásán kiálló kis karika mire való és mire szolgált a csornai függőn ugyanazon helyen kiálló gömbös pöczög. A győri fülönfüggőn azon a helyen kihajló fül van és ezen a fülön még most is finom ezüstdrótból fonott láncz lóg, melynek másik vége természetesen a tulsó oldalbeli függő hasonló kis kihajló fülébe volt belekapcsolható. A pilini sirmányhegy délkeleti oldalán fölásott temető 64. sírjában (71. tábla) dr. báró Nyáry Albert a győrivel lényegesen egybevágó fülönfüggőt talált, csakhogy hiányzik róla a láncz és hiányzik róla a csüngő tag, melynek számára megvan alul a kis gyűrűs hurok. Másik analogiája a budapest-lipótmezei sírleletben akadt (52. tábla), mely azonban rajzunkon megfordítva áll. Ez némileg eltérő változat ; alján nem hurokba kapcsolták a (hiányzó) csüngő tagot, de a sodronyon három mély völgyelésbe akár három csüngőt is akaszthattak. Ilyen fülönfüggő volt a székesfejérvár-demkóhegyi is (Honf. Eml. 693. l.), melyet annak idején szintén helytelenül rajzoltattunk. Csak most látjuk, hogy a kettős hullámból és hármas völgyből álló sodronya alul volt ; a drót felső része hiányzik, de megmaradt a hármas csöppű csüngője. Megértjük továbbá, hogy a rábéi (V. szakasz »Rábé«) fülönfüggőn a csupa szeszélynek képzelt sajátszerű kiugró hajlás a hátán fölül ugyancsak láncz beerősítésére szolgált, és világos, hogy a hajduböszörményi (15. t.) függő gömböcsös végű peczkéje, úgy mint a megfelelő pálczácska a csornai függőn (Honf. Eml. 559. l.) szintén ugyanannak a gyakorlati czélnak szolgált. Legutóbb az oroszlámosi leletben (21. tábla) ismerkedtünk meg egy újabb függőformával, mely a szeged-bojárhalmihoz (Honf. Eml. 627. l.) áll legközelebb ; ez sem nélkülözi a függő hátán a kis gyűrűs fület a láncz beakasztására.

A győri fülönfüggőnek, mint látni, elég érdekes typologiai tanulságot köszönünk, de fontosságát más okok is gyarapítják. Egyik az, hogy X. századi érmekkel együtt

találták, tehát korát bizton állapíthatjuk meg. A pilini példány XI. századi temetőben csak azt mutatja, hogy ugyanaz a forma túlélte a honfoglalást. A másik az, hogy a győri fülönfüggő-pálczán három üres pléhbogyó lóg, mely legszorosabban kapcsolja e X. századi fülönfüggőt az előbbi századok sarmata temetőiből jól ismert pléhbogyós művekhez, melyek közt sok fülönfüggő is szerepel [1]) és kapjuk két üveggyöngyös fülönfüggőnek közös lánczczal való összefűzésében a legközelebbi analogiát a függők ily módon való egybekötésére. Az adonyi temető 97. sírjában találták az érdekes példát.[2]) Végül talán legfontosabb tény magának a láncznak a fonása, melyről csupán a rajz adhat helyes fogalmat. Ezt a fonási módot nem a X. században találták föl, már a római birodalom ötvösei gyakorolták, a byzanczi ötvösök híven folytatták és föntartották, mai nap sem szünt még meg.

Mindezekből az a tanulság, hogy honfoglalóink női hozzátartozói vagy chersoni ötvösöktől vagy más helyütt vándor ötvösöktől, avagy itt az új hazában szerezték be e fajta fülönfüggőiket.

Még egy sodronyos fülönfüggő formáját ismerjük a bihari 3. lovas sírból (5. tábla). Három darabot bírunk belőle, mely, úgy a hogy a rajzon egybeállítottuk, talán nem is adja híven vissza az eredeti összetartozást. Csak az látszik bizonyosnak, hogy az alsó behajláson a két párhuzamosan egymás mellé helyezett korongocska jelzi azt a pontot, a hol rajta függött a (pálczás) csüngő. Ezen szerkezete miatt azt véljük, hogy ez a példány is az épen tárgyalt fülönfüggők sorához tartozott.

Közös sajátságuk a sodrony hosszúkás tojásdad formája és az alsó ágon lógó egyenes pálcza az ő bogyós vagy csöppforma többszörös tagozásával, mely föntartotta egy első mintának az emlékét, a hol igazi gyöngyökön vagy üveggyöngyökön járt át az a peczeg. Az alsó ág alakítása idők folyamán többszörös változásokon ment keresztül, a felső

---

[1]) V. ö. Alterthümer I. 972—987. ábráit. — [2]) V. ö. Alterth. III. 469. tábla.

kampó kevésbbé alakult át, csupán, mint már láttuk, a láncz odaerősítésére szolgáló kiugró tag vette föl gyűrű, pálcza, vagy hajlított levél formáját.

A korbeli függőknek másik uralkodó typusát már föntebb a II. szakaszban, az emlékek csoportosításának indokolásánál kellett tárgyalni. A karikás és gyöngyös fülönfüggőt értjük, mely mint az antik ízlés öröksége egész keleti Európában évszázados használatban maradt és lényegében szintén nem változott, csupán korok és vidékek szerint ért más-más változásokat, a szerint, a mint a rajta érvényesülő börtüsmunkát külömböző módon alkalmazták.

Elég részletességgel volt a börtüs művű ékszerről és belföldi utánzásairól szó. Előfordúlása a soros sírokban és olyanokban is, melyeket a honfoglalók női hozzátartozóinak tulajdonítunk, nem lephet meg bennünket; ez a typus hazánkon túl is terjedt és ethnikus következtetésekre alig jogosít. Nemzetközi árúnak véljük, melynek kiinduló pontjai a külömböző byzanczi városok. A zagrebinyi fülönfüggők is e typus körébe tartoznak [1]) és csak azt kell csudálni, hogy Oroszországban nem találták sűrűbben.

A fülönfüggők legegyszerűbb fajtáját, sima, vékony drótkarikákat, férfi sírokban is találták; egykori rendeltetésük alig lehet kétes, mert többször a koponya oldalán találták. Megfigyelték Vereben (Honf. Eml. 561. l.), a bezdédi második, negyedik és ötödik sírban, Agárdon (1. tábla), a bihari második sírban és egyéb helyütt.

Karpereczek újabb formáival nem ismerkedtünk. Férfisírokban találtak egyszerű karikákat. Férfiak és nők sírjaiból kerültek elé pántos lemezű ezüst karpereczek egyenes vagy kerekded végekkel, ez igen elterjedt forma. Legdíszesebben képviseli a formát egy pár karperecz Oroszlámosról (21. tábla 1—2), a hol a végekre aranyozott lemezű préselt ékítményt forrasztottak. Egy harmadik fővváltozat az a pántos

[1]) Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. 166. l. Onnan átvettük, lásd a 111. táblán.

karperecz, melynek nyilt végei hengerded tekercscsel fejeződnek be. Ilyen volt a bezdédi 14. sírban és Szeged-Bojárhalmon, tehát női sírokban is találták. Úgy a második, mint a harmadik változatot néha beponczolt köröcskék ékítették. Néha soros temetőkben is találták. Úgy tűnik, mintha ezek a karpereczfélék a nemzetközi forgalomból kerültek volna egyes népekhez. Véletlenségnek tekintjük, hogy egy vagy két karpereczet találunk-e lovas sírokban. Volt ugyan többször eset reá, hogy csak egy karpereczet leltek lovasok mellett, de arra is van példa, hogy párosával voltak, pl. esztergomi lovas sírleletben (12. tábla).

A gombási lovas sírban (Honf. Eml. 621. tábla) annak idején két gombos végű karpereczet találtak. Dr. Pósta Béla (Rég. Tan. 33. l.) helyesen figyelmeztet arra, hogy ez a forma az ókorból maradt fönn.

Ujjra való gyűrűk gyanánt többször egyszerű sodronykarikák szerepeltek. A leggyakoribb forma azonban a fejes gyűrű ezüstből, melynek fején foglalványban ül kő vagy paszta, a foglalványban legtöbbször négy vagy több reáboruló lemezes nyelvecske vagy kampó fogja. Ez is nemzetközi forma, mely byzanczi divatból eredt.

Helyi formának véljük azt a fejes gyűrűt, melynek feje kerekded lemez; gyakran bevésett központi vonalas idomok díszítik. Ily gyűrűk honfoglalók és alattvalók sírjaiban egyaránt találtattak. Az Árpád-korban később is fönmaradtak.

A ruházat ékítményei között a lemezes korongok legérdekesebbek. Vannak rajtuk fölvarrásra szolgáló apró lyukak vagy áttört művű figurális díszek; a vékonyabbakat női ruhákra varrták, csakúgy mint az ezüstlemezű különféle apróbb pitykéket. A rossz ezüstből vagy épen sárga fémből öntött erősebb pitykék és boglárok férfi öltözetre, szíjakra, vagy épen lószerszám díszítésére készültek.

Ritkán lehet bizton tudni, hogy a lovas sírokban lelt ilyféle ékítmények eredetileg hol voltak alkalmazva. Ezt már a »Honfoglalási Emlékek«-ben kellett bevallani.[1])

[1]) 768. l.

Azóta egyik-másik tekintetben némi útmutatást kaptunk. Fontos volt ismereteink gyarapítására a tuzséri temető hatodik sírja (37. tábla); mert e sírban nem volt lóval eltemetve a vitéz, tehát erős okunk van hinni, hogy a sírban lelt ékszerek kizárólag az eltemetett vitéz személyes czéljaira szolgáltak.

Van a sírban két szíjvég rossz ezüstből és két hozzávaló csat; az egyik szíj szélessége 1·5 cm., a másiké 0·9 cm. lehetett; volt azonkívül két hármas osztályú karika, talán három szíj vagy zsineg áthúzására. Maradtak pitykék, melyek a nagyobb szíj díszítésére szolgálhattak; vannak ismét pitykék, melyeknek a méretei a kisebb szíjhoz illenek és vannak még kisebb pitykék, melyek a szíjjal együtt esetleg a karika osztályos karélyain is átnyúlhattak. Ennyit a változatok és méretek alapján valószínűséggel állíthatunk. Bajosabb pusztán az ékszerek után eldönteni, hogy a szíjak mire szolgáltak. A legnagyobb talán az övszíj volt; egy másik a tarsolyt hordhatta, melyet a 6. tuzséri sírban leltek (36. tábla) és mivel ebben a sírban tegez is volt és azt is szíjon avagy zsinegen hordta a vitéz, és mivel kellett a nyílhoz íj és az íjhoz puzdra, a puzdra szíját is föl kell tételezni, sőt a lándsa póznáján is volt szíj. Tehát a vitéznek legalább is négy-öt szíjra volt szüksége. Ezekre alkalmazták a sírban lelt ékszereket. Máskor, ha a vitézzel kard és talán kópja is vele volt, még több szíjra volt szüksége; de mivel nem minden szíjazás egyúttal fémből való bevégzést vagy csatot igényelt, a sírban megmaradt ékszerekből alig lehet az egykor létezett szíjak teljes számára következtetni. Természetes, hogy még kevésbbé lehetséges biztos következtetés lovas sír tartalmának a megítélésénél, a mikor a felszerszámozott paripa csótárát, szügyellőjét, a farmatringot, az orr és pofa szíját, az állazót és a nyakszíjat is lehetett (de nem kellett) ékszerekkel földíszíteni.

Ez az oka, hogy a legtapasztaltabb nyergesek sem bírtak lovas sírjainkban lelt ékszerek elhelyezése dolgában kielégítő véleményt mondani és várjuk ebben a kérdésben is, mint számtalan több más vitás pont iránt,

érintetlen teljes sírok szabatos megfigyelésétől a végleges döntést.

Néhány szíjvég és korongos boglár használatára egy szinyéri (32. tábla) és egy szentesnagyhegyi (31. tábla) lelet egybevetése nyujthat némi fölvilágosítást. Mind a két leletben volt zabla, tehát, bár mind a két lelet hiányosan maradt reánk, mégis annyi föltételezhető róla, hogy lovas sírból ered. A szíjvégek és korongos boglárok a két leletben ugyanazon fajtájúak, rozettásak, ez még közelebb hozza őket és biztosabbá teszi az összehasonlítást. Egyik esetben, Szinyéren, úgy a szíjvég, valamint a rozettás boglárok aljából háromhárom igen hosszú 0·5 cm.-es szög áll ki, némely szög hegyén még rajta van a kis szorító korongocska, mely biztosította a megállását a szíj bőrén; a szögek hossza mutatja, hogy igen vastag bőrön ültek, olyanon, melyről nem tehető föl, hogy akár a lovas öltözetéhez, akár az ő övéhez tartozott, tehát ez esetben nagy valószínűséggel állítható, hogy a lószerszám szíjainak díszítésére szolgáltak az ékszerek.

A szentes-nagyhegyi szőlőkből eredő nagyobb és kisebb szíjlemez, valamint a nagyobb és kisebb rozettás boglárok alján is megvannak még a szögecsek, vagyis inkább alig néhány milliméternyi hosszú aklák és végükön a szorító lemezkék. Itt tehát nem valószínű, hogy durva lószerszámhoz való vastag szíjakon ültek az ékszerek; alighanem a lovas vitéz személyes fölszerelését ékítették.

A szeged-domaszéki (28. tábla) lovas sírból finomabb munkájú szíjvégeket igen rövid aklákkal bírunk és több díszítő lemezkét, melyek közül még néhány rajta ül a fönmaradt szíjrészleten; ezekről az ékszerekről is valószínűséggel mondhatjuk, hogy a férfi fölszerelését ékítették. Hajduböszörményben (15. tábla), a két zabla után ítélve, két lovas sírból maradt fönn egy finomabb munkájú szíjvég és néhány díszítő lemezke igen rövid görbített szögecskékkel az aljukon; a görbítés nyilván pótolta a szorító lemezkét. Valószínűséggel mondhatjuk, hogy inkább emberi fölszereléshez tartoztak az ékszerek, mint lószerszám szíjaihoz. Ellenben nem nyilatkozhatunk a kunszentmártoni (19. t.) sírlelet nagy rozettás szíjlemezéről és ötfajta rozettás bog-

lárairól. Némely rozettán ugyanis hosszabbak a szögek, másokon rövidebbek, a szíjlemezen nem maradtak meg és nem tudhatni, hogy a fönmaradt holmikat lovas sírban lelték-e. Tehát még a szögek hosszából és a szíj vastagsága alapján sem vonhatunk semmi következtetést. Még csak azt kell a rózsás boglárokról kiemelni, hogy messze a leggyakoribb ékszer és ritkán hiányzott, a hol lovas sírra akadtunk. A csákberényi soros temető 22. sírjából bírunk egy csücskös boglárt ; az aljából erős peczeg áll ki, melynek a vége lyukas, ez a sajátságos fül oly ékszereken szokott előfordulni, melyek mint gombok ékítették az öltöny valamely részét, akár bőr-, akár nemezből, akár vastag vászonból készült ; a megerősítés az alján áthúzott vastag zsineggel vagy bőrszalaggal történhetett.

A gomb, akár gömbös a feje, akár gombához hasonlítható lapos idommal bír, mindig erős karikás füllel bír, mely alkalmas volt arra, hogy a jelzett módon erősebben megálljon a helyén. Cziráky női sírokban több ízben a két váll közelében találta, tehát azt hihetjük, hogy az öltönynek e helyen való összegombolására szolgáltak.

Áttört résű szíjpitykékről, a minők orosz leletekben is többször akadtak, Pósta ismételten értekezik oroszföldi tapasztalásait tárgyazó művében ; [1]) arra az eredményre jutott, hogy a szíjon csüngő holmik beléakasztására szolgálhatott az az áttörés. A nélkül, hogy ezt a magyarázatot kétségbe vonnók, azt is lehetőnek tartjuk, hogy a szíj hossztengelyére harántosan álló áttörések a szíjas öv szorosabb vagy tágabbra való igazítására is szolgálhattak.

Még van számos ékszer, vagy ékszernek tűnő apróság, melyre a kutatók csak ezután fognak tisztába jönni. Magyarázatra vár egyebek közt a gyöngyök származása és többféle csontékítmény használati és alkalmazási módja. Bizton remélhetjük, hogy vidéken lakó szaktársaink, kiknek módjuk van mutatkozó jelek alapján honfoglalói sírok után kutatni és fölbontásuknál jelen lenni, kellő ügyelettel lesz-

[1]) 129. l., 304. l., 310. l.

nek minden legcsekélyebb jelenségre. Igy azután mindig több és több világosság fog a honfoglalók hagyatékára derülni. A mostani tényálladék megrostálása haladással járt ugyan, de, mint tapasztaltuk, még több irányban kiegészítésre szorul.

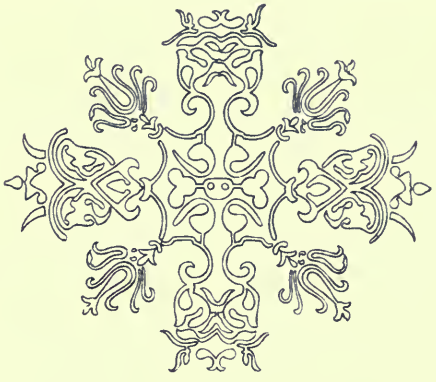

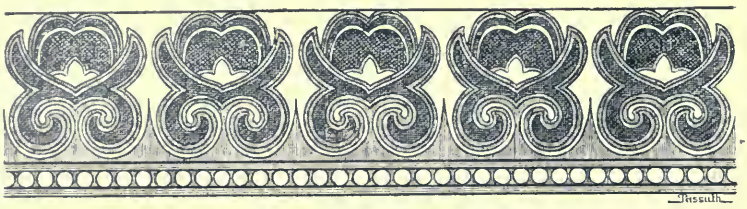

IV. ORNAMENTIKA A HONFOGLALÓK ÉKSZEREIN.

Süppedékes talajra lépünk, mikor a honfoglalók sírjaiból elékerült ékszerek ornamentikájáról kívánunk tájékozódni. Mintegy kétszáz és egynéhány díszítő motivummal vagy legalább változattal van dolgunk. Van róluk több részletes áttekintés [1]; újabban csak néhány motivummal gyarapodott a sorozat.

Az áttekintés két irányban nyujtott előleges tájékoztatást. Egyik az, hogy nem hadi útakon véletlenül összerablott holmikról van szó. A másik észlelet, mely ezt a benyomást kiegészíti és erősíti, az, hogy az ékszerek idomain és díszítésein rajta van a keleti világ visszfénye. Ebből önként következik, hogy a midőn e motivumok hazáját kutatjuk, a keletre vetjük pillantásunkat, mire nézve nincs is a kutatók közt véleménykülömbség.

Annál több a nehézség, mikor a keleti művészet majdnem végtelen körében azokat a szűkebb határokat akarjuk megállapítani, a melyek közt megszülettek, vagy a honnan világgá mentek e motivumok, vagy az előmintáik.

A kelet korábbi kutatók szemében a változatlanság, mozdulatlanság képében tűnt föl, az újabb kutatók közelebbi vizsgálatai folytán egészen másnak bizonyult. Nem

[1] Arch. Ért. 1904. 105—152. — Alterthümer d. frühen Mittelalters I. 28. és 29. fejezet.

oly egyforma, nem is oly maradi, mint előbb vélték. Kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a sassanida, a szaraczén és a byzanczi művészet czímén ismert közelebbi ágai a keleti művészetnek jóval ismeretlenebbek előttünk mint képzeltük. Látjuk, hogy az ókor végétől a X. századig mikor mind a három művészet fejlődött, változásokon mentek keresztül, kölcsönösen egymásra hatottak és a hatások hol mint másolás, hol mint átalakulás érvényesültek. Folyik a vita, hogy a középkori stílalakulásokhoz a klasszikus világ és az ősi kelet mit adott, melyik adott többet, mint keletkezett a kettőből, vagy külön egyikből a mohamedánság által fölkapott arabs vagy szaraczén művészet. Folynak az egybehasonlító tanulmányok, fürkészik a kor emlékeit, az előzményeket és utóhatásokat, keresik a művészetek góczpontjait. A legfontosabb kérdésekre még nincs végleges válasz, csupán mint félig megoldott problémák állanak előttünk. Az egybevetések sokszor csupán sejtelmesek vagy kisebb-nagyobb erővel bíró hypothesisek értékére emelkedtek. Ellentétes vélekedések állanak szemben egymással és a legbuzgóbb kutatók is, kik legvilágosabban tekintik át e műtörténeti problémák tömkelegét, kénytelenek megadással bevallani, hogy a kutatók mostani nemzedéke alig fog e problémák végére jutni.

A sokat tárgyalt kérdések között a sassanida, a byzanczi és a szaraczén ornamentika már csak azért is állítják a legbonyolultabb föladatokat a kutatók elé, mert ornamentek úgyszólván észrevétlenül születnek és ezer módon mennek világgá. Terjesztik egyesek és népáramlatok, nem ismernek se helyi, se korbéli határt. Itt-ott meggyökereznek, néha megmaradnak ősi mivoltukban, majd meg átváltoznak egyes mesteremberek, műhelyek, városok, népek ízlése szerint. Régi motivumok újszerű kapcsolatokban tűnnek föl, gyarapodnak vagy elfonyadnak, finomulnak vagy durvulnak. Az élő világban talán a röpülő madarak seregéhez lehetne őket hasonlítani.

Az európai emberiség életében alig van időszak mikor az ornamentek széjjel terjedésére és átváltozására termékenyebb talaj akadt, mint az ú. n. népvándorlási időszak,

vagyis az egész régibb középkor. Ekkor a népek helyváltozásának se hossza se vége. Némelykor kívánatos biztossággal állapíthatók meg a népek mozgalmai és új helyeken való letelepedése és ilyenkor e biztosságnak a műtörténeti kutatások is nagy hasznát látják. Követhetjük a mohamedánok hódító útját Afrika éjszaki partján végig átkelésüket Europa két félszigetére, Spanyolországba és Olaszországba. Mindenütt fölismerjük emlékeiket és látjuk a jövevények hatását a környezetre. Igy vagyunk az angolszászok és a normannok európai vándorlásaival is. A műtörténet fölismeri nyomaikat fönmaradt emlékeikben, mert ezekben az esetekben a műtörténetnek a történián kívül segítségére van az a tény, hogy a vándorló és hódító népek magukkal vitték saját művészetüket útjukra ; ízlésük a kezdet stádiumán túl is volt, azért ismerjük föl ma is azokon a vidékeken.

Az uralaltáji népek mozgalmát félhomály borítja ; a história közülök csak kevés népről tudja, honnan indultak útnak, mikor és hol voltak hosszabb ideig.

Milyen volt az ízlésük, legtöbbször nem is sejthetjük. Mint halászat, vadászat vagy a nomádság állapotában élő törzsökről föl sem tételezhető, hogy egyéb művészetük volt, mint a milyet volt szomszédjaiktól kaptak, vagy a milyent mint hódítók a foglyok révén míveltek. Mikor úton voltak, alighanem a megszállott területen létező városok kereskedői és vándoriparosok elégítették ki igényeiket.

A honfoglalók hagyatéka szintén ily módon került össze. Az utolsó hazába való menetelüket megelőző időből származhatik legtöbb holmijuk ; talán némely holmijuk korábbi századokból való. Egy fontos városról, Chersonról, tudjuk, hogy azt gyakran keresték föl. Oly góczpont volt ez, melyet a keletrómaiak régóta bírtak, a Sassanidák uralma alatt arrafelé élénk kereskedés állott fönn, annak megszünte után a mohamedánok is sűrűn jártak arra és a mikor a magyarsággal érintkezett a mohamedán világ, akkor már másfél százada érvényesülhetett az ízlése.

Mind a három művészeti áramlatnak lehet nyoma a honfoglalók hagyatékában ; de már eleve sejthetjük, hogy e művészeti hatások, távol a kezdő góczpontoktól és gyakran

századok lefolyása után nem változatlan erővel és tisztaságban mutatkoznak. Mégis nyomoznunk kell e befolyásokat és arra törekedni, hogy különválaszszuk az emlékeken; pedig a mai kutatás alig bírja a három kör stilisztikai sajátszerűségeit tisztán megállapítani és szabatosan csoportositani. Ime egyik főok, a miért süppedékesnek mondtuk a talajt, melyre most lépnünk kell. Az a sajnos tény is nehezíti föladatunkat, hogy aránylag csekély számmal bírunk korrendileg megállapítható emlékeket, melyekkel ornamentjeinket egybevethetjük. Végül gyöngítheti következtetéseink súlyát, hogy csak ritkán van módunk fémtárgyakon szereplő motivumainkat a keleti világ fémtárgyaival összehasonlítani, legtöbbször be kell érnünk kőemlékeken és szöveteken megmaradt ornamentekkel. Pedig minden hozzáértő tudja, hogy mily fontos kapcsolatban van a díszítés az anyaggal és technikával.

Reá kellett utalni e tényekre és okát adni, miért volt szükséges oly óvatossággal haladni a jelen stilistikus vizsgálatokban. Nem állítjuk, hogy ezután nem fogunk határozottabb sikereket érni; de úgy véljük, hogy most még szerény eredménynyel kell beérnünk.

*

Első, hogy az újabban nyert motivumokat csoportosítjuk. Az 1904-ben adott áttekintés után, mely egybefoglalta az addig ismert díszítő motivumokat,[1]) fölösleges volna azt megismételni, csupán hozzáadjuk azokat az ornamenteket, melyekkel azóta megismerkedtünk. Akkori összeállításunkban kiindultunk az anarcsi palmettából (2126. ábra) és tárgyaltuk legközelebbi rokonait (2126—2169. ábrák). Ez a csoport nem gyarapodott újabban megfelelő analogiákkal. Ellenben gazdagodott a nagykürüi pitykék (2172. és 2173. ábrák) családja három rokonnal. Kettő Öcsödről, egy Szegszárdról való. Az öcsödiek közül az egyik (19. tábla 2. és 4)

[1]) Az Alterthümer des frühen Mittelalters 28. és 29. fejezeteiben. A IV. szakaszban hivatkoztunk e két fejezetben közölt ábrák számaira (2126—2358. sz. ábrák) és mostani tábláinkra (1—116. tábla).

majdnem szakasztott olyan, mint a nagykürüi (2173. ábra). Szívidomú, szélét két indaszár szegélyezi, mely a szív beugró szögén félpalmettel végződik, a szárak a tengely felé megközelítik egymást, de a háromlevelű palmettek elhajolnak egymástól. Csupán a palmettek leveleinek számában és idomában van különbség. Nagykürün két kerekded levél áll az inda végén, itt három, kettő rövidebb, hegyes és kifelé hajlik, úgy mintha virágkehely volna ; a középső tojásdad, hegyes és nagyobb, a félpalmett helyére tehát itt háromszirmú virág lépett. A szív csúcsában Nagykürün és Öcsödön egyformán megvan a hármas hurkos levél, csakhogy Öcsödön a három levélhurkot külön keret foglalja körül. A másik pitykeforma (19. tábla 3. és 5.), az áttört pitykékhez tartozik. Ez rokon a másik nagykürüi pitykével (2172. ábra), inkább szélesre, mint hosszúra nyúló szívformát példáz. A két szegélyző inda a nagykürüi pitykén hármas levelű félpalmettben végződik, Öcsödön (19. tábla 3. és 5.) heraldikus liliommal és a csúcsfelőli hármas huroklevélnek ismét külső kerete van. A szegszárdi két pityke (30. tábla I. *B)* külső idománál fogva szorosan csatlakozik, de díszítése kissé más. A hurkos levelek ezúttal a szív beugrása táján vannak és csak kettő hurkos ; fölöttük közepett a mezőben négy ágú keresztke ül, mindegyik ága rhombikus. A pityke szélén vonuló két inda hurkos félholdlevélben végződik és mindegyik félhold behajlásában kis gyűrűcske ül.

A »levélkelyhek« motivumainak csoportja (2150—2190) Öcsödről oly példával gyarapodott (19. tábla 1.), mely a pilini szíjvég (2180) motivumához áll legközelebb. Itt is egymás fölött, a hossztengely irányában, három bibés virágkehely sorakozik, a két oldalsó szirom ezúttal is félpalmett, a középső szár szintén hármas levelet bocsát ; csakhogy Öcsödön a középső levél kéthegyű huroklevél.

A pilini négyosztályú pitykéhez (2190) két helyről, Duna-Szekcsőről (a szövegben V. szakasz) és Puszta-Bukováról (22. tábla 3) járult egy-egy analogia ; mind a kettő jelentéktelen eltéréseket mutat.

A szentes-nagyhegyi kúpos lemezt (31. tábla *A)* ide csatoljuk a kúpja négyes tagozása miatt. Eddig ez az ékszer

jóformán magára áll és a négy mezőben ismétlődő motivum is sajátszerű. Közös csomóból föl- és lefelé induló hármaslevélnek képzeljük ; a felső hármas levél hosszúkás és kétcsúcsú, az alsó két tekercsbe hajló sziromból és a közös szögből kiálló kis kétszögű levélből alakúl. Az ú. n. rozettás boglároknak és velük rokon szíjvégeknek több helyütt akadtak analogiái. Kúnszentmártonban (19. tábla), Szentes-Nagyhegyen (31. tábla 1—5), Szinyéren (32. tábla), Sárospatakon (V. szakasz szöveg) és Zselizkislakon (39. tábla 1., 2.). Ezeknél csekélyebb eltérések észlelhetők ; legsajátszerűbb egy szinyéri »rózsás« szíjvég (32. tábla), melyen a rózsa csak három sziromból alakúl.

Czeglédről (szöveg V. szakasz) oly rozettás ékszerrel ismerkedtünk, a milyent eddig nem ismertünk. Az ékszer formája négy ágú csillagnak is mondható, a négy levél keretes, közepett, a négy beugró szögben és a levelek csúcsán egy-egy gömböcs ül. Egy apatini ékszerforma (szöveg V. szakasz) szintén eddig ismeretlen változatot képvisel. Egészben négyszögidom, középső bekeretelt kerek áttöréssel. A négy oldal irányában mindig egy-egy kettős inda domborodik ki, két behajló tekercsű véggel, a négyszög külső szélén mindegyik tekercsnek egy-egy karélyos kihajlás felel meg. A négyszög csúcsaiban két-két tekercs behajlása fölött levél ül, mely gerinczes és a gerinczből a levél széle felé vonuló rovátkokkal ékes.

A rozettás boglárokat megközelítő idom Puszta-Bukován akadt (22. tábla 4). Külső körét dudor szegélyzi, közepett a bütyköt gyöngysor köríti ; levél nincs rajta. Ezzel rokon ugyanott egy más boglár (22. tábla 2), melyen csupán a középső bütyök és a dudoros keret emlékeztet a rózsás boglárokkal való rokonságára. Az ezüstlemezű díszkorongok családja (2275—2278) két érdekes új változattal gyarapodott. Egyik változat egymástól nem lényegesen eltérő két példányban Duna-Szekcsőn találtatott (11. tábla). A nagyteremiai csonka koronghoz (2276. ábra) áll legközelebb, de jóval díszesebb. Közepett négyágú csillagot körülfog négy körszelvényű sávos inda ; két-két inda összefut és az őket átjáró harántos szalagon túl mindegyik hullámvonalas tengelyű levelet bocsát.

melynek külső csúcsa tekercses, mindegyik levél belseje két mezőre tagozott és a nagyobb mezőben a középtengelyt hajlott oldalú hosszú ékidom jelzi. A két széjjelágazó levél beugró szögében egyik példányon csúcsos tojásidom, a másikon szívidom formáját ölti a középső levél ; mindig sávos az idom. A hol két levél tekercses vége összeér, körded idom zárja a szöget ; a második példányon ez a borító levélke határozottan csúcsos tojás idomát ölti és ezen a példányon minden gyűrű mellett tekercsvonal áll ki kétoldalt, részben már bevésték, részben pedig csupán kipontozták.

A solti díszes korong mintája (27. tábla) lényegében ugyanolyan, de egyik-másik tekintetben eltérő. A közepén »chrysanthemum«-ra emlékeztető virágidom ül, az indákból léczes keret lett, melynek négy végén egy kis dudor emlékeztet a harántos szalagra. A tekercsvégű levélforma helyébe a két oldalsó levél »bunkós« idomot öltött és a középső levél két csúcsú. Két-két »bunkós« levél összeérő szögéből két ellentétes helyen ketté nyíló növénykehely nyúlik ki, a két szirom hullámzó tengelyű és csúcsos végű és sorban egymás mellett keskeny levelek sorakoznak rajtuk, melyeknek a hegyes végei a léczkörbe ütköznek. Más két helyen csupán a léczbe ütköző levélcsomót látjuk, a mit inkább gondatlanságnak, mint szándékosságnak vélünk.

A díszkorongokkal rokon kisebb korongok sorához (2281. 2282.) egy új változat járult Puszta-Bukováról (22. tábla 1.). Közepén körded bekeretelt áttörés van, külső körszéle gyöngyözött, a két kör között hajlással a közepe felé sorakozik nyolcz félkörű lécz ; mindegyikben gyűrűcske ül.

Ugyancsak Puszta-Bukováról (22. tábla 3.) megismerkedtünk egy kis pitykével, mely a geometrikus pitykéknek új változata, a balkányihoz (2299.) áll aránylag legközelebb, bár ezúttal a pityke formája ötszögöt közelít meg. Az ötszög rövid oldalán közepett kis karély és mellette két nagyobb karély hajlik ki ; két párhuzamos hosszabb oldalán egy nagyobb karély mellett két kisebb karély következik ; hegyes csúcsát alkotó oldala csupán igen kevéssé kihajló. A csúcsban két hurkos levél csúcsa ér össze ; a lemez hossztengelyében sávos szár ketté hasad, a két hajló ág egyik széle a két csúcs-

felőli levél felső szélével behajló oldalú négyszöggé egyesül. A két ág és a törzs között ül egy körszelvényű idom.

Az ezüstlemezű rhombikus pitykék sora Kölesdről gyarapodott egy példánynyal (szöveg V. szakasz), alakja és díszítése a győri pitykével (2303.) rokon. A dudoros és hornyolt lemezes korongok családja (2307—2309.) Szegszárdról (36. tábla) gyarapodott egy példánynyal.

A duplatagú csüngők majdnem végtelen sorának (2312—2843.) számos analogiája akadt. A II. szakaszban tárgyaltuk. E helyütt csupán három formát emelünk ki. A székesfejérvárdemkóhegyi díszes csüngőknek (2313.) legközelebbi rokonait Rákos-Palotáról kaptuk (szöveg V. szakasz). A felső tag ugyanolyan ; csupán az a különbség van, hogy Rákos-Palotán gömbszelvény ül a középen, míg Székesfejérvártt körded áttörés van. Az alsó csüngőtag formáiban azt az eltérést látjuk a felső szélen, hogy a sávos indák végei Rákos-Palotán nem oly határozottan mutatnak tekercses befejezést, a mellékindák szintén nem tekercsvégűek, de inkább fél szívidomot öltöttek és legszembetűnőbb a szívidom legcsúcsán Rákos-Palotán mutatkozó két gyűrű és a belőlük kiálló csúcs. Korábbi magyarázatok mutatták, hogy ez a forma sokféle módon változott át belföldi ötvösök keze alatt.

A tokaji kincsből ismeretes (2311.) csüngő felső tagjával való rokonsága miatt kiemeljük itt a kiliti pitykét (szöveg V. szakasz), melynek sávos indái három mezőre osztják a fölületét, úgy mint Tokajban. Csak az alsó mező idoma változott, és változott a mezők díszítése. Kilitiben ugyanis a két hegyes tojású idomot nem gyöngykeret szegélyezi, de egyszerű léczkeret, az alsó harmadik mezőben pedig csupán a tengely irányában emelkedő keskeny fal áll, mely két háromszögre osztja a négyszögöt, Tokajban itt is gyöngyözött hegyes tojásidom díszeleg. Idézek végre, mint új idomot, egy nagyjából háromszögidomot példázó ékszert Dunapenteléről (szöveg V. szakasz), mely bekeretelt kéthegyű domborulata miatt csatlakozik általában a kéttag csüngők alsó fityegő lemezéhez és velük még abban is megegyezik, hogy alsó csúcsán csöppidommal végződik.

Az egyszerű csüngők sora két példánynyal szaporodott, mindkettő Soltról való. Egyik (27. tábla 3.) szívidomú és rajta kissé határozatlan domborulat talán »vese«-formát kíván példázni. A másik a gödöllői példányhoz csatlakozik (2345.), csakhogy határozottabb a külső szél szívidoma ; szívidom van a közepén is és léczkeret veszi körül a középső alakot. Legvégül a figurális ékszerek sorában a mándoki áttört korong (2351.) griffes ló (?) alakjának rokon másolatát kaptuk Puszta-Bukováról (22. tábla 5.).

A hazánkból gyarapodott formakészlethez, az itt tárgyalt ornamentális kör hazájából, Oroszországból is kaptunk becses változatokat. Csupán a szoros analogiákra szorítkozunk és azokat is csak röviden soroljuk föl ; másutt (az V. szakaszban) egyenként lehető szabatossággal ismertetjük az emlékeket. A verebi karikás csüngő felső lemezén eddig magára álló ornamentjéhez (2178.) közeljáró hasonlatosságot mutat a vorobjevói lelet csatjának a díszítése (110. tábla 9.). Ezen a csaton keresztformában háromfelé álló ágak végein hármasával ülő bogyókat látunk. A verebi ékszer felső lemezén is a hármas levelű ágból külön két száron egyszer két, a jobbikon pedig ugyanolyan három gömböcs ül. A keret is mutat hasonlatosságot ; körded tag hosszúra nyúló dudorral váltakozva szolgáltatja a keret motivumait ; a vorobjevói kereten azonban három helyütt a hosszú tag mellett háromszögbe helyezett három gömböcs következik, a mi szokatlan jelenség és nyilván ezúttal a mezőben használt három gömböcs ismétlése.

Malaja-Anyikováról származik egy négyosztályú hatszögű pityke (111. tábla 6.). Ennek szoros analogiáit ismerjük Pilinből (2198.) és Puszta-Bukováról (22. tábla 3.). Mind a két esetben a mezőket ékítő száras idom határozatlan volt ; most világos a szárból kinövő háromkarélyú levél. Az analogia a keretekre is kiterjed, valamennyin a külső szélen ugyanaz a hosszú dudorokból és gömböcsökből alakuló keret vonul ; a malaja-anyikovai darabon a hosszú dudor legtöbbje hosszában futó mélyedést mutat. Ilyen keretet látunk a moszkvai Romainczev-múzeumban őrzött áttört figurális pitykén is (111. tábla 8.). Sőt hasonló keret szegélyez egy

kaukázusi áttört pitykét (111. tábla 7.), csakhogy itt a dudorok egy- vagy kétcsúcsú hurkok, a gömböcsök pedig köröcskék formájában szerepelnek, sőt a keret motivumai ezúttal a mezőben mint főidomok is szerepelnek.

Rózsás bogláraink nagy családjából (2233—2241.) is akadt Oroszországban két helyen összesen három példa. Kettő a bjelimeri sírleletben, egy Tobolszkban. Egyik háromlevelű (113. tábla 2.), a középső gömbszelvényű bütyköt csipkézett keret veszi körül és a három levél szívidomú. A keret ezúttal kétcsúcsú hurkokból és velök váltakozó gömböcsökből alakul. A másik bogláron (113. tábla 1.) a középső bütyköt gyöngykeret szegélyezi, levelek nincsenek rajta, de a keret ismét hurkokból és gyűrűcskékből alakult. Egy harmadik példány a tobolszki múzeumban van.[1]) Ezúttal négylevelű a boglár rozettája és a kerete dudoros, de nem biztos, hogy milyennek volt tervezve ; a példány meglehetős durva munka.

Egy bolgárii szíjvég (111. tábla 1.) rokonságot mutat egy nemesócsai szíjvég díszítésével (2146.). Itt is, ott is a tengely irányában kettős hegyű levélhurok áll, melynek tövéből kétfelé tekercsvégű indapálczák állanak ki. Az indák tekercse a bolgárii szíjvégen még csigaszerűen mutatkozik, a nemesócsai szíjvégen alaktalan körded idommá vált.

Egy tavasthusi csüngő lemezen (111. tábla 10.) pontozott szélű ötleveles palmetta rokonságban van egy dunaszekcsői palmetta (2147.) ötlevelű palmettjével, a különbség mégis az, hogy utóbbinál az oldalsó levelek fölfelé hajolnak, az előbbinél lefelé. A dunaszekcsői pityke domborműve nem alkalmas további összehasonlításra ; mert nem elég gondos a kivitele. A tarczali áttört lemezkén (2204.) kidomborodó hurkos levelű palmett levélidomai közel járnak egy bolgárii szíjlemezke (111. tábla 2.) palmettjéhez ; ez utóbbi teljesebb, megvan a középső levél is, melynek helyét Tarczalon három gyűrűcske foglalta el.

A kubánvidéki szíjvégek és kapcsok mustrái (112. tábla

---

[1]) Ábráját lásd dr. Pósta Béla Rég. Tanulm. Oroszorsz. II. k. 343. l. 209. rajz.

1—4.) érdekesen egészítik ki a palmettás motivumokat (2126—2138. és 2225—2226.), melyeknek levelei hullámvonalas tengelylyel hosszúra nyúlnak és tekercses végűek. A kubáni példákon a levelek vagy egymás mellett sorakoznak, vagy mint palmetták mellékleveleі szerepelnek. Alább ez érdekes idomokra vissza kell térnünk.

*

Más helyütt adtuk a fölsorolt hazai ékítmények általános jellemzését [1]) és azoknak a sajátságoknak a taglalását, melyeknél fogva a most már mintegy 230-ra fölszaporodott motivumok egymással közelebbi vagy távolabbi rokonságban állanak. Most arra szorítkozhatunk, hogy azokat a mozzanatokat emeljük ki, melyeknek segítségével egyik másik csoport motivumainak értelmezését valamivel előbbre vihetjük.

A legfontosabb csoport — a palmettákból alakult motivumok nagy családja — világosságot nyert Strzygowsky tanulságos értekezései [2]) és az 1900 óta megindult Lessing-féle nagy szövetpublikáczió révén.[3]) Ez utóbbi képes munkában kaptunk legelőbb nagyobb számmal datált VII—X. századi mustrás szöveteket a keletről, illetőleg Byzánczból. Olvasóink nagyobb kényelmére e szövetekből híven másoltattunk egyes motivumokat és állítottuk szakaszaink elejére és végére, ötöt a 115. táblán egyesítettünk. Egyik sem ad a mi ornamentumainkkal teljesen összevágó példát ; de az egybevetés úgy a compositiókban, mint egyes idomokban szoros rokonságot mutat. A harmadik, negyedik és ötödik szakasz fejlécze a VII—X. századi keleti és byzanczi selyemszövetekben elég sűrűn szereplő idomot mutat, melyet Julius Lessing »sassanida« palmettnek nevezett el — nem szerencsésen. Mert ezek az idomok eltéréseket mutatnak egymástól és a sassanida művészetben ez idomokat nem

[1]) Az Arch. Ért. 1904. évi folyama 107—108. lapjain és az Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn 1905. I. k. 28. és 29. fejezeteiben. — [2]) Jahrb. d. preuss. Kunstsammlungen XXIV. 147—178. és XXV. 225—373. — [3]) Die Gewebesammlung des k. preuss. Kunstgewerbemuseum's.

is lehet kimutatni. Szerepel a sassanida emlékeken egész sora a palmetteknek, de azok mind mások. Az itt közölt motivumok közt kettő, a 3. és 4. szakaszbeli, abban egyezik meg egymással, hogy négylevelű hasított palmettet mutat. Az ötödik szakasz elé állított formasor legalább abban egyezik meg a másik kettővel, hogy minden második forma két lefelé hajló levéllel bír. Bennünket a 3. és 4. szakaszbeli idom érdekel leginkább; mert két halasi pitykén (2170., 2171.) domborúan ismétlődnek. Csupán a beugró szöget borító két szív forma helyettesíti itt egy kétcsúcsú tojásdad levél. Ilynemű összetételben és egyéb változásokkal ismétlődik az idom az anarcsi mustrán (2126.), a tarczali középső palmetten (2127.), a tarczali kardhüvelyen (2130.), a galgóczi lemezen (2132.), Beregszászon (2133.), Bezdéden (2134.) és Szolyván (2137.); sőt a bodrogvécsi palmetták is (2138.) ebbe a közelebbi rokonságba tartoznak. A dunaszekcsői korong négy palmettája (11. tábla) és a nagyteremiai rokon mustrájának palmettái is (2276.) ide csatlakoznak. A palmetták felső levelei szerepelnek a pusztaszentimrei csontlemezeken (2225., 2226.), a dettai pitykén 2227.) és a kubánvidéki kapcsokon és szíjvégeken (112. tábla). A felső leveleknek az a lényeges tulajdonságuk, hogy hullámvonalas a tengelyük és legtöbbször mindkét végük csúcsos. Ezt a formát legtisztábban e sorozat élére állított halasi pitykék őrizték meg. A többi esetben a levél egyik vége körtekercsű és így mintegy fölvette az inda természetét; könnyen összekapcsolódik más hasonló levéllel s ez legtöbbször meg is történik. Ez az átváltozás csekélyszerűnek látszik, de fölötte fontos, mert oly új stilisztikus fölfogás eredménye, mely idegen az ókortól, a keletitől épúgy, mint a nyugotitól, sőt idegen a sassanida meg a byzanczi fejlődéstől.

A gazdagabban kifejlesztett compositiókban, különösen a tarsolylemezeken a levél jellegét egy más sajátszerűség szokta igen jelentékenyen befolyásolni. A töve táján harántos sáv a levelet kettészeli nagyobb és kisebb darabra és a tengely irányában pontos, gyűrűs, félkörvégű pálczácska vagy kettéhasadó nyílforma ugyancsak földarabolja a fölületét, úgy hogy növényi mivolta mindinkább elmosódik.

A szél sávos bekeretelését már VII—X. századbeli szövetmustrákon látjuk (a IV. szakasz előtti mustrán is) és e sávnak vagy a sávtól bekeretelt középtér srafirozására már a sassanida körben akadnak elvétve példák.

A kettéválasztott palmett más fajtájára egy Perm vidékéről való ezüst csésze hasán körülvonuló indás motivumai (az I. szakasz fejléczén) adnak mintát. Ezúttal a palmett két része fölfelé iparkodik és megtartotta formáját. A karosi szíjvég (2174.) és a benepusztai pityke (2175.) széthasított palmettáit ehhez a formához hasonlítanók ; ámbár talán századok választják el tőle és e századok nem maradtak hatás nélkül a forma egyszerűsítésére. Amott ugyanis mindegyik félpalmett négy tagú, itt pedig kéttagú és egyes levelei már modorosabb idomot öltöttek.

Ismét mások a II. szakaszunk elé állított fejléczünkben sorakozó palmetták. Ugyancsak egy permvidéki ezüst csészéről vétettek, melyet az előbb említett csészével együtt 114. táblánkon mutatunk be. A fejléczben adott három teljes idomból a középső indák végéről kinövő bunkós levelekből alakul, melyek fölött hegyes féllevél ül. A zalkodi pitykén (2160.) találkozunk oly formával, mely ezt megközelíti. A két lehajló levél majdnem teljesen ugyanolyan, a középső levél hegyesebb és alsó körvonalai a két lecsüngő levél alatt előtűnnek. Két tarczali pitykén is (2157., 2158.) megvan a két oldalsó levél, de a középső födő harmadik levél már egészen különvált, fölül lebeg és három idomra szakadt : modoros földarabolás állott be rajta, melynek folyamatát a VII. és VIII. századi díszítő idomainkon többször észlelhettük.

A permi csésze ékítményének másik két palmettájára nem bírunk oly közeljáró analogiát idézni. A tömör hétlevelű palmettát csak távolról közelíti meg a tarczali tarsolyborító lemez (2127.) egyenes záró széléből kiemelkedő öt (?) levelű száras palmetta. Ezúttal azonban csupán a középső levél és az oldalsó második levélpár őrizte meg az idézett palmetta jellemző formáit ; a többi levél megváltozott és egész összetétele zavarosabbá vált.

VI—XII. századbeli keleti szövetek mustráiból adtunk Lessing többször idézett képes tábláiról másolatokat dol-

gozatunk öt szakasza után. Az eddig idézett díszítő motivumokat minden figyelmes szemlélő könnyen föl fogja ismerni ezeken az összetett központi compositiókon. E gazdagabb változatosságú díszítményekben más elemekre is találunk, melyeknek elterjedése talán ily szöveteknek köszönhető, melyekről néha hitelesen is tudjuk, hogy Byzanczban másolták és így valószínű, hogy ott is termékenyítették az iparművészetet.

Szembetűnő mindenek előtt a szívidom gyakori használata összetételekben, egyenként és sorosan. A szívidommal legrokonabb az egy- vagy kéthegyű »tojás«-forma. Számos pitykénk ezeket a formákat mutatja és a hol rozetták, egy, két vagy három levél ékíti a boglárok, korongok, pitykék vagy szíjvégek fölületét, azt tapasztaljuk, hogy ezek az idomok uralkodnak.

A szöveteken látunk négy- és többlevelű rozettákat, látunk hármas leveleket keresztbe állított vagy egymás fölé helyezett levelekkel és nagyobb szívekben kisebb szíveket, e változatok a mi ornamentumaink között is előfordulnak. Hozzáteszszük, hogy nemcsak a honfoglalók ékszerein játszanak a szívformák oly előkelő szerepet, már avarkori ékszereinken tapasztaljuk, és onnan különösen ezek a formák mennek át a soros sírokban eltemetett lakosság ékszereire.

Hogy már »avarkori« ékszereink nagy része is a keleti művészet elemeiből táplálkozott, azt különösen a nagyszentmiklósi kincs alkalmából volt alkalmam kimutatni.[1])

Az újabb kutatások szerint e kincs zöme valószínűleg a VIII. században keletkezett,[2]) így érthető az a meglepő hasonlatosság, mely a rajta mutatkozó többnemű díszítések s az itt idézett keleti szövetek mustrái közt fönnáll [3]) és érthető az is, miért állnak oly közel a mi honfoglalási korabeli mustráinkhoz, hogy mintegy ugyanazon míveltségi körbe tartozóknak ítéljük a kincs edényeit.

---

[1]) Legelőbb a kincsről közzétett monografiámban 1884. — [2]) Legutóbb a Denkmäler I. k. 26. fejezetében. — [3]) Újabban Strzygowsky a bevezetésben idézett értekezésében is többször utal e rokonságokra.

A szövetekről vett központi compositiókban a központi alakon túl sugárszerűen kinövő tagokat, tövükön rendszerint körszelvényű, a központ felé hajló indák szokták egymással egybekötni. A mi szerényebb készletünkben nincsenek oly gazdag compositiók; de valahány központi compositiót mutat, majdnem mind ugyanoly körszelvényű indákhoz fűzi a leveleket (ha vannak), vagy néha csupán maguk a bekeretelő indák vannak meg, mint nagyobb díszű compositiók sovány maradékai.

Emlékezzünk a tiszanagyrévi (2275.), a nagyteremiai (2276.), a dunaszekcsői (11. tábla) és solti (27. tábla 1.) korongokra, ezek legdíszesebb példányaink, és nézzük a még szerényebb bihari pitykéket (2279—2280.), meg az oroszlámosi (2282.) és gégényi (2281.) kisebb korongokat. Az előbbieken a sávos indakeret alárendelt összekötő szerepet visz, az utóbbin csupán a léczes indakeret maradt meg egyedüli dísznek.

Az állati világ díszítményeinkben jóval ritkábban jelentkezett eddig mint a növényi ornamentika. Nem lehet bizton tudni, hogy mi az oka. Talán mert állati idomok ábrázolása nagyobb igényeket támaszt az ötvösműves ügyességével szemben mint a szerényebb levélidomok.

Egészben hét esetben találkoztunk állati idommal. Mándokon (2351.) és Puszta-Bukován (22 *A*), valamint Egerben (2352.), Benepusztán (2353.) és egri fülönfüggőkön (2356.) szárnyas griff fejű lóféle képzelmi alak szerepel, Bezdéden egyszer (2358.) szárnyas lóféle, máskor meg (2357.) szárnyas haltestű sárkányféle jelentkezik. Strzygowsky e képzelmi állatformákról szólva, a keleti szőnyegeken a VII—X. században előforduló szárnyas szörnyetegekre utal. Valószínű, hogy ebből a keleti körből származnak a motivumok, de bizonyos, hogy épúgy átmentek változásokon, mint a növényi ornamentek. Annyira eldurvult a formájuk, hogy némelykor, mint Mándokon, Puszta-Bukován vagy Egerben épen csak hogy még reá lehet ismerni az egykori előmintára. Pedig éppen ebben a három esetben maradt meg valami az eredeti előmintából, a mi legerősebben tanúskodhatik az eredete mellett, értem a körkeret. A sassanida

kelméken és a nyomdokaikon haladó mustrákon jellemző, hogy mindig körkeretekben elhelyezve ábrázolják a főjeleneteket, melyekben ritkán hiányzanak szárnyas szörnyetegek. Leggyakoribb a griff, mely már a skythák ornamentikájába is átment volt a keletről és jellemző a sárkányalak (2359.), mely nemcsak az ismeretes tag-i bostami sziklaképen, de utóbb többször selyemszöveten is előfordul. Jóval közelebb állanak a keleti szárnyas szörnyekhez a nagyszentmiklósi edényeken ábrázolt képzelmi állatok, a 2. korsón a dámvadat leteperő griff (Alterth. III. 291. t.), az őrző griffek a 8. sz. lapos csészén (u. o. 303.), a haltestű szörnyeteg a 15. és 16. sz. lapos füles csészéken (u. o. 309. t.), a körökbe foglalt szárnyas szörnyetegeken az olajtartó 19. sz. szelenczén (u. o. 312. és 313. t.), a 20. sz. csatos csésze középső körmezejében lépdelő griff (u. o. 314. t.) és ugyanazon csésze alján a négylábút leteperő szárnyas ragadozó négylábú (u. o. 316.). Hogyha helyes a föltevés, hogy a nagyszentmiklósi kincs hazáját is ott keressük, a hol megközelítőleg egy vagy másfél század mulva a mi honfoglalóink állatdíszű ékszerei készültek, akkor az ott ábrázolt analogiákhoz képest tetemesen leszállott az ötvösség alakító képessége. Avagy talán nem is az ötvösség hanyatlását szabad a nagy külömbség okául tekinteni, csupán azt a külömbséget, mely minden korszakban fejedelmi asztalkészlet díszítése és sokkal szerényebb mindennapi czélokra törekvő ötvösművesség között fönn szokott állani. A háttér azonban egyikben és másikban a kelet képzelmi köre és igazat adhatunk Strzygowskynak, mert az idézett növényi mustrák elemeire is keleti szöveteken találtuk az analogiákat.

Igy tehát reáutalhatunk ékítő mustráink egyik csoportjának a kútforrására. Más díszítmények és az ornamentek stilistikus kivitelének némely sajátságai iránt más oldalról kaphatunk fölvilágosítást. Figyelmes szemlélő észreveszi, hogy a levelek sokszor nem annyira levelek, mint inkább hurkok. A hurok benyomása úgy keletkezik, hogy a levél széle sávos vagy léczes és ilyenkor a leírásainkban is mindig sávos vagy léczes levélhurokról van szó. A sávos keretű levélhurokra a galgóczi (2132.) és beregszászi (2133.) orna-

mentek leveleire hivatkozunk, mint közismeretű példákra. A keskeny keretű levelek sűrűbben szerepelnek. A nemesócsai szíjvég (2146.) palmettáinak középső levelei ilyenek, hasonlókép a csornai áttört művű csüngőn (2153.) a középső levelek, a hármas levelek nagykürüi pitykéken (2172., 2173.), a tarczali áttört szíjlemez palmetta-levelei ilyenek (2204.), a pusztaszilasiak is (2208.). Régóta ismeretesek a benepusztai indás és egyéb levelek (2221.), melyeket talán a sávos levelek közé is sorolhatunk. Utalunk a pusztaszentimrei csontfaragványok leveleire (2224.) és a dettai pitykére (2227.), a rozettás boglárok levelei is gyakran ilyenek (2235., 2236.), csakúgy, mint a rozettás díszű szíjvégek levelei (2246., 2247.); találkozunk velök nagyteremiai pitykéken (2250., 2251.) és a gödöllői korongon (2277.), szintúgy a tuzséri szíjvégen (2293.) és sűrűen jelentkezik a hurkos levél a duplatagú csüngők felső és alsó tagjain. Sávosak a tolnaszántói (2312.), tokaji (2311.), székesfejérvár-demkóhegyi (2313.) és szeged-bojárhalmi (2314.) csüngők és léczes keretűek még nagyobb számmal akadnak (2315—2325. és 2342—2343.). Még az állatornamentikában is reáismerünk egyes részek keretes szegélyeire: így az egri griff (2352.) felső czombját és egész testét külön keret fogja körül, a benepusztai szárnyas szörnyetegen pedig (2353.) a fejet, fület, a felső czombokat és a körülötte levő leveleket, azonkivül hogy kidomborították, még külön niellós vonalkerettel vették körül. A felhozott példákat idecsatolt tábláinkról mindenki még más tanúságokkal toldhatja meg, melyek nem engednek kétséget az iránt, hogy a hurkos levelek nem elszigetelt véletlen jelenségek a művészeti körben, melyhez honfoglalási korbéli ékszereink tartoznak, de sűrűn föltűnő sajátszerűségek.

Hogyha e sajátszerű jelenséghez analogiákat keresünk, nem messze kell mennünk, megtaláljuk hazánkban is, csak visszafelé kell tekintenünk a VII—VIII. századi emlékek bizonyos csoportjára. E csoportba tartoznak egyebek közt a pusztatóti lovas sírban lelt aranyékítmények (2026—2029.), az ú. n. avarkorban az ő jellemző hurkos levelű száras palmett-idomaival. Oda csatolhatjuk mint szoros analogiákat egy keszthelyi (2030.) és egy czikói szíjvég (2031.) hurkos

leveleit; nemkülönben a kunágotai lelet hüvelypántját (2036.) az ő két hegyes végű tojásdad levélhurokjával és ide tartoznak bizonyos közismeretű fönlaki préselő vagy trébelő minták (2038—2042) díszítő idomai. Számos egyéb hasonló ízlésű emléket mellőzve még csak a nagyszentmiklósi kincs több edényén mutatkozó rokon stilusu levelekre hivatkozunk. A 7. korsó nyakán rozettasor vonul körül, mindegyik rozetta nyolczlevelű, a levelek tojásdad idomú hegyezett hurkok és a rozetták közt hasonló idomú két hurok áll.[1]) E korsó keskeny oldalán kentauruson ülő alak magasra emel ágat, rajta hat ily hurkos levél sorakozik. A 20. számú csészén (Alterth. III. 314. tábla) a középső griffet levélhurkok környezik. Némelykor a hurok még nem teljes, a levél még csak hasadékot mutat, ez a hasadék a levél középtengelyén ül és »pontosvessző« formáját mutatja. Ily hasított levelek nagy számmal ékítik a kincs külömböző edényeit. Megvannak nagy számmal a 13. és 14. számú bikafejű csészéken (307. és 308. tábla) a csésze szélén és a bika nyakán és hátán, megvannak a (15. és 16. számú) füles tálczák szélét bekeretelő palmetteken és hármas leveleken (309. tábla) és sűrűn ellepik a 20. és 21. számú csattos csészék növénykereteit (314. és 315. tábla). A »pontosvessző«-vel rovátkolt levelek és a hurkos levelek édes testvérek, közös forrásból szakadnak, talán a pontos vessző előbbi keletű. Riegl márvány támlafalon Ravennában a VI. században mutatja ki,[1]) utal arra, hogy rajta van a híres quarrazari kincs VI—VII. századi aranykoronáin, nevezetesen a Svintila-korona levelein, ugyanő hivatkozik a castel tresinoi híres temető aranytárgyaira, melyeket VI—VII. századi byzantinus aranyérmek kelteznek és hivatkozik egy Alexandriában talált csatra, mely ugyanoly módon van díszítve. Nem kerülte ki a tudós kutató figyelmét, hogy magyarföldi VII—VIII. századi aranyékszereken — mint előbb láttuk — ugyanaz az ízlés uralkodik és hogyha a kaukázusi leleteket ismerte volna, az ottani avarkori ékszereken is láthatta volna a sajátszerű jelenségeket, a »pontos vesszős«

---

[1]) Alterthümer III. k. 299—302. táblákon.

idomot, a leveleket és a levélhurkokat, melyek majd ugyanazokban az ornamentsorokban, majd külön-külön, de egykorú emlékeken jelentkeznek.

Alig lehet az Európa déli vidékein, legszéljebb eső helyeken, föltűnő hasonló ízlésű ékszereket más közös kútforrásra visszavezetni, mint a késő-klasszikus világ keleti góczpontjaira, arra a körre, melyet középpontja után helyesen vagy helytelenül byzanczi ízlésnek szoktunk nevezni.

A »pontosvessző« utódja gyanánt látjuk honfoglalási korabeli ékszereinken szerepelni a levelek közepén, gyakran az indák sávjain is, a pálczát a félkörrel, vagy a pálczát egy vagy több kis gyűrűvel a végén.[2]) A hurkos levelek a byzanczi művészet IX. és X. századi magaslatán sem szünnek meg szerepelni. Abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy megmaradt két hazai emlékünk abból az időből, melyet a hagyomány helyes érzékkel a hazai mult két nagy alakjához fűzött, értjük a »Lehel kürtjét« (98. tábla) és a »Szent István tarsoly«-át (97. tábla). Lehel kürtjének felső szélét körülfutó képsorában ott látjuk az egybefűzött körkeretek közt a hegyes csúcsú tojásdad idomú levélhurkokat, és levélhurok van a kakas csőre alatt ugyanott, sőt még a főmező második sorjában álló kentaur indás levelű farkának levelei is hurok, illetőleg gyűrű idomát öltik.

Még tanulságosabb a Szent István nevéhez fűzött byzanczi szövet. Az összes azon korbeli szövetek közt keresve sem találhatnánk jellemzőbb példát dúsgazdag compositióra, mely csupa sávos indákból és sávos levelekből alakult. A mustra szövetet díszít, tehát nem is lehet más a keret mint sávos, a mit azért emelünk ki különösebben, mert a hol ékszereinken sávos kereteket látunk, ott viszont föltehető, hogy az ötvös mintáját gyakran szövetről vette.

A Szent István »bursáján« a hegyes tojásforma, a szív, a szívkeretbe helyezett »heraldikus liliom«, a csúcsokból

---

[1]) Die spätrömische Kunstindustrie 1901. I. 204. lapon. — [2]) Példákul idézzük a következő eseteket: Szeged-Királyháza (2183.), Anarcs (2126.), Tarczal (2127.), Tarczal (2129—2131.), Galgócz (2132.), Beregszász (2133.), Bezdéd (2134.), Szolyva (2137.), Bodrogvécs (2138.), Tisza-Nagyrév (2275.), Nagy-Ősz (2139.).

kinövő hármas levélidom, az indás félpalmetták, a megfordított és megnyitott szívidomokra állított csúcsos levélhurok, a hegyes burokból kinövő hurkos középlevelű palmett, a palmettás »virágkehely« és még több egyéb horok- és inda-kombináczió szerepel. Más helyütt (V. szakasz) részletes leírását adjuk, most a díszes mustragyüjteményből csupán néhány motivumot emelünk ki, melyeknek analogiáiról azt hiszszük, hogy a byzanczíak formakörében kerülhettek a honfoglalók ékszereinek az ornamentikájába. A szövet legmagasabb soraiban párosával szerepelnek mindkét oldalon palmettes virágkelyhek. A kelyhek közepén változatos tagozású bibe emelkedik. Szíjvégeken és csatokon (2180—2185. és itt 19. tábla 1.) elég számmal találkozunk palmettás kelyhekkel; igaz, hogy a középső bibék idoma sokkal egyszerűbb szokott lenni és némelykor a hármas levelű palmett egy-egy szélesebb levéllé folyt egybe (2183.). Csupán magát a kehely motivumát meglehetős hűséggel ismétli a szeged-öthalmi csat lemezét díszítő mustra (2194.). Emitt a virágkehely *fölé* rakták a hármas levelű bibét, már nem függ össze a két oldalsó palmettel, készítője nyilván nem bírt már sejtelemmel a szétválasztott tagok egykori szerves összetartozásáról. A szövet második sorában emelkedő inda egyszerűsített mintáját is megtaláljuk (2218.) egy ékszeren; az egyszerűsítés az oldalhajtások átalakításában állott be, az egész palmett helyébe félpalmett lépett. A harmadik sor szívkeretbe bujtatott háromlevelű palmettjére a szeged-bojárhalmi kéttagú csüngő (2314.) alsó lemezének a mustrájában és rokonaiban látnék megcsonkított analogiákat. A megcsonkítás a középső levél elhagyása, mely azonban a verseczi csüngőn (2318.) megvan és egyéb elváltozott csüngőkön (2319—2325.) a »bagolyfő«-motivum csőrében fölismerhető.

Díszítményeink egy második nagy csoportjára ezek szerint a byzánczi művészet volna a kiindulási pont. IX.—XI. századi példák szoros összefüggése VI—VIII. századi rokon ízlésű mintákkal és ezeknek elterjedése az egész középtengeri világ körül igazolhatja a származás közösségét.

Mikor a vegyész külömböző elemekből álló testet alkatelemeire szétbont és mindegyiknek megállapítja természetét, akadhatnak oly alkatrészek, melyek a szorosabb elemzésnek mindenféle okokból ellentállanak. Igy vagyunk díszítő motivumaink egy harmadik sorozatával, melyet analogiák révén sem a byzanczi formák állagához, sem a sassanida művészet köréből nyert impulzusokhoz nem csatolhatunk. A fönnakadásnak négyféle okát adjuk; de létezhetik több is. A fönnakadás oka bennünk lehet. Talán vannak a még megoldatlan sorozatban olyan motivumok, melyeknek származását csak azért nem bírjuk megadni, mert szemünk még nem elég tapasztalt az elváltozások fölismerésében.

Egy más ok bizonyára abban kereshető, a mit velünk együtt a hasonló czélok felé törekvő társak minden lépten sajnálattal mint nagy akadályt tapasztalnak, az a baj, hogy sem a byzanczi, sem a sassanida ornamentek nincsenek még együvé gyüjtve; sőt bátran mondhatjuk, hogy a legtöbb elveszett és a mit belőle ismerünk, igen csekély része annak, a mi egykor létezett.

Harmadik okát abban az eddig is többször hangsúlyozott tényben látjuk, hogy az ókori motivumok VI—X. századbeli átalakulásai nemcsak barbár kézművesek értelmetlenségéből származnak, de érvényesülhetett azokban a művészeti átvételekbe belenyuló népek új, pihent képzelmű, alkotóképessége.

Végül szűkebb helyi körökben előbb s utóbb is oly motivumok létezhettek, melyekre másutt csak azért nem lelünk analogiákat, mert talán más művészeti körök át sem vették.

Természetes, hogy bár e sokféle akadály a kutatást nehezítheti, még sem szabad, hogy a kutatókat tétlenségre kárhoztassa, már csak azért sem, mert ha süppedékesnek érzik lábaik alatt a talajt, módjukban van járatlan helyeket kisebb-nagyobb valószínűségű föltevések révén ideiglenesen áthidalni.

Szaktársaink a középkori motivumok tanulmányában eddig is elég sűrűn éltek ezzel a joggal, hazaiak úgy, mint külföldiek. Még nem értelmezett motivumok nagy számát

legszívesebben a »szaraczén« elnevezés czímén csoportosították. Ennek a művészetnek még legkevésbbé ismerjük keletkezését és korai fejlődését. Illetékes szakemberek nézetei is a művészet keletkezési korára és módjára annyira szétágazók, hogy egyik (pl. Riegl) a szaraczén ornamentikát csak a XI. században látja, más (pl. Strzygowski) már a IV—VI. századi syriai emlékeken bírja kezdeteit kinyomozni. Mind a két fölfogás jogosult, mert e művészet igazi lényegét még nem határozta meg senki a megkívánható szabatossággal. Innen van nagy hajlandóságunk, hogy VII—X. századi keleti motivumokra oly szívesen reámondjuk, gyakran indokolás nélkül, hogy »szaraczén« ízlésűek.

Honfoglalóink díszítő motivumai közt is vannak, melyek az arabs művészet kezdő századainak termékei lehetnek. Ilyen talán az a mustra, mely szeged-domaszéki szíjvégen jelentkezik (2154.). Ez a háromtagú levél az ő középső hegyes uralkodó csúcsával két, ugyancsak hajlított hegyes rövidebb oldaltagjával, mely már nem palmett a szó megszokott értelmében, mert a három tag nem keskeny tővel indul, de a hol indul, ott legszélesebb, csakugyan a szaraczén művészet virágkorában a XII. és következő századokban is közérvényes idom. Ide sorolható talán az a sajátszerű motivum, melyet egy más szíjvég mutat (2176.). A keskeny téren egymás fölé helyezve két kettős félpalmett tölti meg a tért, a két félpalmett nem mutat szokatlan formát, de szokatlan a mód, a hogy egymással egybefügg, rövid indaszár köti össze, mely beleolvad egy harmadik félpalmettbe. A kik a szaraczén ornamentikát legszakavatottabban tanulmányozták, fölismerték, hogy a palmett és inda ilyfajta egyesülése ez ízlés lényeges sajátságai közé tartozik. Ismernük Egyptomból IX. századbéli példákat az egybekötésre és Strzygowsky helyesen utalt arra, hogy e sajátság visszafelé nyomozható a persa művészetig.

A szaraczén ízlésnek más kedvtelése a fölületnek oly mustrákkal való borítása, melyeknek nincs sem elejük, se végük, se fő- se melléktengelyük, értem az ú. n. végtelen mustrákat. Tarsolylemezeink díszítésének magyarázatá-

ban [1]) kimutathattam, miként változik át a palmettás compositio mintegy lépésről lépésre végtelen mustrává, úgy hogy az anarcsi korong palmettjében (2126.) még korlátolt térbe főtengely szerint állított és symmetrikus szárnyakkal bíró kép van előttünk, mely csupán az oldalsó levelek kapcsolásában mutat a sassanida művészet szellemétől eltérő hajlamokat, azután el lehetett e motivumot kísérni a bodrogvécsi tarsolylemez (2138.) végnélküli mustrájáig, mely jobban mint bármely más példa tanúsíthatja Strzygowsky föltevésének a helyességét, hogy a szaraczén ízlés a sassanida motivumok újszerű alakítása és csoportosítása révén keletkezett. Ilyformán tehát a bodrogvécsi motivumot a VIII. és IX. századi szaraczén mustrák leltárába raknám és oda tenném a beregszászi (2133.) és vele rokon mustrákat is. Más okoknál fogva sorolnám oda a nagyőszi mustrákat 2139—2141.). Az ok a palmett középső levelének a szétdaraboltsága. A ki a tag-i bostami VII. századi compositio [2]) tojásdad leveleinek a tagozását figyelemmel nézi, az észreveheti, mint tagozta a szobrász a levél belsejét. A levélnek nagy részét a szívidom felső szelvényeivel, melyek egymás fölött következnek, töltötte meg és a levél csúcsába rakott a szívidomok fölött lebegő csúcsos idomot. Ezt a belső tagozást megértjük, mihelyt tudjuk, hogy ez a motivum több színű szövetnek a mustráját adja domborműben. A sávok a szövetben mint színes sávok mutatkoznak és mint színfoltok indokoltak, de ugyanily tagozás a plastikában érthetetlen. A szobrász még híven követte a színes mintát, az ő osztályozása nem változtatja meg a levél teljes idomát, a levél megmaradt levélnek. Nem úgy az ötvös, a ki ily minta szerint az ő palmettáit megcsinálta (2140—2141.), őnála szakadozottá vált a levél külső körvonala, van az aljában egy szívidom és van fölötte egy lebegő csúcs, közberakott egy kis gyűrűcskét, mely arra kellett, hogy a felső és alsó beszögellés által támadt ürt megtöltse. Milyen más a palmettának ez a fajta szétdarabolása, mint a milyent

[1]) Az Alterthümer I. k. 28. fejezetében. — [2]) Az első szakasz után adtuk ábráját.

az ókor a keleten s a nyugoton a palmettával tett ; csinált belőle két felet az által, hogy a tengelye szerint ketté szelte. Itt azonban valósággal robbantás történt a palmetta közepén. Érdekes, mikép származik a robbantás folytán két új elem, az alsó »bab«- vagy »vese«-forma idom, melyet oroszországi VIII—X. századi ékszereken oly sokszor látunk és a lebegő csúcs, mely a mi ékszereink díszítményeiben mind-untalan észlelhető. Némelykor összefüggésben van más idomokkal (2144, 2148, 2176, 2188, 2291.), máskor bajszos nyílformát öltve, fölismerhető ok nélkül helyeződik el az ornamentek közt elnyúló mélyebb alapon (2174, 2175 és máskor).

Nem járunk egészen biztosa úton, hogyha a sassanida motivumok ily átváltoztatásáért és szétdarabolásáért a sassanidák utódjait, az arabokat teszszük felelőssé ; lehet, hogy az idézett példák csupán helyi iskolák körében, talán csupán épen oroszországi területeken beállott módosulások.

Van több egyéb jelenség, mely talán ily lokális fejlemények föltevését igazohatja.

Egyes motivumokat jóformán sehogy sem bírunk az ó- és középkori ismert díszítő formákkal összekapcsolni. Ilyen a beszterecz pityke zavarosnak tűnő mustrája (2149.), ilyenek Szeged-Domaszékről (2165.), Bodrogvécsről (2167.) és Magyarországból (2166, 2168, 2169.) való pitykék arabeszkszerű alakzatai és a verebi szíjvégeket díszítő, jófomán geometriai idomokká vált díszítések (2289, 2290.). A törteli szíjvég (2355.) rénszarvasát (?) is talán ily tiszta helyi motivumnak tartjuk.

Az ékszereknek egy más, lovas sírokból legsűrűbben előforduló fajtáját az úgynevezett »rozettás« boglárok és velök járó rozettás szíjvégek csoportja (2233—2247.). Ezeket szintén sajátos alakulásoknak tekinteném, de nem azért, mintha a rajtuk mutatkozó rozettákban vagy rozetták leveleiben, vagy a középső csúcsot gyakran környező gyöngykeretben látnánk érthetetlenségig történt átváltozást. Ellenkezőleg, a rozetta, mint olyan, az ókor legközönségesebb motivumai közé tartozik és nem is tartjuk szükségesnek

szereplését egy VIII—IX. századi ornamentális körben különösebben megindokolni. Származhatott a nyugotról, átvehették a keletről, avagy épenséggel nem is történt átvétel, de a boglár kerek volta önkényt reávitte az ötvösöket, hogy ezzel a központi díszszel ékítsék a kört, a hogy máskor más központi mustrákkal tették. A levelek szívidomúak, avagy hegyesített tojásformát öltenek, némelykor kétcsúcsúak, vagy átmentek az azon időben gyakori változáson, hurkos levelekké váltak hegyes csúcsokkal, a keret néha csak mint kevéssé kiemelkedő lapos sáv érvényesül. Mindezekben a kor és az egyes kézművesek váltakozó ízlése mutatkozik, melynek szeszélyeit az előbbiekben számos más motivumon is észlelhettük. Megvan ez a határozatlan tapogatódzás minden határszéli ízlésben, a hol nagy művészeti körök szélein félig művelt vagy legalább is nem szabatos művészeti hagyományokban nevelkedett kézművesek készítményeivel állunk szemben. Ilyen helyütt sokszor félreértik a mintákat, ügyetlenül kezelik a szerszámukat, egyszerűbbé és durvábbá válik a munkájuk. Hogy a boglárt és szíjvéget mégis kerettel veszik körül, az jó antik tradicziò nyomán történik, mely legtöbb egyéb ékszereinken is megmaradt. A keret lehet egyszerű lécz (2240, 2242.), vagy gyöngyözött a keret (2233, 2238.). Ez utóbbi épenséggel az antik korral hozza kapcsolatba a sorozatot. Mindezen esetekben tehát meg tudjuk mondani a formák keletkezését. Van azonban olyan keret is, a mely hosszú dudorokból és velök váltakozva bütykőkből alakul (2243.). Ennek már nehezebb megadni az előmintáját. Képzelhető, hogy az antik astragalus lebegett az ötvös előtt, mely szintén hosszabb hengerded és kisebb kerekded gyöngyök váltakozásából ered. Azonban az astragalus mint legkülső keretdísz az antik korban nem szokásos és azért lehetséges, hogy az astragalusra emlékeztető keretforma annak következtében állott elő, mert a kétcsúcsú hurkok és gyűrűk, melyek e csoport ékszerein leggyakrabban szerepelnek a keretekben (2234, 2235, 2236, 2239, 2244, 2246.) a kézműves gondatlansága következtében váltak dudorokká és bütykökké, legutóbb pedig egyszerű sima léczekké.

A hurkok és gyűrűk váltakozása ezen fölfogás szerint tehát korábbi stádium volna mint az astragalus és ezeknek az idomoknak a keletkezését más mintákban kellene keresni.

Dr. Pósta Béla a bjelimeri boglár (113. tábla 1.) ismertetése alkalmából azt a magyarázatot javasolta a keretben szereplő csúcsos hurkok és hozzájuk csatlakozó gyűrűk keletkezéséről, hogy minden gyűrű a vele járó hegyes hurokkal egy-egy görbecsőrű madár reminiscentiája. Nyilván az ókori skythaknál és a szibériai aranyleletekben is sűrűn föl-föltűnő griffek fejeiről van szó. Ez a magyarázat annál

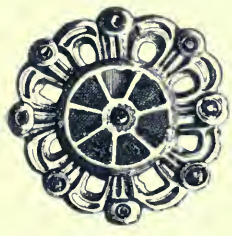

Korongos fibula Tiszafüredről.

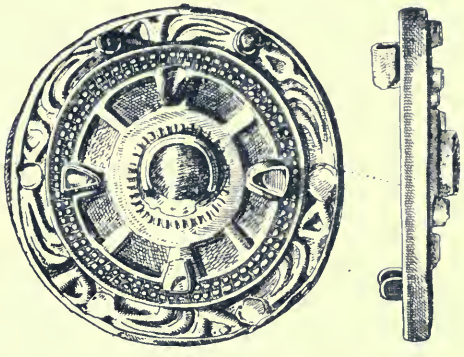

Korongos fibula Alsópáhokról.

csábítóbb, mert griffek fejeinek körben való sorakozása egy bizonyos ízlésben tényleg megtörtént korongokon. Megértésére a hazai leletek köréből ide teszszük a tiszafüredi és alsópáhoki korongos fibula ábráját. A fejek mindkét esetben oly átalakusásban vannak, hogy már csak hozzáértő ismer reá a griffek fejeire. A fejből tényleg köridom lett és a csőrből csúcsos hurok. Sőt az alsópáhoki korongon a madárfejek annyira elváltoztak, hogy maga az ötvös, a ki művelte őket, sem tudott arról, hogy növényi vagy állati ornamentet alakít-e. A tanúság reá az, hogy a fej köre a gránáttal megmaradt ugyan, de csőr helyett két indaszár indul ki belőle, mely mellett egy harmadik inda keletkezik és ennek a végéről borostyánlevél nő ki. Az erőscsőrű madárfej átváltozása

itt már azon a fokon áll, hogy a legközelebbi lépés a hurkos levéllel összekapcsolt gyűrű felé vinne. A lehetőség tehát megvan, hogy a pilini boglárok és hasonmásaiknak rejtélyes kerete ily átváltozások folytán keletkezhetett, hogy az állatidom fokozatos félreértés utján növényidommá s a végén geometriai alakká vált. Csakhogy megjegyzendő, hogy az átváltozásra itt fölhozott példák más ízlés köréből, az ú. n. meroving stilusból valók és olyan időből származnak, mely a mi boglárainkat valószínűleg századokkal előzi meg. Meggyőző módszeres bizonyítékot arra, hogy abban a stilistikus körben, melyhez a mi rozettás boglárainkat tartoznak, szintén megtörtént ez az átalakulás, csupán magából ugyanazon körből származó oly emlékek szolgáltathatnának,melyek időrendileg közelebb állanak rózsás boglárainkhoz és azt a fejlődési fokot mutatnák, mely közvetlenül megelőzi az emlékeinkben fönmaradt átváltozást. Tanácsos azért megvárni, míg ily emlékek előkerülnek ; addig jó lesz függőben tartani a döntést.

*

A főbb mozzanatokon végigmentünk, melyek a honfoglalóink hagyatékában lelt fontosabb díszítő formákat az ismeretes nagy műtörténeti keretekhez fűzik. Ingatag talajon vezetett végig útunk. Talán még kevésbbé biztos az ítéletünk abban a végső kérdésben, mely az ornamentek tárgyias megítélése után ajkunkra száll, abban a kérdésben, volt-e a honfoglaló magyarságnak személyes része az ornamentális művészetben ?

Honkereső vándor népnek nem szokott fejlett ötvössége lenni. Csak a lószerszámhoz tartozó rózsás boglárokat és szíjvégeket merném egyelőre a magyarság korábbi vándorlásának idejéből származtatni, mely a kazárokkal való egyesülést megelőzi. Ily boglárok a legtöbb lovas sírban találtattak. Minden tétova mellett meglehetős egyenletes az ízlésük, nem nagy fáradtsággal akár az ő szíjszerkészítőik, akár kovácsaik készíthették, ha kellettek. Egyéb tekintetekben a VIII—X. század művészeti áramlataival oly szoros kapcsolatban levő ötvösség, a milyenre reáismertünk

a honfoglalók hagyatékában, csak régóta megállapodott telepeken, városokban fejlődhetett. Az előföltételek a byzanczi és sassanida elemekkel egyaránt telített ornamentikára talán a Fekete tenger északi partján létezett, parti és közeleső belföldi városokban inkább lehettek meg mint a távoli keleten. Úgy képzeljük, hogy Chersonban és a kazár városokban keletkezhetett a sajátos ötvösség és úgy véljük, hogy a magyarság akkor részesült benne, a mióta a kazárokkal egyesült. Ez a véleményünk azonban csak föltevés, míg meg nem nyilnak a nagy kazár birodalom sírjai. Onnan reméljük a honfoglalók hagyatékához a legközelebbi analogiákat és rejtélyeinek biztosabb magyarázatát.

V. SÍRLELETEK, KINCSEK, EGYES EMLÉKEK.

A) *Honfoglalók sírjaiból való régiségek.*

Agárd (Zemplén m.) 1900-ban földmunkánál munkások a »Terebes« halmon lovas sírokra bukkantak, melyeket szétbontottak; a leletek egy részét megmentette Dókus Gyula úr és őrzi gyüjteményében. Alterthümer II. 620—622.

1. tábla. A. Kard. Kettétört, vége csonka és ellenzője is megcsonkult. A penge kevéssé hajló és egyélű, háta mellett sekély hornyolat vonult. A penge tövén még megmaradt a sima pléhhüvely, mely a hüvely nyílásában állott. Az ellenző egyik egyenes szára van meg, tojásdad dudorral végződik. A markolatnyujtvány ferdén elhajlik a penge hátától, csonka, a rajta átjáró lyuk a markolat erősítésére szolgált.

B. 1. Kengyelvas erősen kihajló talppal, szárai laposak, tojásdad hajlásúak, a fül megközelíti a négyszögöt.

2. Kengyelvas kevéssé kihajló talppal. Szárai laposak, a bekeretelt idom széthajlása majdnem megközelíti magasságát, a füle négyszögű.

3. Zabla. Oldalszárai sárga fémből valók, a szárak végei gömbösek, középső lapos füllel, egyikben ül a rúd végső gyűrűje, a keskenyebb a gyeplőnek szolgált; az egész lemez idoma megközelíti a trapez formáját; az alsó áttörés szegélyén a ferde oldalszélek kevéssé kihajlók, a keskenyebb áttörésnél van kétoldalt beugró szög, innen kihajlik a két szél és hegyes füllel kiemelkedik a hajlott szélű harántos keretből.

4. Csonka vaskés, megvan a penge töve és a markolat csonka darabja.

C. 1. és 2. Karpereczek sima sodronyból, közel járó tompa vagy hegyes végekkel, anyaga sárga fém.

3. Hasonló karpereczek csonka darabja.

4. Ujjgyűrű négyélű sodronyból, egymás fölé nyúló tompa végekkel.

5—7. Gombok, belül üresek, két darabban öntve, egyiken (5.) a fölület felét vonalak ékítik, a másik kettő sima, a fül tövén kis gyűrűs dudor (5. és 6.), kettőnél a gyűrű csonka.

8. Üveggyöngy gyűrűsen kidudorodó berakásokkal.

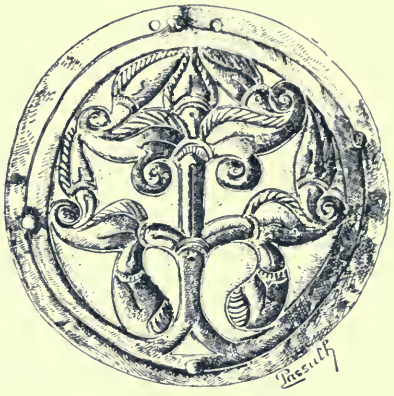

Anarcsi korong $^4/_5$ nagys.

Anarcs (Szabolcs m.). Díszes ezüstkorongot szerzett innen a szabolcsmegyei múzeum számára dr. Jósa András. Ismertettem Arch. Ért. 1902. 297—298; Arch. Ért. 1904. 169. l. és Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn II. k. 622—623.

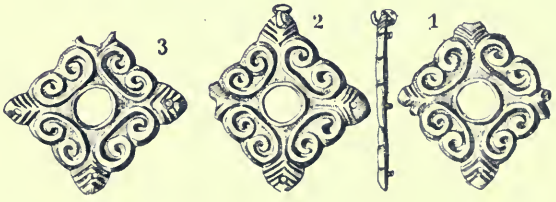

Apatini ékszerek.

Apatin (Bácsmegye). A Nemzeti Múzeum 1899-ben szerzett négy ezüstlemezű négyszögű ékszert, közepén körded áttörés körülfutó szegélylyel. Az áttörést négyszögidomba rakott négy inda fogja körül, az áttörés felé hajló háttal, két végük tekercsbe görbül. A hol két ily inda talál-

kozik, a beugró szögből egy-egy szívidomú levél áll ki, vonalasan ékített szegélylyel. Minden levélen apró akla járt át az ékszer megerősítésére. A domborulatok háttere aranyozás nyomait óvta meg.

Beregszász (Bereg m.). 1900-ban kőtörők a város déli határánál elterülő Kishegy nevű dombon egy lovas sírra akadtak. A sírleletről legelőbb Lehóczky Tivadar adott hírt Arch. Ért. 1900. 398—402. Ugyancsak az ő közbenjárásának köszönhető, hogy a sírlelet a Nemzeti Múzeumban van. V. ö. Alterthümer d. frühen Mittelalters II. k. 625—626. l. 2. *tábla. A.* Kardpenge, egyélű, egyenes, a háta a csúcs felé eső harmadban tompaszögben kiugrik, egész hosszában vércsatorna vonul végig ; a markolat tüskéje a penge irányában elhajlik.

B. 1., 2., 3. Vascsatok lószerszámról, egyiknek hiányzik a nyelve.

4. Vasgyűrű rajta függő pántok maradványaival.

5. Vaspánt tegez vasalásából, kiugró füllel, a szíj áthúzására.

6. Vasgyűrű rajta járó pánt nyomával.

7. Töredék a kard markolatából, anyaga ezüstszálakkal bevont fa.

8. Aranylemez, mely a kard hüvelyét boríthatta.

9. és 10. Vékony vasléczek a tegez vasalásából.

11. Nyílcsúcs vasból, pengéje keskeny.

12. Keskeny hajlított vaspánt (?)

13. Keskeny vaspánt, benne áll még egy ép és egy csonka szög.

14. Vasnyílcsúcs, háromélű keskeny pengével.

15. Ezüstlemezből való gomb, egy kúpidomnak a csúcsáról letört ; a kúpot mutatjuk *C.* alatt.

16. Vasgyűrű, csonka.

17. és 18. Díszítő lemezke ezüstből, ötkarélyú, dudoros körsávok négy mezőre tagolják fölületét, minden gyűrűből sima dudor emelkedik ; három aklával az alján.

19—25. Köridomú lemezke ezüstből, szélén kihajló gyűrűvel, közepett dudorral, alján aklaszög. Egészben előkerülhetett 8—10 darab.

Beregszász. 3. tábla. C. 1. Kúpos ezüstlemez talán nemezsüveg csúcsáról; a gombja különvált és a többi lemez is csonka. Fölületén palmettamustra domborodik ki, a domborulatok aranyozottak. Alsó szélét aranyozott sodronyfonadékú keret szegélyezi.

2. A lemez kiterített képe mutatja a kiterített mustrát, mely egymás fölött négy vízszintes sorban körülvonuló palmettákból alakul. A palmetták függélyesen emelkedő hármas tagú száron állanak, a középső levél kettős csúcsú tojásdad, a két vízszintesen szétterülő alsó levél hajlott tengelyű, tekercses véggel. A levelek szélét pelyhes sáv szegélyzi, harántos sáv kettéosztja a levelet és mindegyik mezőben a sávból a levél tengelye ponttal végződő háromszög vagy vonal. A száras palmetták benne állanak hálószerűen összefüggő keretekben, melyek a szárak alját összekötő hármas sávú hajlított szalagokból alakulnak. A legalsó palmettsor keretét alul pelyhes szélű, hegyes végű keskeny hajlított levelek alkotják, a pelyhes keretben három kis vonalas gyűrű sorakozik a tengely irányában. A legalsó díszsor ily levelek felső sávaiból alakul, hat ily sávos levélkeret sorakozik, két-két sáv behajló csúcsban találkozik és a behajló szögből függélyesen álló pelyhezett keretű mandolaidom felső csúcsa belémegyen a fölötte álló függélyes szár alatti szögbe; a levél mezejét kis vonalgyűrű ékíti és az alatta lévő sávos csúcs két oldalán is egy-egy kis vonalköröcske áll.

A kúp gombja alatt az egész mustra felső sorát két egymásba fonódó hullámos sávból alakuló kör fejezi be.

D. 1., 2. Két kengyelvas, az egyik csonka. Tojásdad idomúak. Szárai fölfelé lapulva szélesbülnek és külső szélük csipkézett, a felső legerősebb kihajlás alatt haránt áttörés a szíj számára. A szárak egyik oldalát bevert ezüstszálakból alakuló gyűrűs tekercssor ékíti.

3. Vasnyíl, deltoid idomú, gyöngén kihajló középső gerinczczel.

4. Vasnyíl, két ágú volt, egyik csúcsa csonka, lapos, gerincz nélkül.

5. Vasnyíl, szélesre hajló lapos szárnyakkal, deltoid idomú, középső gerinczczel.

6. Vasnyíl, két ágú volt, egyik farka csonka, lapos, középső gerincz nélkül.

7. Vaszabla. A két rúd végén két-két gyűrű, egyik vízszintes, a másik függélyesen áll. A vízszintes gyűrűben egyenes oldalszár állott, rajta vaspánt, a kantárszíj erősítésére szolgáló négyszög füllel. Mindkét szár és az egyik fül csonka.

Beszterecz (Szabolcs m.). A Nemzeti Múzeum innen 1903-ban aranypitykét szerzett ; említettem Arch. Ért. 1903. 436 ; ismertettem Alterthümer I. 721. l. 2149. sz. ábrával.

Idoma nagyjában ötszöget példáz, csak egyik sarka egyenes oldalú, a másik négy félkörű, a szögös oldallal ellentett oldala hármas karélyú, a másik két oldala körszelvényű. Szélét ferde oldallal emelkedő, fölül keskeny léczű keret szegélyzi. Közepén tojásdad forma körül hajló inda, melynek két ága a csúcs fölött egymásra találván, mindegyik inda a csúcson túl hurkos levél idomában folytatódik, mely körrel végződik. A középső tojásidom aljából csöppidom indul lefelé ; oldalsó hajlásai közepéből indás körlevél és mellette bunkós levél hajlik lefelé, fölfelé ugyanazon pontból hurkos levél hajlik vízszintesen jobbra-balra kétcsúcsú huroklevél áll ki ugyanazon pontból és hasonló levél áll a tojásidomból sarjadzó két felső levél közti szög csúcsából. A pityke keretének négy félkörű kihajlásában egy-egy akla ül, melynek feje a fölszínen kiemelkedik.

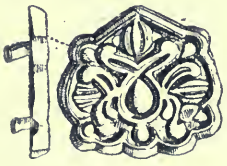

Besztereczi aranypityke.

Bihar. Karácsonyi János az Arch. Ért. 1903. évf. 66—67. és 405—412. lapjain hírt ad egy temetőről (V. ö. Alterth. II. 851.), mely a bihari vártól délkeletre a Somlyóhegyen 1902-ben előkerült. Egészben nyolcz sír jutott színre. A halottak mind kelet felé néztek. A fejnél feküdt kis fém gyűrű, a kar mellett a perecz, a jobb kar mellett nyílcsúcsok, csiholó vas, csákány és egy sírban kard. A láb mellett a ló feje feküdt, egyéb része nem akadt, mellette a zabla, a nyeregből (?) maradtak bőrrészletek és voltak kengyelvasak. A sírok folytatását már 1898-ban szétdúlták és a leleteket elhány-

ták. Egy csonka kardrészletet lehetett előkeríteni belőlük, de az nem honfoglalási korbelinek látszott.

4. tábla. Első sír. 1. Kengyelvas, széles talpú lehajló szélekkel, szárai pálczásak, négyszögű füle különválik az alaptól és rövid nyakon függ össze vele.

2. Kengyelvas széles talpú lehajló szélekkel, szárai laposak, füle a négyszögidomot megközelíti, a szíj számára keskeny réssel.

3. Csonka zabla, végső gyűrűi letörtek.

4. és 5. Vaskarikák.

6. Nyílcsúcs rhombikus idomú lapos pengével.

7. Nyílcsúcs keskeny négyélű hegygyel.

8. Vascsat négyszögkerete.

9—12. Üveggyöngyök berakott színes sávokkal és kidomborodó pettyekkel.

Második sír. *A.* 1. Sodronyos gyűrű nyilt végekkel, anyaga ezüst.

2. Pléhes gömbös, füle letört ; anyaga ezüst.

3. Pléhes gömbös körülfutó két sor pontdíszszel ; anyaguk ezüst.

4—8. Sodronyos karikák csonka darabjai ; anyaguk ezüst.

9—10. Korongos pléhek töredékei ; bőrre voltak varrva ; anyaguk ezüst.

Második sír. *B.* 11. Csiholó vas egyik csonka karja.

12. Csonka zabla két rúdja.

13. Csonka kengyel, talpa hiányzik, lapos szárakkal, füle a négyszögidomot közelíti meg.

14. Rhombikus idomú lapos nyílcsúcs.

15. Karikás vascsat, tüskéje letört.

5. tábla. Harmadik sír. *A.* 1. Sodronyos gyűrű, nyilt végű ; anyaga ezüst.

2. Fülönfüggő pálczás sodronyból, csonka és három darabra tört, felső vége körszelvényben hajlik, alsó vége derékszögben hajlik, rajta, és körülfutó két párhuzamos korongocska között függött a csüngő, mely hiányzik ; anyaga aranyozott ezüst.

3. Karpereczek vékony sodronyból egymásra hajló hegyes végekkel ; két példány ; anyaga ezüst.

4. *a. b.* Orsógomb, kúpos idomú, alja lapos, függélyesen átjáró lyukkal, fölül a kúp lapított.

5. Füles gomb ; sárga fémből ; 2 drb volt.

Harmadik sír. *B.* 6. Kengyelvas széles talppal, a talp szélei behajlók, alul középső gerinczczel, szárai laposak, füle hossznégyszögű, keskeny réssel a szíj számára.

7. *a. b.* Hasonló kengyelvas, a talpa kitört.

Harmadik sír. *C.* Cserépedény. Testét vízszintesen körülfutó, sűrűn álló mélyített vonalsorok és nyaka tövén párhuzamosan körülfutó hullámzó vonalak ékítik. Rövid nyakán gyűrűtag, laposan kihajló szájjal.

Negyedik sír. 1. Szikrafakasztó quarcz-szilánk.

2. Csiholó vas, közeljáró szárai mindegyike apró gyűrűvel végződik.

4—6. Nyílcsúcsok, pengéjük lapos, idomuk hol a rhombus, hol a deltoid idomát közelíti meg.

7. *a. b.* Kengyelvas, csonka talpa erősen lehajló, szárai négyélűek, füle a négyszögidomot közelíti meg.

8. *a. b.* Kétpengéjű csákány, függélyesen álló szélesebb és keskenyebb pengével, köpűje kicsorbult.

9. Csikózabla, egyik végső karikája hiányzik.

6. tábla. Ötödik sír. *A.* 1. Tekert sodrony négy csonka darabkája ; anyaga ezüst.

2. Keskenypántú karperecz nyilt végekkel ; anyaga ezüst.

3. Hasonló karperecz csonka darabja ; anyaga ezüst.

4—6. Aklák gömbszelvényes pléhes fejjel ; anyaguk ezüst.

7. Csonka pántrész kerek áttöréssel (kapocsból való ?).

8. Pántos lemezke, rajta kúpos fejű akla ; bőrön volt.

9. Négyszögű lemezke négy szögecscsel ; sárga fémből.

10—12. Pántos karpereczek hengerded tekercsű végei ; sárga fémből.

Ötödik sír. *B.* 13. Hegyes szerszámnak(?) vasból, csúcsfelőli töredéke.

14. Csikózabla.

15. *a*. *b*. 16. Kengyelvasak lehajló széles talppal, alján dudoros széllel és középső gerinczczel, a szárak laposak, a fül idoma megközelíti a négyszöget.

17. Szikrafakasztó kovaszilánk.

Hatodik sír. *A*. 1. Pántos gyűrűcske hólyagos kihajlásokkal, csonka.

2. és 3. Gyöngyök ; anyaguk ezüst.

4. Kerek lapos üvegpaszta három csonka darabja ; gyűrűből.

5. Sodronykarika csonka darabja.

Hatodik sír. *B*. 6. Nyílcsúcs csonka darabja ; idoma rhombikus lehetett.

7. és 8. Nyílcsúcsok, apró fejűek.

9—15. Pánttöredékek, anyaguk vas, valószínűleg tegez vagy puzdra fölszereléséből.

16. Vaspánt darabja átjáró szögecscsel.

17. Kengyelvas, széles talpú, a talp lefelé hajló szélekkel, a szárai pálczásak, a füle elválik az alaptól, trapez idomú.

18. Vaskarika, csonka.

7. sír. *A*. 1. Ezüstlemezke.

2. Aranysodronyú gyűrű, találták a fül táján.

3. Fülönfüggő, aranylemezből, idoma cseppforma, alja lapos, felső része kihajló, szélét és legerősebb kihajlását

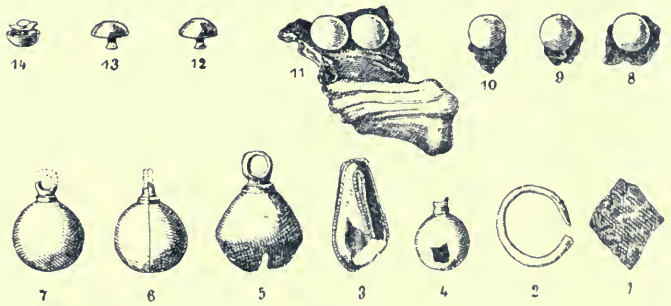

Bihar. Hetedik sír. *A*.

végig vonuló reczés huzal díszíti ; az ábra megfordított helyzetben ábrázolja a függőt, szélesebb végéről letört a karika. 2 drb volt.

4. Gömböcs pléhből, füle letört.

5. Csörgő, füllel, alul harántos réssel.

6—7. Füles gombok sárga fémből, három darab volt.

8—14. Aklák gömbszelvényidomú fejjel, némelyik még rajta van a bőrön (11. sz.), egészben 106 darabot találtak.

7. *tábla*. 7. sír. *B*. 15—16. Karperecz sodronyból, nyilt végű ; anyaguk sárga fém.

17. Csonka kés.

18. Vaskés, hegye letört.

19. Karikás vascsat.

20. *a*. *b*. Vaspántolás töredéke, talán a puzdra vagy tegezből.

7. sír. *C*. 21—24. Keskeny vaspántok, talán a puzdra vagy tegez vasalásából.

25. és 28. (a 26., 27. számok hiányzanak). Nyílcsúcsok, a penge hiányosan maradt meg.

29. *a*. *b*. Kengyelvas, talpa alján dudoros szélekkel és középső gerinczczel, szárai laposak, a fül megközelíti a négyszögidomot.

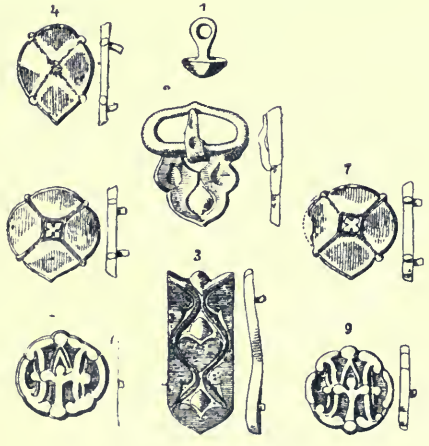

Bihar. Nyolczadik sír. *A*.

30. *a*. *b*. Kengyelvas, füle elmetszett háromszögbe futóidommal.

31. Csiholó vas, végei gyűrűsek.

32. Sárga kovakő szilánkja.

33. Csikózabla.

34. Karika hozzátapadó pánttöredékkel.

35. Pálczás gyűrű csonka darabja vasból.

36. Vaskarikájú csat, tüskéje hiányzik.

8. sír. *A*. 1. Gomb, kúpos fejű, füles szárral ; anyaga ezüst.

2. Csat sárga fémből, karikája és lemeze egy tagban ; a lemez három karélyú, három sávos levéllel díszítve.

3. Szíjvég, fölületét félpalmettek, indák, szívidomú levelek és négyszögidomok díszítik.

4. és 5. Szíjról való pitykedísz, volt négy darab; tojásdad idomú, négy karélyú, a karélyok behajló szögeiben csücske, melyből a központ felé vonalas hornyolat vonul, a közepén a négy hornyolat négyszögű mélyedésre talál, a mélyedésben négyágú idom domborodik; behajló karimával, alján szögecsek.

6. és 7. Hasonló pitykék, de szélesebbek; volt belőlök négy (?) darab.

8. és 9. Kerekded pityke, a fölületét domború indák, dudorok, levelek és hármas levélidomok ékítik.

8. tábla. 8. sír. *B.* 10—15. Nyílcsúcsok deltoid idomú pengével, gerincz nélkül.

16. *a. b.* Kengyelvas, erősen lehajló talppal, alsó szélén dudorral és középső gerinczczel; füle a négyszöget közelíti meg.

17. *a. b.* Hasonló kengyelvas, csupán a fül idoma és állása más.

18—23. Vaspántolásból való pléhtöredékek.

24. Vasgyűrű csonka darabja.

25. Vasgyűrű reározsdásodott két vaspánt töredékével.

26—28. Keskeny pántok, laposan kiugró fülekkel, alul aklával, talán tegez vagy puzdra pántolásából.

29. Vascsat lapos gyűrűvel.

30. Kard ellenzője, két ága lapos, szélesbül és középső csónakforma csúcsaiból fölfelé hajlik.

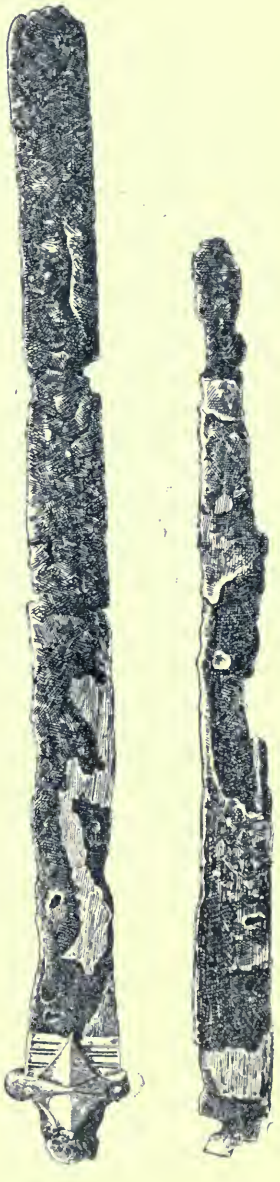

Csanádi kard.

31. Kard, egyélű, kevéssé hajló, hegyes csúcsa letört, a markolat vasa ferdén áll a penge bázisára és két helyen átlyukasztott, a fa- vagy csontnyél erősítésére.

Csanád (Pest m.). 1857-ben került a Nemzeti Múzeumba egy lelet, melyről Nagy Géza értekezik az Arch. Ért. 1901. évi folyama 285—286. lapján ; v. ö. Alterth. II. 628—629. Egyélű kardból két darab, mind a kettő csonka, valószínűleg összetartoztak. A nagyobb töredéken megmaradt egy darab a kard majdnem egyenes pengéjének irányában álló markolatból és megvan a rövid ellenzőt meg a penge tövét borító ezüstlemez. Az ellenző körded hajlással lép ki a penge széléből ; közepén a borító lemez föl- és lefelé nyúló hegygyel kitágul és a háromszögek oldalai behajlók ; a csúcsokat gyönge gerincz köti össze. A penge tövét borító hüvelyszerű pántot két párhuzamos hornyolat és vele párhuzamosan futó egyenes vonal ékíti.

Csitényi lelet (Zala m.). 1. Kengyelvas erősen kihajló talppal, a talp két szegélye dudoros, közepett gerincz vonul végig, a hol a talpból a szárak emelkednek, mindkét oldalt kis körded kihajlás van, a szárak belül laposak, kívül hajló

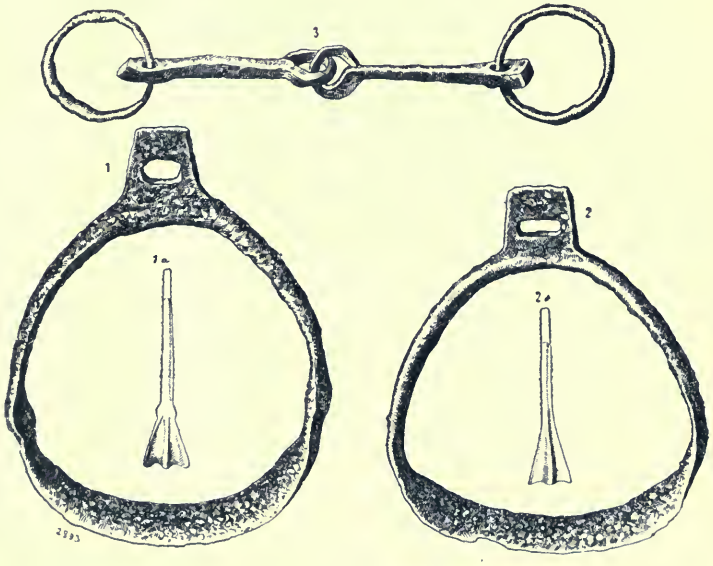

Csitényi lelet.

háttal bírnak, meglehetős meredeken emelkednek, a fül meredek oldalú trapez idomát példázza.

2. Kengyelvas, talpa hasonló az előbbi kengyelvaséhoz, de a szárak tövén nincs körded kiugrás, a szárak laposabban emelkednek, a fül idoma inkább a négyszögöt közelíti meg, az áttörése keskeny hossznégyszögű szabályos idom.

3. Csikózabla, a két rúd négyélű. A Darnay-féle múzeumban Sümegen.

Czeglédről szerzett a Nemzeti Múzeum régiségtára 1902-ben egy 3·1 cm. átmérőjű kis csillagformájú ékszert; anyaga rossz ezüst. A csillag négy ága derékszögben áll, a külső csúcs mindig gömböcsös és két-két ág behajló találkozó szögén is gömböcs domborodik. A lemez közepén ugyancsak gömböcs emelkedik ki és innen a behajló szögek felé derékszögben álló négy lécz ágazik ki. Ezek a léczek és a keresztágak külső szélén vonuló lécz belső szélükön csúcsos tojásidomú mezőt keretelnek be, melynek lapján a középtengely irányában tompa gerincz emelkedik. A mélyebb mezők és a keret is aranyozás maradványait mutatják. Az ékszer lemezének az alján minden külső gömböcs alatt kis fülecske volt, melyeknek segítségével valamely alapra lehetett az ékszert erősíteni.

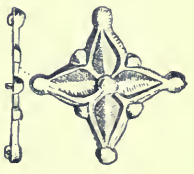

Czeglédi ékszer.

Debreczen város hajdusámsoni majorsági földjén Maurer Emilia urasszony 1906-ban talált lovas sírt és azt kiásatta; ugyanazon a helyen Zoltai Lajos, a debreczeni múzeum őre is ásatott, de siker nélkül. Ugyanő a sírleletekről rajzokat közölt a debreczeni kalendárium 1907. évfolyamának 51. lapján. E rajzok alapján adunk a tárgyakról rövid hírt.

Látunk egy úgynevezett csikózablát, rúdjai körded átmetszetűek és karikái is gömbölyded fölülettel bírnak.

A két kengyelvas talpa kevéssé kihajló és széles, szárai laposak, fülei szabálytalan négyszög formáját példázzák. Van a leletben egy bronzlemezű fül, melyre harántosan a fül körded nyílására tompított szögű hossznégyszögű lemez aklákkal van reáerősítve. Rendeltetése bizonytalan. Három

nyílhegy közül kettő megközelítőleg trapez idommal bír, a harmadik két ágú.

Egy ezüst ujjgyűrű rajza nem elég világos, hogy idomát bizton meg lehessen állapítani; úgy látszik, hogy fejes gyűrű és a fej foglalványán öt börtű ül. Három kis bütykös pityke rajza sem elég szabatos.

Van még egy gömbölyded gomb és két fél gomb.

Demecser község (Szabolcs m.) kötelékéhez tartozó Borzsova pusztán 1900-ban a Dinnyéshegy dülőben szőlőtalaj forgatása alkalmával sírok kerültek elé, melyekből néhány tárgy a szabolcsmegyei múzeumba jutott. A leletről legelőbb dr. Jósa András a Nyírvidék 1902. évi márcziusi számában adott hirt; utóbb leírtam az Arch. Ért. 1902. 298—299. lapjain; v. ö. Alterth. II. 629—630.

9. tábla. 1. Vasszablya kevéssé hajló egyélű pengével, az ellenző két szára a penge irányában hajló, markolata ferdén áll.

2. Vasszablya hajló egyélű pengével, az ellenző két szára vége felé szélesbül és lapul, a markolat csonka, ferdén állott.

3. Vascsákány kettős pengével, egyik szélesebb, másik keskenyebb, mind a két penge függélyesen áll, úgy mint a köpü, melynek széle körszelvényben emelkedik ki fölül és alul a két kar felületéből.

4. Sodronyos karperecz felerésze, hegyes véggel, sárga fémből.

5. Füles gomb, fölülete hatlapú, kerekded.

Domaháza (Borsod m.). Legalább is két lovas sírból való tárgyak maradtak fönn; Arch. Ért. 1902. 300—301. l.

1. tábla. 1. Kengyelvas, széles, erősen lehajló szélekkel és alul gerinczes talppal, szárai szélesek, laposak és fölül csúcsba futók, a csúcs tompa és szabályos hossznégyszögidomú áttörés szolgál a szíjazásra.

2. Hasonló, de csonka kengyelvas.

3. Kengyelvas, széles talppal, pálczás szárakkal, füle négyszögű és a száraktól kis beugrással különválik, az áttörés szabálytalan.

4. Lándsacsúcs vasból, keskeny, kevéssé kihajló szárnyakkal, tompa gerinczczel, erősen hajló köpüvel, a köpü alsó széle táján lyukkal az erősítő szög számára.

5. Zabla csonka rúdja.
6. Csiholó vas, csonkaszárú.
7. Csonka hevederkarika vasból.

Dunapenteléről szerzett a Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1903-ban egy kis 2·6 cm. hosszú háromszögű lemezes dísztagot, melynek formája nagyjából hosszúszárú háromszögöt példáz, hosszabb oldalai kissé kihajlók, rövidebb oldala közepett és két végén csúcscsal kihajló, de közben két körszelvény módjára behajlik, csupán egyik lapját ékítik laposan kihajló domborulatok. A hosszú tengely irányában álló mandolaformájú kidomborodó lapot keskenyebb pálczakeret és erősebben kiemelkedő sáv fogja körül. A keskeny oldal középcsúcsából a keskeny oldal végső csúcsáig inda vonul és az oldalsó csúcsokon levéllé szélesbül; a hosszabb oldalokon csipkézett a karima, az alsó hegy gömböcsös végű.

Dunapentele.

Dunaszekcső. A Nemzeti Múzeum régiségosztálya1905-ben régiségkereskedő útján jutott egy kis lelet birtokába, mely állítólag Dunaszekcsőn a Tüskehegy nevű domb nyugoti oldalán került elé; említettem Arch. Ért. 1906. 85. l.

11. tábla. A. 1. *a. b. c.* ezüstkorong pléhből, átmérője 7·4 cm.; két példány van, mely ugyan kicsorbult, de világosan engedi fölismerni a laposan kipréselt és vonalas szegélylyel bíró ábrát. Körszegélyét kiemelkedő lapos sáv kereteli be; a keret két ellentétes helyén egészben hét áttört lyuk van a korong odaerősítésére. A bekerített mezőben foglalt domborulat díszítménye központba helyezett homorú oldalú négyszög körül keresztbe állított négy palmettformát mutat. Mindegyik palmett két tekercses végű nyujtott, hullámzó tengelyű levélből alakul, melynek beugró szögében egyik lemezen sávos szélű szívidom, a másik lemezen egyszerű sávos keretű tojásdad levélforma ül. Az oldalsó levelek sávos szélei a tengely irányában mandolaidomot körítve egyesülnek és az egyesülés helyén körszelvényű harántos sáv jelzi az összefutást, azontúl a középső négyszög két oldalán a két sáv különválik és mindegyik sáv ismét két párhuzamosan vonuló sávra szakadván, beléfut a szom-

szédos palmett szárába. A tekercses végű sávos levelek hosszabb mezejében a hajlított oldalú háromszög rövid oldalából indul kis háromszög nyujtott hegye vagy vonal jelzi a mező tengelyét ; a lemez közepén ülő négyszögben négyszirmú virág körvonalait vésték be. Egyik lemezen az ötvös a négyszög egyik oldalvonalát hibásan megduplázta ; a hol az oldalsó levelek a szomszéd palmetták oldalsó levelével összeérnek, beugró szög támad, melyből tojásdad levél nő ki.

Karperecz három összefont sodronyból alakul, nyilt végekkel, mindegyik végén kihajló hurok, melyben a harmadik sodrony körhajlással végződik.

Pityke rossz ezüstpléhből, közepén köridomú áttörés, körülötte gyöngykeret, a pityke szélén dudoros karima ; alján három kis gyűrűs fülecske ; két példány van.

B. Dunaszekcső (Baranya m.). Szíjról való hatkarélyú pityke sárga fémből. A karélyok szélén fölhasított sáv vonul, a karélyok közéből kördudor emelkedik ki. A mezőt ékítő domború idom palmettát példáz, hosszúra nyúló hurokszerű levelekkel. A felső levélpár kiindulásán gyűrű ül és kúpos levél borítja a közt. A pityke alján három akla. (Arch. Ért. 1902. 315 ; v. ö. Alterth. II. 630.)

Esztergom. Az esztergomi érsekmegyei könyvtárban őriznek boglárt sárga fémből, melynek eredete bizonytalan. Középső dudorból kiinduló négy szirom domborodik ki rajta és hegyével érinti a dudoros keretet. Keretéből fülecske áll ki. V. ö. Alterthümer II. 759.

Esztergom. Kereskedő útján szerzett a Nemzeti Múzeum 1901-ben lovas sírból származó régiségeket, melyek állítólag Esztergom vidékéről valók. Arch. Ért. 1902. 438 és 441. V. ö. Alterth. II. 859—860.

12. tábla. A. 1. Kengyelvas, háromszögű, egyenes széles talppal, pálczás szárakkal, füle külön tagozódó kerekded lemez.

2. Kengyelvas, talpa lehajló szélekkel, fölfelé hajló szárai pálczásak, lemezes fülbe futnak, a fül széle kicsorbult.

3. Oldalrudas zabla, a rudak végein gombos dudorodás.

4. Lándsacsúcs, keskeny, egyenes szélű szárnyakkal, közepett gerinczczel, köpüje nyolczoldalú, nyilása felé erősen

szélesbül, felső végén keskeny gyűrűtag határolja, nyilása szélén díszített sáv körítette, melyen hullámvonal nyoma látszik.

B. 1. és 2. Pántos karpereczek szélesbülő és körszelvényű végekkel ; rossz ezüstből.

3. és 4. Lemezek, egyik csonka, másik négyszögű, rossz ezüstből, egyik rövidebb oldalán lyukakkal.

5. Sodronyos gyűrű egymás fölé hajló végekkel sárga fémből.

Esztergom. 13. tábla. Az egyházmegyei könyvtárban őriznek érdekes szablyát. (V. ö. Alterth. II. 632—633.) Az egyélű hajlított penge meglehetős ép, a markolat a penge tövéből egyenesen kiindulva, a penge iránya felé görbül. *A.* 2. a körszelvényű ellenző, egész hosszában gerinczes, anyaga sárga fém. Külső oldala közepén sarokra állított kis négyszög domborodik ki az ellenzőn, a gerinczen álló két sarokból a gerinczet kísérő két párhuzamos vonalmélyedésben talán ezüstszál volt, mindegyik vonal mélyebb ponttal végződik. Hátsó oldala gerinczes és nélkülözi a vonaldíszt. Két vége gömbidomú, fölületét keresztidomba helyezett négy mélyített vonal díszíti, talán ebben is ezüstszálak voltak. Az ellenző alatt még megvan a markolat burkolatából egy háromszögű ezüstlemez, a háromszögből kiálló nyujtványból megvan még a laposfejű szögecs, mely a markolatra erősítette. A markolat tüskéjének közepe táján átjáró szögecs vaslemezkét szorít, ez utólag kerülhetett reá, talán mert a markolat fája meglazult. A tüskén még más két szögecsből a fej, illetőleg az áttörés maradt meg.

Gégény (Szabolcs m.). Dr. Jósa András az Arch. Ért. 1904. 175. és 176. lapján hírt ad egy kincsleletről, melyre a gégényi határban lévő Monokdomb nevű homokmagaslaton véletlenül akadtak.

1. tábla. 1. Ezüstcsésze gömbszelvényű, sima fölülettel, vastagodó széllel.

2. és 3. Két ezüstboglár, ötkarélyú, közepett gombszelvényű sima dudorodás, mely körül ötszögű lécz emelkedik, minden szögéből egy-egy egyenes lécz megyen két-két karély közé és kis szélesbüléssel végződik a karélyok közt. Alsó

részükön két apró gyűrűcske. Ilyen boglár hét darab volt, a csésze alatt lelték.

Akadt még három szívidomú csüngő ezüstlemez, közepett körded mélyedéssel, mely aranyozott.

A kincs környékén rendezett ásatás nem járt eredménynyel.

Győr. Az avarkori sírmező éjszakkeleti részén vegyesen avarkori sírokkal néhány magyar pogány sír is előfordult, csakhogy ez utóbbiakban a halott fejjel nyugotnak feküdt, míg az előbbiekben a halott mindig észak-déli irányban volt eltemetve. A temető e tája modern időben trágyalerakodó helyül szolgálván, a földön átszűrődő trágyalé a sírokban volt vastárgyakat tönkre tette. Csupán az egyik férfi sírban találtak rhombikus idomú nyílcsúcsot, egy más sírban átlyukasztott olasz pénz volt (a sírok sorában a 26. sz.), legtöbb melléklet volt a 47. sz. női sírban *(A., B., C.)*. A leletekről értekezik Börzsönyi Arnold Arch. Ért. 1903. 67—69; Alterth. II. 860—861.

14. tábla. A. Üveggyöngyök, egyes, kettős és hármas példányok, fehéres, zöld, kék vagy sárga színűek; a 47. sírban találták.

B. Láncz, mely fülönfüggő csonka darabján csüng. Anyaga ezüstsodrony. Kettős hurokra hajlított szemekből alakul; a hurkokat szélesebb hajlásukkal egymásra borították, keskeny végük fülnek szolgál a szomszéd szem széles hajlásán való bekapcsolására. A lánczközben sodronygyűrű áll, melynek végei egymás fölé vannak csavarva. A fülönfüggő sodronyból való két vége letört, valószínűleg a hátat alkotó darabbal párhuzamosan állottak; hátán füles kihajlás alján hurokszerű kis fül, az előbbin rajta csüng a láncz, az utóbbin lóg a pálczás csüngő, mely eredetileg egyenes volt; három pléhes gyöngy ült rajta és a pléhek közein vékonyabb sodronyból alakított hengerded tekercs borítja a pálczát. Most a gyöngyökből csak egy ép, két félgömbből készült, mely szorosan záródik.

C. 1. Jámbor Lajos-féle ezüstérem. 2. Lothár királyféle mailandi ezüstérem. 3. Provencei Hugo-féle mailandi ezüstérem. 4. Lothár Hugo-féle paviai ezüstpénz; vala-

mennyi a X. századból. A pénzekkel volt két átlyukasztott kerek ezüstlemezű korong ; a csontváz mellén három pityke és egy dísz nélküli összehajtott bronzlemez és a jobb keze ujján kissé aranyozott ezüst gyűrű, fején hólyagos keretben és reáhajló nyelvekben üvegpaszta.

Hajdu-Böszörmény. 1901-ben a Nemzeti Múzeum innen lovas sírok maradványait kapta. Arch. Ért. 1902. 437. és 439. V. ö. Alterth. II. 850—851.

15. tábla. A. 1. és 2. Kapcsos pityke, három darab, rossz ezüstből, alul aklákkal, szívidomúak harántos négyszögű áttöréssel. A rajtuk kidomborodó levéldíszről lásd Arch. Ért. 1904. 115. l.

3. és 4. Hasonló pityke, de áttörés nélkül, három darab, alul aklákkal. A rajta laposan kidomborodó levéldíszről lásd Arch. Ért. 1904. 115. l.

5. Szíjvég, rossz ezüstből, alján hajlított szögecsekkel. A fölületét díszítő levélidomú domború mustráról lásd Arch. Ért. 1904. 120. l.

6. Pántos karperecz, tojásdad idomú végekkel, sárga fémből.

7. Füles gomb sárga fémből.

8. Lemezes gyűrű, két darab, egyik ezüstből, a másik aranyozott bronzból, három lyukkal.

9. Kisebb lemezes gyűrű, bronzból, felső széle aranyozott, aljából kiálló szögecsek.

10. és 11. Fülönfüggők, mindegyik hiányos, de a kettő együtt világosan mutatja a formájukat. A gyűrű hosszukás tojásdad idomú, nyilt végekkel, a felső hajláson, a nyilással ellentett oldalon vízszintesen áll ki gömböcsben végződő peczeg. Az alsó hajláson két kis dudor között csüng le egy vékony pálcza, rajta négy üres üveggyöngy, négy közben a pálczát borító vékony sodronyhengerke választja el a gyöngyöket a felső karikától és egymástól. Anyaga sárgaréz.

12. Keskeny pántlemez sárga fémből, szögecsekkel az alsó oldalán.

B. 1. Csonka kengyelvas, szárai négyélűek lehettek, a fül négyszögű és kiválik az alapjából.

2. Kengyelvas, lefelé hajló talppal, tojásdadon fölfelé hajló négyélű szárakkal, négyszögű füllel, melybe a szárak beléfutnak.

3. Zabla felerésze, az oldalszár pálczája felső végén meghajlik, alul pálczás füllel, a rúd külsején második gyűrű.

4. Zabla fele, az oldalszár két vége felé vastagodik, a szár közepén négyszög fül.

Hódmezővásárhely (Pest m.). Az ev. ref. collegium gyüjteményében sírleletet őriznek, mely a »Szőllőhalom«-ból származik. Lovas sír volt ; megmaradt a koponya csonka darabja és két vaskengyel. Talpuk széles és kevéssé kihajló, szárai tompa szögben futnak össze és fülének idoma körded. V. ö. Alterthümer II. 759.

Kiliti (Somogy m.). 1904-ben bögrében Szent László-féle érmeket leltek, melyeket a Numismatikai Közlöny 1904. 4. füzetében ismertetett Börzsönyi Arnold. Ugyanabban a bögrében volt néhány ékszer, melyekről ugyancsak Börzsönyi Arnold adott hírt az Arch. Ért. 1904. évf. 96. lapján ; v. ö. Alterth. II. 861—862.

A. 1. Gyűrű négyélű sodronyból, közeljáró keskenyülő végekkel.

2. Halántékgyűrű vékony sodronyszálból ; anyaga ezüst.

3. Gyűrűs pánt csonka darabja, két külső szélén rovátkos sodrony, közben két lyukas áttörés. Közben ugyancsak rovátkos sodronyszál két apró, körded kihajlással. Ismeretlen rendeltetésű ékszer ; anyaga ezüst.

Kiliti. *B*.

Kiliti. *A*.

B. Ugyancsak Kilitin lelt pitykéről ad hírt Börzsönyi Arnold az Arch. Ért. 1905. évf. 186. lapon. Anyaga sárga fém. Szívidomú kidomborodó sáv szegélyzi és osztja fölületét egy négyszögű és két tojásdad mezőre. A sávos hurokba foglalt két tojásdad, mélyített mező hosszú oldalával ferdén egymás felé hajlik és csúcsa lefelé fordul, a mezőben vékony léczkeretben tojásdad idom domborodik, mind a kettő követi a mélyített mező kerületét. A két sávos hurok külső szélén fölül és

alul két-két kis körhajlású kiugrás van, közepett pontmélyedéssel. Az alsó mélyített négyszöget a függélyes tengely irányában álló elválasztó fal két háromszögre osztja. A pityke alján három kampósan kiálló szögecs.

Kiskunhalasi leletek.

16. tábla. A. Puszta-Balota területéről a kunhalasi határban származik egy áttört szívidomú pityke. Arch. Ért. 1902. 305 ; Alterth. II. 646. A sávos kerettel szegélyezett mezőben kidomborodó díszítmény, közös szárból kétfelé hajló háromháromlevelű ág, közepett a beugró szögből emelkedő hármas levéllel. Anyaga rossz ezüst.

B. Puszta-Bodoláról (ugyan csak a halasi határban) van hat tárgy, melyekről nem tudni együtt lelték-e ; valamennyi sárga fémből való. Arch. Ért. 1902. 305—306 ; Alterth. II. 646—647.

1. Csonka tárgy, talán keresztidomú volt.

2. és 3. Szíj díszítéséből való lemezkék, ötszögűek. A két hosszabb széle mellett félpalmett domborodik ki és indaszár, mely aljából a csúcsáig ér. A csúcsfelőli két keskeny oldal mellett kétlevelű virágkehely és a benyúló szögből kinövő tojásdad levél ; az ellenkező ötödik oldalon a beugró szögben gumós idom ül.

4. Holdidomú csüngő csonka darabja, a szarvak lefelé hajlanak, fölül hengerded füllel.

5. Pántlemez, talán szekrénykéről való.

6. Csat csonka darabja, a karika és a szíjra való áttört négyszögkeret egy tagban van öntve. A karika ferdén álló lapját párhuzamosan sorakozó rövid hornyolatok ékítik.

C. Puszta Inoka, a halasi határban. Arch. Ért. 1902. 306—307 ; Alterth. II. 647—648. 1. és 2. Rhombikus disztogok, gyöngyözött kerettel, közepett vékony léczkeretben gömböcs, alján két hurokforma fül. 3. és 4. Kerek pitykék gömbszelvényű ezüstlemezből, középső kidudorodó köridom felé öt körü tag emelkedik a széléből ; alul akla.

5, 6. és 7. Gömbszelvényű kisebb pitykék ezüstlemezből ; alul akla.

17. tábla. D. Puszta-Rekettye. Arch. Ért. 1902. 307 ; Alterth. II. 648.

1. Szívidomú pityke, két példány, sárga rézből. Keretes mezőben ketté hasított négylevelű palmettadísz domborodik ki a beugró szögben gumós töltelék. Alján három szögecs. Anyaga sárga fémből, egyik példány fölületén ezüstözés nyoma.

2. Hasonló pityke, csakhogy a palmett középső levelének a helyét szabadon álló gömbös domborulat foglalja el.

3. Pityke hosszúra nyúló szívidommal, széle háromkarélyú, a beugró szögben mindig gumós levélke. Alján erős szögek.

4. Csat gyűrűjének és nyelvének borító lemeze sárga fémből.

5. Ezüstkorongocska csonka két darabja, rajta egyenszárú keresztke és betű (?) függélyes tagja domborodik ki a háta közepén emelkedő gerincz.

E. Zsana puszta. Arch. Ért. 1902. 308 ; Alterth. II. 648.

1. és 2. Korongok ezüstlemezből, három központi gyöngykörrel ; apró áttörések a lemezek erősítésére szolgáltak.

3. Ujjra való gyűrű sárga fémből. Körded fejlapját bevésett csillagidom és az ágak közt négyesével csoportosuló pontocskák díszítik.

4. és 5. Kéttagú csüngő, a felső tag korongos, középső mélyített mezőből kiálló gömbszelvényű dudor körülfutó simaszárú gyűrű ; alján szögecs. A róla csüngő szívidomú lemezt két hornyolat ékíti, mely követi a külső szél idomát. Anyaga rossz ezüst.

6. és 7. Pitykék, alul füllel követik a 3. és 4. csüngők felső tagjának az idomát ; anyaguk rossz ezüst.

8. Sodronygyűrű, rajta csüngő, csigaidomra sodrott gömbbel.

9—15. Üveggyöngyök. 9. Kékes fekete, zöld betéttel. 10. Feketés üvegből, benne hurokforma fehér betét, minden hurokban zöld petty. 11. Fekete alap, vörös betét és zöld petty. 12. Fekete alapon fehér hurok és benne sárga petty. 13. Fekete alapon zöldes hurok és zöldes petty. 14. Fekete alapon körülfutó sárga dudorok. 15. Zöld hurok, minden hurokban zöld petty.

Kóka. (Bács m.) Ifj. Frey Imre az Arch. Ért. 1906. évi folyam 191. és 192. lapján özv. gróf Pálffy Pálné birtokán földforgatásnál előkerült lovas sírokról ad hírt. A sírok legnagyobb része már fel volt dúlva, mikor Schaeffner Károly gazdász közbelépett. Egy sértetlen sír felbontása az ő szeme előtt folyt le és ő megmenthette egy régebben feldúlt sír némely mellékletét. A sértetlen sírban a csontváz kelet felé fordított arczczal feküdt ; lábánál lókoponya és lónak négy lábszárcsontja feküdt. Az ember mellett kutyának koponyája is volt. Volt két kengyelvas és egy ép zabla. A kengyelvas talpa kiszélesedett és szélei lehajlók, alján gerincz fut végig ; a szárak keskenyek és laposak. Egyiken a fül szabályos négyszög volt, a másikon szabálytalan volt az idoma. A zabla csikózabla formájával bírt. A másik sírban a csontok összevissza hevertek és sok csont hiányzott. Csak kengyelvasat találtak, melynek idoma a másik sírbeli kengyelvasak formájával egyezett meg.

Kölesdről (Tolna m.) szerzett a Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1903-ban négy rhombikus lemezkét és egy áttört pánttöredéket, melyek nyilván szétdúlt sírból erednek.

1. és 2. Díszítő lemez, rhombikus idomú, a hosszabb tengely irányában 2 cm., a rövidebb irányában 1·2 cm. a terjedelme. Szélét dudoros keret szegélyzi, melyen ugyancsak rhombikus idomú gyöngyözött domború sáv vonul a kissé kihajló középtér körül. Alján a két hosszabb csúcsa alatt félkörben lehajló szögecses fül. Szereztünk belőle négy darabot.

Díszítő lemez.

3 Pántdarab, négyszögű, három oldalán ferdén lefutó lapok határolják a középső áttörést, a negyedik oldala roncsolt szélű ; alján a négy csúcs alatt egy-egy szögecs áll ki. Hosszabb mérete 1·7 cm., rövidebb 1·6 cm.

Kotaj (Szabolcs m.). Dr. Jósa András a szabolcsmegyei múzeum számára megmentett egy lovas sírból eredő vastárgyakat. Arch. Ért. 1902. 299—300 ; Alterth. II. 649—650.

18. tábla. 1. Kengyelvas négyszögű füllel, lapos szárakkal, talpának két széle lehajló, alul gerinczes.

2. U. o. hurokszerű füllel, pálczás szárakkal, lehajló szélű talppal, alján gerinczczel.

3. U. o. hasonlít az előbbihez, de a talp alján nincs gerincz.

4. U. o. hasonlít az 1. számúhoz.

5. Lándsacsúcs vasból, keskeny, egyenes szélű szárnyakkal, hosszú köpüjének a szélén gyűrűs szegélyű lyuk a nyél erősítésére.

6. Csikózabla vasból.

Kunszentmárton-szentesi-út. Ez út építésekor 1899-ben egy kis domb fenekén homokásás közben találtak régiségeket, melyeket a munkások széthordtak és melyekből Csallány Gábornak sikerült többet a szentesi múzeum számára megmenteni. Lásd Csallány Gábor közleményét a leletről az Arch. Ért. 1905. 34. és 35. lapjain.

19. tábla. 1. Pántos karperecz ezüstözött sárga fémből, kerekded nyilt végekkel; a végein tojásdad idomú foltok azt tanúsítják, hogy ékítés volt rajtuk.

2. Szíjvég, három egyenes és egy kihajló széllel. A dudoros keret gömböcsökből és hosszúra nyujtott dudorokból alakul, a gömböcsökön pontmélyedés. A két keskeny oldal közepén a dudorból a mezőre terjedő csúcsos levél domborodik. A mező közepén gömbszelvényű dudor gyöngyözött keretben, a keret négyszöge felé álló szívidomú domború levél áll ferde kereszt szárai módjára. Alsó lapjának négy szögében egy-egy akla.

3. Korongos boglár gyöngyözött szegélyű középső dudorral, mely körül négy szivet példázó levél áll, a peremes szegély elmetszi a levelek külső csúcsát. Anyaga rossz ezüst; alján négy 1·2 cm. hosszú hegyes szög, mely kemény tárgyba volt mélyítve. Csallány úgy véli, hogy a boglár paizsot ékített.

4. Korongos boglár, a fölületét díszítő négylevelű rozetta nagyjából olyan mint az előző bogláron; itt más a keret, mely gömböcsökből és dudorokból alakul. A keretéből gyűrűs fül áll ki; alján négy rövidebb szög áll ki; négy darab volt.

5. Korongos boglár, közepett gyöngykeretű gömbszelvényű dudor, melyből három szívidomú levél indul ki. A leveleket ékítő mélyített vonalú rajz hiányosan maradt. Nyilván körbe hajló két indából alakult, mely a szív csúcsában hegyes szögben összetalál és melynek két hajlásán a szív szögével párhuzamos vonalú szög idoma köt össze fölülről. A keret hat hosszúra nyúló keskeny sávos hurokból áll ; a hol a három levél csúcsa beléfut a keretbe, ott kisebb sávos gyűrű domborodik ki, két-két levél közében nagyobb a sávos gyűrű. Alján három szögecs.

6. Korongos boglár, közepe gömbszelvényű dudor, körülötte négy levél, széle peremes, gyűrűs füllel a peremen : alján három szögecs ; volt hat darab.

7. Korongos boglár, közepén gyöngykeretű gömbszelvényű dudor, körülötte három szívidomú levél, melynek csúcsa a hatoldalú keret egy-egy sávos gyűrűcskéjére talál, a keret másik három pontján is ily sávos gyűrűcske, köztük pedig dudor ; alján három szögecs.

8. Gömbszelvényű ékszer, közepén átjáró hengerded lyukkal, lehajló oldalai rovátkosak, alja simalapú, alsó szélén állati főt példázó nyujtványnyal. Volt belőle két darab.

Csallány a lelet helyén ásatást rendezett, de siker nélkül.

Lébeny-Szent-Miklós (Mosony m.). Szőlőforgatáskor lovas sír került elő, melynek tárgyai a győri múzeumba jutottak. Börzsönyi Arnold az Arch. Ért. 1905. 186—187. lapjain ad róluk hírt.

19. tábla. 1. Kengyelvas négyélű szárakkal, talpa szélei lehajlók és alján gerincz vonul, füle megközelíti a négyszögöt.

2. és 3. Nyílcsúcsok, egyik majdnem ép, a másiknak megcsonkult a pengéje ; a penge rhombikus és nélkülözi a gerinczet.

4. Zabla, oldalrudas, a külső karikák letörtek.

5. Kerek pityke, ezüstözött, körded mélyedéssel, sávos kerettel, melyet zigzeg vonalakkal díszítettek ; széléből kis peczeg áll ki ; alján három szög.

Nemes-Ócsa (Komárom m.). A komáromi múzeum innen származó csonka csatlemezt őriz, mely a bold. Végh Ödön gyüjteményéből származik, tehát valószínűleg Végh Ödön

birtokán került elő. Ugyanonnan származik az ismert sírlelet. (Honfogl. Eml. 673. l.) V. ö. Alterthümer II. 758. és 759. l. A lemeznek mintegy felerésze van meg, anyaga sárga fém és rajta ezüstözés nyomai maradtak meg.

Nemescsócsai csatlemez.

A lemezt léczkeret szegélyzi, hossztengelye irányában növénymustra lapos domborulatban emelkedik, legalul közepett gyűrűből kétfelé körded végzéssel kiálló indaszár áll ki, e fölött ferdén fölfelé ugyancsak fölfelé hajló körrel végződő két indaszár emelkedik a közepett függélyesen álló keretes levél tövéből és ez az idom fölfelé csatlakozva ismétlődik, a felső idom középlevele és két oldalhajtása felső szélét fölfelé hajló kettős rétű ívszelvény köti össze.

Öcsöd (Csongrád m.). Csallány Gábor 1902. és 1904-ben Öcsödön lelt régiségeket szerzett a szentesi múzeum számára és azokról hírt adott az Arch. Ért. 1905. 35. és 36. lapjain ; v. ö. Alterth. II. 656—657.

19. tábla. 1. Szíjvég sárga fémből. A hossztengely irányában a csúcstól kiindulva három kidomborodó idom ismétlődik. Kéthegyű keskeny hurkos levél hegyéből kétfelé hajló száron fél palmett simul a hosszú szél keretéhez, a rövid középszáron dudor és a szárból kétfelé hajló szirom nyúlik, melynek beugró szögéből kéthegyű keskeny hurok nyúlik a következő idom indáinak behajló szögébe. A lemez alján három szögecs.

2. és 4. Szívidomú pityke sárga fémből. A szív hegyében közös gömböcsből (szögfej) kiinduló három hegyes keskeny hurok ül. A levelek beugró szögéből inda ugrik ki és a levél valamint a pityke szélét követve, a szív beugró szögénél a középső levél felső csúcsa felé körben hajlik és háromszirmú virággal végződik. A két inda között a szív behajló szögében gömböcs (szögecs feje), melyből kétfelé rövid inda szegélyzi a hajló indát. Az alsó hármas levél középső hurkos tagját a két indaszárra futó pálczás keret foglalja be. Anyaguk sárga fém ; volt 10 darab, nyolcz darab lánczczal, két darab meghajlított szöggel volt a szíjra erősítve.

3. és 5. Áttört pitykék szélesre nyúló szívidomot pél-

dáznak. Ismétlődik szétnyujtott téren az előbb leírt domború díszítmény rajtuk. Csakhogy ezuttal a harántosan álló tojásdad áttörés miatt a két indás virág széjjeláll és az áttörés felső szélén futó keret köti össze a két párt és az alsó középső hurkos levél csúcsát. Az áttörés külső keretének középső pálczájának két végén gömböcs, melyből kétfelé rövid inda hajlik a virágos indaszárak görbületére. Alul öt szögecs. Három darab volt.

Öcsödön a Kenderes halom tetején 1904-ben két csontváz mellett lelt három halántékgyűrűt kapott Csallány Gábor a szentesi múzeum számára és ugyancsak a halom közelében lelt két halántékgyűrűt, mely dr. Baky Endre szőlejében került elé, kapott Csallány ugyanazon múzeum számára és adott róluk hírt az Arch. Ért. 1905. 42. lapján.

Oroszlámos (Csongrád m.). Tömörkény István az Arch. Ért. 1904. évfolyam 264—270. l. 1901 és 1903-ban az oroszlámosi halmokból előkerült sírleletekről ad hírt. Már 1901-ben találtak a munkások földhordás alkalmával öt sírt, egyben lófej is volt. Az ott lelt tárgyakból két sima, sárga fémű karperecz, egy szíjvég, egy halántékgyűrű, egy füles gomb és két kisebb lánczszem került a szegedi múzeumba. 1903-ban az oroszlámosi vasuti állomástól északkeletre eső halomról nagy földtömegeket hordtak el s ekkor bizonyára sok lelet került elő a földdel együtt. A mintegy két holdnyi területen egészben tizenhárom sírt bontottak szét. A munkások állítása szerint a csontvázak lábbal nyugotnak feküdtek. Nem minden sírban volt melléklet. A megmentett tárgyak a szegedi múzeumban őriztetnek. Egyik sírban lókoponya és lábszár is volt.

2. *tábla. A.* 1. és 2. Két kengyelvas, csonkák. A talp kevéssé lehajló, a szárak laposak, a fül trapez idomú.

3. és 4. Vascsat, egyik csonka.

B. 1. Sodronygyűrű sárga fémből.

2. Gyűrű három ferdén összefont huzalból ; anyaga ezüst.

3. Sodronygyűrű, közeljáró végekkel ; anyaga sárga fém.

4. és 5. Halántékgyűrű ; sárga fémből.

6. Zárt sodronygyűrű ; sárga fémből.

C. 1. és 2. Karpereczek ezüstpántból kerekdeden kihajló

végekkel, a végeket reáforrasztott ékítmény díszítette, melynek nyoma még meglátszik.

3. és 4. Karperecz sima sodronyból csúcsos végekkel ; anyaga sárga fém.

5. Karperecz, hasonló, csakhogy végei harántos rovatokkal ékesek ; anyaga sárga fém.

6. Karperecz két összefont sodronyból, hurokszerű végekkel ; anyaga sárga fém.

21. tábla. D. 1. és 2. Pántos karpereczek ezüstből, kerekdeden kihajló végekkel, a végső kihajlást reáforrasztott és három szöggel reáerősített tojásdad lemez ékíti ; mely hólyagosan emelkedik és gyöngyözött kerettel befoglalt tojásdad idomú pásztát ; a lemez külső széle közepett nagyobb és mellette két kisebb levéllel végződik ; a kereten aranyozás nyomai.

3. és 4. Korongos boglár ezüstből, a mélyedésben aranyozás ; közepett dudoros keretbe foglalt gömbszelvény, a külső keret táján hét kisebb dudor, melyet a központ felé hajló ívszelvényű léczek kötnek össze. Alul szögecsek ; volt hat darab.

5. és 6. Korongos boglárok ezüstből, a mélyedésben aranyozás nyoma ; csonkák, a középső keretbe foglalt gömbszelvényű dudort a gyöngyözött külső keretből a központ felé álló kidomborodó félkörkarélyok fogják körül ; alul szögecsek. Maradt belőle tizenhat darab, legtöbbje csonka.

7. Rozettás pityke, közepén gyűrűsen bekeretelt kerek áttörés, mely körül keresztben álló négy szívidomu levél sorakozik, a levelek közt a behajló szögökben apró levélkék ülnek ; két szirom átlyukasztott ; alul a négy szögban akla.

8. Csüngő pléh, szívidomú, füle letört, közepett dudoros gyűrűben csöppidom domborodik ki.

9. Hegyes végű vas szerszám (?), tüskéjén farostokkal.

10. Fülönfüggő darabja, felső része hiányzik ; háromszögű idomát négy tekercses és egymásba futó inda kereteli be, a mélyebb részeken aranyozás nyomai ; a bekeretelt térben szívidomú keretes áttörés ; a három szög felső hegyén gyűrűs fül áll ki, alsó keretéből kiálló gyűrűs fülén

két kis karika közbevetésével pálcza csüng le, rajta öt gömbös dudor, melyeknek a közein a pálcza rovátkolt.

11., 12., 13., 16. Halántékgyűrűk.

14. Ujjgyűrű pántos lemezből, feje kerekded, gyöngyözött pléhfoglalásában ül, a foglalásból keresztben álló négy hólyagos dudor áll ki.

15. Ujjgyűrű, ezüstből, keskeny fala belül sima, külseje kihajló, fejét két harántosan kinyúló bütyökből alakul, rajtuk és mellettük vonalas rovátku dísz.

17. Rhombikus idomú lemezke, négy sarkán bütyökkel és közben gyöngyözött kerettel ; alján fűzőfonal rostmaradványai.

18. Ujjgyűrű két összefont sodronyszálból.

19—21. Füles gombok.

22. Kéttagú csüngő, felső tagja korongos, közepett gömbszelvényű dudorral, körülötte ferdén hajló sima sávval, alján fül, melyen szívidomú lemezke csüng, széle keretelt, közepén szívidomú áttörés. A felső tag alján két gyűrűcske melyen sodrony szálakból font lánczfélének a darabja megy keresztül.

23., 25., 26. Pityke, ezüstből, közepén dudor, széle négy nagyobb és négy kisebb karélyt mutat, a kerélyokon tojásdad illetőleg fölváltva körded idom nyúlik a mezőben ; egyik szélén gyűrűs füllel, alján két kis gyűrűvel ; volt hat darab.

24., 27. Hasonló pitykék ezüstből, de fül nélkül és alsó lapjukon két szögecs ; némelyiken fonál rostja ; volt 10 darab.

Oroszlámos. E. 1. Ujjgyűrű három összefont sodronyból, közelálló végekkel.

2. Nagyobb ujjgyűrű két összefont sodronyból, kampóval és hurokkal a végein.

3. Halántékgyűrű.

4. és 5. Ujjgyűrű vékony sodronyból, közeljáró végekkel.

6. Ujjgyűrű négyélű sodronyból, tompa közeljáró végekkel.

7. Csonka fülönfüggő (?), idomából kiforgatva.

8. Gyöngyök.

Három sír fölbontásánál jelen volt Reizner János szegedi múz. igazgató. Egyik sírban a csontváz feje keletnek feküdt,

a jobb kéz egyik ujján kis sodronygyűrű, melle táján két Árpád-házi érem volt I. László idejéből. (Réthy Corp. Num. Hung. I. László 25. és 26. sz.)

A második sírban hasonló helyzetben volt a csontváz és szintén sodronygyűrű volt az ujján. Három érem maradványa feküdt a mellen, egy Salamon idejéből (Réthy C. N. H. 19. sz.) és két I. László-féle (u. o. 20. és 33. sz.).

A harmadikban a csontváz mellett volt két halánték-gyűrű és két kisebb függő, a mellén egy I. László-féle érem feküdt. (U. o. 36. sz.)

Priglevicza-Szent-Iván (Bács m.). Az ú. n. római sáncz közelében lévő Rauschenberger-féle szőlőtelep forgatása alkalmából lovas sír került elé, melyből néhány vastárgy a zombori múzeumba jutott. Roediger Lajos ad róluk hírt az Arch. Ért. 1904. évi folyamának 263. lapján ; Alterth. II. 843.

22. tábla. 1. Kengyelvas pálczás szárakkal, kevéssé kihajló talppal, hossznégyszög idomában kiemelkedő füllel.

2. Kengyelvas. Talpa erősen kihajló, szárai laposak és külső szélük egyenes ; a fül megközelíti a trapez idomát és szabályosan metszett hossznégyszögű lyuk van benne a szíj számára.

3. Csikózabla.

Puszta-Bereg (Tolna m.). Nagy-Dorog közelében. Lásd Haugh Arch. Ért. 1902. 367. s k. l. A gazdasági épületek közelében emelkedő homokdombon kutató árkot ástak, melyben előtünt egy emberi csontváz fejjel nyugot felé fordulva, lábainál csikó csontjai hevertek egy rakáson és ezek közt akadtak : egy vascsat és ezüstlemez töredékei, az emberi csontváz mellékletei közt voltak :

Puszta-Bereg 1/1 nagys.

1. Csüngő ezüstpléhből, tojásdad idomú, hosszában futó hat czikkelylyel; keskeny dupla sodronyos lécz megyen rajta keresztül és alsó végén kétfelé hajlik, úgy hogy a csüngő rajta megáll; fölül a sodrony fül idomában nyúlik ki; mindkét csücskön a csüngő szélét kis gyöngyözött gyűrű szegélyzi.

2. Gomb, füle tövén gyűrűcske; ezüstből.

3. Gomb, félgömbidomú, a csúcsából sugárszerűen levonuló vonalas mélyedésekkel, erős füllel.

4. Ujjas gyűrű sima vékony sodronyból, közeljáró tompa végekkel.

Akadt azonkívül ugyanott egy darabka aranylemez.

Puszta-Bukova (Torontál m.). A Nagy-Szent-Miklós és Ó-Bessenyő közt elterülő pusztán kisebb és nagyobb halmok sokasága észlelhető. Kisléghi Nagy Gyula buzgó kutató többekben sikeres ásatást végzett. Első jelentését közzétette az Arch. Ért. 1904. 417—421. lapjain. Az akkor ismertetett sírokat második és harmadik halomsírnak nevezte.

22. tábla. Második sír. 1. Korongos pitykék sárga fémű lemezből, közepett körded áttöréssel, melynek széle keretes. A korong külső széle gyöngyözött, a két keret közt a központ felé való hajlással nyolcz körszelvény domborodik ki, mindegyikben apró gyűrűcske alján két akla. Az aklák alatt egyik példányon finom fehéres szövet nyomai maradtak. Találták a koponya alatt.

2. Boglár, közepett kiemelkedő dudorral, szélén sávos dudor, közben levélszirmok határozatlan domborulatai, a keretből kiálló gyűrűs füllel, alján három behajló szögecs.

3. Áttört pityke, idoma a hosszhatszögöt közelíti meg, dudoros szegélylyel, négy szögből pálczás vonal fut a tengelyben álló rövid pálczához s így a fölület négy bekeretelt mezőre oszlik, egyik mezőben háromszögű áttörés, a másik háromban a pálczával rövid szár révén összefüggő domború négyszögidom tölti meg a tért, egyik négyszögidomon lyukas áttörés. A lemezes pityke alján három szögecs.

4. Pléhes gomb, a sodrony fültövén gyöngyözött gyűrűcske; anyaga sárga fém.

5. Áttört korong sárga fémből, a dudoros keretben jobbra

fordult állati idom nagyjából szárnyas griffet példáz ; két példány volt.

Volt még a sírban vasár forma szerszám, egészben 10 cm. hosszú, a nyélbe való részén, mely 3·7 cm. hosszú, még farostok maradtak, legnagyobb szélessége a rostos darab mellett közvetlenül 2 cm.

Volt azonkivül 32 darab üveggyöngy, legtöbbje gömbölyü idomú, egy ferde hasáb idomát mutatja, némelyik karélyos, nyolcz dupla volt.

Harmadik halomsír. Az észlelő a halomról bizonyos jelenségek alapján azt tartja, hogy régibb volt mint a belé temetett sír. A sír a kúpos halom csúcsától délnyugotra mintegy két méternyire 25 cm. mélységben volt. A sírt a mélyen járó gőzeke megbolygatta. A csontváz helyzetét mégis meg lehetett állapítani, lába délnyugotnak, feje északkeletnek volt irányozva. A csont töredékek arra látszottak mutatni, hogy női sír volt.

23. tábla. Harmadik sír.

1. Gomb erős füllel, a gomb fölületét körülfutó gyűrűs dudor ékíti ; anyaga sárga fém.

2. Sodronygyűrű nyilt végekkel ; a jobb fül táján találták.

3. Pityke, sárga fémből, fölülete lapos, külső széle nagyjából hajlított csúcsú ötszögöt példáz. Mélyített barázdák három idomot engednek megkülönböztetni, egy hosszúra nyúló szívidomot, melyet λ idomú berakott sáv három mezőre szel és egy rövid, de szerte ágazó szívidomot, mely a nagyobb szív csúcsát szegélyezi. A pityke alján három akla. Volt hat darab, az öv helyén lelték.

4. Boglár, közepett köridomú áttöréssel, körülötte csipkézett szegélylyel, a boglár széle dudoros, ferdén lehajló sávval ; alján három akla ; az öv helyén feküdt.

5. Csonka pityke, föltehető, hogy négyágú volt, a behajló szögöket kitöltő levélkékkel, fölülete sima, alján aklák. Anyaga sárga fém, volt három darab ; a lófő közvetlen közelében lelték, a szerszámon ül, a ló koponyáján zöld rozsdafolt is ilyentől származik.

6. Csiholó vas, két szára félhold idomú, nem a középrészen van legnagyobb kiszélesbülése, de egyik szarva tövén ;

a mell közepén találták. Még egy kisebb csiholó vasat is találtak.

7. Nyílcsúcsok, rhomboidikus idomú lapos pengével, három egymásra téve, együvé rozsdásodott, a száron néha farostok maradványai ; volt hat darab, a férfi vállcsuklója fölött, a tegez felső végén találták.

Találták még ékszer (?) töredékeit.

Az előbbi halomtól mintegy 150 méternyi álló halom kúpos idomú volt, a sír a halom közepén 50 cm.-nyire feküdt. A fej nyugotnak volt irányozva. A jobb kar egész hosszában a tegez volt letéve, melynek hossza volt 80 cm., szélessége mindvégig 9 cm.

A tegez alsó végén pántolva volt, a pánt hajlása után ítélve — a kutató szerint — lapos hüvely volt, melynek csak külső fölülete domborodott ki, a test felé álló oldala kissé behajlott. A pántnak hét darabja van meg, ezeknek a hossza 9 cm., szélességük 1·3 cm., vastagságuk 0·2 cm. Némely darab belső lapján megmaradt az akla, mely a fahüvelyhez erősítette. Megvan a hüvelyt fölül záró vaslemez is, mely csonka ugyan, de összevág az alsó pánt hajlásával és kissé túlment a hüvely nyilásán ; ennek alján is vannak farostok és finom szövet nyoma. A tegez hosszában futó pántszalagokat nagyobbára fölemésztette a rozsda, alsó oldalukon itt-ott farostok maradtak és aklák, kettőnek az idoma mandolaidomra kiszélesbül. A csontváz jobb vállán még egy 6·8 cm. hosszú vastárgyat leltek, melynek idomát szerző fibulához hasonlítja, alján finom szövésű kelme halaványnyomai látszanak ; szerző azt véli, hogy ez a rejtélyes tárgy szintén a tegezhez tartozott.

A lókoponya a férfi bal alsó lábszárán pihent úgy, hogy a metszőfogak csaknem érintették a férfi térdkalácsát. A fej alatt 4 szárcsont, ugyanannyi csüd és 3 patacsont derékszögbe hajlítva és két hátsó térdkalács került elé, a kengyelvasakból csupán rozsdás nyomok maradtak, de az idomuk meg volt állapítható, a leggyakoribb formát mutatja.

A férfi koponyája mögött 15 cm. hosszú állati czombcsont feküdt, a kutató szerint ez étel maradványának tanúsága, melyet a sírba tettek.

2 . tábla. A buzgó kutató 1906-ban folytatta kutatásait az Aranka vidékén és értekezett róluk az Arch. Ért. 1907. évi folyamában »Az arankavidéki halmok« címén, honnan az itt közölt ábrákat átvettük.

A IV. halom szabályos kerek idomú, 1·5 m. magas és 30 m. alsó átmérővel bír egy száraz Arankameder közelében, Nagy-Szent-Miklós és Ó-Bessenyő között terül el. A halom felhordott és a benne rejlő őscserepek arról tanúskodnak, hogy őskori telephalom volt. A halom északi lejtője táján 16 sírt lelt a kutató, melyekről azt tartja, hogy az Anjou-korból valók. A halom kellő közepén 40 cm. mélységben honfoglaláskorabeli sírra akadt. Csak lábszárcsontokat és a koponya néhány töredékét lelte. A felső lábszárak közt feküdt két csonka kengyel, jobb felső szárcsontja mellett egy rhombikus csonka nyílcsúcs, hossza 7 cm., legnagyobb szélessége 3 cm., tövise csonka. A nyíl alsó végéhez egy 6 cm. hosszú és 1 cm. legnagyobb harántos átmérővel bíró ár volt odarozsdásodva, a derék táján kerek végű, behajlott oldalú csat peczekkel, hossza 6, szélessége 7·5 cm., hasonló a csornacsatári vascsathoz. A kengyelek idoma hasonlít a Honfoglaláskori hazai leletek 41. lapján 5. ábrán bemutatott kengyelekhez.[1]) Ez a sír a kutatóra azt a benyomást tette, mintha sírfosztogatók kiforgatták volna eredeti, mélyebben fekvő helyéből, a hol még akadtak csontok és elrozsdásodott vastörmelékek.

Az előbbi sírtól délnek 6 méter távolságban 1 méter mélységben még egy sírt tárt föl K. Nagy Gyula úr. Itt is hiányzott a csontváz felső része, csak néhány koponyatöredék fogak nélkül, bordarész és lábszárcsont volt meg. A csontváz lábainál korhadt lókoponya feküdt oly helyzetben, mint a bukovai harmadik halomban.

1. Kengyelvas, hiányos a talpa és a füle, erős, durva munka. Belső magassága 13·5 cm., legnagyobb belső szélessége 10·5 cm., egész külső magassága 17 cm. A talp szélessége 2·8 cm., a szárak szélessége 2 cm. A négyszög fül a szárak egész felső szélességét foglalja el.

[1]) A dolgozat 1895. évi különnyomata van idézve.

2. Kengyelvas, hasonló a másikhoz, de talpa erősen kihajló és a hol a talp végein a szárak erednek, gumós kihajlás jelzi az átmenetet.

3. Vaszabla elrozsdásodott két töredéke a rudakból; a ló szájában találták.

4. és 5. Vaskarikák darabjai a lószerszámból.

6., 7. és 8. Vascsatok a lószerszámból. Az 1—8. sz. tárgyakat közös rakáson találták a ló fogai előtt.

9. Vaskés, hegyes tövissel, egész hossza 11 cm., a penge hátának a vastagsága megközelíti az 1 cm.-t. Találták a jobb csipő közelében.

10. Vaskés pengéjének töredéke; együtt találták az 1—8. sz. tárgyakkal.

11. Pántoló vas töredéke, egyik vége tojásdad lapos, mellette fülszerű emelkedés, alján erős akla áll ki. Hossza 6 cm., legnagyobb szélessége 1·6 cm. Találták a jobb váll mellett.

12. és 13. Keskenylemezű vastöredékek; a 13. számú talán kés nyeléből való.

14. Egy együvé rozsdásodott csomó két lemezes nyílből és három árforma nyílből, legtöbbje csonka. A jobb váll mellett találták.

15. Árforma nyílcsúcs (?) vasból, találták ugyanott.

16. Nyílcsúcs széles tojásdad pengéje.

17. Nyílpenge, melynek csúcsfelőli szélei kihajlók, a tőfelőli szélei pedig egyenes szélűek, rövid tövissel; találták a leírt sírtól nyugotra 4 méter távolságban, 50 cm. mélységben mint szórványos leletet.

18. Nagyobb nyílcsúcs, hossza 11 cm., melyre reátapadt és vele együvé rozsdásodott egy kisebb rhombikus pengéjű nyílcsúcs. Találták ugyanott.

19. Rhombikus pengéjű nyílcsúcs; találták ugyanott.

20. és 21. Két nyílcsúcs; idoma megközelíti a 17. sz. nyílcsúcs formáját. Találták ugyanott.

22. Késnek csonka darabja, talán a 10. sz. pengével és 13. sz. csonka peczeggel egybe tartozott.

23. Árfélének alsó darabja.

24. és 25. Gyűrűk ezüstsodronyból, nyilt tompa végekkel; a mell táján lelték.

26. és 27. Ló patacsontjai; az emberi csontváz lába táján lelték.

28—31. Ló metszőfogai; ugyanott lelték.

32. Szabálytalan alakú kőtöredék, talán csiszoló kőnek szolgált; együtt lelték az 1—8. és 10. számú tárgyakkal.

A halom északnyugoti kerületén 40 cm. mélységben kilencz ezüstpléhes csüngővel díszített nyaklánczra került elé, mely talán az Anjou-kori sírokhoz tartozott.

Puszta-Csák-Bereg (Heves m.). *23. tábla.* Szántáskor szétdúlt sírból vaskardot mentettek meg, mely most magánbirtokban van. V. ö. Alterthümer II. 849. A penge keskeny és kevéssé hajlik, a penge tövétől mintegy 55 cm.-nyire, a hol tompa hátán kis púpos kiemelkedés mutatkozik, egyélű, azontúl a csúcsáig kétélű, a pengén a hátat hornyolat kíséri, mely csak 5—6 cm.-nyire a csúcstól szünik meg. Helylyel-közzel farostok odarozsdásodott foszlányai maradtak a pengén. A markolat tüskéje épségben maradt meg, tengelye ferdén áll a penge tövére, vége felé keskenyül, a lemez és a tő közelében átjáró lyuk van rajta a markolat erősítésére. Az ellenző alig hajlik meg, közepe felé kevéssé tágul és végei gömbösek; a gömböket ezüstlemez borítja és vonalas dísz van rajta, melynek kiterített rajzát is mutatjuk. Az ellenző négy oldallapján ezüstberakásos dísz vonul végig, középső szár, melyen párosával levélkék sorakoznak. Az ellenző közepét szintén berakott ezüstlemez ékítette, mely hegyes csúcsára volt állítva; talán tűz következtében kiolvadt az ezüstje és csak az idomot jelző mélyedés maradt meg. Az ellenző idomát fölülről külön is mutatja ábránk.

Puszta-Szent-Imre (Pest m.). Blaskovich Sándor úr birtokán a házi kertben földmunkálatoknál régiségek kerültek elé, melyeknek összetartozása iránt kételyek támaszthatók. Arch. Ért. 1902. 309—310; Alterth. II. 661—666.

24. tábla. A. 1. és 2. Két kengyelvas széles hajlású lapos szárakkal, rendes négyszögfüllel, talpa két széle lefelé hajlik, középső gerincze nincs.

B. 1. Ásó széleslemezű vasalása, belső szélén kétrétű, a fabélés beléerősítésére.

2. és 3. Egész és fél patkó ; alighanem a későbbi középkorból való.

4. Csikózabla csonka fele.

Puszta-Szent-Imre. C. Tíz darab csontlemez, alja sima, felső lapján laposan kifaragott díszítmények ; talán nyerget vagy puzdrát ékítettek. Arch. Ért. 1902. 311—314 ; Alterthümer II. 661—666.

25. tábla. 1. és 2. Hiányosan maradt darabok. A kifaragott mustrák hasonlók. A középtengely irányában álló sávos levelekből a térhez mérten nagyobb vagy kisebb levelek derék- vagy csúcsos szögben levelek indulnak ki és a tér szélét követő levelek körbehajló csúcsaiba futnak belé. A középső levelekben, hol lándsaidomú s alattuk körded mélyedés vagy a lándsamélyedés alatt félholdmélyedés áll, vagy végre külön áll a lándsás háromszög, más levélben a körmélyedés.

3. A négyszögöt megközelítő idomú lemez, karimáján sávszegélylyel, a bekeretelt téren az előbb leírt mustra ismétlődik.

4—10. Keskenyebb csontlemezek. A mustra sávos inda, melynek hullámhegyei alatt és völgyeiben mindig két-két hegyes végű és körded aljú levél simul szélesebb részével egymáshoz, a levelek tengelye irányában bemélyített ékidom a leveleket sávos hurokformájúaknak tünteti föl ; a hol a lemez szélessége megengedte, a két levél érintkezésén fölül és alul egy-egy köridom domborodik ki.

Puszta-Szilas (Komárom m.). A pusztatercsi dülő nevű részén 1899-ben sírt dúltak szét, melynek mellékleteiből néhány a Nemzeti Múzeumba került. Arch. Ért. 1902. 302 ; Alterth. II. 666—668.

26. tábla. 1. és 2. X. századi sammanida dirhem, egyik két helyen, a másik három helyen van átlyukasztva.

3. *a.* Gömb aranyozott ezüstből, gyűrűs fülecskével, a felületét oldalt keresztbe futó lécztagok négy-négy mezőre osztják, minden háromszögben érdes alapon hármas levél domborodik ki,

3. *b.* Az alján körszelvényű léczek szelik el a háromszögeket és a szelvények közeiben csúcsba futó tojásdad idom domborodik ki.

4. *a. b.* Kisebb gomb aranyozott ezüstből, a csonka gyűrűs fül tövét gyöngykör szegélyzi, a fölületet ékítő domború mustra kiterített rajzát mutatja a *b.* ábra.

5—8. Lemezek töredékei ezüstből, lyukakkal, melyek révén valami alapra erősítették.

Sárospatak (Zemplén m.). Dr. Szendrei János az Arch. Ért. 1903. évi folyamának 303. lapján sírleletből származó ékszereket mutat be. V. ö. Alterth. II. 660.

A nevezett város községi iskolájának »kis vagy apró homok« nevű dülőjén a földmunkálatoknál sok minden kor-

1 2 3

Sárospatak.

beli régiségen kívül sírra akadtak, melyből három darab ékszert mentettek meg.

1. Boglár rossz ezüstből, középső dudorból kereszt állásban négy sávos levél indul ki, mindegyik levél csúcsa reátalál a boglár keretében egy kis gyűrűre, más négy gyűrű ül a levelek közeiben és a gyűrűket egymással hosszúra nyúló levélhurkok kötik össze. A boglár alján három erős akla.

2. Áttört lemez, anyaga sárga fém, nagyjából ötszögű. Leghosszabb oldala egyenes, az ellentétes két oldal tompa csúcsba fut és kevéssé kihajló, a két legrövidebb oldal behajló; a tojásdad áttörés a hossztengely irányában áll és körülötte három háromkarélyú mélyedésben háromszögbe helyezett kördudor ékíti. A lemez alján három erős szög.

3. Megvan a szíj alsó oldaláról a felső lemeznek megfelelő alsó ellenző lemez, szintén sárga fémből, három áttöréssel a szögek befogadására.

Solti lelet. (Pest m.) Gróf Benyovszky Sándor hozott a Nemzeti Múzeum régiségosztályának 1907 június 29-én négy ezüstékszert, melyet Csete István solti gazda szántás közben a solti Tételhegyen a Soltról Fülöpszállásra vezető úttól balra talált és a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott.

Az ékszerek közt volt egy ezüstkorong, karperecz és két ezüstpléhes csüngő, a melyek a csontvázon voltak, a csontvázat újra eltemette a gazda, női csontváznak mondja.

27. tábla. 1. Korongos lemez rossz ezüstből, melynek aljához más sima ezüstlemez aklákkal szorosan oda van erősítve. A felső korong szélét lapos sáv szegélyzi, mely mellett sekély hornyolat fut, ezt belülről léczkeret szegélyzi. Az így körülkeretelt tért négy, keresztben álló palmettből alakított, lapos domborművű rosetta ékíti. Közepett körszelvényű dudor ül körülfutó szirmos szegélylyel. Négy feléje hajló inda, mely egymással csúcsban összetalál, fogja körül a szirmos dudort, úgy hogy derékszögű keresztben nyúlik kifelé a négy csúcs, mindegyik csúcsból háromlevelű palmett indul ki, a középső levél szívidomú, a két oldal felé hajlított levél körded idomú »(bunkós.)« A hol az egymás mellett sorakozó palmettek oldalsó levelei egymást megközelítik, két ellentétes helyen pálczás inda áll, melynek külső végén két-két keskeny kétszögű levél hajlik a keret felé, mintha virágkelyhet példázna; a két levél közti nyílásban öt keskeny dudor sorakozik, mint egy virágkehely fölötti fodrok. Más két ellentétes helyen az egymással találkozó oldalsó levelek szögében csupán körded idom tölti ki a tért, a körded idomot párhuzamosan rovátkolták. A négy palmett középcsúcsa irányában egy-egy gömbszelvényű aklafej áll ki a sima keretből, közben más négy akla tartotta együtt a két lemezt. A hornyolatban és a középső mező lapos részein, valamint a középső dudor szirmain aranyozás maradványai.

2. Lemezes pántú karperecz rossz ezüstből, egymás fölé nyúló végei szélesbülnek és körded kihajlásúak, a kihajló részen tojásdad lapos dudorodás, melyeknek egyike kicsorbult.

3. és 4. Szívidomú csüngő lemezkék rossz ezüstből;

szélük kicsorbult. Szélükön lapos karima futott egy szívidomú mélyedés körül, melyből szívidom emelkedik a külső karima szintjéig. A szívidomok csúcsa lefelé állott, a felső szélesebb oldal közepén pántos lemezű fül ül, alsó végén, mely elől körded, akla megyen át és erősíti a lemezkéhez. Egyik csüngőn ép a fül (3. sz.), sőt egy kis sodronyburok is van benne, a másik csüngő füle csonka.

Sümeg (Zala m.). Darnay Kálmán az Arch. Ért. 1899. évfolyam 278. lapján említi, hogy a Fő-utczán állott hajdani bástyatorony alapjaiban előkerült egy kengyelvas, a milyent Zala-Szántón is leltek. (V. ö. Honfogl. Eml. 732. 2. ábra.) A talpa kevéssé kihajló, szélei kissé lefelé fordulnak, középső gerincze nincs, szárai laposak és majdnem csúcsos szögben futnak, a fül függélyesen álló tengelyű hossznégyszög. Ugyancsak Sümegen a dr. Lendvay-féle kertben a Deák Ferencz-utczában földmunkánál mintegy félméternyire ugyancsak két hasonló kengyelvasra akadtak. V. ö. Alterth. II. 661.

Szakálháza (Temes m.). A temesvári múzeumban lovas sírból származó néhány régiséget őriznek. V. ö. Alterth. II. 759—760. Van két különböző nagyságú, de hasonló idomú kengyelvas. Talpa kevéssé kihajló, szárai laposak és egyiknél hegyesebb, a másiknál laposabb hajlásban érnek össze. Füle elválik és kerekded, a résnek is kerekded az idoma ; a zabla egyszerű csikózabla. Állítólag együtt volt ezekkel egy széles kétélű vaskard hüvelyéből maradt végső pántos hüvelye ; szélessége 9 cm., hossza 10 cm. Mindkét végén szögecs ül és volt még egy kerekded végű vaspálcza, melynek hozzátartozása szintén kétes.

Szeged-Domaszék. Az 1903-ban itt előkerült sírleletről értekezett Reizner János Arch. Ért. 1903. 268—272 ; Alterthümer II. 856—858. A Szeged város külterületéhez tartozó Domaszék 350. sz. tanyaföldjén domborulat közepén földforgatás közben a munkások sírmaradványokra akadtak. A csontváz hanyatt feküdt, a fej északnyugotnak, a láb délkeleti irányban terült el. A mellékletekből megmentettek :

29. tábla. 1. és 2. Keskeny pántu karpereczek nyilt hegyes végekkel, egyikén az egyik csúcs táján átjáró lyuk. Anyaguk ezüst.

(Volt azonkívül füles gomb gömbszelvényű fejjel, csillagmódra elhelyezett vonalas rovatokkal, a gömbszelvény alja sima lapos.)

3. Csat hosszúkás lemeze, a gyűrűje hiányzik, csupán az egyik egyenes vége szélén megmaradt a csuklópálcza megerősítésére szolgáló két gyűrűcske a belérozsdásodott pálczavégekkel. A lemezt léczes keret szegélyzi, fölületét két kidomborodó inda négy térre osztja, az indák körhajlással az egyenes végen indulnak meg, a lemez közepe táján a hullámhegygyel közelérnek és a lemez ellenkező két sarkába szögelnek belé. A hullámhegyek alatt egy-egy modorosan elváltozott félpalmett áll. Az indaszárak körhajlásain a beugró szögöt kis levélke borítja és fölötte keretes szívforma levél lebeg ; az ellentétes végén, a lemez kihajló csúcsánál a mezőbe nyúlik négylevelű keresztidom két négyszögű és és két kerekded ággal. A mező mélyebb részein aranyozás nyomai maradtak ; a lemez anyaga rossz ezüst. A lécz lehajló széle is keretes és alján három kis akla áll ki.

4. Szíjvég rossz ezüstből, hossznégyszögű, egyik keskenyebb végén beugró, másik végén kiugró szöggel. A beugró szögben kis levélke ül, a beugró szögön a szélek keretesek, a keret csúcsából a hossztengely irányában tojásdad mélyedés, fölötte ugyancsak a tengelybe illesztett derékszögben kétfelé álló egyenes vonalú mélyedés, mindegyik vonal végén tojásdad mélyedés, mely a tengelyben álló tojásdad mélyedés mellett sorakozik. A szög fölött mélyített sávokkal határolt, a tengelybe helyezett hármas levélidom ismétlődik és a két idom végeit a lemez két széle mellett mélyített egyenes sáv kapcsolja össze. A mélyedések aranyozottak. A külső hármas levél középső csúcsa mellett egy-egy harántos kis tojásdad mélyedés áll. A lemez széle mint keret lefelé áll, alján három szögecs és bőr maradványa.

5. és 6. Áttört pitykék ezüstből. körded idomnak három csücskével, kettő az áttörés két oldalán, külső széle dudoros és külseje csipkézett, az áttörést indás szegély fogja körül, melyből hármas levél emelkedik, a levelek hegyesek és a két oldalsó csúcsa lefelé hajlik, a fölület mélyebb részei aranyozottak. A lemez alján két szögecs.

7. és 8. Lapos pitykék ezüstből, kettő még rajta ül a szíj bőrén. Az ékítmény idoma behajló oldalú, harántosan álló rhombus, melynek két oldalsó, hosszúra nyúló csúcsán körhajlású, a felső csúcsból két félkörhajlású inda nő ki, két fele és végük körded, ebből egy-egy hajló szélesebb levél áll ki, a két szélső levél között mintegy szirmos kehelyben a két inda behajló szöge fölött egy nagyobb tojásdad levél a középtengely irányában áll és mellette egy-egy kisebb tojásdad idom hasonló helyzetben sorakozik. A leírt formák melletti mélyedés aranyozott. A pitykék alján három-három akla. Ilyen pityke 19 darab maradt.

9—12. Lapos pitykék rossz ezüstből. Idomuk szőlőlevelet példáz két csipkézett nagyobb és egy középső behajló oldalú hegyes tagból, a három tag közti beugró szögekben egy-egy kis levélke ül ; a két nagyobb tag között mélyebben járó keskeny öböl, melyben keretes szívidomú levél és benne keskeny tojásdad idom domborodik ki. A mélyedések aranyozottak. Alul három szögecs. Egészben 9 darab maradt meg. A 11. és 12. számú pitykék mutatják, hogy hol harántosan, hol a szíj mentén voltak elhelyezve a bőralapra.

A csontváztól mintegy 70—80 cm.-nyire a törzstől lócsontokra akadtak, nevezetesen megvolt a koponya, a négy alsó lábszárcsont és a négy pata ; a lócsontok mellett volt két kengyel *(B.* 1.), zabla töredéke *(B.* 2.), vascsat *(B.* 3.), csiholó vas *(B.* 4.). A homokos talajban a gyeplő és kantárszár bőrrészletei és a rajtuk volt ékítmények is megmaradtak.)

B. 1. Kengyelvas, talpa hiányzik, szárai pálczásak, füle harántosan fekvő hossznégyszög idomát példázza ; voltak egy második kengyelvasból is töredékek, a ló csontjai mellett találták.

2. Vaszablának egyik végső karikája és a rúdnak egyik vége.

3. Vascsat lapos falú gyűrűje, megközelíti a hossznégyszögöt, behajló hosszoldalakkal és rövidebb oldalain kihajló, a tüske hiányzik.

4. Csiholó vas, csonka, szárai csúcsokban kihajlók, középső kihajlásán tompított csúcs.

Szeghalom (Békés m.). Darnay Kálmán az Arch. Ért. 1905. évfolyam 66—70. lapjain őskori konyhahulladékokat rejtő halomról és benne lelt honfoglalási korbeli sírról ad hírt.

A lelt tárgyakból kettőnek közöljük az Arch. Ért. ábráit.

29. tábla. 1. Zabla csonka töredékei ; megvan az egyik rúd, az vasból való, egy nagyobb és egy kisebb karikával végződik. A nagyobbik karikában megmaradt kevés hiánynyal az egyik oldalszár csontból, kifelé hajló véggel, alsó vége vastagabb, a felső vékonyabb. Felső szára tojásdad idommal végződik, a hol a szár vastagodni kezd, majdnem a gyűrűig, körülfutó bevésett pont-, kör- és vonalvésésekkel díszítették. Tizenhárom sorban következnek a harántosan körülfutó hossznégyszögű sávok, minden sorban három sáv, minden sávban a tengely hosszabb egyenes vonal két végén kis központi köröcske. A díszítő mustrát külön is bemutatja a kiterített ábrája.

Az oldalszár alsó tagja más mustrájú díszítést mutat. Ezúttal a csont kerek fölületét hosszában futó hat mezőre osztották, mindkét oldalán közepett szélesebb a mező, a mellette levő két mező pedig keskenyebb. Mind a hat mező vonalkerettel van befogva, mely két végén körszelvény módjára kihajló. A két szélesebb mezőben a tengelyben egymás alatt hatszor ismétlődő hosszúra nyúló behajló oldalú háromszögmélyedés díszíti, a háromszög középső csúcsa vonalba megy át és a vonal végén pontmélyedés ül. A négy keskenyebb mezőben a vonalas sávot harántosan húzott egyenesek tizenegy hossznégyszögre osztják, minden négyszögöt ferde átló két háromszögre oszt és minden vonalas háromszögben egy mélyített háromszög ül. A szár alja három mezőnek megfelelően egy-egy karélylyal végződik, a középső legerősebben kiugró karélyban a középtér alsó hajlását követő félholdmélyedés ül. A második oldalszárnak csak a felső fele maradt meg.

2. Kengyel erősen kihajló talppal, a talp alja peremes és nélkülözi a középső gerinczet, szárai laposak és a fül trapez idomú, keskeny réssel a szíj számára. Volt két ken-

gyelvas. Az ásatás alkalmával még több zabla- és kardtöredék került elé.

Szegszárdvidéki leletek. Haugh B. tanár a tolnamegyei múzeumban őrzött néhány leletet ismertet az Arch. Ért. 1902. 367—368. lapjain ; v. ö. Alterth. II. 862—866.

I. Szegszárdon a Hidasfetre nevű dülőn lovas sírt leltek, a munkások rombolásától néhány tárgyat megmentettek.

30. tábla. A. 1. *a. b.* Kengyelvas széles talppal, alul peremes szélekkel és középső gerinczczel, a szárak laposak, a fül idoma megközelíti a négyszögöt.

2. Csikózabla, rúdjai négyélűek, a karikák laposak.

B. Szívidomú pitykék sárga fémből, volt hat darab. Két változat, mindegyik 3 példányban van, mely csekélységekben eltér egymástól. A gyöngykeretes szél mellett sávos inda vonul a szív hegyén álló csücskéből az ellenkező két behajlás felé, ott két tojásdad levélhurok köti össze az indákat, az indák csúcsos levélhurokká szélesbülnek, melyek gömböcs körül behajlanak. A hol a két tojásdad hurok egymással összeér, rhombikus idom emelkedik a középtéren, melyet két egymást metsző átló négy tagra oszt, úgy hogy keresztke idom támad. Ugyanazon két tojásdad levélhurok közti beugró szögből tojásdad levélke nyúlik. Öt ezüstpénzt is mentettek meg, van közte egy milanói pénz Karinthiai Arnulf olasz királytól (895—899), két lyuk van rajt ; I. Berengariust (888—900) két példány képviseli, egyik Milano, másik Pavia városának verete,mind a kettő kétszer van átlyukasztva és volt provencei Hugó (926—945) ugyancsak átlyukasztott két pénze.

II. Szegszárdon a »Gyüszű-völgy« nevű dülőn sír került elő, melyből csak kevés ékszert lehetett megmenteni.

1. Csüngő hosszúra nyúló csepp idomát példázza rossz ezüstből ; fölületén a hosszú tengely irányában vonuló keskeny mandulaformájú mélyedés, melynek hosszában közepett keskeny borda emelkedik, alul a csüngő gömböcscsel végződik, felső csúcsán kis gyűrűs fül ül ; volt öt darab.

2. Boglár ezüstpléhből, dudoros karimáján gyöngysor domborodik, gömbszelvényű domborodásán közepett körmed behajlásban kis dudor emelkedik ; két példány van ;

mindegyik csonka, apró lyukak rajta arra szolgáltak, hogy valami alapra varrhassák.

30. tábla. Székesfejérvárról való samanida dirhem a X. századból van a gróf Zichy Jenő-féle gyüjteményben. (Arch. Ért. 1902. 314.)

Szentes Nagyhegy. A szentesi gymnasium régiséggyüjteményével 1903-ban a szentesi múzeumba került egy lovas sírlelet, melyről Csallány Gábor az »Arch. Ért. 1905. évi 36. és 37. lapokon értekezik.

31. tábla. A. Vastag lemezű ékszer, tojásdad idomú, a sík lapból kiemelkedő gömbszelvényű dudorral, a hosszabb tengely irányában a széléből kiálló gyűrűs füllel. A kúpját rovátkolt sávok, melyek a csúcsán terjeszkedő négyszögből derékszög alatt vonulnak alapja felé, négy egyenlő mezőre osztják. Mindegyik mezőben ismétlődik lapos domborulatban ugyanaz az idom, keskeny kéthegyű levél csúcsából kétfelé körben inda, az indák találkozási pontján rövid szár, melyből közepett egyenesen álló hosszabb, keskeny, kéthegyű levél és kétoldalt ferdén hasonló, de kisebb levél áll ki.

A kúp tövét és a lemez szélét vonalzott szélű sáv szegélyzi, a sávot hol ferdén dülő, hol egyenesen álló párhuzamos vonalcsoportok töltik meg. A két sávot sugárszerűen álló nyolcz hasonló vonalzott sáv köti össze, a nyolcz sugár két derékszögű kereszt formájában áll, mely 45 fok szögben egymásra van téve, a függélyes és vízszintes sávokon egy-egy kis kerek áttörés, mely szögecsek erősítésére szolgált.

B. 1. Szíjvég, hossznégyszögű, három oldala egyenes, a negyedik kihajló. Közepén gyöngykeretben álló gömbszelvényű dudor áll, körülötte a négy sarok felé irányuló levél; a szegélye hosszúra nyúló hurkos levelekből és gyűrűkből alakul; alján négy aklával.

2. Boglár, rajta négyszirmú rozetta domborodik ki, szélén hurkos levelekből és kis gyűrűkből alakuló keret, alján négy akla.

3. és 4. Kisebb boglár, közepett gyöngyözött keretű, gömbszelvényű dudor, körülötte három levél, dudoros szegély, alján négy akla; van hat darab.

5. Szíjvég, hossznégyszögű, egyik keskenyebb oldala kihajló, a közepén dudoros kúp melkedik, melyből négy levél fordul a négy csúcs felé, szélén dudoros keret ; alján négy akla.

C. Csallány Gábor 1899-ben a szentesi Nagyhegyen ásatott föl egy lovas sírt, melyről az Arch. Ért. 1905. 39. és 40. lapjain adott hírt. Alig egy méternyi mélységben lábbal délkeletnek feküdt mintegy 160 cm. hosszú férfi korhadt csontváza, bal kezénél ló fogát és négy patáját lelték.

1. Csikózabla.

2. Vasbalta, egykarú, pengéje csorbult ; úgy látszik, hogy a penge felső sarka csak kevéssé emelkedett ki a felső szél vonalából és legerősebb kihajlása lefelé irányult.

Voltak még a sírban farostos vaslemezek szegecsekkel. A zabla a ló szájában (?) volt, a lemezeket a ló fején lelték.

1904-ben ettől a sírtól északkeleti irányban mintegy három méternyire hasonló mélységben és ugyanoly helyzetben akadt Csallány egy második lovas sírra. Voltak benne : csikózabla, zabla a csontváz bal kezénél és mindkettő a ló koponyáján feküdt. Az öv táján csatot és a nyak táján gyöngyöket leltek. A gyöngyökből kettő hengeridomú volt, fehér üvegből, a harmadik gránátból való és nyilván az I—III. századokban dívott gyöngyfajtából való.

Szinyéri lelet. (Zemplén m.) Dr. Székely Albert Sátoraljaujhelyről az orsz. rég. társulatot egy sírleletről értesítette, mely 1902-ben mintegy félóránvira Zemplén várától a szinyéri határban szőlőforgatáskor került elé és a melyből néhány darabot sikerült megmentenie. V. ö. Alterth. II. 849—850. l.

32. tábla. A. Ékszerek rossz ezüstből.

1. Boglár, külső idoma tompított hegyű nyolczszög, középső dudorral és belőle kiinduló keresztben álló négy domború levéllel, a hol a levelek a keretet érik, gyűrűcske ül, a gyűrűk közt a nyolcz oldalt ugyanannyi levélforma dudor szegélyzi.

1. *a.* Mutatja a boglárt oldalnézetben három hegyes szöggel az alján.

2. Hasonló boglár, csakhogy a négy levél szélesebb és tövüket három kis vonalkás mélyedés ékíti ; a hol a külső szélt éri a csúcsuk, a szomszéd levelek beugró szögében egy-egy hegyes levélke emelkedik ki ; a boglár szélét szegélyző levelek közül kettő-kettő összefügg és a külső csúcsuk a mező felé hajlik és beléfut a rozetta leveleibe.

2. *b.* A boglárt oldalnézetben mutatja három hosszúszárú szöggel az alján ; egyik szögön megmaradt az ellenző lemezke.

3. Szíjvég, ötszögű, közepett gömbszelvényű dudor, melyből egy levél a hegyesszög-, kettő pedig a derékszögbe megyen, két hosszabb szélén szélesebb kettős levél, egyenes záró oldalán keskenyebb kettős levél, a két ferde oldalon sávos perem szegélyzi a szélét.

3. *a.* A szíjvég oldalnézetben, három szöggel az alján, kettőn megmaradt a szorító lemezke.

4. Pántos lemezű karperecz szélesbülő és kihajló nyilt végekkel, mindegyik végén egy-egy kis lyukas áttörés.

B. Vaszabla ; a szájba való két rúd külső végén egy vízszintes és egy függélyes gyűrű, utóbbin csüng egy vaskarika, az előbbiben az oldalszár áll, fölülete fölül, alul négy-négy gömbdudorral tagozott közbefutó hornyolattal, egy félkörű fül, mely a szár közepén kiugrik, megállítja a szárt az ő helyén és a félkörhöz a szárral párhuzamosan futó hossznégyszögű lapos falú fül ül, a gyeplő befogadására.

Tuzsér (Szabolcs m.). A Boszorkányhegy nevű területen dr. Jósa András 1900-ban hat sírt ásatott föl. Ásatásáról az Arch. Ért. 1900. évi 214—224. lapjain adott számot ; v. ö. Alterth. II. 669—676. Mellékletek csak a 2., 3., 5. és 6. sírokban voltak.

33. tábla. A *2. sir* fel volt dúlva, csupán csak két nyílcsúcs került elé.

A *3. sir* szintén fel volt dúlva. Megmaradtak : egy vaskés, két nyílcsúcs.

3. Homokos palakő, végén odatapadt vasrozsdával.

4. Csiholó kova lekopott élekkel.

5. Vaskés.

6. Csiholó aczél.

7. Csiholó aczél.

34. tábla. 5. sír. 1. Nyílcsúcs, deltoid idomú, középső gerinczczel, találták a koponyától 10 cm.-nyire délre.

2. Sodronygyűrű sárga fémből, nyilt végű; találták a bal fül közelében.

3. Deltoid idomú nyílcsúcs, a tüskéjén farostok maradványai. Gyengén kidomborodó gerinczczel.

4—6. Hasonló nyílcsúcsok.

7. Lapos fölületű nyílcsúcs. A nyílcsúcsok tegezbe voltak téve.

8—11. A tegez vasalásának és díszeinek maradványai. 8. Gyengén kihajló vaslemez két darabja, keskenyebb végén aklaszeg áll benne, a sűrűn egymás mellett fekvő nyilak alatt harántul feküdt. 9. Gyengén kihajló vaspánt; a nyilak fölött feküdt harántul. 10. A tegez keskeny oldaláról való pántoló pálcza kihajló füllel a szíj befogadására és átjáró aklaszöggel. 11. Csontlemez a tegez széléről. A nyilak a tegez nyílásában feküdtek, az oldalsó pánt és a csontlemez 20 cm.-nyire lejebb találtatott.

12. Csonka vasabroncs, 25—30 cm. átmérőjű faedényt tartott össze, melyre szeggel volt erősítve.

13. Az abroncsból való szeg, melyen farostok észlelhetők.

14. *a. b. c.* Elrozsdásodott vastöredékek talán késből. Az egész csontváz fölött és alatt több helyen ujjnyi vastag korhadék volt.

35. tábla. 6. sír. 1—5. Nyílcsúcsok vasból. Külön tagozódik a négyélű keskeny csúcs, a kerekded nyak és a tüske. A vitéz bal válla fölött 8 cm.-nyire közvetlenül egymás mellett vízszintesen hegygyel nyugot felé, a csontvázzal párhuzamosan feküdt. A tüskéken farostok maradványai vannak. Az 1. számú nyílcsúcson a penge alatt a nyakon gyűrűs dudor fut körül. A 3., 4. és 5. nyílcsúcsok pengéje dülényded átmetszetű. 6. Nyílcsúcs vasból, pengéje lapos háromszög, harántosan álló éllel, tüskéjén maradtak farostok. Ez a nyíl rajta feküdt az előbbieken.

7. Csonka és ketté tört vaslemez, harántosan hajló élekkel, a belső, homorú oldalon farostok maradványaival

és befelé álló lyukas füllel ; a tegez vasalásából való. A nyilak fölött közvetlenül keresztben fekve találták.

8. Vasléczek a tegez hátsó lapjáról ; a nyilak alatt keresztben feküdtek.

9. *a. b. c.* A puzdra széléről való vasalása, két helyen fülnek való szögletes kiugrással a szíjak számára és szögekkel. A tegez a csontvázzal párhuzamosan a bal felkar alatt volt elhelyezve, csak a felső széle volt pántolva.

10. Vaslécz, behajló vastagabb véggel, a vasalás alsó vége táján harántosan feküdt.

11—14. Vaskés darabjai ; találták a tarsolyban.(A nyilak táján voltak vastöredékek, alighanem szintén a tegez tartoztak.)

36. tábla. 6. sir. 15. sz. Tarsolyról való lemez, rossz ezüstből. Két egyforma lemez közbeszorított egy bőrdarabot. A három réteget átjáró aklaszögek gömbszelvényű fejeinek sora szegélyzi a lemez szélét. A lemez felső egyenes szélén és az ellentett hajló szélének közepén az aklaszögecsek feje keretbe foglalt hétágú rozettát mutat. A lemez lapján egyéb dísz nincs. A tarsolylemezt a bal czomb felső és középső határán találták, lapján feküdt, elhajlással a csontváz tengelyétől, kihajló szélével a láb irányában.

37. tábla. 6. sir. 16. Csonka keret a tarsolyról, a lemez kihajló szélét követi, hosszában derékszögben áll két lécze ; a tarsoly hátsó részét alul fejezte be. A tarsolyban a késen kívül (U.) csiholó tüzkö is volt, de az a tárgyaknak a hely színén való becsomagolásánál elveszett.

17. *a. b.* Lemezes díszek, ezüstből, három aklával bőrre való erősítésre. A rajtuk kidomborodó díszítmény egymást közepén metsző szárat mutat, melyből az egyenes széllel ellentétesen állók mindegyike félpalmettel a lemez széléhez simul. A lemez hegye felé eső mezőben bajszos nyílcsúcshoz hasonló idom domborodik ki a tengely irányában, az ellenkező mezőben a lemez egyenes széléből a központ felé terjedő ötlevelű palmett tölti ki a mezőt.

18. *a. b.* Hármas osztályú gyűrű ugyanannyi szíj áthúzására ; volt három példány, egyet a jobb bélcsonton, a

másodikat a keresztcsont felett, a harmadikat a bélcsont felett találták.

19. Csonka fémtöredék.

20. Nyilt végű sodronygyűrűcske, sárga fémből, találták a bal felkar közepe táján.

21. Csatt, csuklóban járó tojásdad gyűrűvel, csúcsba futó hosszú keskeny lemezzel. Szélét tojástag kereteli. A középtéren a tengely irányában egymáshoz csatlakozó három külömböző idomú keretben, az elsőben és harmadikban bajszos nyílra emlékeztető idom s mindháromban egymás mellett három-három domborúan bunkós idom sorakozik. A jobb bélcsont táján lelték, bőrrel odatapadva a csonthoz, aklás lapjával fölfelé.

22. *a. b.* Lemezes díszek, kerek áttöréssel, az áttörés mellett gyöngysor és annak a két végéről egy-egy nagyobb s mellette egy-egy kisebb karély domborodik ki a szélén. A lemez csücskén széjjeltáguló szívidom, körszelvényű vonalas mélyedéssel, három aklával. Volt belőle hat darab, a bal bélcsont alatt négyet, egyet a bal alkar közepén, egyet pedig a bal alkar külső szélén találtak.

23. *a. b.* Lemezdísz, háromkarélyú és rajta három osztályú keretes dudor, két keretben egymás mellett egy-egy tojásdad idom domborodik ki, a csúcsfelőli szívkeretben szögben megtört dudor, két aklával az alján. Egyikét a jobb felkar alsó vége fölött, a másikat a farcsikcsont alatt találták.

24. Nagyjából négyszögű lemezke, középső körded áttöréssel, két aklával. Volt három jól aranyozott darab; egyet a tarsoly aljától kissé ki- és lefelé találtak, kettőt pedig a bal bélcsont alatt 1 cm.-nyi vastag elkorhadt nemezre erősítve.

25. Szívidomú kis lemezdísz. Szélesebb részén kétszírmú virág középső tővel, a tő csúcsa fölött bajszos nyilat példázó idom, két aklával. A két czombcsont felső harmada között, de 13 cm.-rel magasabban találták.

26. Szíj végére való lemezek. Dudoros keretben kidomborodik egymás mellett két rozetta, mely négy-négy hurkos levélből alakul, a beugró szögben mindig kis nyelvecske áll ki. A szíjvég csúcsában négyszögű hurkos idom. Három aklá-

val az alján ; a medencze baloldali bélcsontja felett találták, a csattól 20—30 cm. távolságban.

27. Szíjvégről való lemez, mindkét hosszoldalán sok-levelű palmett fele domborodik ki, két aklával. A medencze baloldali bélcsontja felett találták, a csattól 20—30 cm. távolságban.

28. *a. b.* Szíjcsatt, egy darabban öntve, háromaklás. Lemeze nagyjából trapez idomot példáz, külső széle három-karélyú. Találták a jobb alkar fölött.

Török-Kanizsa (Torontál m.). Tallián Béla birtokán 1899-ben földmunkálatok alkalmával több korbeli nagy-számú régiségre akadtak, ezek közt négy darab a régibb középkor végső századaiból látszik származni. Arch. Ért. 1902. 314—315 ; Alterth. II. 668—669.

38. tábla. 1. Lándsacsúcs vasból, pengéjének szárnyai kevéssé kihajlók, középső gerincze a köpüig nyúlik, köpüje kicsorbult.

2. Egyélű kardpenge három csonka töredéke.

3. Kengyelvas, hiányos, szárai négyélűek voltak, füle trapezidomúlag szélesbült fölfelé ; talpa szélei lefelé hajoltak.

4. Zabla csonka rúdja.

B. A földforgatásoknál ékszereket is leltek, melyekből a Nemzeti Múzeum a következőket kapta :

1. Karperecz három sodronyból fonva, anyaga sárga fém ; egyik végén hurok, a másikon kampó volt.

2. Karperecz három sodronyból fonva, egyik vége csonka, másik vége hurok, melyet a harmadik sodronyszál tekercse megtölt ; anyaga sárga fém.

3. Karperecz, három vékonyabb sodronyból fonva, ketté tört, végei eredeti idomukból ki vannak forgatva ; anyaga sárga fém.

4. Pántos lemezű karperecz rossz ezüstből ; egyik vége hengerded módon kihajlik, a másik talán épp olyan végzésű volt.

5. Fülönfüggő rossz ezüstből, karikájának felső félköre letört, az alsó megvan ; négyélű sodronyból alakul, melynek két vége hengerded dudor idomát ölti, a henger két szélén gyűrűs dudorodás, egyik végéből vékony sodrony csonka

darabja, a másikból fülecske áll ki ; a négyszögű sodronyhajlás közepén föl- és lefelé gyöngyidomú peczeg áll ki, a tojásdad idomot felül-alul gyűrű szegélyzi és legvégén körded csücske áll ki.

6. Fülönfüggő ezüstből ; a sodronykarika felső része sima, felső vége hegyes, alsó hajlásán a középtagtól jobbrabalra két-két gyöngyözött gyűrűcske két-két vékony sodronygyűrűcskétől bekeretelve ül a karikán, középen úgy fel-, mint lefelé álló több rétegű nyujtvány emelkedik. A felsőn alul sodronykarika, rajta gyöngyözött gyűrűcske, fölötte rovátkolt gyűrűcske és tojásdad gömböcs következik. Az alsó tag fölülről lefelé hasonlókép, de gazdagabb tagozással épül : legalul sodronygyűrű, alatta két vékonyabb és egy erősebb gyöngyözött gyűrű, rovátkolt sodronygyűrű, alatta két vékonyabb és egy erősebb gyöngyözött gyűrű, rovátkolt sodronygyűrű, alatta négy nagyobb gömböcsből és közberakott sodronyból alakuló sor, alatta rovátkolt sodronygyűrű (?) és legvégén üres gömböcs.

Uj-Futtak (Bács m.). 1899-ben lovas sírra akadtak, melyből néhány vastárgy a zombori múzeumba jutott ; Roediger Lajos adott róla hírt az Arch. Ért. 1904. 261. lapján ; v. ö. Alterth. II. 858.

Kengyelvas csekély kihajlású talppal, erősen széjjelálló pálczás szárakkal, füle hossztengelyével egyenesen álló négyszögöt példáz. Kengyelvas, erősen kihajló talppal, lapos szárai külső széle majdnem egyenes, a belső hajlás tojásdad, a fül trapez idomot példáz. Csikózabla lapított oldalú rudakkal.

Zala-Szántóhegyi lelet (Zala m.). *39. tábla. A.* 1. Kengyelvas, talpa hiányzik, de a megmaradt vége mutatja, hogy gerincze volt ; szárai meredeken emelkednek és kerekded pálczaidomúak, a fül harántosan álló hossznégyszögöt példáz.

2. Kengyelvas, laposan kihajló széles talp, alján keretes dudorokkal és gerinczczel a közepén, szárai nem egyenlő hajlással emelkednek, füle megközelíti a harántosan álló hossznégyszögöt.

3. Csikózabla. Darnay Kálmán múzeumában.

Zselizkislaki sirlelet (Somogy m.). Lovas sírnak csak a felső részét szántották föl, a sír többi részét még föld alatt van és talán a legközelebbi szántáskor fog előkerülni.

39. tábla. B. 1. Boglár, kerekded idomú, szélén félkörű fülecske áll ki. Lapos kúpidomú emelkedése csúcsán gömbszelvény csipkézett keretben, derékszögbe állított négy domború szívidom áll hegyével a keret felé. A keret nyolcz helyen egyenlő távolságban gyűrűs tagok szakítják meg, közben a keret hornyolt. Alján négy szögecs.

2. Kisebb boglár, közepén gömbszelvényű dudorral, négy hegyes végű levélhurok áll a bütyök és a keret között. A kereten nyolcz apró gyűrűcske egyenlő távolságban és közben hegyes keskeny huroklevelek vonulnak. Alján apró szögecsek, egyiken még rajta az ellenző lemezke.

3. Kengyelvas, talpa igen széles és kissé behajló, a szár legalja a talppal egyforma szélességű, feljebb hajlással szűkül és derékszögű sarokkal ugrik vissza, a szárak belül laposak, kívül kihajló átmetszettel. A fül az avarkori kengyelvasak fülidomát követi. rövid nyak után hossznégyszögben emelkedik a fül, mindkét szélén erős karimával, a szabályos hossznégyszögű áttörés a fül alsó felében áll.

4. Zabla egyik rúdja, melynek gyűrűjében benne áll az oldalszár ; a külső gyűrű letört ; az oldalszár egyenes pálczaformájú ; a vele egy tagban lévő dupla fülből csak a belső félköridoma van meg, a külső letört. Mind a két leletet Darnay Kálmán úr volt szíves bemutatni.

B) *Soros temetőkből való leletek.*

Abony (Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.). A Bolháspartról származó leleteket küldött be Abonyi Lajos (Márton Ferencz) földbirtokos a Nemzeti Múzeumnak 1879-ben. Volt köztük sodrott nyakgyűrű és sodrott karperecz ; csontvázak mellett találták. Említi —*a* —*a* Arch. Ért. 1883. 160.

Alpár (Pest m.). Dr. Tergina Gyula vezetése alatt ástak föl temetőt, melynek sírjaiban voltak hajgyűrűk, többnemű ujjgyűrű és sodrott karperecz. Egy sírban volt

I. András király (1047—1060) érme. Arch. Ért. 1884. III. k. 156—159.

Bat (Tolna m.). Sárgaréz sodronyból font nyaktekercset és rajta öt hajgyűrűt ezüstből leltek földmunkálatnál. Dr. Hollós László adott hírt a leletről az Arch. Ért. 1894. XIV. 354. lapján.

Bihar megyéből került a Nemzeti Múzeumba egy bronzkeresztke Krisztus domborműves alakjával rajta ; azokhoz hasonlít, melyek Árpád-kori sírokban szoktak találtatni. Arch. Ért. XII. 379.

Bjelobrdo (Szlavonia, Virovitica m. (Verőcze). Oszjeki (eszéki) kerület. Itt 1895-ben nagy sírmezőre akadt Huber K. és az 1895—1897-iki években Huber K., Puric József tanár és dr. Brunšmid József egyet. tanár egészben 212 sírt ásattak föl, melyek közt volt 11 hallstatti, illetőleg bronzkori. Dr. Brunšmid a sírmezőről terjedelmes értekezést tett közzé a horvát rég. társulat közlönyében (Vjesnik 1903. 30—90).

A szerző szíves volt értekezéséből bő kivonatot készíteni számomra és átengedte az értekezését kísérő képes duczok használatát, a miért neki meleg köszönettel tartozunk.

Szerző azt véli, hogy a fölásott sírokon kívül még vagy 200-ra tehető azok száma, melyeket mindenféle akadályok miatt nem lehetett fölásatni. A fölásott terület hosszabb tengelye nyugot-keletre terjedt és ez 100 méterre tehető, szélessége megközelítőleg és átlag 80 méter volt. A holtak vagy kelet-nyugoti vagy délnyugot-északkeleti fekvésben találtattak, meglehetős szabályos sorokban és aránylag nem nagy mélységben feküdtek. A temető helyén már a bronzkorban vagy korai hallstatti időszakban temetkeztek, a temetkezéseknek mintegy 13 helyen lelték maradványait urnák és csontdarabkák formájában, néha egyéb mellékletek kíséretében, a legtöbb régi sírt szétdúlták, mikor a XI. században újból temetőnek használták a területet.

40. tábla. I. Árpád-kori érmek. 1. Péter király érme (1038—1041 és 1044—1046). 2.—5. I. Endre (1046—1061) érme, ilyent öt példányt találtak. 6. I. Béla érme

(1060—1063), ilyen volt két darab. Az érmeket a kézfő táján, a szájban vagy benn a koponyában találták, a hová utóbb csúszhattak be. A szerző helyes megjegyzése szerint a magyar pénzek az akkor még független Horvátországban forgalomban voltak, mert a horvát fejedelmek nem vertek pénzt és mint a forgalomból a sírokba került érmek korhatározó jelentőséggel bírnak és azt tanúsítják, hogy a temető java része a XI. századból való lelet.

II. 1. Félholdidomú csüngő, rossz ezüstből. A rajz megfordítva tünteti föl. Felső hajlásán az akasztó cső roncsolt, alsó széle csipkézett volt. A félhold felső széle léczkerettel szegélyzett, a középtéren a fül alatt háromszögben állított három gyűrűs foglalásban valószínűleg üvegpaszta lehetett, hasonló gyűrűs foglalvány volt a félhold csücskein, most az egyik hiányzik. A közbeeső tért két oldalt háromszögbe helyezett párhuzamos léczek és a léczek meg a félhold hajló szélei között tojásdad idomok ékítik.

2. Félhold idomú hasonló, de kisebb csüngő, fölületének ékítése egyszerűbb, de hasonló.

3. Vasszerszámnak a füle (?). Lemez két nagyobb kerek áttöréssel és a középtengely irányában a két nagy áttörés között futó pálczás nyujtványnyal, a pálcza tövén kis kerek áttörés és végén hasonló nagyságú gyűrű, a gyűrű alatt a pálczán hengerded dudor.

4. Csüngő csontból, fele része lefelé kevéssé táguló kúp ; keskeny végén kerek lyukkal, a kúp fölül lapos, kitágúló tagba megyen át, ehhez gyűrűs tag csatlakozik, mely fölül lapított dudorral végződik.

5. és 6. Római bronzfibulából való két töredék, a nagyobbik darab át van lyukasztva és valószínűleg csüngőnek szolgált ; a fibula kora a Kr. u. III. vagy IV. századra utal. Találták a 46. sírban.

7. Gyűrű feje, korongos idomú, fölületét sodronyos gyűrűcskék ékítették ; a korong át van lyukasztva, valószínűleg hogy csüngőnek használják.

8—11. Átlyukasztott kopottas római érmek, melyeket csüngőknek használtak. 8. A kopottság miatt nem állapítható meg, mely császártól való, de valószínűleg II. századi

érem. 9. Arcadius császár érme. 10. II. Constantinus császártól. 11. Valens császártól.

Voltak azonkívül III. századi római császári érmek, egy Philippus császártól és kettő Aurelianustól.

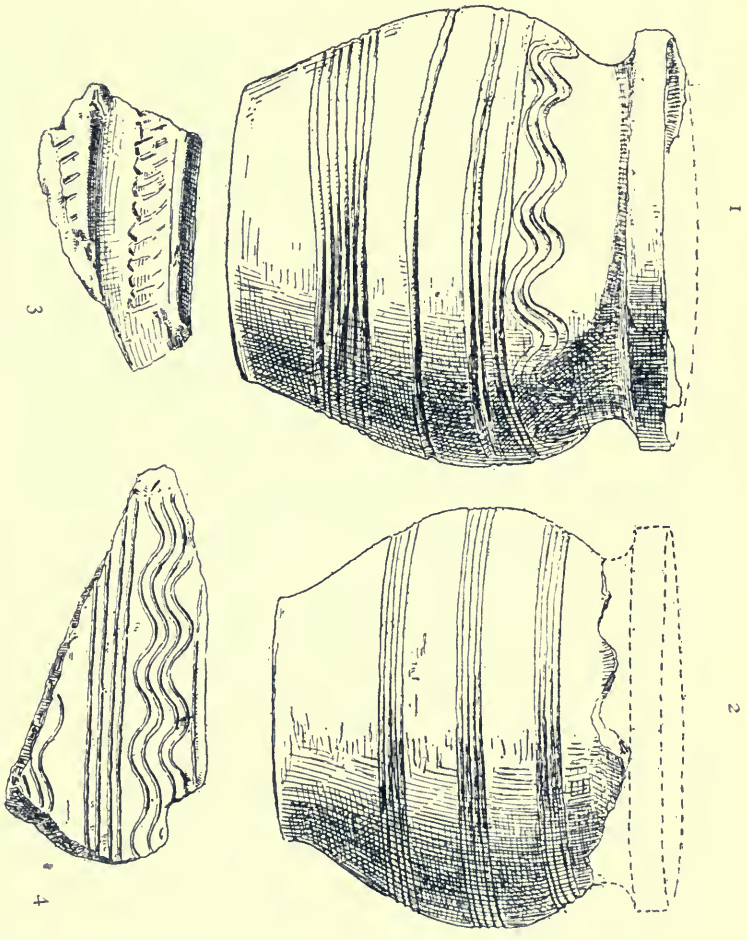

Cserépedények bjelobrdói temetőből $^{2}/_{3}$ n.

A IV. századból a lerajzolt érmeken kívül voltak érmek I. Constantinustól és Crispustól.

41. tábla. 1—2. Vaskések.

3. Határozatlan szerszám vasból, két darabban.

4. Pántlemez vasból, valószínűleg kés hüvelyéről.

5. Sarló pengéjének csonka darabja vasból.

6. Csonka olló vasból, elgörbített állapotban.

7. Vaskanál.

8 Tolózár vasból, fölül lapos, gyűrűs füllel.

Cserépedények. (Ábrák a szövegben.) 1. Erős karimával az öblén. A nyaka tövén négyrétű hullámvonalas dísz, alább a vasán kettesével, hármasával és legalján hetesével körülfutó vonalak.

2. Edény, fölül csonka, hasát három csoportban ötös számban párhuzamosan körülfutó vízszintesek ékítik.

3. Edény öble körüli töredéke, ferdén rakott csipkézett és vonalas díszszel.

4. Edény csonka darabja, párhuzamos vízszintesek közt futó hullámvonalakkal.

42. tábla. Mutatványok a bjelobrdoi temető sírjaiban lelt halántékgyűrűkből, melyek legtöbbször sárga fémből, ritkábban rossz ezüstből, kivételkép ónból vagy vasból készültek.

1—12. A gyűrű vastagabb vagy vékonyabb sodronyból készült, egyik vége tompa, másik vége lapított és S idomra kihajlik, ugy hogy a végső hajlás majdnem zárt gyűrűcske formáját ölti.

13—16. és 18. A sodrony egyik vége tompa, másik vége kihajló gyűrűcske idomát veszi föl, mely kisebb vagy nagyobb, nyilt vagy zárt lehet.

17. Gyűrű, fülönfüggőnek használták, egyik vége tompa, a másik hegyes, találták a 154. sírban.

19—21. Gyűrűcskék sodronyból, nagyobbak vagy kisebbek, legtöbbször mind a két végök tompa.

22—24. Gyűrű sodronyból, egyik vége tompa, másik öt vagy négy hajlással hengerded vagy inkább kúpos tekercs formáját veszi föl.

25. Halántékgyűrű az S végű idomból való, melyen durván öntött gömböcsös csüngő lóg, tehát alighanem fülönfüggőnek használták.

26. Fülönfüggő ; a gyűrű felső fele sima, alső felének két végén gömböcsös körzetű, a gyűrű ez alsó felén négyélű, közepett fölfelé gúla idomban, a hol fürtformára gömböcsök tömbje áll ki ; találták a 174. sírban.

43. tábla. Ujjgyűrűk, legtöbbször sárga fémből, ritkábban rossz ezüstből.

1. *a.*, *b.*, *c.* Pántos gyűrű, a pánt gyöngyözött szegélyű és páros levelekből alakított sor tölti meg a közt. A gyűrűvel egy tagban öntötték a fejet, mely körded idomú kettős börtükarimában üvegpaszta beléillesztésére szolgáló foglalványul szolgált. A foglalvány mellett a pánton mindkét oldalt egy-egy háromszögbe helyezett gömböcsökből alakított csoport.

2. *a.*, *b.*, *c.* Hasonló gyűrű, csakhogy a foglalvány külső karimáján ritkábban állanak a börtük és nagyobbak.

3. *a.*, *b.* A gyűrű fala sima lemezes pánt, a lemezek végeire reáforrasztották az üvegpasztát befoglaló fejet gyöngyözött kerettel.

4. *a.*, *b.* Gyűrű, melynek pántját egy helyen szélesbítették és ezt a lapot durván bevésett vonalas rajzzal ékítették, mely dr. Brunsmid magyarázata szerint kilapított ötujjas tenyeret és keresztet ábrázol.

5. *a.*, *b.* Nyilt végű pántos gyűrű, külsejét sorba rakott központi kis körök ékítik.

6. *a.*, *b.* Szerkezete hasonlított a 3. sz. gyűrűéhöz, csakhogy hiányzik a feje és a pántját hosszában futó párhuzamos dudorok ékítik. A fej mellett három gömböcs ült a pánton.

7. Szerkezete hasonlított az előbbiéhez ; a feje mellett mindkét oldalán hét-hét gömböcs ült a pánton, melyet egész hosszában ugyancsak párosával álló kisebb börtük borítottak (?).

8. *a.*, *b.* A sima pánt két végére hossznégyszögű lemezkét forrasztottak, melynek közepén négyszög emelkedik ki, ezt három központi kör ékíti.

9. *a.*, *b.* Hasonló gyűrű, csakhogy a központi köröket pontozott kör szegélyzi.

10. *a.*, *b.* Két vékonyabb és egy vastagabb sodronyból összefont, a sodronyok végei közös csúcsokba forrasztattak egybe.

11. *a.*, *b.* Hasonló gyűrű, csakhogy ezúttal a sodronyok szálainak a végei nem csúcsban, de tompán érik egymást.

12. Zárt gyűrű, egy tagban öntött, fölülete az összefont sodronyszálakat példázza.

13. Hasonló gyűrű, melynek fölületén a sodrás határozottabban mutatkozik.

14. *a.*, *b.* Zárt pántos gyűrű, külsején börtük sorakoznak.

15. *a.*, *b.* Hasonló gyűrű, csakhogy a börtük rajta majdnem négyszögök formáját öltik.

16. *a.*, *b.* Hasonló gyűrű.

17. Zárt sima gyűrű vastag kerek sodronyból.

18. Zárt sima gyűrű vékonyabb sodronyból.

19. Pántos gyűrű egymás fölé nyúlt kerekded végekkel, három gerincz és két hornyolat ékíti egész hosszát.

20. Zárt gyűrű, fölülete kötéltag idomát ölti.

21. Zárt gyűrű, fölületét egyenlő távolságokba helyezett harántos hornyolatok ékítik.

22. *a.*, *b.* Zárt gyűrű, külsején körülfutó gerinczczel, melynek két lejtős lapját gyöngyforma czikkelyekre osztották.

23. *a.*, *b.* Hasonló gyűrű.

24. *a.*, *b.* Egy tagban öntött vastag pántú sima gyűrű.

25. Nyilt végű pántos gyűrű, a feje külön reá volt forrasztva, két széle karimás, mellette gombsor vonul, közepe gerinczes.

26. *a.*, *b.* Zárt, egy tagban öntött gyűrű, körülfutó gerinczczel.

27. Zárt vékony pántú sima gyűrű.

28. *a.*, *b.* Pántos gyűrű egymás fölé hajló tompa végekkel.

29. *a.*, *b.* Keskeny pántú gyűrű egymás fölé hajló hegyes végekkel.

30. Nyilt végű gyűrű, belül végigfutó hornyolattal.

31. Gyűrű egymás fölé hajló végekkel.

32. Nyilt végű gyűrű kerek vastag sodronyból, a tompa végei karimásak.

33. Nyilt végű kerek gyűrű vastag sodronyból, egyik vége vastagabb, a másik vékonyabb és hegyes.

34. Gyűrű vastag sodronyból, közeljáró tompa végekkel.

Dr. Brunsmid (i. h.) a gyűrűkről megjegyzi, hogy a zárt gyűrűket (12—18, 20—24, 26 és 27. sz.) kettős tagú mintában öntötték ; némelykor az ú. n. öntővarrányt, mely a két

tag találkozási vonalát jelzi, nem távolították el és az most is meglátszik.

A nyilt végűek közül némelyek (5, 19, 25) egyoldalú mintákban öntettek és végeiket megfelelően összébb hajlították.

A gyűrűk közül némelyek (29—34) néha oly helyzetben találtattak a koponya mellett, hogy esetleg fülönfüggőknek vagy halántékgyűrűknek szerepét vihették. A gyűrűket néha nyakpereczekre is akasztották, mire alább fogunk példákat látni.

44. tábla. Üveggyöngyök (1—56) és kauri kagylók Cyprea moneta (57—63). Dr. Brunsmid szerint (i. h.) a legtöbb gyöngy sárgás, barnás vagy fehéres, sokszor kettesével, hármasával vagy négyesével egy tagban maradtak (23—25). A ritkább idomok közé tartozik egy sokszögű (35.), néhány esetben találtak hengerded idomúakat fehér fémburokkal (50.), olyanokat, melyek czikkelyes dinynyék idomát öltötték (47, 48.) vagy gömbölyded gyönyesgyök kiemelkedő durokkal (53, 54.).

A kauri kagylók rendesen át vannak lyukasztva, hogy gyöngyök módjára föl lehessen fűzni.

45. tábla. 1. Nyakperecz két sárgafémű sodronyból, mely kampóval és hurokkal végződik ; találták az 55. sírban.

2. Karperecz két vastagabb sárgafémű sodronyból, mindkét végén a sodrony végeit egy-egy csúcsba forrasztották együvé ; találták a 163. sírban.

3. Hasonlít az 1. számúhoz ; találták a 188. sírban.

4. Karperecz négy összefont vékony sárgafémű sodronyból, a végeik kampósan fogódzkodnak egymásba ; találták az 55. sírban.

46. tábla. Nyakperecz sárgafémből, áll három vékony összefont sodronyból ; találták az 5. sírban.

2. Karperecz, három vékony sodronyból, végein sérült ; találták ugyanazon 5. sírban.

3. Nyakperecz, négyrétű sárga fémből, kampós és hurokforma végzéssel, a végein két sodronyszálat hengerded tekercsben reácsavartak a kampó és hurokalkotó másik két sodronyra ; a 93. sírból.

4. Karperecz, négyrétű sodronyfonadékból, kampóval és hurokkal a végén ; a 78. sírból.

47. tábla. 1. Nyakperecz sárga fémből, hármas sodrású, kampóval és hurokkal a végén ; találták a 70. sírban.

2. Karperecz három vastagabb sodronyból, kampóval és hurokkal, találták a 80. sírban.

3. Nyakperecz három sárgafémű sodronyból fonva, hurokkal és kampós véggel, rajta leltek egy hegyes végű nyilt gyűrűt ; találták a 192. sírban.

4. Karperecz négyélű sodronyból, közeljáró hegyes végekkel ; találták a 80. sírban.

48. tábla. 1. Nyakperecz sárga fémből, négy összefont sodronyból alakult, végein hurokkal és kampóval ; rajta lóg öt gyűrű sárga fémből ; találták a 156. sírban.

2. Nyakperecz négyélű sodronyból, nyilt hegyes végekkel ; találták a 154. sírban.

3. Karperecz sima kerek sodronyból hegyes végekkel ; találták a 174. sírban.

4. Nyakperecz három sodronyból összefonva, végein hurok és kampó ; találták a 183. sírban.

5. Karperecz sárgafémű sima kerek sodronyból, egymás fölé záró végekkel, egyik vége hegyes, a másik hurkos hajlású ; találták ugyanabban a sírban.

6. Karperecz sárga fémből sima kerek huzalból, egymáshoz közeljáró tompa végekkel ; találták ugyanazon sírban.

49. tábla. 1. Nyakperecz három sodronyból fonva, két sodrony hurokban és kampóval végződik, a harmadik sodrony vége a kampó és hurok táján hengerded hajlásokkal a másik kettőre van reácsavarva ; rajta csüng egy gyűrű ; találták a 182. sírban.

2. Karperecz sima sodronyból, egyik vége tompa, a másik hegyes ; találták a 175. sírban.

3. Karperecz sima kerek sodronyból, végeit kilapították és körhajlásban kifelé fordították.

4. Nyakperecz két vastagabb és egy vékonyabb sodronyból fonva, végei hurokban és kampóban kapcsolódnak egymásba, mindkét vége táján rovátkolt vékony sodronyt többször hajlással csavarták a két sodrony körül ; ugyanígy egy

harmadik helyen is csavartak reá sodronyhengerré vékony sodronyt ; lóg rajta négy gyűrű ; találták a 174. sírban.

5. Karperecz hármas sodronyfonadékból, egy vége hurkos, a másik meg csonkult, mindkét vége táján hengerded csavarással hajlítottak reá sodronyt ; találták a 210. sírban.

50. tábla. 1. Karperecz két vastagabb sodronyból fonva, mindkét végén hurok ; találták a 87. sírban.

2. Karperecz két sima vastagabb sodronyból és közbefont ferdén rovátkolt vékonyabb sodronyból, hurokkal és kampóval a végein ; találták a 65. sírban.

51. tábla. I. Karperecz sárga fémből, egy tagban öntött sodronyból, egyik felén két egymással szemben álló állatfej dudorodik ki rajta és mindegyik fej mellett harántos vonalak három egyenlő nagyságú mezőre osztják a fölületet, mindegyik mezőt mélyített egyenszárú vonalas keresztke ékít ; találták a 188. sírban.

II. 1—7. Csörtető csüngők sárga fémből vagy vasból ; tojásdad vagy gömbidomúak, alsó felén közös pontból négyfelé futó réssel, benne kis kavics vagy fémgömböcs. Hasán körülfutó gyűrűs dudorral (2. és 5.) vagy fogdíszű szalaggal (?).

III. 1. Bronzkori vagy hallstatti bronztű csúcsa felőli darabja ; találták a 172. sírban.

2. Övpántból (?) való darab bronzból, végén lapos kerek füllel és három kisebb kerek áttöréssel ; találták a 78. sírban.

3. Szent István-féle érem (?) utánzása sárga fémből (?), melyet korongos fibula készítésére használtak, alján gyűrűs fül, a melyben a tű mozgott és kampó a tű hegyének beillesztésére ; a 192. sírban találták.

4. Láncszem utánzása (?) bronzból, dióhéj hosszában kettészelt feléhez hasonló, két végén gyűrűvel, a gyűrűk mellett harántosan álló párhuzamos dudorok ékítik ; a gyűrűk alján egyiken fül, melyben a tű töve ült, a másikon pedig kampó, melybe a tű hegyét illesztették ; a 183. sírban találták.

5. Csat bronzból, hiányzik a tüske, karika és lemez egy tagban van öntve, a lemezen két kis kerek áttörés a szíjra való erősítésre ; a 76. sírban találták.

6. és 7. Füles gombok, gömbölyded fejjel.

Budapest (Lipótmező). Az 1901. évben a lipótmezei kuruczlesben sírt leltek, melynek tárgyait a Nemzeti Múzeum hivatalos úton váltotta meg. Arch. Ért. 1902. 438; Alterth. II. 847—848.

52. tábla. 1. Nyakperecz három összefont sodronyszálból, hurokkal és kampóval a végein; anyaga sárga fém.

2. Fülönfüggő vékony sodronyból, a rajz megfordítva ábrázolja helyezetét; anyaga sárga fém.

3. Karperecz zárt sodronyból, rajta egymással szembenéző két állatfej domborodik ki; két darab rossz ezüstből.

4—5. Zárt sodronygyűrűk sárga fémből.

6. Csüngő, félhold idomú, lefelé hajló szarvakkal, a szarvak végén csücsök.

7. Nyilt végű gyűrű sárga fémből; volt két példány.

8—9. Halántékgyűrűk sárga fémből; volt 3 darab.

10. Pléhes korong két hossznégyszögű, párhuzamosan álló áttöréssel.

Csákberény (Fejér m.). Temetőre akadtak 1903-ban, melyből a Nemzeti Múzeumba is jutottak tárgyak. Az első sírban volt egy Salamon-féle denár (1063—1074) és egy kis halántékgyűrű, a másodikban három nagyobb halántékgyűrű, egyiken kicsi zárt gyűrűcske és két kisebb halántékgyűrű, a harmadikban három halántékgyűrűt találtak, a negyedikben egyet; az ötödikben feküdt egy kis zárt gyűrű négyélű sodronyból és kis zárt ujjgyűrű, belül sima, külső hajlott fölületén szabályosan álló vonalas rovátkokkal; a hatodikban (ábra) feküdt zárt gyűrű dudoros gerinczczel, melynek lehajló oldalain rovátkok sorakoznak; a hetedikben zárt ujjgyűrű (ábra) két sodronyból fonva; a nyolczadikban kis sodronyos gyűrű egymás fölé érő végekkel; a következő háromban halántékgyűrűk.

A 21. sírban (ábra) pántos lemezű karperecz félkörűleg kihajló végekkel, külsejét ponczczal bevert központtal bíró köröcskék ékítik, egész hosszában egymás fölött sorakoznak kettesével. Hét-nyolcz gyöngyöt is találtak; legtöbbje feketére oxydált s némelyike csonka állapotban. Volt kettő a 22. sírban (1. és 2. ábra). Idomuk hengerded, két végén gyűrűs dudorral, ezüstlemezzel a külső üvegréteg alatt.

Ugyancsak a 22. sírból való egy kúpos boglár (3. ábra), mely nagyjában példázza a honfoglalási kor rozettás boglárait, de díszítést nélkülöz, csupán középső dudora van és léczes kerete, alsó füle ólomforrasztással van a bütyökbe beléerősítve.

Dálya (Verőcze m.). 1904-ben a Nemzeti Múzeum régiségosztálya szétdúlt sírokból való régiségeket szerzett, melyek

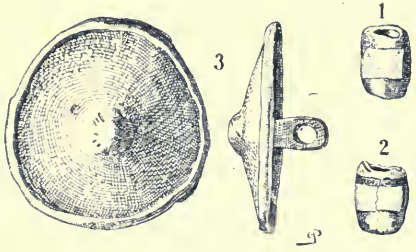

22. sír.

7. sír.

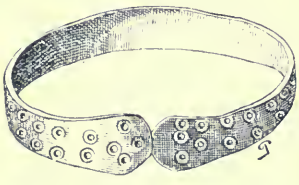

21. sír.

6. sír.

Csákberény $^{2}/_{3}$ nagys.

öt-hat sír létezését tételezik föl. A tárgyak együvétartozásuk szerinti csoportosítása már nem lehetséges.

52. tábla. 1. Csiholó vas, teljesen ép állapotban, hátsó falának belső csücske erősen kiugró, tekercsben végződő szárai egymáshoz közeljárók, külső és belső szélei oly élesek, mintha nem is használták volna a szerszámot.

2. Vaskés, rövid, szélestövű pengével, nyélbe való erős tüskével.

3. Kis karperecz sima sodronyból, egymás fölé nyúló végekkel; volt két pár.

4. Karperecz sima sodronyból, hegyes végekkel; volt négy darab.

5. Erősfalú karika, nyilt végekkel, külsején körülvonuló három párhuzamos gerinczczel és közben két hornyolattal.

6. Két ujjgyűrű kihajló oldalú pléhből, egyiknek a fölülete sima, a másiké keresztbe rakott vonalakkal ékes.

7. Halántékgyűrű anyaga sárga fém.

Dunapataj (Pest m.). Állítólag a szelidi várhegyről származik néhány régiség, melyet a Nemzeti Múzeum régiségtára I. Endre (1046—1061), I. Lajos és II. Lajos-féle pénzekkel együtt vétel útján 1906-ban szerzett. Ugy látszik, hogy a jelzett helyen sok századon keresztül temetkeztek az emberek. A lelt tárgyak közül itt csupán három karperecz látszik reánk tartozni és azokkal hozható kapcsolatba az I. Endre-féle denár. Az egyik karperecz négyélű sodronyból való, nyilt végei felé kissé keskenyül. A másik két karperecznek közöljük ábráját.

53. tábla. 1. Zárt karperecz, sárga fémű, sima sodronyból, egyik oldalán egymás felé forduló két állati főt példázó idom és közte a nyilt szájt egybekötő lapított lécz idomát ölti a karperecz fala, a fej mögött dudoros a fal fölülete, rajta körülfutó vonalas körök és közben keresztbe rakott egyenesek.

2. Hasonló karperecz, csakhogy az állati fejekkel kapcsolatos vonalas díszű vastagodás ismétlődik a karika falának az állati fejekkel ellentétes helyén.

Dvorecz (Trencsén m.). A Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1906-ban odavaló sírokból származó ékszereket kapott ajándékba. Az összes tárgyak sárga fémből valók. Voltak köztük: 3·9 cm. átmérőjű pléhes korongocska, közepén lyukkal; nem lehet bizton tudni, ez a pléh sírból került-e elé. Volt két kis karperecz sima sodronyból, tompa végekkel, egyiknek legnagyobb belső átmérője 4·5 cm., a másiké 6·4 cm.; négy sodronygyűrű, kettő nyilt végekkel, egy hegyes, egymás fölé nyúló végekkel; egy pléhes gyűrű; négy nagyobb halántékgyűrű; két kisebb halántékgyűrű.

Ecséd (Heves m.). Könyves Árpád ecsédi jegyző ajándékozott a Nemzeti Múzeum régiségtárának egyenes pengéjű kétélű vaskardot és kisebb ékszereket, melyek egy

vagy több sírból erednek. Említettem Arch. Ért. 1904. 438. A kardról értekezett Nagy Géza.

53. tábla. Kard, legjellemzőbb korhatározó része, a markolat gombja lapított félgömböt példáz és ebben megőrizte a római parazonium hagyományos idomát, ellenben az ellenző hossza már jóval túlnőtt a penge tövének a szélességén, a penge tövén szélessége 5·6 cm., az ellenző hossza 11·8 cm. E két sajátszerűsége XI. századi formának mutatja a kardot.

1—2. Két karperecz három sodronyból fonva, végén hurok és kampó ; anyaga sárga fém.

3. Apró gyűrű vékony huzalból közeljáró végekkel.

4. Fülönfüggő alsó fele, egy tagból öntve mutatja a félkört és a rajta lefelé és fölfelé nyúló gyöngyöt utánzó dudort ; a karika mindkét letört vége apró gyűrű alsó felét mutatja ; anyaga sárga fém.

5. Füles gomb.

Volt még egy kis gyűrű vékony sodronyból, egy harmadik ily karika apró töredéke, egy átlyukasztott kis ólomkorongocska két töredéke, két vaspálczácska és mintegy négy üveggyöngy töredékes maradványa ; egyik maradványon harántosan egymást metsző kidomborodó sávok.

Esztergom vidékén 1890-ben és 1891-ben vasutépítés alkalmával jelentékeny temetőre akadtak a munkások. A Nemzeti Múzeum arany- és ezüstből való hajgyűrűket, sodrott ujjgyűrűket, csatot és sima ujjgyűrűket szerzett onnan.

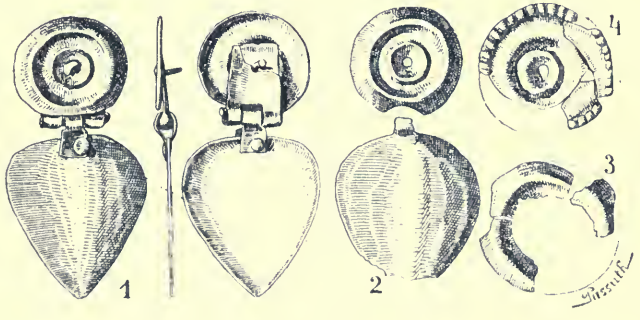

Esztergom vidéke $^{2}/_{3}$ n.

Utóbb is 1900-ban és 1901-ben jutottak ily ékszerek a Nemzeti Múzeumba. Állatfejes karperecz ugyancsak Esztergom környékéről van Vásárhelyi Géza földbirtokos gyüjteményében. Honfogl. Eml. 619—620. 1901-ben a Nemzeti Múzeum öt darabból álló sorozatot szerzett onnan (ábrák) 1. Dupla tagú csüngő ezüstlemezből; a felső lemez kerek, középett laposan domborodó kördudor, körülötte körben futó hornyolat és külső szélén ismét dudor vonul. Közepén ájtáró szög duplára hajtott négyszöglemezkét tart, melynek összehajló szélén harántos csuklószög fekszik, e szög táján négyszögű kimetszésben kis pléhes fül forog a csuklón és rajta csüng szívidomú sima lemez.

5

Esztergom vidéke. $^2/_3$ n.

2. Egy felső tag és egy alsó tag, de a két összekapcsoló fül hiányzik.

3. Egy harmadik felső tagból három apró töredék.

4. Hasonló körlemeznek csonka töredékei, két dudor és két hornyolat kereteli be a középső lapos dudort; külső kerete gyöngyözött.

5. Gyűrűcske rossz ezüstből, keskeny pántja fölül négyszögidomban szélesbül és lapjába szarvas (?) féle alak van bevésve; a pecsétlő laptól két oldalt a középtengely felé ferdén rakott párhuzamos egyenesek egymásra találnak.

Fábiánsebestyén községben (Csongrád m.) Molnár Ferencz földjén előkerült sírleletről ad hírt Csallány Gábor az Arch. Ért. 1905. évi folyam 41. és 42. lapjain. Földmunkások ásás közben két sírra akadtak, melyeknek tartalmából két darab a szentesi múzeumba jutott.

54. tábla. A. Lemezes pántú karperecz tojásdad idomban, kihajló végekkel, anyaga sárga fém. A nyíló végek táján a fölületet öt-öt körponczczal díszítették; körvonalak középponttal. Volt még egy vaskés 8 cm.-nyi töredéke.

E helyen Csallány Gábor még 11 sírt ásatott föl. Az első sírban csupán halántékgyűrűt lelt sárga fémből. A többi sír tartalma:

B. 2. sír. 1. Nyakperecz három összefont sodronyból, kampóval és horoggal nyilt végein; anyaga sárga fém.

A sodrony hajlásaiba reczézett vékony sodronyszál van beléfonva.

2. Ujjgyűrű sárga fémű sodronyból, közeljáró tompa végekkel.

3. Halántékgyűrű.

B. 3. sir. Nyakperecz sárga fémű három összefont sodronyból. Volt azonkívül két karperecz sodronyból, anyaga sárga fém, nyilt végei keskenyülnek.

B. 4. sir. 1. Lemezes pántú karperecz sárga fémből, kissé szélesbülő kerekded végekkel, két központi kört mutató ponczokkal díszítve.

2. Halántékgyűrű abból a fajtából, mely csupán az egyik végének a gyűrűs kihajlásával jár és volt egy közönséges idomú.

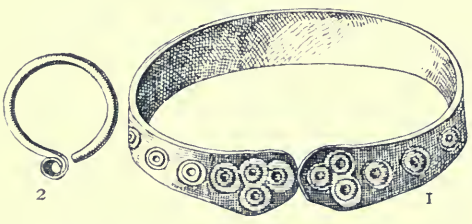

Fábiánsebestyén. *B.* Negyedik sir.

Az ötödik sírban volt egy halántékgyűrű és egy I. Endre korabeli denár ; a hatodikban volt két halántékgyűrű ; a hetedikben is egy halántékgyűrű volt ; négy sírban nem volt melléklet. Utóbb e helyről még két halántékgyűrű került elé.

Gerendás (Békés m.). Az orsz. rég. társulat megbizásából Zsilinszky Mihály 1879-ben rég. ásatást vezetett a Gyecshalomban, melyről hírt adott az Arch. Ért. 1880. évf. 91. s k. lapjain. V. ö. Alterth. II. 855—856. Mintegy 30 sírt tártak föl, melyben a csontvázak kelet-nyugoti irányban terültek el, sem a sírok mélysége, sem az egymástól való távolság nem mutatott szabályosságot. Átlag egy méternyi mélységben lehettek a föld alatt. Mintegy két gyerek csontvázát lelték, a többi felnőtt csontváza volt, két helyütt a csontok halomba voltak rakva. A temető korát magyar királyok pénzei állapítják meg, a XI. század első feléből Szent Istvántól, Aba Samutól és Pétertől.

55. tábla. 1. Nyakperecz három sodronyból összefonva, közben beléfontak egy rovátkolt vékony sodronyt ; anyaga

sárga fém ; végei hurok és kampó idomúak ; három példány volt.

2—3. Ujjgyűrűk sárga fémből, egyik vékony, másik vastag sodronyból, nyilt végekkel.

4. Zárt ujjgyűrű sárga fémből, körülfutó tompa gerinczczel.

5. *a.*, *b.* Csörgő sárga fémből, derékszögben keresztformára álló résekkel, kerületén körülfutó két párhuzamos egyenessel és a rések közt vonalas díszszel.

56. tábla. 7. a., *b.* Karperecz négyélű sodronyból, anyaga sárga fém ; két külső lapját beponczolt központi körsorral díszítették.

8. és 9. Hengerded üveggyöngyök, végeiken kördudor, közben a hengert ezüstlemez díszíti üvegréteg alatt.

10. Szent István király érme.

11. Péter király érme.

Gombos (Bogojeva) Bács m. Cziráky Gyula Gomboson 1899-ben, 1900-ban és 1903-ban egy honfoglalási korbeli temetőnek 40 sírját ásatta föl és ismertette Arch. Ért. 1900. 265—267, 1901. 424—428, és 1903. 60—61 l. Itt csak azokat a sírokat említjük, melyekben voltak mellékletek. V. ö. Alterth. II. 762—765.

57. tábla. 3. sír. Női csontváz. I. 1. *a.*, *b.* Bronz csüngő, kanálhoz hasonlítható, lemezszerű nyele át van lyukasztva. 2. és 3. Sodronykarika sárga fémből, egyik vége kúpos sodronytekercsben folytatódik. 4. *a.*, *b.* Pántszerű pálcza sárga fémből, mindkét végén tojásdad hurokkal. A nyak táján találták. Volt a sírban a nyak mellett egy átlyukasztott Valentinianus-féle rézérem és jobb keze táján II. Constantinus-féle átlyukasztott rézérem.

4. sír. Férfi csontváz. I. 5. Halántékgyűrű a bal fül táján.

5. sír. Felnőtt csontváz. II. 1. *a.*, *b.* Gyűrű sárga fémből, nyilt végekkel lemezből ; nyaka táján találták. 2. Karperecz sárga fémből, hegyes, nyilt végekkel, a bal kéz táján találták. 3. Karperecz sárga fémű lemezből, hengerdeden behajló nyilt végekkel, ugyancsak a jobbja táján találták.

6. sír. Gyermek csontváza. III. 1—2. Halántékgyűrű négyélű sodronyból.

9. sír. Gyermek csontváza. III. 3—4. Gyűrű sárgaréz sodronyból, nyilt végekkel, a koponya táján lelték. 5 Hasonló csonka gyűrű a keze táján került elé. 6. Pitykés gomb sárga fémből. Feketés pasztából készült tojásdad gyöngyöt is találtak a sírban.

58. tábla. 19. sír. Két gyermek csontváza. 1. Karperecz rossz ezüstből, nyilt végű, egyik vége tompa, másik hegyes. 2. Halántékgyűrű sárga fémből. 3. Gombos pityke sárga fémből.

20. sír. Gyermek csontváz mellett vaskés feküdt.

(A huszonkettedik sírban felnőtt csontváz közelében gombos pityke volt, mint a 19. sírban.)

25. sír. Ábránk tegez vasalásának felső csonka darabját mutatja három nyíllal a harántosan álló lemez alatt, a nyílhegyek formája deltoid idomú, fölületük rozsdás. A jobb czombcsont felső csuklója táján találták. A nyilak fölött néhány cm.-rel vaskés töredékei feküdtek. Bal térde táján vékony csontlemez és bronzlemezkék voltak, a láb csuklóinál vasdarabok. Dereka táján vascsatot leltek. Nyaka alatt, mellén és csipői alatt zöld patinával borított vékony lemeztöredékek hevertek.

(A huszonhetedik gyermek sírban a fej mellett bronzfüggő töredékét, mellén gombos pitykét sárga fémből leltek, füle csonka.)

28. sír. Női csontváz. 1. Karperecz négy sodronyszálból, összefont sárga fémből, hurokkal és kampóval, a bal kéz alsó szárán találták. 2. Gyűrű sárga fémből, medenczecsontja táján. 3. Gyűrű vékony sodronyból, mely egy helyen kissé kitágul, jobb kezén volt. 4. Gombos pityke sárga fémből, a melle táján feküdt. 5. Hasonló pityke, de nagyobb a füle, a karperecz alatt feküdt.

29. sír. Gyermek csontváza. 1. Vastagfalú gyűrű sárga fémből, külső oldalát vonaldísz ékíti, mely egymást metsző zig-zeg vonalból alakul, a vonalas rajzot sáv szegélyzi, melynek felső és alsó széle a vonalas minta külső idomát követi. 2. Sodronykarika, egyik vége körtekercscsel ; a bal fül táján lelték.

32. sír. Gyermek csontváza. Vastagfalú gyűrű, sárga fémből, vasrozsdafoltokkal, balkezének gyűrűs ujján lelték.

33. sír. Női csontváz. 1—2. Halántékgyűrű sárga fémből, a fülek táján lelték. 3. Gyűrű szalagos pántból, kihajló körded végekkel, a kihajlás tövén három gömböcscsel, a jobb kéz gyűrűs ujján lelték. 4. Vastagfalú gyűrű sárga fémből, kötéltag díszíti külsejét, a bal kézen lelték. 5. Vastagfalú gyűrű sárga fémből, a 3. sz. gyűrű mellett volt.

34. sír. Bolygatott lovas sír. A láb fejénél lófej feküdt, szájában összehajlított zablával; ló lábszáraiból nagyobb összetört darabok kerültek elé.

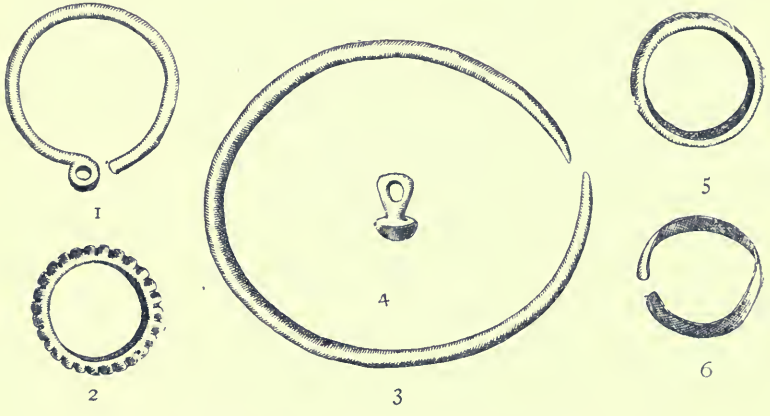

38., 39. és 40. sír. Gombos (Bogojeva) Bács m. $^2/_3$ n.

35. sír. Férfi csontváza. Jobb keze táján vaskés feküdt.

36. sír. Asszony csontváza melléklet nélkül.

37. sír. Gyermek csontváza melléklet nélkül.

38. sír. Női csontváz. 1. ábra. Sodronygyűrű, egyik vége tompa, másik vége gyűrűsen visszahajló. Két példány volt a fülek táján.

39. sír. Női csontváz. Fülei táján olyan gyűrűt leltek mint az imént bemutatott.

2. ábra. Gyűrű, rossz ezüstből, harántosan hornyolt fölülettel.

3. ábra. Karperecz kerek sodronyból, nyilt hegyes végekkel; a két kéz közelében találták.

4. ábra. Füles gomb sárga fémből ; a jobb válla táján találták.

5. ábra. Ujjgyűrű, belül egyenes, kívül kihajló fallal anyaga rossz ezüst, bal keze táján találták.

40. sir. Gyermeksír. 6. ábra. Keskeny, lapos pántú ujjas gyűrű nyilt végekkel, sárga fémből, találták jobb kezén.

Kloštar (Horvátország, Bjelovar-Križevci megye, Gjurgjevacz kerületben). Mintegy két kilométernyire a helységtől az 1885., 1886. és 1890. években sírmezőt ástak föl, melynek se terjedelme, se sírjainak a száma nem tudódik. Érmeket nem találtak a sírokban. A sírokból összegyüjtött mellékletek összekeverődtek és nem lehet megállapítani, mit és hogyan találtak az egyes sírokban. Csak egy gazdagabb sír tartalmát jegyezték föl. Volt benne nyakperecz, gyöngyfüzér, melyben állítólag kettős tagú csüngők, csörtetők, két pár fülönfüggő és két gyűrű is csüngött. Egy más sírban bronz keresztkét és két fülönfüggőt találtak. Dr. Brunšmid véleménye szerint a kloštari temető valamivel régibb mint a bjelobrdói, talán a X. század második feléből vagy a XI. század elejéről való.

59. tábla. I. 1—7. Halántékgyűrűk. Ilyen volt egészben 105 darab, legtöbbje sárga fémből, mintegy $^2/_5$ része ezüstből való.

8. Fülönfüggő, egyik vége gömböcsös befejezéssel, másik végét valószínűleg kiforgatták eredeti idomából.

II. Gyűrűk. Egészben 15 ezüstből, 15 sárga fémből való példány ismeretes.

1—3. Tömör zárt gyűrűk, belül laposak, kívül gerinczesek ; ilyen volt 14 darab.

4. Tömör zárt gyűrű, négyélű átmetszetű, ezüstből.

5—10. Tömör zárt gyűrűk, kidülő gerinczczel és rajta czikkelyes díszítéssel ; ilyen volt 7 darab.

11. Zárt gyűrű, külső kötéldíszszel.

12. Pántos nyilt gyűrű, egymás fölé hajló végekkel, külsejét hosszában futó egyenesek és közben pontozott ferdék ékítik ; anyaga sárga fém.

13. Nyilt végű gyűrű, végei tompák, külseje sima, belső fölületét ferdén álló bemetszések ékítik ; anyaga sárga fém.

14. Ezüstgyűrű, keskenyülő végekkel, melyek tompák és közelállók.

15. Pántos gyűrű hosszában futó négy gerinczczel és közben három hornyolattal ; volt feje, mely hiányzik ; egy hasonló gyűrű töredékét lelték és egy pántos gyűrűt díszítés nélkül.

60. tábla. 1. Nyaklánez, melyet kloštari sírban lelt tárgyakból megszerkesztettek és melyről dr. Brunšmid is azt tartja, hogy nem így volt a sírban. Javarészben üveggyöngyökből áll. Legtöbbje világossárga, sárgászöld vagy zöld, egyik gyöngy hengerded idomú kékes, más hasonló idomú gyöngy világosrózsaszínű, van kettős kúpú zöld gyöngy is.

Van a nyaklánez közepén és két végén kéttagú csüngő, melynek felső tagja korong, alsó tagja szívidomú. A középső csüngő szívidomú tagjáról dr. Brunšmid megjegyzi, hogy díszítése bagolyfejre emlékeztet. Kloštarban egészben hét korongos és nyolcz szívidomú tagot találtak.

A nyaklánczon még két csörtető csüng sárga fémből.

2. Fülönfüggő, a karika alsó részén félholdidomú áttört lemezke megy át, melynek két oldalsó szarva fölfelé áll és közepén van egy harmadik csücskös nyujtvány, mely az áttörésen végig és az alsó hajláson túl is csöppformában folytatódik ; anyaga sárga fém. Egy pár volt belőle.

3. Fülönfüggő, a karika alján szabálytalan félholdidomú lemez ; anyaga sárga fém. Kettő volt.

4. Keresztke, latin idomú, fölül gyűrűs füllel, karjai szélesbülnek végük felé, a négy kar tövét körhajlás köti össze, fölületén Krisztus alakja domborodik ki ; anyaga sárga fém.

5. Ezüstgyűrű, lemezes pántú, négyszögű fejjel, melyben zöld üvegpaszta volt ; gyöngyözött keret szegélyzi.

6. és 7. Ezüstgyűrűk zárt sodronyból.

61. tábla. I. Nyakperecz négyszeres drótfonadékból, sárga fémből, melybe két vékony rézsodronyszál van beléfonva ; hasonló nyakperecz kettő volt a kloštari temetőben.

II. 1—6. Fülönfüggők, melyek öntött technikában kép-

viselik a középkori börtüs fülönfüggők többféle változatát ; leggazdagabban tagozott az 1. sz., legegyszerűbb a 6. sz.

7. Fülönfüggő négyélű huzalból, egyik vége tompa, másik vége csonka.

8. Fülönfüggő négyélű huzalból, a huzal egyik vége tompán végződik, a másikhoz hat sodronyból és gömböcsökből alakított, áttört művű tojásdad idom csatlakozik.

62. tábla. 1. *a., b.* Kettős tagú csüngő. A felső kerek tagon körszelvényű dudor, melyet gyöngyözött keret szegélyez. Az alsó szívidomú tagon a szélesebb részen két gömbszelvényű dudor, gyöngyözött keretben, alsó vége körded hajlású ; három ilyen csüngőt leltek.

A találó Fleischer tanár Bjelovártt galambfőkhöz hasonlítja ezeket a csüngőket, a mit dr. Brunšmid is elfogad.

2—6. Füles gombok sárga fémből öntve, belül üresek ; a gömb tojásdad vagy gömbös, a fül tövén kis kördudor és némelykor a gömb fölületén is kördudor emelkedik.

II. Hossznégyszögű lemezke préselt vagy trébelt díszítményekkel. A díszítmények gyöngyözött és vonalas keretben állanak és léczkeretű vagy gyöngykeretű, mandolaidomú vagy körszelvényű dudorokból alakulnak. A lemez alsó széléből három háromszögű lemez csüng alá, egyik lemez alsó szélesebb oldalából ismét két kisebb hasonló lemez csüng, a másik két lemezen egy-egy ily kisebb függ ; a lemezkéket sodronykarikák fűzik egymáshoz.

Kovaszincz (Arad m.). A Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1901-ben két karpereczet és két gyűrűt szerzett, mindannyi sárga fémből való ; a két karperecz háromhárom sodronyból van fonva ; egyik gyűrű sodronyból való, a másik lemez, körülfutó dudorral.

Jobbágyi (Nógrád m.). Szőlőültetés alkalmával 1904-ben sírokra akadtak, melyekben nagyon egyszerű ékszereket leltek. A tulajdonos azokból megmentett egy sodronyos karpereczet két darabban sárga fémből, nyilt, hegyes végekkel, három kisebb sodronykarikát közeljáró nyilt végekkel ugyancsak sárga fémből, melyek fülbevalók lehettek és hat ujjgyűrűt, melyből négy pléhes és kettő másfajta.

1. Karperecz sima sodronyból, keskenyülő végekkel.

2. Gyűrű sárga fémből, közeljáró végekkel, belül sima, kívül közepett keskeny lécztag vonul körül, két dudoros széle fogsorral díszített.

3. Gyűrű sárga fémből, közeljáró végekkel, belül sima, kivül közepett dudor fut körül, léczkeretű szélein pontsor.

4. Gyűrű négyélű vékony sodronyból, anyaga sárga fém, végei egymás fölé hajlók.

Karász (Szabolcs m.). Itt temető került elé. Az ott lelt Szent István, Péter és Szent László-féle pénzek a XI. szá-

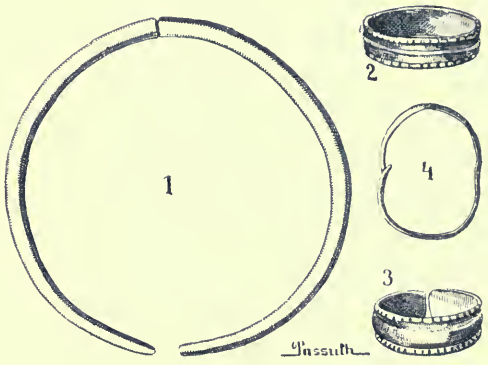

Jobbágyi $^{2}/_{3}$ n.

zadra teszik a temető korát. Egy kis mellkereszt bronzból Krisztus domborműves alakjával rajta és egy halántékgyűrű került onnan a múzeumba. A temető öt bolygatlan sírját ásatta föl 1892-ben dr. Jósa András. Találtak benne négyélű nyilt végű bronzkarpereczet, a milyen a temető más helyéről még kettő került elé, más sírban voltak sodrott fölületű állatfejes zárt karpereczek és voltak a sírban halántékgyűrűk. V. ö. Arch. Ért. 1892. XII. 171. és 274. ll.

Külső-Puszta-Kovácsi (Bihar m.). Cséplő Péter és Középesi Gyula az Arch. Ért. 1899. évi 360—366. lapjain adnak hírt az ásatásról, melyet e sírmező területén 1899-ben rendeztek. Ugyanott már 1897-ben is ásatott Cséplő Péter és az Arch. Ért. 1897-iki kötetének 440. s k. lapjain adott róla hírt. V. ö. Alterth. II. 626—628. A második ásatáskor meg-

állapították, hogy őskori és rómaikori (?) cserepek szerte feküdtek a földben, a képes tábla az őskori tárgyakból hármat közöl (21—23), a többi tárgyat hét csontvázas sírban találták.

63. tábla. 1. Nyilt végű karperecz sárga fémből az I. sírból.

2. Hasonló karperecz a II. sírból.

3. Négyélű karperecz sárga fémből a III. sírból.

4. és 5. Négyélű nyilt végű ujjgyűrűk a II. sírból.

6. Nyilt végű hengerded ujjgyűrű sárga fémből a III. sírból; hasonlót leltek a VII. sírban.

7. Halántékgyűrű sárga fémből az I. sírból.

8. Hornyolt fölületű zárt ujjgyűrű sárga fémből a II. sírból.

9. Sodronyfonadékú nyilt ujjgyűrű rossz ezüstből, találták a VII. sírban.

10. *a., b.* Hornyolt karimájú pityke, lelőhelye ismeretlen.

11. Halántékgyűrű sárga fémből, valószínűleg az V. sírban lelték.

12. Nyakgyűrű négy összetekert sodronyból, sárga fémből, II. sír.

13—14. és 18—19., valamint 20. valószínűleg a VII. sírben lelt gyöngyök.

15—17. Korálgyöngyök (?), alighanem a II. sírból.

Kun-Szent-Márton. Több sír szétdúlása alkalmából előkerült öt darab halántékgyűrű és más sodronykarika került innen a szentesi múzeumba, melyekről említést tesz Csallány Gábor Arch. Ért. 1905. 43. l.

Letenye (Zala m.). 1879-ben kapott a Nemzeti Múzeum halántékgyűrűket, melyeket az Arch. Ért. 1881. XIV. k. 347—348 ll. közzé tettem; említi —a—a. Arch. Ért. 1883 161.

Lipta-Gerge (Nógrád m.). Dr. báró Nyáry Albert 1905-ben fölásatott egy temetőt és ásatásáról részletes hírt közölt az Arch. Ért. 1906. 276—278. lapjain. A falu közelében lassan emelkedő domboldal Sirmány nevű részén már korábban találtak régiségeket. Az ásatás tizenegy sír föltakarását eredményezte. Az első sírban a jobb kéz mellett nyitott végű sodronygyűrű feküdt ezüstből. A másodikban nem volt mel-

léklet. A harmadikban a koponyán halántékgyűrű és vastagabb sodronyú nyitott végű karika ; mindkét kézen vékony lapos karperecz feküdt sárga fémből csúcsos végekkel és lapos karika egymásra hajló végekkel, egyikén hornyolat vonul végig.

64. tábla. 1. ábra (negyedik sír). Három ezüstsodronyból font ujjgyűrű nyilt hegyes végekkel. Bal karja felső része táján két denárt találtak I. Endre korából (1046—1061. Corpus Nummorum Hungariae 11. sz.). Az ötödik és hatodik sírban nem volt melléklet.

2. ábra (nyolczadik sír). Zárt karperecz sárga fémből, egyik oldalán egymással szembe tekintő állati fő domborodik ki, többi fölülete harántosan álló hornyolatokkal díszes, találták a jobb kéz táján.

3. ábra (u. o.). Zárt gyűrű, belül lapos, kívül kihajló fallal, egy darabon sima, azontúl két sorban álló rovátkákkal.

Koponyája táján Szent István-féle denárt leltek. (Corp. N. H. 1. sz.) A csontváz alatt korhadt deszka nyoma.

4. ábra (kilenczedik sír). (1.) Sima sodronyú karperecz nyilt végekkel, közelzáró végein egymás felé fordult griffejek, azokon túl a gyűrű falán egy-egy körddudor ; a jobb kéz mellett feküdt (2.) lemezes ujjgyűrű közepén végigvonuló dudorral, mellette keskeny csipkézett szélű sávok. (3.) Hasonló ujjgyűrű, de a középső dudor helyett hornyolat és mellette két vékony lécz vonul, a léczek mellett hornyolatok sorakoznak. Azonkívül a has táján vékony sodronyú nyitott végű karpereczet találtak.

5. ábra (tizedik sír). Nyílcsúcs vasból, hegye letört, tüskéje és pengéje lapos, a penge töve derékszögökben ugrik ki a tüske oldalából, nyujtott rhomboid idomú, az idom alsó hosszabb szélei kevéssé behajlók, felső rövidebb szélei egyenesek.

A csontváz észak felé tekintett, fölötte deszkalap feküdt, a koponya alatt elpusztult ezüstpénz nyoma maradt.

6. ábra (tizenegyedik sír). Ujjgyűrű lapított fallal, közeljáró keskeny végekkel, sárga fémből ; szájában Szent István-féle denár feküdt.

Mezőberényen a gátőrháznál 1900-ban Csallány Gábor egy rövid tartamú ásatást vezetett, melyről az Arch. Ért. 1905. 40. lapján ad hírt. Hun-avar sírok közelében három Árpádkori sírra akadtak. Egyikben volt halántékgyűrű sárga fémből és volt 114 darab gyöngy, kettős, hármas és négyes, színezett és berakott, a csontváz nyaka táján ; más két sírban két-két halántékgyűrű akadt a csontváz mellett. Később ugyane helyen jelentékenyebb leletekhez jutottak kubikus földmunkások, kik a szakaszmérnöknek küldték Volt köztük két csüngő és egy szent László-féle denár.

Mindszentről (Csongrád m.) kapott a Nemzeti Múzeum 1863-ban sodrott nyakgyűrűt, két állatfejes karpereczet és kisebb karikákat. Említi —a—a Arch. Ért. 1883. 161.

Ugyancsak *Mindszent* közelében a baksi pusztán 1886-ban három csontvázat leltek. Egyik csontváz ujján nyilt sárgarézgyűrű volt, ez elveszett, nyakán ugyancsak sárgarézből való sodrott karikát leltek. Kerülete 47 cm. hosszú, átmérője 15 cm. Három bronzhuzal sodrásából áll, mely közé finomabb bronzszál volt fektetve. Reizner János ismertette. (Arch. Ért. 1891. XI. 358.)

Nagy-Kapornak (Zala m.). Darnay Kálmán az Arch. Ért. 1907. 191. lapján ismertet a jezsuiták szérüskertjében veremásáskor előkerült csontvázakat, melyeknek egyikén három ékszert leltek. (V. ö. még Arch. Ért. 1907. 91. l.)

64. tábla. B. 1. Négy sodronyból font nyakperecz horokkal és kampóval, anyaga sárga fém.

2. és 3. Pántos lemezű karpereczek sárga fémből, nyilt végekkel, végei szélesbülnek és körded kihajlásúak ; külsejükön ponczdíszek ; központi kettős, illetőleg hármas léczkörök ; az egyik példány csonkán maradt meg.

Novi Banovczi.

Novi Banovczi, Zimony mellett a Dunánál. Dr. Brunšmid József a Vjestnik 1903. évf. 82. lapján leír egy sajátszerű ékszert aranyból, melyet Novi Banovcziban találtak és közli ábráját, melyet szerző szívességéből itt ismételhetünk. A függő sodronya széles lemezű S formában végződik, e között és másik vége között három gömbidom ül, me-

lyek egymáshoz forrasztott gyűrűcskékből és sodronyszálakból alakíttattak ; a legalsó gömb aljáról gulyaformában egymáshoz forrasztott négy kis börtü csüng le.

Orosháza (Békés m.). Majláth Béla 1890-ben egy temetőnek mintegy 12 sírját ásta föl. Két sírban denárt talált, egyik László királytól, a másik II. Istvántól való, a miért azt kell hinnünk, hogy a temető kora az 1077—1131. évekre talál. A legtöbb csontváz nyaktövénél halántékgyűrű volt, volt nyilt végű ujjgyűrű, kerek csat és sodrott fölületű zárt ujjgyűrű. Majláth B. az Arch. Ért. 1890. X. k. 417—423. lapjain értekezik ásatásáról.

Pécsett a budai vámház közelében 1870-ben lelt régiségekből a Nemzeti Múzeum régiségtárába került egy sodrott karperecz és több egyéb ékszer. Említette —a—a Arch. Ért. 1883. 162.

Pilini 2 sír.

Pilin (Nógrád m.). Dr. báró Nyáry Albert 1901-ben fölásott a pilini Sirmányhegy déli oldalán 78 sírt. Ásatásáról részletesen adott számot az Arch. Ért. 1902-ik évfolyamának 210—241. lapjain. V. ö. Alterth. II. k. 871—880. Az éremmellékletek tanúsága szerint a temető a XI. században keletkezett. Az érdekesebb sírmellékletekről az Arch. Ért.-ből ismételt ábrák és táblák adnak megfelelő fogalmat.

(Az első sír gyermeké volt, gyűrű sárga fémből, lapos falú, nyilt végekkel, ábra nincs.)

2. sir. Női csontváz. (Ábra.) 1. Halántékgyűrű ezüstből.

2. Ezüstszálakból font ujjgyűrű, nyilt végekkel, a jobb kézen találták.

3. Laposfalú gyűrű sárga fémből, nyilt végekkel ; a bal kéz gyűrűs ujján találták.

4. és 5. Amethist-gyöngy ; hat példányt találtak a nyak táján ; közben feküdt hasonló gyöngy kék üvegből.

6. és 7. Halántékgyűrűk csonka darabjai, a nyak táján lelték.

(A harmadik sírban férfi csontvázát lelték, mellette két XI. századi Árpád-kori pénzdarabot. — A negyedik sírban ugyancsak férfi csontváz feküdt és mellette egy hasonló érem.)

65. tábla. 5. sír. Női csontváz. 1. Karperecz sávos lemezből, nyilt végei hengerded behajlással, külső oldalát kettős pontozott zig-zeg idomok ékítik ; három darabra tört ; anyaga rossz ezüst. A rajta tapadó vászonrostokról báró Nyáry azt tartja, hogy szemfödő kendőből valók.

2. Csüngő, félholdidomú, lefelé hajló szarvakkal, a fölület közepén háromszögbe rakott három gömbös, a szarvakat egy-egy gömbös ékíti, közben párhuzamosan rakott zig-zeg dísz emelkedik ki ; a félhold felső hajlásán hosszában hengerded fül, melyet alul a sík felé csipkés szegély ékít. Anyaga rossz ezüst.

3. Gyűrű pántos lemezből, nyilt végekkel.

4. Gyűrű sodronyból, egymás fölé hajló hegyes végekkel ; a jobb kézen lelték.

5. Kéttagú csüngő felső gömbszelvényű tagja dudoros kerettel, alsó hajlásán füllel ; alján két fül nyoma.

6. Vékony szálú gyűrű, közelérő végekkel.

7—9. Halántékgyűrűk. Volt 12 darab ezüstből, 2 darab sárga fémből, találták beágyazva mohacsomóban a koponya alatt ; a mohacsomót báró Nyáry fejpárnának véli.

(A hatodik sírban fekvő női csontváz mellett találtak 11 darab halántékgyűrűt ezüstből és sárga fémből, gyűrűt sárga fémből, a jobb kézen karikát sárga fémből és hasonlót rossz ezüstből. — A hetedik sírban gyermekcsontváz mellett erős karikagyűrű feküdt. — A nyolczadik és kilenczedik sír nélkülözte a mellékleteket. — A tizedik sírban férfi csontváz volt, álla alatt érem feküdt, bal kezén gyűrű és más két gyűrű sárga fémből. — A tizenegyedik és tizenkettedik sírban melléklet nem volt. — A tizenharmadik sírban fiatal férfi csontváza mellett a jobb kéz mellett keskeny lapos gyűrű és vékony karikagyűrű feküdt. — A tizennegyedik sír bolygatott volt. — A tizenötödik gyermeksírban a nyak táján

hat lapúra csiszolt hasábforma amethist-gyöngyöt találtak. — A tizenhatodik gyermekcsontváz mellett kis gyűrűt és halántékgyűrűt leltek.)

17. sír. Koponyát leltek. Mellette 1. Nyakgyűrű négy sodronyból fonva, hurokkal és kampóval rossz ezüstből. 2. Kis karikás gyűrű, nyilt végekkel ezüstből. 3. Ujjgyűrű, belső oldala lapos, külseje kihajló. Volt még a sírban négy darab cyprea-kagyló és sok apró sárga gyöngy üvègpasztából.

(A 18. férfisírban a tarkó táján Árpád-kori XI. századi érem feküdt. — A 19. sz. gyermeksírban egy kis kerek vaslemezkét leltek. — A 20. sz. női sírban gerezdes gyűrűt sárga fémből, gyűrűt ezüstből és egyet sárga fémből, mindkettőt a fülek táján lelték. — A 21. és 22. sír széthányt állapotban volt. — Hasonlókép a 23. sír, de itt vastag gyűrűt sárga fémből leltek, nyilt hegyes végekkel. — A 24. sír is széthányt állapotot mutatott. — A 25. sír mellékletet nélkülözött. — A 26. sírban férfi csontvázát lelték, mellette kihajló, belül homorú falú gyűrűt leltek, keskenyülő végűt, anyaga ezüst, továbbá egy gyűrűt sárga fémből s egy ezüst karikát ferdén futó vonalas mélyedésekkel külsején, melyek sodrást utánoznak. — A 27—32. sírokban nem volt melléklet. — A 33. férfi csontváz mellett széttört gyűrű volt sárga fémből. — A 34. férfi csontváz mellett ezüstgyűrűt találtak, körülfutó gerinczczel fala külsején. — A 35. és 36. csontváz nélkülözött minden mellékletet.)

66. tábla. 37. sír. Férfi csontváz mellett találtak két gyűrűt, az 1. sz. fala belül lapos, kívül szélét hosszában keskenyebb keret szegélyzi, közepett végigvonuló dudor.

2. sz. Belső lapja egyenes, külseje dudoros. Volt még azonkívül Árpád-kori érem a sírban.

(A 38. férfi sírban egy ezüstérmet a XI. századból leltek. — A 39. sz. női sírban nyolcz halántékgyűrűt leltek anyaguk sárga fém. — A 40. sz. férfi csontváz mellett három XI. századi magyar denárt leltek. — A 41. sz. sírban hasonló érmet találtak.)

42. sír. Női sírban volt 1. négyélű karperecz, nyilt végekkel, sárga fémből.

2. Vékony sodronyú gyűrű fele töredéke.

3. Fülönfüggő alsó fele, a négyélű körszelvényű hajláson két végét gömböcsök szegélyzik, legerősebb hajlásán gömböcsökben végződő gömbidom nyúlik lefelé és fölfelé hasonló, de rövidebb idom emelkedik. Anyaga sárga fém, találták a jobbik fül táján.

(A 43. sír melléklet nélkül volt. — A 44. sírban mindegyik fül táján leltek egy-egy sodronygyűrűt sárga fémből.)

45. sír. Férfi sír. Mellékletek: 1. Vas nyilhegy, köpüs, bajszos szárnyakkal, egyik szárnya csonka, nyele ferdén sodrott.

2. sz. Gyűrű pántos fallal, kerekdeden kihajló lapos fejjel, melyet geometriai idom díszít, négyágú csillag az ágak közt három-három ponttal; anyaga sárga fém.

(A 46. sírban két sodronygyűrűt találtak a fülek táján. — A 47. sírban volt karperecz két összefont sodronyból, anyaga sárga fém és ezüst gyűrű.)

48. sír. A női csontváz mellett volt 1. nyakgyűrű, három sodronyból font, anyaga sárga fém, rajta 2. pántos gyűrű. 3. Gyűrű hosszában pontozott szegélyekkel, közepett végig vonuló dudorral. Mindkét gyűrű sárga fémből készült.

67. tábla. 49. sír. Férfi csontváz mellett zárt ezüst gyűrűt leltek, fölületét harántosan futó vonalak tagozzák.

(Az 50. női sírban találtak pántos karpereczet, pálczás testű karpereczet külső szélén vászonnyomokkal.)

51. sír. Gyermekcsontváz mellett egy szem kék üveggyöngy feküdt.

(Az 52. sírban melléklet nem volt. — Az 53. sírban fekvő férfi csontváz térde mellett sárga fémű karika feküdt és egy vastagfalú gyűrű sárga fémből.)

54. sír. Női csontváz mellett volt 1., 2. Fülönfüggő sárga fémből, alsó hajlásán négyélű és a négyélű dudor végén gyöngyözöttek, gömböcsös alsó peczeggel és fölfelé álló gömböcscsel. 3. Ujjgyűrű rossz ezüstből, belső lapja sima, külsején körülfutó dudor és a két széle keretes. 4. Két karperecz, zárt, ferdén rovátkos, két egymás felé fordult állatfővel; anyaguk sárga fém.

(Az 55. férfi sírban melléklet nem volt.)

56. sír. Női sír. 1. Sima sodronyú karperecz, hegyes végekkel, sárga fémből.

2. Pántos karperecz hengerdeden behajlott végekkel, külső lapját vonalas levéldíszek ékítik, anyaga rossz ezüst, külsején hozzátapadt szövet nyoma.

3. Fülönfüggő, alsó hajlása négyélű dudorral, a dudor végén gyöngykerettel, gömböcsös peczeg áll a hajláson fölfelé és gömböcsös tagozású peczeg lefelé.

4. és 5. Fülönfüggő. Hasonlít az előbbihez, csakhogy a gömböcsös tagozás elsimul és fölületét pontozott díszszel ékítették.

6. Fülönfüggő, olyan mint a 4. ábrabeli.

7—10. Halántékgyűrűk, volt 7 darab ; anyaguk ezüst.

11—13. Sodronyos gyűrűk.

14. Pántos gyűrű, összegörbített állapotban.

15. Cyprea-kagyló és üveggyöngyök ; ez utóbbiak közt vannak duplák és hármas tagúak ; színük aranyos, ezüstös és fémszínű.

Találtak azonkívül XI. századi magyar denárt.

68. tábla. 57. sír. A gyermekcsontváz mellett volt 1., 2. Csörgő, fölül füllel, alul keresztidomú réssel, sárga fémből és volt Szent István-féle denár.

58. sír. Női csontváz mellett voltak : 1. Karperecz két összefont sodronyszálból, nyilt végekkel.

2. Pántos karperecz, a pánt végei felé keskenyül és a végek hengerdeden kihajolnak. Külső lapját beponczolt pontokból alakított párhuzamos zig-zegvonalak és hajlított vonalakból alakított mustra díszíti. Anyaga ezüst.

3. Csonka körlemez, rajta kidomborított rozettával, a hurkos keretű levelek középső dudoros kör körül sorakoztak ; átvert apró lyukak szolgáltak az alapra való megerősítésre ; négy darab volt a mellkas táján.

4. Füles gomb ; a jobb váll táján volt ; anyaga ezüst.

5. Lemez csonka darabja, mely valószínűleg korongidomú volt ; megmaradt a domború díszítésből a középső gömbszelvényű dudor körülötte gyöngyözött és dudoros keret, azontúl ismét nagyobb gyöngykeret és a korong szélén dudorszegély volt.

59. *sir.* Gyermek csontváza mellett volt 1. Pántos gyűrű egymás fölé érő tompa végekkel, fölületét ferdén vont vonalak ékítik.

2. Füles gomb, anyaga ezüst, a válla táján találták.

(A 60. sirban gyermek csontváz mellett körlemezkét találtak, anyaga sárga fém.)

68. tábla. 61. sir. A. Férfi csontváz lovastul. Mellékletek: 1. Kengyelvas, idoma megközelíti a háromszögöt, szárai négyélűek, füle tojásdad idomú, lapos.

2. Kengyelvas. Idoma megközelíti az előbbi kengyelét, de füle szögletes. A ló feje, 3 csigolyája és négy lába is megvolt. A ló feje felül feküdt. A szájában volt még a zabla.

69. tábla. 61. sir. B. 1. Ú. n. csikózabla.

2. Csiholó vas, a lemez háromszög idomú, karjai gömbösen végződnek és összeérnek; a csontváz mellett a jobboldalon feküdt.

3. Vascsat, négyszögű, a hevederszíjról.

4. Vaskarika a lószerszámról.

5. és 6. Rövidebb és hosszabb pálczás pánt kihajló füllel a szíj aláhúzására, alul két, illetőleg három aklával.

7. és 8. Két lemez puha anyagból, tojásdad idomúak, harántosan kihajlók; egymással érintkező helyzetben voltak a csontváz czombjai között.

9. Vasnyíl, rhomboid idomú középső gerinczczel, nyélbe való tüskével.

10. Hasonló nyílcsúcs, de hegyfelőli élei hajlottak és hosszabbak mint az alsó tompa és behajló szélei.

11. Vaskés egyenes háttal.

12. Késpenge (?) vasból.

13. és 14. Pálczás vaspántok, végükön átjáró szöggel, talán a tegezről.

15. Nyílcsúcs vasból, bajszos hosszú tüskével. Mind a három nyílcsúcs egy csomóban feküdt a jobb láb fejénél.

16—19. Lemezes és pálczás pánttöredék, átjáró szöggel, talán ugyancsak a tegez vasalásából. — A 18. számú véső idomú szerszám, talán a nyilak élesítésére használták (?); azok közelében lelték. — 17. Obsidian, tűzkőnek szolgált, a csiholó vas közelében lelték.

Találtak még a fej alsó részén hét halántékgyűrűt ezüstből.

Számozatlan ábra : Lemez kidomborodó keresztidommal, a kihajló ágak szélei négykarélyúak.

(A 62. sírban nem volt melléklet.)

70. tábla. 63. sir. Férfi csontváz mellett találtak négyszögű vascsatot.

64. sir. Női csontváz. 1. Pántos karpereczek vaslemezből, széjjelhajló végekkel.

2. Csonka sodronykarika, egyik végén gyűrűszerű hurok lehetett, a másikon talán kampó ; anyaga ezüst.

3. Vaskés csonka pengéje.

4. Kovaszilánk.

5. Fülönfüggő sodronyból, alul csonka. (6. szám hiányzik.)

7. Vékony ezüst tű, rajta farostok és szövet nyomai maradtak. Találtak a sírban három cyprea-kagylót és egy aranyozott négyszögű ezüstpitykét.

65. sir. Gyermekcsontváz mellett találtak négykarélyú gyöngyöt sárga üvegből.

(A 66. sírban nem volt melléklet. — A 67. Férficsontváz szájában árpádházi érmet a XI. századból, ujjcsontjain zöld rozsdafoltok. — A 68. férficsontváz mellett nem volt melléklet.)

69. sir. Női csontváz. 1. és 2. Halántékgyűrűk.

3. Gyöngyök, kettős és hármas példányok, legtöbb üveg, 3 ezüstből ; a nyak táján találták.

(A 70. sírban nem volt melléklet.)

71. sir. Férfi csontváz válla táján nyílcsúcs feküdt. Pengéje rhombikus lehetett, középső gerincz nélkül. Tüskéjén még rajta van a nyél vége és rajta az ötsoros háncskötés.

72. sir. Női csontváz mellett : 1—3. Halántékgyűrű. 4. Sodronygyűrű. Volt azonkívül nyakgyűrű három összefont sodronyszálból burokkal, rajta csüngött egy darab gyűrű rossz ezüstből, a gyűrűn sodrást utánzó vonaldísz ; finom fonal nyomaival rajta ; továbbá két cyprea-kagyló, egy kék és egy fekete üvegyszem.

73. sir. Leány csontváza mellett volt : 1. Pántos karperecz hengerdeden behajlított végekkel, a hajlás közepén

a pánt két darabja, aklával van egymásra erősítve ; reátapadt vászonnyomokkal.

2. Ujjgyűrű belső lapja, egyenes, külsején végighuzódó dudor és mellette két szélkeret ; anyaga ezüst.

3. Csonka ékszer. Talán félhold idomú csüngőből maradt meg a két csonka ólomlemezke. Volt még 8 halántékgyűrű, két kis összehajlított ezüsthuzal és a nyak táján apró kék üveggyöngyök.

71. tábla. 74. sír. Női csontváz mellett : 1. és 2. Nyilt végű sodronykarikák, a karika fele hajlásán tekercsesen hajlított finom sodronyszálakból alakított fodrok öt sora veszi körül a karika szárát és a sodrott díszek végét kétoldalt vékony sodronyú hengertekercs szegélyzi.

75. sír. Női csontváz. 1. Karperecz három összefont sodronyból ; anyaga ezüst.

2. Gyűrű vastag sodronyból, nyilt végekkel ; anyaga ezüst.

3. és 4. Füles gomb ; a váll táján találták.

5. Korongos lemez ezüstből, közepett gömbszelvényű dudorral, körülötte hét egymással kapcsolatos gyűrűből alakuló keret, minden gyűrűben gömbszelvényű dudor, kétkét gyűrűs idom mellett a külső beugró szögben kis gömböcsdísz. A korong széle karimásan lehajló ; alján erősítésre szolgáló aklák.

6. és 7. Korongos lemez ezüstből. Közepett gömbszelvényű dudor, körülötte gyöngyözött keret, léczkeret és szélén nagyobb gyöngykeret.

8. Korongos lemez ezüstből. Közepett körded léczkeret, körülötte nagyobb gyöngykeret. 7—8 fajta korongos lemez volt 23 darab, a mélyedések meg voltak aranyozva. A korongokon három áttört apró lyuk a fölvarrásra szolgáló fonal számára.

9. Ujjra való gyűrű, belső lapja sima, külső fölülete kissé kihajló, fején egymás mellett három négyszögidom domborodik ki, legerősebben a középső négyszög, mindegyik négyszög mezőben központos körmélyedés, a két oldalsó négyszög pontozott szegélylyel két hosszabb széle mellett ; anyaga rossz ezüst. A jobb kéz táján találták.

10. Ujjra való gyűrű, belső lapja sima, külső kevéssé kihajló, fölületén közepett vékony léczes gerincz vonul körül ; anyaga sárga fém, a jobb kéz táján találták.

(A 76. gyermekcsontváz közelében gyöngy üvegpasztából. — A 77. női csontváz mellett feküdt egy vaskarika a derék táján és két halántékgyűrű.)

78. sir. Gyermekcsontváz. 1. Üveggyöngyök, barnás színű, nagyobb példány, vonalakkal és betétekkel díszítve, egy sárgásfehér példány négy szürkés pasztabetéttel, egy szürkés gyöngy négy vörös betéttel, több kis sárga gyöngy, egy kis darabka ólom.

2. Pityke sárga fémből, csonka (?), közepett talán kidomborodott és eredeti állapotában talán négy gömbszelvényű domborodás szegélyezte, alján szögecsek.

Pilin (Nógrád m.). II. Dr. báró Nyáry Albert 1902-ben a Sirmányhegy déli oldalán ásatott föl mintegy 82 sírból álló temetőt. Ásatásáról az Arch. Ért. 1904. évfolyam 50—70. lapjain adott részletes hírt. V. ö. Alterth. II. 881—887. A sírok átlag másfél méternyire egymástól rendes sorokban találtattak, a hol nagyobb köz mutatkozott, ott a szántóvas pusztíthatta el a sírokat. Igy a két sirmányhegyi sírmezőben több mint másfél száz sír lehetett. A megállapított sírok közül is szenvedett egynémelyik a szántóvastól, mert csak 40—50 cm.-nyi mélységben feküdtek a csontvázak. Legmélyebb volt a 39. sz. sír, 95 czm.-nyire feküdt a föld alatt. A déli temető szegényebb volt sírmellékletekben. Az állati maradványok közt voltak kérődzők csontjai, hét sertésfog, szarvasagancsok és csontok, valamint csibecsontok. Egyes sírokban találtak tojáshéjt és édesvízi kagylót. Az érmek szent Istvántól II. Lászlóig (1071—1095) terjednek ; ezúttal későbbi érem sűrűbben akadt mint az északi temetőben, a miért ez a sírmező későbbi lehet mint az előbbi. Érmet csak férfisírban találtak. A kutató 79 csontvázról a nemet és hozzávetőleg a kort is vélte megállapíthatni ; volt szerinte 14 férfi csontváz átlag 168 cm.-nyi hosszúsággal, volt 29 női csontváz, átlag 153 cm.-nyi és 26 gyermeksír.

(Az első sírban halántékgyűrű feküdt, agyaga ezüst. A második sírban volt ujjgyűrű sárga fémből.)

3. sír. (Ábra.) 1. Ujjgyűrű négyélű sodronyból, anyaga sárga fém.

2. Halántékgyűrű négyélű sodronyból.

(A negyedik sírban nem volt melléklet, az ötödikben az állkapocs alatt ezüstérmet találtak, a hatodik nélkülözött minden mellékletet. A hetedikben az állkapocs alatt érmet és a csontváz mellett két csonka halántékgyűrűt leltek. A nyolczadik és kilenczedik gyermeksírban mellékket nem volt. A tizedik szét volt bontva, a tizenegyedik is meg volt bolygatva, mégis volt benne érem és három sodronyból font nyakperecz, a tizenkettedik szét volt dúlva, a tizenharmadikban a bal karcsont táján egy csonka érmet és tojásdad sodronykarikát leltek, a tizennegyedikben a homlok táján érem, a csontváz két oldalán cserépdarabok voltak (lásd 76. tábla). A tizenötödik sírban gyermekcsontváz mellett kicsi halántékgyűrűt leltek.)

Pilin. 3. sír.

72. tábla. 16. sír. 1. Vaskarika négyélű, két tojásdad kihajlású végét szög tartja össze

2. Kétágú vasnyílhegy.

3—6. Nyílcsúcsok, deltoid idomúak, három változat, mely a penge hossza és szélessége által különbözik egymástól, gerincz nélkül ; a csontváz két oldalán feküdtek.

17. sír. 1. Három sodronyból font nyakperecz, végei mint hurok és kampó járnak egymásba ; anyaga sárga fém.

2. és 3. Karpereczek sima sodronyból, közelzáró végekkel, még rajta voltak a karcsontokon.

4. Ujjgyűrű, külsejét egymást ferdén metsző vonalak ékítik ; anyaga rossz ezüst ; a jobb kéz középső ujján volt.

5. Ujjgyűrű nyilt végekkel, belül lapos, kivül kihajló fölülettel ; a bal kéz táján volt.

73. tábla. 18. sír. 1. *a., b.* Zárt ujjgyűrű párhuzamosan álló harántos hornyolatokkal ; anyaga sárga fém.

2. Sima ujjgyűrű nyilt hegyekkel, sárga fémből. A gyűrűket a két mutatóujjon találták.

19. sír. 1. Lemezes gyűrű nyilt végekkel, külsejét köze-

pett sima sáv és tőle kétfelől vonalas mélyedések ékítik ; sárga fémből.

2. Ujjgyűrű, zárt, sárga fémből. Külsején gerincz fut körül, a gerincz két síkját párhuzamos vonalkák díszítik.

3. Karperecz négyélű sodronyból, nyilt végekkel, melyek keskenyülnek.

(A huszadik sírban csak vékony sodronygyűrűt leltek.)

21. sír. 1—3. Halántékgyűrű sárga fémből, volt a gyermeksírban négy nagyobb és egy kisebb

4—7. Üveggyöngyök, egészben öt darab feküdt a sírban.

(A huszonkettedik sír nélkülözte a mellékletet, a huszonharmadikban volt ezüst érem, egy ujjgyűrű, halántékgyűrű ezüstből és egy halántékgyűrű sárga fémből, a huszonnegyedik sírban az ujjakon volt két sodronygyűrű, a huszonötödikben nem volt melléklet.)

26. sír. A csontváz alatt korhadt faréteg terült el, mely a holt test alatti deszkából keletkezett.

1. *a.*, *b.* Csüngő ezüstből, félhold idomú. A fölület közepét háromszögben álló három dudor, a két csúcsot egy-egy dudor ékíti. A középső dudorok mellett kétoldalt két-két léczes, egymásba helyezett párhuzamos háromszög domborodik ki, ezeken túl a tereket három sorba rakott apró háromszögmélyedésekkel díszítették. A félhold kihajló szélén hosszú hengerded fül ül.

2. Ujjgyűrű sárga fémből, feje három központi körrel díszített négyszögmezőt mutat.

3. Zárt ujjgyűrű harántosan álló czikkelyekre osztott fölülettel, sárga fémből ; a jobb kéznél találták.

4. Pántos ujjgyűrű, nyilt végekkel, anyaga sárga fém ; a jobb kéznél lelték.

5—8. Halántékgyűrűk, a nagyobbakból három darabot, a kisebbekből kilencz darabot találtak ; anyaguk sárga fém.

9—10. Apró üveggyöngyök.

(A huszonhetedik sírban két halántékgyűrűt találtak, a huszonnyolczadik sírban ujjgyűrűt harántosan czikkelyezett fölülettel, a huszonkilenczedikben tűz nyomaira akadtak és a láb táján csibecsontokra, a harminczadik sír szét volt dúlva, a harminczegyedik sírban a jobb kéz táján czik-

kelyes fölületű gyűrűt találtak, a bal kéz mellett vékony lemezből való gyűrűt, anyaguk sárga fém; a harminczkettedik sírban minden kéz mellett ujjgyűrű és az állkapocs fölött tojásdad hajlású sodronygyűrű feküdt, a harminczharmadik sírban nem volt melléklet, a harmincznegyedikben négyélű sodronyból álló karperecz volt a jobb kéz mellett, a jobb kéz középső ujján nyilt ujjgyűrű volt sárga fémből, kördíszekkel, a bal kéz mellett feküdt egy kis sodronygyűrű ezüstből, harántos rovatokkal, a harminczötödik sírban melléklet nem volt.)

36. sir. A bal kéz középső ujján három gyűrűt leltek, egyik kerek sodronyból való, a másik kettő lapított fallal bír, mind a háromnak az anyaga sárga fém.

74. tábla. 7. sir. 1. Nyakperecz három összefont sodronyból, hurokkal és kampóval a végén, anyaga sárga fém.

2. Ujjgyűrű, falán körülfutó középső dudorral, mellette zig-zeg díszszel; anyaga sárga fém, találták a jobb kéz középső ujján.

3—4. Halántékgyűrű; a koponya mellett találták; anyaguk sárga fém.

5—6. Sodronygyűrű sárga fémből.

7. Rozettadísz, középső kerek áttöréssel, az áttörés körül csipkézett kerettel, külső kerületén kilencz karélyval, alja lapos; anyaga ezüst.

8—14. Üveggyöngyök, a nyak táján lelték.

(A harmincznyolczadik sírban az állkapocs alatt volt két érem, a törzs táján is akadtak érmek, a koponya mellett lófog feküdt és a sírban ezenkívül kovaszilánkokat és kagylókat találtak; a harminczkilenczedik sírban a jobb- és baloldalon érmeket találtak, mellette tégladarabot és kovaszilánkot, a jobb kézen volt egy rovátkolt ujjgyűrű.)

40. sir. 1. Ujjgyűrű ezüstből, nyilt végekkel, külsején körülfutó dudorral.

2. és 3. Halántékgyűrű ezüstből, öt darabot találtak a nyak táján.

41. sir. 1. és 2. Halántékgyűrű vékony sodronyból, anyaguk sárga fém.

(A negyvenkettedik sírban nem volt melléklet, a negyvenharmadikban tojáshéját leltek a jobb kar mellett.)

44. sír. 1. és 2. Nyílcsúcs két töredéke, a penge lapos, gerincz nélkül.

3. Ujjgyűrű, belső lapján sima, a külsőn körülfutó dudorral, anyaga ezüst.

4. Zárt ujjgyűrű, belül sima, kívül kihajló fölülettel, anyaga ezüst.

(A negyvenötödik sírban kis fekete üveggyöngyöt leltek, a negyvenhatodikban mindegyik kar mellett sodronykarperecz feküdt, anyaga rossz ezüst. A jobb kézen volt egy gyűrű vastag lemezből, nyilt végű, anyaga sárga fém, a bal kézen zárt gyűrű volt, ugyancsak sárga fémből, volt még két halántékgyűrű, egyik sárga fémből, egy másik ezüstből; a negyvenhetedik sírban melléklet nem volt.)

75. tábla. 48. sír. 1. Karperecz vastag sodronyból, nyilt végekkel, anyaga rossz ezüst, találták a jobb kéz táján.

2. Karperecz, nyilt végű, sodronyból, anyaga sárga fém.

3. Gyűrű, nyilt végű, talán körülfutó dudorral a dudor mellett fogsordíszszel, találták a jobb kéz középső ujján.

4. Gyűrű, belső lapja sima, külseje kihajló, anyaga sárga fém, találták a bal kéz mellett.

49. sír. 1. és 2. Halántékgyűrű sárga fémből, találták a halánték táján.

3. Sodronygyűrű sárga fémből, találták ugyanott.

4. Sodronyos gyűrű ezüstből, találták a bal fül táján.

5. Lemezes gyűrű, közelzáró végekkel, találták a bal kéznél.

6. Ékszer (?) sárga fémből; ábránk szemközt és oldalt mutatja, fölül nyilt végű gyűrűféle, ez alatt az üresen öntött tárgyon dudor és hornyolat, alsó végén csonka, fölületén szívidomát valamennyire megközelítő mélyedés.

7. Lemezes gyűrű sárga fémből.

8. Zárt gyűrű, hengerded, szélei perimések, közben körülfutó dudor.

9. Csörtető sárga fémből.

10. Féhes gomb, csonka, füle is letört, sárga fémből.

11—17. Üveggyöngyök.

Találtak még karpereczet sárga fémből.

(Az ötvenedik sírban a bal kéz táján ujjgyűrűt leltek sárga fémből, a halánték körül hajgyűrűt, szinte sárga fémből és egy kis gyűrűt ezüstsodronyból ; az ötvenegyedik sírban a bal kéz táján rossz ezüstből való kis sodronygyűrű feküdt, egy más gyűrűt ezüstpléhből és a nyak táján három sodronyból font nyakpereczet sárga fémből ; az ötvenkettedik sírban a koponya táján feküdt három halántékgyűrű sárga fémből ; az ötvenharmadik sírban nem volt melléklet ; az ötvennegyedikben két érem ; az ötvenötödik sírban a jobb kéz táján sima gyűrűcske feküdt sárga fémből.)

76. tábla. 56. sir. 1. Gyűrű lemezből, nyilt végekkel, a lemezt pontsorok ékítik, anyaga sárga fém, találták a balkézen.

2—4. Gyöngyök üvegből, a nyak táján lelték.

A csontváz alatt deszkának korhadt maradványai és a koponya alatt korhadt moszat rétege terült el.

(Az ötvenhetedik sírban a bal kéz középső ujján gyűrűt leltek, anyaga sárga fém ; az ötvennyolczadik sírban a bal kézen nyilt gyűrűcske feküdt és a koponya táján volt tiz halántékgyűrű sárga fémből. — A következő négy sírban melléklet nem volt ; a hatvanharmadik sírban volt két halántékgyűrű sárga fémből ; a következő két sír meg volt bolygatva.)

66. sir. Gyűrű négyélű sodronyból, egymásfölé helyezkedő végekkel, sárga fémből, találták egy gyermek ujján.

(A hatvanhetedik sírban egy érmet leltek a mellkas táján, az áll táján halántékgyűrűt, a jobb kéz mellett pléhgyűrűt, a bal kéz táján több sodronyból font csonka ujjgyűrűt, valamennyinek anyaga sárga fém ; a hatvannyolczadik sírban az állkapocs táján halántékgyűrű feküdt, a jobb kéz táján lapos falú gyűrű ; a következő öt sírban nem volt melléklet ; a hetvennegyedik sírban az állkapocs táján érem volt ; a következő sír nélkülözött minden mellékletet ; a hetvenhatodik sírban a bal kéz táján erős sodronyból való gyűrű feküdt, anyaga sárga fém, a gyűrűre vászonrostok tapadtak ; a következő sír meg volt bolygatva ; a hetvennyolczadik sírban a koponya mindkét oldalán halántékgyűrűt leltek.)

79. sír. 1—4. Üveggyöngyök, nagyjából hengerded idomúak, az üvegfölület alatt arany lemez ; a nyak tájáról.

5—9. Üveggyöngyök, a nyak táján lelték ; egészben volt 15 gyöngy ; azonkívül volt félkör idomú gyűrűtöredék, egy halántékgyűrű sárga fémből és kettő ezüstből.

A csontváz alatt korhadt fadeszkából származó réteg terült el.

80. sír. Nyilt gyűrűcske sodronyból, egy hegyes és egy tompa, dudoros véggel sárga fémből, a koponya alatt feküdt, ugyanott találtak erős sodronyú halántékgyűrűt ezüstből.

(A nyolczvanegyedik és nyolczvankettedik sír nélkülözött minden mellékletet.)

Agyagedények a sírmezőből.

1. Durván, korong nélkül mintázott, dísz nélküli edényke fölfelé szélesbülő testtel, széles nyílással.

2. Durva csésze csonka állapotban, korong nélkül mintázva ; a széle táján bütykös füllel, fölületét hol vízszintesen futó, hol ferdén és párhuzamosan, majd egymást keresztező vonalak díszítik a fölületét, találták a 14. sírban.

Rábé (Torontál m.). Az ú. n. Ankaszigeten folytatott földmunkálatoknál 1890-ben hét csontvázra akadtak. A leletről Reizner János adott hírt Arch. Ért. 1891. 209. 210. l. V. ö. Honfogl. Eml. 678. l. és Alterth. d. fr. Mitt. és II. 658. l.

1. és 2. Fülönfüggő ezüstből, három csonka darabja, talán egy példányból való ; a karika nagyjából tojásdad idomú volt, csupán felső vége volt pálczás, többi fölülete

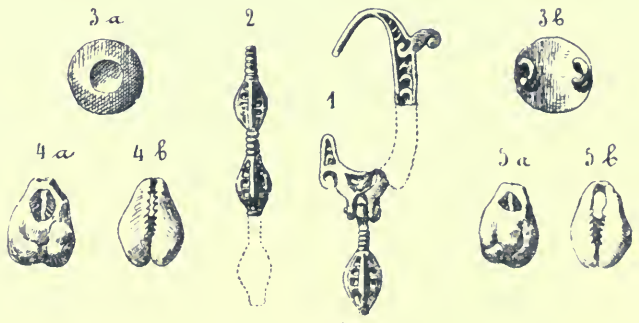

Rábé.

lapos volt, a kampóval ellentétes hátsó oldalon kis kerekded hajlású fül állott ki, alsó szélén is talán hasonló két körhajlású fülecske díszítette. A karika falát körszelvényű domborulatok sora ékítette. Alján két pöczög közt harántos csukló és szögön függött a pálczás csüngő, megvan a pálczából két töredék, rajta mandulaidomok, a közökben sorakozó gyűrűs dudorok, a mandulaidomokon négy hosszában kiálló gerincz, közben sorban álló pontmélyedések. Az ékszeren aranyozás nyomai maradtak. Két példány volt a fülönfüggővel egy sírban.

3. *a.*, *b.* Körded pityke, közepett körmélyedéssel, a mélyedés aranyozott, alján két kampós fül.

4. *a.*, *b.*, 5. *a.*, *b.* Átfúrt kagyló, találták egy másik csontváz fültő körüli részén.

Rákospalota. Földmunkálatok alkalmával 1905-ben sírlelet került elé, melyet a Nemzeti Múzeum régiségosztálya a föld tulajdonosától ajándékba kapott.

1. Karperecz sima sodronyból, keskenyülő nyilt végekkel, melyeket két-, illetőleg háromvonalas kör szegélyez ; volt két darab ; anyaga sárga fém.

2. és 3. Kéttagú csüngők rossz ezüstből (?). A felső tag hegyére állított négyszögidomot példáz, lapos középső körudor körül keresztformában négy szívidomú sávos inda domborodik, hegyével kifelé áll, a szív bekerített belső mélyedéséből háromszögű levélke domborodik ki, mely a két sáv végső behajlásainak beugró szöge fölött ül. A négyszög egyenes széle közepén kissé kihajlik, a mi nyilván a két-két szívidom közti beugró szögöt máskor borító levélkének az emléke. A lemez alján két akla. A négyszög fülébe akasztott szívidomú csüngő lemezen van szívidomú áttörés. Külső szélét két oldalán léczes keret szegélyzi, mely alul a csúcs mellett kétfelől körhajlásban érintkezik és a két gyűrű alsó hajlásából csúcsos levélke ugrik ki. A bekerített téren az áttörést két hullámos oldalú hegyes levél szegélyzi, melynek a szív csúcsa táján, a keret felé irányuló körhajlása sávos indát bocsájt, az inda hajlásának két szélső pontjából sáv indul a tengely irányában a karima mellett és a lemez csúcsán összetalál. A felső és alsó tagon a mélyített alapon

legtöbbnyire megmaradt az aranyozás. Egészben 10 darab van.

4. Áttört pléhes pityke (talán csüngő volt), szívidomú, keskeny széle lapos, közepe kidomborodik.

5. és 6. Kéttagú kisebb pléhes csüngő. Felső tagja köridomú, közepett körded mélyedéssel, alsó tagja szívidomú, rajta laposan kidomborodó szívidomú sáv, a kerítésben laposan kihajló középső szívidommal ; mindkét tagon a mélyedések aranyozottak.

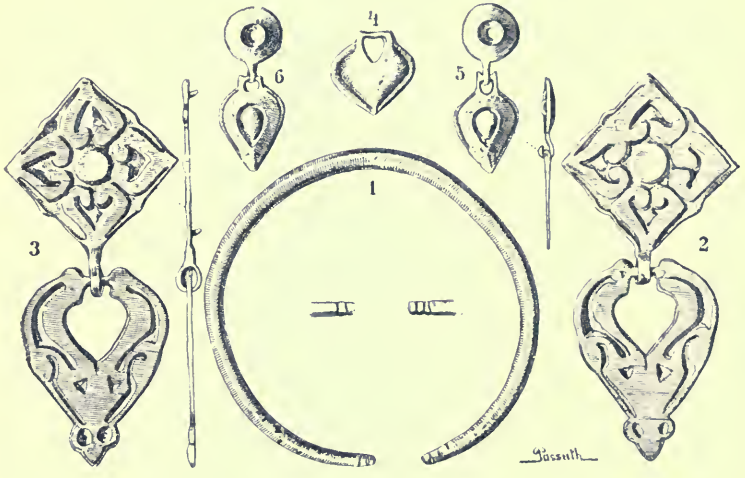

Rákos-Palota $^{2}/_{3}$ n.

77. *tábla. Svinjarevci* (Szlavonia, Srijem-Szerém megye, vukovári kerület). 1895-ben Negoslavciból Orolikba vezető út építésénél a 12. kilométerkőnél, 2 kilométerre Svinjarevcitől temetőre akadtak. Hét darab régiség a bécsi udvari múzeumba jutott és erről van szó a Mitth. der praehist. Commission I. kötetének 284 s k. lapjain és két tárgyat szerzett innen a zágrábi múzeum, egy halántékgyűrüt ezüstből és egy ezüst gyűrüt hatoldalú fejlemezzel, melyen a betét elveszett. Dr. Brunšmid, a zágrábi múzeum igazgatója, megbizásából ásatott ott Nuber.

Az ásatás csupán a szántóföld szélén folyt. Hatvan sírt

állapítottak meg, legtöbbnyire csupán az útépítésnél előkerült sírok elejét vagy végét találták.

Dr. Brunšmid szíves volt a Vjesnikben megjelent közleménye alapján az ásatás eredményét velünk közölni és az ő szívességének köszönjük, hogy az ott közölt ábrákat ismételhetjük.

I. Árpád-kori érmek.

1. I. Béla királytól. 2—5. I. László-féle érmek; volt még egy I. László-féle érem.

II. 1., 44., 48. (első sor) Halántékgyűrűk sárga fémből; egészben öt jutott a zágrábi múzeumba.

Gyűrűk (második sor) 4. két összefont sodronyból. 1. Keskeny pántból egymásfölé nyúló tompa végekkel. 9. Kerek sima sodronyból, közelérő hegyes végekkel.

(Harmadik sor) 19. Sima sodronyból, egymás fölé érő hegyes végekkel. 45. Zárt pántból, rajta külsején négyszögdudorokkal. 15. Zárt, pántos; fejjel, a fej kis hengerded hüvelyből áll, melynek alsó és felső szélét sodrony szegélyzi, közben köröskörül börtük sorakoznak, a hol a henger a pánton nyugszik, mindkét oldalán három-három börtü ékíti a pántot; a hüvelyből pléhes félgömb emelkedik, közepett apró börtüktől szegélyezett gömböcs, innen derékszögben apró börtükből alakított négy dupla sor vonul a félgömb tövéhez, melyet alul apró börtük sora szegélyez.

2. Gyűrű sima sodronyból, közeljáró hegyes végekkel. Ezeken kívül van egy hatodik gyűrű, mely olyan, mint az 1. sz. ábrában bemutatott gyűrű.

A 46. sírban előkerült egy darab kova.

A sírmező az érmek tanúsága szerint a XI. század második feléből való lehet.

Szabadkán a téglagyárban 1894-ben egy pár állatfejű karpereczet találtak és ugyanonnan egy pár hármas fonatú bronzsodronyból készült kézkarika került a szabadkai főgymnasium múzeumába. Gohl Ödön adott rólok hírt az Arch. Ért. 1895. XV. k. 314. lapján.

Szécsényben (Nógrád m.) az ú. n. kerékdombon több ízben kerültek elé Árpádkori sírok és bennök halántékgyűrűk és egyéb jellemző ékszerek. 1879-ben Pulszky Károly ren-

dezett a dombon ásatást ; a domb tetején lelt sírok egyikében I. Endre-féle denár volt a korhatározó pénzdarab. (V. ö. Arch. Ért. 1881. XIV. k. 39. l.) — Ugyancsak 1880-ban Kósa Jánostól kapott a Nemzeti Múzeum a kerékdombról származó leletet, melyben volt négy apró karika, köztük egy halántékgyűrű. (Arch. Ért. 1881. XIV. k. 747.) Mind a két leletet említi —a—a (Arch. Ért. 1883. 163.). — 1902-ben Pintér Sándor ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak az ú. n. Porpát-pusztáról származó halántékgyűrűt, zárt ujjgyűrűt, sodronyos fonadékú kargyűrűt, csatot és hármas osztályú karikát ; ezek Szent István-féle denárral kerültek elé. Igy az ottani temető kora a XI. század első felére tehető.

Szegszárd. A Jobb remete nevű szőlőhegyen a Török-féle telken 1899-ben sírokra akadtak halántékgyűrűs mellékletekkel. A telek rendszeres átkutatása 28 sírt derített ki, a csontvázak rendesen 70—75 cm. mélységben, fejjel nyugotnak, lábbal keletnek feküdtek. Lásd Haugh B. értekezését Arch. Ért. 1902. 367—368. Az első sírban nem volt melléklet. A másodikban volt egy denár Péter magyar királytól (1038—1041). A 3. csontváz mellett volt egy ezüst halántékgyűrű és egy I. András-féle érem (1044—1061). A 4. csontváz jobb halántéka mellett volt egy nyilt végű sodronygyűrű. Az 5. sírban melléklet nem volt. A 6. sírban a váll táján kis sodronygyűrű feküdt egymás fölé nyúló végekkel. A 7. sírban a jobb halánték táján, a szájban és a bal váll közelében egy-egy halántékgyűrű volt. A következő hat sírban nem volt melléklet. A 14. csontváz szájában ezüst érmet leltek, de a munkások elhordták ; két karján karperecz volt, egyik zárt és külsejét ferdén futó hornyolatok ékítették, egymás felé tekintő két állatfej domborodott ki rajta. A másiknak nyilt végén is egy-egy állati fej volt, fölületét szintén ferdén vonuló hornyolatok és dudorok ékítették. A 15. csontváz bal kezének negyedik ujján ezüst gyűrűt leltek, fölületét ferdén álló dudorok ékítették. A 16. sírban melléklet nem volt. A 17. sírban a csontváz bal kezének negyedik ujján ezüstsodronyú gyűrű volt, egymásfölé nyúló nyilt végekkel. A következő két sírban nem volt melléklet. A 20. sírban a bal kéz negyedik ujján 18 mm. átmérőjű gyűrűt leltek.

közeljáró tompa végekkel. A koponya táján három gyűrűcske feküdt, egyiknek végei egymás fölé nyúlnak, a másiknak a végei vastagodnak. A 21. sírban a bal kézen két gyűrű volt. a bal halánték táján két halántékgyűrű. A 22. csontváz balján szintén két gyűrűt leltek. A 23. csontváz balján gyűrű volt, a halánték táján egy nagyobbfajta és egy kisebb halántékgyűrű feküdt. A 24. sírban nem volt melléklet. A 25. csontváz halántéka táján halántékgyűrű feküdt és jobb karján karperecz volt sárga fémből, átmérője 6·5 cm. A 26. csontváz koponyája táján kis halántékgyűrűt és egy más sodronykarikát leltek, melynek egyik ága sodronyhengerkében végződik, másik vége csonka. A két végső sírban mellékletet nem találtak. Szegszárdon a Bati-torok nevű dülőn előkerültek avarkori sírok és azokban is voltak halántékgyűrűk, továbbá ujjgyűrűk és üveggyöngyök. Puszta-Hencséről vétel útján öt csüngő dísz jutott a szegszárdi múzeumba ; szívidomuak, lapos domborulatban emelkedő leveles indák díszítik. Egyik csüngőnek megmaradt felső kerek tagja, közepett dudorral, alján két fülecske áll ki.

Székesfejérvár (Demkóhegy). Már több ízben hol a véletlen, hol rendszeres ásatások következtében fordultak elé a Demkóhegyen sírleletek, melyekről már a Honfogl. Emlékekben volt szó. 1902-ben Lichtneckert József úr újabban 21 sírt nyitott meg, melyeknek mellékletei a Nemzeti Múzeumba jutottak. V. ö. Alterth, II. 867—871.

78. tábla. 1. sir. Bronz csöngettyűt találtak, melynek csonka a gyűrűs füle és hiányzik a nyelve.

2. sir. 1. és 2. Két állati fog feküdt a csontváz mellett, melynek egyike gyökerén, másik a koronáján mesterségesen volt átlyukasztva.

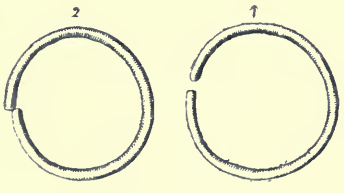

5. sir.

3. sir. 1. Karperecz három összefont sodronyból, melynek végei megcsonkultak, anyaga sárga fém.

2. Ujjgyűrű sodronyból. nyilt tompa végekkel, anyaga sárga fém.

(A negyedik sírban két vastöredék, egyik csatnak lehetett darabja.)

5. sír. 1. és 2. Kis sodronykarikák tompa végekkel.

(A hatodik sírban volt három hasonló kis gyűrű.)

7. sír. Lovas sír. 1. *a.*, *b.* Kengyelvas kevéssé kihajló talppal, melynek szélei lefelé hajlanak, közepén gerincz; szárai laposak és csúcsba futók, füle trapezidomú.

2. *a.*, *b.* Hasonló alakú kengyelvas felerésze. Szárai valamivel szélesebbek és mindkét kengyelnél a szárak alja majdnem hegyes szöggel ugrik ki a talp végéből. Azonkívül volt a sírban még négy vastöredék, egyik valószínűleg kés csonka darabja.

8. sír. 1. Sodronygyűrű nyiltan álló tompa végekkel; anyaga sárga fém.

2. Kis sodronygyűrű egymás fölé hajló tompa végekkel, anyaga sárga fém.

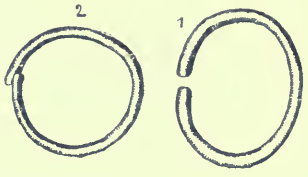

8. sír $^2/_3$ n.

(A kilenczedik sírban oly kengyelvas fele maradt meg, a milyent a 7. sírban leltek.)

10. sír. 1. *a.*, *b.* és 2. Kéttagú csüngő. A felső dudoros szélű boglár, kihajló domborulattal, sárga fémű pléhből, a széle reczézett, a kúp tetején kerek behajlás, alján fül. Széléből fül nyúlik ki, melyen szívidomot példázó pléh ül. Közepén hasonló, behorpadt csúcsú gömbszelvényű dudor emelkedik, mint a felső tagon, a kör felső szélét két párhuzamos sáv szegélyzi, a kör alját csúcsos szögben összefutó két sáv kereteli be. Volt hat példány.

3. Ujjgyűrű sárga fémből, egymás fölé nyúló végekkel, belsején sima, külsején kihajló a fölülete.

4. *a.*, *b.* Pántos ujjgyűrű, egyenesen elmetszett nyilt végekkel, külsején dudor fut körül, a közepén ezt két szélén gyöngyözött keret szegélyzi.

5. és 6. Sodronygyűrű közeljáró végekkel, rajta kisebb zárt gyűrűcske lóg le. Anyaga sárga fém.

7. Halántékgyűrű sárga fémből.

79. tábla. 11. sír. 1. Karperecz három összefont sodronyból, anyaga sárga fém, végei megcsonkultak.

2—4. Boglár ferdén hajlott sávos kerettel és gyöngykörben foglalt lapos dudorrral. Legtetején körmélyedéssel, alján fülecske.

5. és 6. Ujjgyűrűk sárga fémből, egymás fölé hajló elmetszett végekkel, külsején végigvonuló dudorral, mellette mindkét szélén gyöngyözött szegélylyel.

7—10. Sodronygyűrűk egymásfölé hajló végekkel.

11. Pántos szalagú gyűrű egymásfölé hajló végekkel, szélei rovátkosak.

12—13. Halántékgyűrűk, a végső kihajlások letörtek.

12. sir. Kéttagú csüngő, a felső tag köridomú léczkerettel, középső dudorral, fölül behajlással, tövén ferdén álló sávval és körülötte rovátkolt kerettel, alján fül és széléből kiálló kampós fülön lóg a szívidomot példázó csüngőlemez, alsó vége csöppidomú, széle léczkeretű, középső tengelye irányában léczes dudor és mellette három sorban váltakozva gyöngyözött és léczes vonalú kerettel, mely külső szélével párhuzamos.

13. sir. 1. és 2. Ujjas gyűrűk vékony sodronyból, közeljáró végekkel.

3. és 4. Ujjas gyűrűk vastagabb sodronyból, közel záró végekkel.

80. tábla. 14. sir. 1. Karperecz négy összefont sodronyból, anyaga sárga fém, kampóval és hurokkal a két végén.

2. Karperecz sima sodronyból, nyilt tompa végekkel, anyaga sárga fém.

3—5. Sodronygyűrűk vékony sodronyból, közeljáró végekkel.

6. *a., b.* Boglár sávos dudorral a szélén, lapos dudorral, közepett kerekded mélyedés és a dudor tövén fogsorral díszített hornyolat.

7—15. Üveggyöngyök.

15. sir. 1. Karperecz három összefont sodronyból, anyaga sárga fém, kampóval és hurokkal a végén.

2. Ujjgyűrű egymás fölé nyúló végekkel, belül síma, kívül dudorral és mellette gyöngyözött szegélyekkel.

3. és 4. Sodronyos gyűrűk közelzáró végekkel; anyaga sárga fém.

5. Pántos lemezű gyűrű közelzáró végekkel; anyaga sárga fém.

81. tábla. 16. sir. 1. Karperecz három sodronyból fonva, melynek végein hurok és kampó van.

2. Karperecz sima sodronyból, nyilt végekkel, egyik vastagabb, a másik vékonyabb.

17. sir. 1—2. Sodronykarikák sárga fémből, egyik végük apró gyűrűcskében hajlik ki.

3. *a.*, *b.*—4. Pitykék sima kidomborodó kerek lemezből, a lapos kúp legközepén körmélyedéssel, alján gyűrűs fül; anyaga rossz ezüst, a mélyedésben aranyozás nyomai.

5. *a.*, *b.* 1—6. Pitykék tojásdad idomú kidomborodó lemezből, széle rovátkos, alján két kampósan hajló szög.

7. *a.*, *b.* 8. Hasonló pitykék mint a 3. és 4. számúak, csakhogy a széléből egy kis füldurvány áll ki.

18. sir. 1. Karperecz három sodronyból fonva, hurokkal és kampósan visszahajló végződéssel.

2. Karperecz sima sodronyból, hegyes nyilt végekkel.

3. Csüngő szívidomú lemezből, alsó végén csöppidomú nyujtványnyal, fölületének díszítése hasonlít a 12. sírban lelt kéttagú csüngő alsó lemezéhez, amott megvan a felső tag is.

4. Füles gomb sárga fémből.

5. Füles gomb sárga fémből, a fül és a gömb között rövid nyak és kördudor.

6—8. Gyűrűk sima sodronyból, közeljáró végekkel.

9—17. Ujjgyűrűk, némelyeken fölülfutó üvegszálakkal.

82. tábla. 19. sir. 1. Karperecz sima sodronyból, közelzáró hegyes végekkel; anyaga sárga fém.

2. és 3. Gombok erős füllel, lapított fejjel; hasonló fémből.

4. Ujjgyűrű két sodronyból fonva, zárt; sárga fémből.

5. Ujjgyűrű, lemezes pántú, közeljáró végekkel.

2 . sir. 1. *a.*, *b.* Gomb sárga fémből.

2. *a.*, *b.* Pityke kerek lemezből, kihajló fölületén körhajlású mélyedés; alján fül; anyaga rossz ezüst, a mélyedésben aranyozás nyoma; két példány.

3. Halántékgyűrű sárga fémből, két példány.

4. Gyűrű sima sodronyból, egyik vége vastagabb és tompa ; másik vége hegyes.

21. sir. 1. Ujjgyűrű sárga fémből, szalagos idomú, egymás fölé nyúló végekkel ; külsején három sor geometrikus dudorral díszítve, a középső csúcsra helyezett rhombusokból áll, közben fölül-alul háromszögök sorakoznak.

2. *a.*, *b.* Kéttagú csüngő felső csonka tagja, kerek idomú, sávos kerettel, mellette körhornyolattal, melyből közepett lapos domborodás emelkedik ; alján fül.

Székesfejérvár Demkóhegy (II.). 1903-ban ugyancsak a Demkóhegyen nyitott meg Lichtneckert József úr néhány sírt, melyeknek a mellékleteit a Nemzeti Múzeum régiségtárába juttatta.

83. tábla. 1. sir. A. 1. és 2. Kengyelvasak. Talpuk erősen kihajló és alsó lapján gerinczes, a hol a talp oldalsó végén a szárba átmegyen, gumós kihajlás áll, a szárak kerekded átméretűek, a fülek idoma megközelíti a négyszögöt, úgy hogy keskeny nyakból emelkedik ; a harántos rés keskeny szabályos hossznégyszög.

3. Csikózabla, a külső karikák laposak.

4. Vascsat, három oldala lapos és majdnem egyenes, a negyedik oldal is lapos és körszelvényben kihajló.

a. Vaskard ; ismertette Nagy Géza Arch. Ért. 1906. 134., ábrákkal, melyeket itt ismétlünk. A kard három darabra tört, mely azonban együtt kiadja egész hosszát. Egész hossza 104 cm. ; a penge szélessége tövén 5·5 cm. A penge egyenes, kétélű, közepett hornyolat fut végig rajta. Az ellenző egyenes és vége felé kissé szélesbülő, markolata vége felé keskenyülő. Gombja két tagból alakul, az alsó hossznégyszögű, mintegy 12—14 cm. hosszú, külső része háromkarélyú, a középső erősebben kihajló, az oldalsó alacsonyabb. Egész fölületét megtámadta a rozsda, hegye felé odarozsdásodtak a hüvely farészei és hegyén szintén odarozsdásodva megmaradt a hüvely sárga fémű pántos csúcsa. Ez utóbbit *b.*, *c.* képeink mindkét oldalról külön is ábrázolják.

A hüvelyvég külső csúcsán lapított gömbszelvényű gomb ül, nyakán gyűrűs. A penge felé hosszúra nyúló behajló szélei a középtengelyen csúcsba futnak, a csúcsa szívidom-

mal végződik és rajta négy czikkelyű díszítmény domborodik ki, a czikkelyeket elválasztó hornyolatok egyenes vonalúak és derékszögben metszik egymást. A két szél hosszában két párhuzamos lécz közt négyszögsor vonul. A két keret beugró szögéből széles tő indul ki, mely kétfelé hajló leveleket bocsát, a két levél szögéből a tengely irányában szívidomú levél nyúlik ki, szélein és középtengelye irányában finom pontsor ékíti. Hasonló hármas levelű idom indul ki a hüvely külső csúcsából, csakhogy ezúttal a két oldalső levél csúcsa a tőre visszahajlik. A hol a hüvelypánt közepe táján a két középső levél csúcsa egymásra talál, a harántos tengely irányában mindkét oldalt egy-egy ötlevelű növényidom ugrik ki. Idoma geometrikus, a középtengelyük rhomboidikus levélben csúcsosodik, alatta négyszögű levelek állanak kétfelé, nagyságban és formában nem egészen szimmetrikus.

B. 6—9. Négy nyílvas, egyik (6.) keskenyebbnek látszik, egy másik (7.) szabályos rhombus idomát mutatja, kettőnél (8, 9.) a rhombus tompa szögei inkább a csúcs felé esnek.

C. 10. Kéttagú csüngőnek alsó szívidomú tagja, léczkeret szegélyzi, melyből felső hajlásán gyűrűs fül áll ki, alsó csúcsán hármas levélke, két oldalsó hajlású levelének a csúcsa a léczes keretre talál, a középső szirom körded. A szívidomban az alsó csúcsból kiugró két körben hajló végű levél emelkedik és szívidomot alkotva, belső körhajlásával egymást érinti.

11. Kéttagú csüngőnek felső pitykéje, szívidomú, hegyén lefelé hajló kampóval, a két levél a keretben ugyancsak szívidommá egyesül és belsejében, úgy mint a felső beugró szögben kis dudor ; alján két gyűrűs fül.

12. Két pityke, hasonló az előbbihez, csakhogy a csúcsán nincs kampó.

Volt e sírban sok vaspánt, mely eredeti helyzetében a csontváz medenczéje táján tegez idomát adta. Megközelítőleg oly helyzetben ábrázolják idecsatolt rajzaink a töredékeket, a hogy Lichtneckert emlékezetből közölt vázlatos rajza szerint feküdtek. Megvolt a nyílás körüli fekmentes pánt és mellette a födél nyomai mutatkoztak, melyek szétporlódtak ; hosszában négy sorban pántok vonultak,

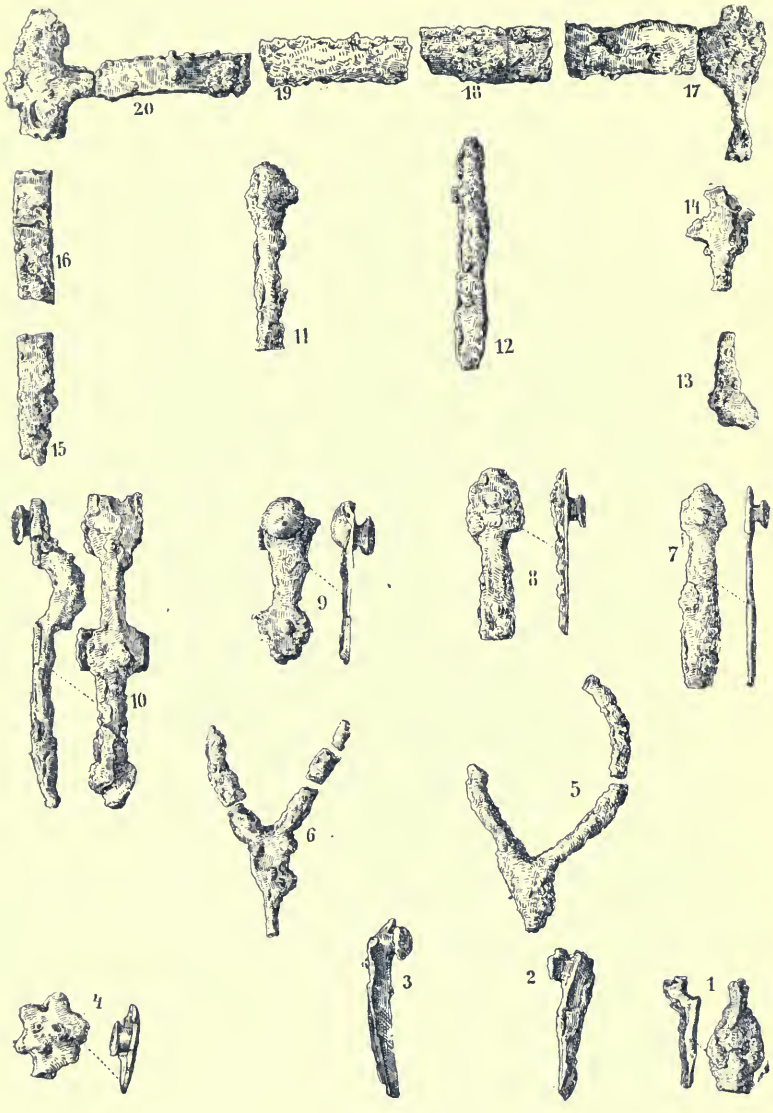

Székesfejérvár Demkóhegy.

melyeken két helyütt púpos fülek állottak ki a szíj áthuzására ; a középső két pánton hurokszerű kihajlások mutatkoztak a pántokon. Három laposra metszett csontlemez is

feküdt a pántok táján és valószínű, hogy ezek is a tegez ékítésére szolgáltak. (Ábrák.)

85. tábla. 2. sír. A. 1. Kengyelvas ; talpa erősen szélesül, szélei behajlók, alján gerincz fut végig ; szárai laposak, füle vízszintes hossztengelyű négyszög idomát ölti.

2. Kengyelvas, kisebb, de hasonló idomú, csupán a füle más, idoma fölfelé keskenyülő trapez formáját ölti.

3. Csikózabla, külső karimái laposak.

B. 1. Vascsat, lószerszámból való.

2. Nyílhegy, pengéje lapos, kihajló élekkel, legszélesebb átmetszetük alul van, a hol hirtelenül szűkülnek a tő felé.

3. és 4. Vaspálczák.

5—7. Vasaklák, valószínűleg a tegez pántjaihoz tartoztak.

9. Sodronykarika sárga fémből.

10—13. Vaspántok, tegez maradványai.

85. tábla. 3. sír. 1—2. Kéttagú csüngők szürke fémből. A felső tag kúpos, mely úgy alakul, hogy csúcsán gömbszelvényű, melyet lépcsőzetesen két sima és legalján egy gyöngyözött kördudor keretel körül, alsó széléből körben hajló kampó áll ki, alján két gyűrűs fül. A kampóból lecsüngő lemez szívidomú, hegyes csúcsán csöppforma toldványnyal. Külső szélét vékony léczkeret szegélyzi, középtengelye irányában gyöngysor vonul, a tengely két vékony indából alakított szívidom közepe, mely a gyöngysor felső vége fölött egymást megközelítvén, a keret felé hajlik és gyöngyözött zsineget bocsát a külső keret hosszában a mező alsó csúcsa felé. Az indás szívidomban egy darab gyöngyzsineg tölti meg kétoldalt a tért és egy-egy hegyesvégű tojásdad idom ül az indák félkörhajlásában. Volt négy egész dupla csüngő és hat felső kúpos tag.

3. és 4. Kéttagú csüngő szürke fémből, külső formája és szerkezete hasonló az előbbiekéhez, csupán a díszítése más. A felső tag lapos gömbszelvényű, a kidomborodást vonalkákkal harántosan reczézett sávkeret szegélyzi ; hasonló reczés sáv veszi körül az alsó csüngő szívidomú lapos domborulatát. Volt három ép darab és 13 tag, melyek közt vagy öt kampós, a többi nélkülözte a kampót.

5. Kéttagú csüngő alsó tagja, szürke fémből ; hasonlít az előbbiekhez, de a külső keret mellett gyöngyözött keret vonul, mely akanthuslevélfélét fog körül.

6. Kéttagú csüngő alsó tagja, szürke fémből ; hasonlít az előbbiekhez, de sávos keret szegélyzi a szélét, mellette hornyolat és benne tompa élű lécztag vonul a sima középső szívidom körül.

7. Csörtető csüngő fele része, szürkés fémből. Alján párhuzamosan futó hornyolatok csoportjaival ékes, legerősebb kihajlásán harántosan körülfutó vonalas sáv díszítette.

8. Átlyukasztott cyprea-csiga, az átlyukasztás kidomborodó hátán van.

9. Csonka pléhkorong szürke fémből, dudoros kerettel, közepett lapított gömbszelvényű dudor, körülötte gyöngyözött keret. Van még egy ily korong töredéke.

4. sir. 1. és 2. Két fülönfüggő szürke fémből ; a karika alsó fele dudoros és két végét gyűrű jelzi ; a dudorok hosszában hornyolat, az alsó hajlás közepén rövid nyakon félholdidom ül, két végén gömböcscsel, szemközti felületén hornyolat vonul ; a gyűrű alsó legerősebb kihajlásán hegyes gúlaidom nyúlik lefelé, a csúcsán gömböcs.

3. és 4. Erős sodronyú gyűrű, egymás fölé hajló végekkel.

(Az ötödik sírban volt egy sima sodronyú karperecz hegyes végekkel, ketté tört széles falú zárt gyűrű, három gyűrű vékony sodronyból és egy negyediknek a töredéke és két pálczás vastárgy, határozatlan rendeltetésű töredékek.)

6. sir. 1. Karperecz kétélű sodronyból, hegyes végekkel ; van két példány, anyaguk sárga fém.

2. Gyűrű, belső oldala sima, külsején tompaélű gerincz vonul, végei tompák ; anyaga sárga fém.

3. Halántékgyűrű ; egyik vége köröcskében kihajló ; anyaga sárga fém.

4. Gyűrű vastag sodronyból, egymásra hajló végekkel ; egyik vége hegyes, a másik tompa ; anyaga sárga fém.

7. sir. Karperecz kétélű sodronyból, egymás fölé záró tompa végekkel, sárga fémből.

2. Lemezes pántú gyűrű közelzáró végekkel, sárga fémből ; 2 darab.

3. Gyöngyök áttetsző üvegből, fehéresek, sárgásak, szürkék.

86. tábla. 8. sír. Csat sárga fémből, tüskéje hiányzik: karika és lemez egy tagban van öntve, lemeze ötszögű, a tompaszög táján a lemez át van lyukasztva.

2. Halántékgyűrű, egyik végén kihajló apró gyűrűcske. Vaskést is találtak a sírban.

9. sír. 1. Vaskés, mindkét végén csonka.

2. Halántékgyűrű, egyik végén kihajló apró gyűrűcske; ilyen kettő volt.

3—5. Sodronyos gyűrűk tompa végekkel, sárga fémből; ilyen tíz darab volt.

6. Pántos lemezű gyűrű, körülfutó hornyolatán pontsor, sárga fémből.

7. Pántos lemezű gyűrű, három párhuzamos dudor fut végig rajta; sárga fémből.

(Voltak még három vékony sodronyból alakított gyűrűkből származó töredékek.)

Székesfejérvár Demkóhegy (III.). Ugyancsak a Demkóhegyen 1905-ben is akadtak sírleletek, melyekből kereskedő útján többrendbeli vas- és egyéb régiség jutott a Nemzeti Muzeum régiségtárába.

87. tábla. A. 1. Vasfogantyú, körszelvényre hajlított vastag sodronyból, mely végei felé keskenyül; végső kampós hajlásai letörtek, megvannak a gyűrűs végű erős szögek, melyek a bödöny falába erősítették. A sodronyt három helyütt két-két hármas hornyolat és közben három kördudor díszíti.

2. Ismeretlen szerszámból való két vaspálcza, melyek egyik, erősebben kihajló végükkel talán összefüggtek, míg a másik végük csekélyebben hajlik ki és kúpos gombbal fejeződik be.

3. Nyílcsúcs, hiányosan fönmaradt; a penge valószínűleg megközelítette a rhombus idomát, középső gerincze talán nem volt.

4. Nyílcsúcs csonka pengéje és a szára; pengéjének idoma megközelíti a rhomboidikus idomot, gerincze talán nem volt.

B. 1. Karperecz három sűrűn font sodronyból, három darabra tört ; egyik vége kampós, a kampó mellett az egyik sodrony hatszoros hajlással hengerded módon van körülcsavarva, másik végén hurok ; anyaga sárga fém.

2. Karperecz sima sodronyból, egymás fölé nyúló nyilt végekkel ; anyaga sárga fém.

3. és 4. Halántékgyűrűk (?), egyik végük sávos gyűrűcskét bocsát ki, másik végük közel jár hozzá ; anyaga sárga fém.

5. és 6. Ujjgyűrűk sima sodronyból, közeljáró végekkel, volt három darab ; anyaga sárga fém.

7. Szívidomot megközelítő két lemez sárga fémből, mely szélesebb részén egymást borítja ; két csücske és alsó kihajlása át van lyukakasztva, egyik lapján az egyik lemezt két párhuzamos vonal szegélyzi. A lemez talán egy nyíltartó tegez hüvelyének alsó csúcsát borította mint pánt. Anyaga sárga fém.

8. Csörtető apró vékony sodronyú gyűrűn ; anyaga sárga fém.

9. és 10. Apró vasgyűrűcskék együvé rozsdásodott tömböcskékben, többnyire csonka állapotban ; talán sodronyos ingből vagy nyakborítóból származnak.

11. és 12. Átlyukasztott cyprea-kagyló ; volt három darab.

13. és 14. Gyöngyök üvegpasztából, némelyik karélyos, másokon egymást átmetsző dudorsávok domborodnak ki.

Szelevényről (Csongrád m.) 1900-ban a szentesi múzeum odavaló leletből eredő ékszereket kapott ajándékul, melyekről Csallány Gábor az Arch. Ért. 1905. 38. és 39. lapjain értekezett.

1. Csüngős pityke. A felső tagról a fül letört, kerek, középső kerekded mélyedéssel, melynek szélén keskeny léczkeret ; a csüngő szívidomú sávos és léczes keret körülvesz egy laposan domború idomot, melynek szélei a lemez külső széleivel párhuzamosan futnak. Van 14 darab ; a mélyedésekben aranyozás nyomaival ; alján két kis füles gyűrű.

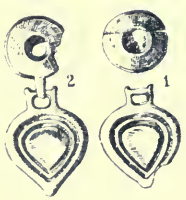

Szelevény. 1/3 n.

2. Hasonló ékszer ; a fül megvan, melyen a csüngő függ ; tizennégy darab van.

Van még sodronyból való karperecz, anyaga sárga fém; két sodronygyűrű, egy nagyobb és egy kisebb füles gomb; egy 13 mm. széles lemezes kapocs »két felkunkoritott széllel« és hat darab színes gyöngy sávos és dudoros felülettel.

Szentes (Csongrád m.). A Nagyhegyről, hol már annyi régiség került elé, a Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1900-ban két kéttagú pléhes csüngőt szerzett. Mindkettőnek adjuk a rajzát, majdnem egyformák. A két tag idoma helyesen csak a verseczi csüngővel való egybevetése után válik érthetővé. Egészben megmaradt a minta idoma; a felső tag kerek, az alsó szívidomú.

A felső tag szélét dudoros keret szegélyzi, mellette hornyolat fogja körül a gömbszelvényű középső dudort, melynek tövét czikkelyesen tagozott gyűrű foglalja el. Az alsó csüngő szívidomú, de elmaradt a felső beugró csücske és alján a háromkarélyú kis kiugrás. A külső szegélyző sávos inda helyébe lapos sáv lépett és a máskor mélyített közép tér kihajlik, a beléje mélyített körök, körszelvények és szögbe állított egyenesek oly képpé egyesülnek, mely már alig-alig emlékeztet hármas levélre, inkább azt lehet hinni, hogy a ki az ékszert készítette, madárfejre gondolhatott.

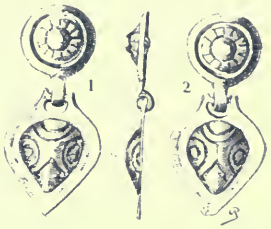

Szentes. $^2/_3$ n.

A felső tagon két kis gyűrűs fül.

Szentes és *Szegvár* között a határdombon 1898-ban előfordult leletről ad hírt Csallány Gábor az Arch. Ért. 1905. 40. lapján. Ezen, az ú. n. Ság nevű halmon kincskeresők által folytatott ásatás alkalmával az alsó rétegben egy darabon rendesen fekvő csontvázakra akadtak; találtak mellettük halántékgyűrűt, egészben tizet, egy karpereczet sárga fémből, nyilt végeinek egyike lapított és akadt egy kék színű üvegpaszta.

Ugyancsak 1898-ban e helyről kapott a szentesi múzeum hivatalos úton egy karpereczet hatélű sodronyból, anyaga sárga fém és négy darab halántékgyűrűt.

Szentes vidéke. A szentesi gymnasium régiséggyüjteménye 1903-ban kerülvén a szentesi múzeumba, abban volt néhány darabból álló lelet, melyről Csallány Gábor az Arch. Ért. 1905. 79. lapján értekezik. (V. ö. Alterth. II. 758.)

1. Karperecz sodronyból, anyaga sárga fém, kettétört példány, van egy második hasonló karperecz csonka darabja.

2. Kéttagú csüngős pityke ; a felső pityke gyöngyözött és léczes keretű dudorral, a dudor legtetejét köridomú hornyolt vonal tagozza, a csüngő szívidomú, hegyes csúcsán csöppidomú toldalékkal, sávkeretben sávos inda díszíti, melynek két vége körded hajlású, a két körsávból egyenes sáv indul ki és a kettő a szív csúcsával párhuzamosan hegyes szögben találkozik ; a felső tag alján fül.

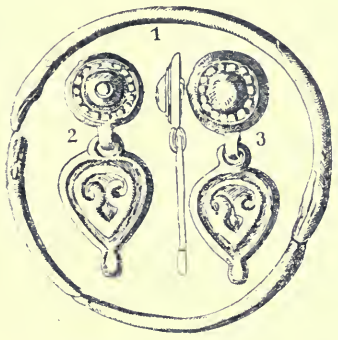

A. Szentes vidéke. $^2/_3$ n.

3. Hasonló ékszer, csakhogy a felső pityke tagozása egyszerűbb, léczes és gyöngyözött keretben sima gömbszelvény emelkedik ki rajta, a felső tag alján fül ; van két példány.

Van azonkívül két felső tag és egy ezüstös színű gyöngy csonka darabja.

Egy más leletben, mely ugyanazon gyüjteményből került a szentesi múzeumba, van két darab kerek pityke, középen mélyedéssel, egy hasonló, de szélén füle van a csüngő számára, van továbbá négy szívalakú csüngő.

Szirma-Besenyő (Borsod m.). A borsodmegyei múzeumban őriznek egy karpereczet sárga fémből, egy nyílhegyet és egy halántékgyűrűt, mely a szirmabesenyői gróf Forgách-féle gyüjteménynyel jutott oda. Arch. Ért. 1903. 399.

Tápió-Szelén még 1869-ben talált régiségekből kapott a Nemzeti Múzeum ezüst fülönfüggőket és egy Bela dux-féle érmet ; említi —a—a Arch. Ért. 1883. 162.

Tápió-Szele (Pest m.). Benedikty Gyula földbirtokán 1902-ben lelt gyűrűt, csörgőt és halántékgyűrűt ajándékozott

a Nemzeti Múzeumnak ; mind a három ékszer sárga fémből való. 1903-ban hét sírt ásatott föl dr. Márton Lajos a Nemzeti Múzeum részére.

88. tábla. 1. Karperecz négyélű sodronyból, anyaga sárga fém, végei egymás fölé érnek.

2. Karperecz négyélű erősebb sodronyból, anyaga sárga fém, végei keskenyülők és egyenesen elmetszettek.

3. Csörtető csüngő, alján keresztben álló áttöréssel, a rések kezdete fölött körülfutó párhuzamos vonalas hornyolat és belőle lefelé irányuló párhuzamos vonalak ékítik ; találták az első sírban.

4. Csüngő, félhold idomú lemez, melynek csücskén kihajló dudorok. Nem lehet tudni, úgy csüngött-e, mint a rajz mutatja, vagy ellentétesen ; behajló széle közepéből gyűrűs fül emelkedik ki, mellette valamivel kisebb második gyűrű áll ; a kihajló széle közepe táján apró lyuk ; a lemezt a szélével párhuzamosan futó két vonal között kötéldísz ékíti, közben közepett és kétfelé apró gömbszelvényű dudor ; találták az első sírban.

5. Ujjgyűrű négyélű sodronyból, anyaga sárga fém.

6. és 7. Ujjgyűrű vékony sodronyból, az egyik ki van forgatva idomából ; anyaga sárga fém.

8. és 9. Halántékgyűrűk, van belőlük három példány.

10. Üveggyöngyök. Volt a negyedik sírban két ezüstérem I. Endre korából.

Tőke (Csongrád m.). 1902-ben az ú. n. Libahalomban földmunkálatok alkalmával lovas sírokra akadtak, melyekről részletes hírt ad Csallány Gábor az Arch. Ért. 1905. 37—38. lapjain. Egészben három sírt ástak föl akkor és nem lehetett bizton megállapítani, mely sírokból valók a Csallány által megmentett tárgyak, a lovas sírból-e, vagy a másik két sírból. Kérdés, vajjon a szent István vagy I. Endre korabeli denár töredéke, egy fülönfüggő csüngője (8. sz.) és a halántékgyűrűk (2. sz.) a lovas sírból és nem-e inkább a másik két sírból származnak-e ?

88. tábla: 1. Nyakperecz három összefont sodronyból, anyaga sárga fém ; kampóval és hurokkal két végén.

2. Halántékgyűrű.

3. és 4. Kéttagú csüngők. A felső tag vonalas hornyolatok révén három félhold idomra és három körded idomra tagozódik, melyek egymással váltakoznak ; a tér közepét egy idom foglalja el, melyet bagolyarcznak lehetne nevezni. Áll két sávos körded idomú gyűrűből, mely úgy függ össze, hogy az egyik hosszabb szélén a függélyes sáv közös, a gyűrűkben körded idom a szemre emlékeztet. Mindegyik sávból kiáll egy sávos hegyes szög és a két körded sávból lefelé háromszögű idom középső gerinczczel nyúlik lefelé, mely könnyen csőrnek nézhető. Az alsó áttört csüngő nagyjából szívidomot példáz, melyet sávos indák két mandolaidomú és egy tojásdad térre tagoznak, a beugró szögökön és az áttörés mellett jobbra-balra egy-egy csücskös toldalék ; anyaga ezüst. A mélyebb helyeken aranyozás nyomai.

5. és 6. Kisebb kéttagú csüngődísz, anyaga aranyozott ezüst ; a felső tag négy sávos gyűrűt mutat, melyek párosával állanak, közepett vízszintesen álló léczféle választja el egymástól a két pár gyűrűt ; alján két gyűrűs fülecske. A csüngő nagyjából hasonlít az előbb leírt csüngőhöz, külső szélének a tagozását egyszerüsítették ; öt darabot találtak.

7. Sodronyos gyűrű tompa és hegyes véggel.

8. Fülönfüggőnek csüngős darabja, sárga fémből, vékony pálczán csüng három különböző idomú és nagyságú pléhgyöngy, közben vékony sodronyhengerkék választják el a gyöngyöket egymástól ; fölül hiányzik egy gyöngy és a pálcza csonka.

1. Boglár, gyönge emelkédésű fölülete közepén körded mélyedés, alján két szögecs.

10. és 11. Hasonló kisebb boglár két erős szöggel ; volt három darab.

12. Füles gomb egyik fele, a másik hiányzik.

13., 14., 15. (16. szám kimaradt), 17. sz. pitykék, melyeknek az idoma hasonló a kéttagú csüngők felső tagjához (5. és 6. sz.), csakhogy nincs rajtuk lecsüngő tag befogadására szolgáló gyűrűs fül, az alsó lapon két kis fül ; volt 12 darab.

A sírokban a föntemlített tárgyakon kívül még állitólag

kis fekete edényt találtak, melyet azonban eltörtek és széthánytak a munkások.

A munkások e sírokban két sodronyos karpereczet is találtak, melyek szintén a szentesi múzeumba jutottak. A Libahalmon Csallány Gábor folytatva az ásatást, öt sírra akadt és ásatásáról az Arch. Ért. 1905. 42. és 43. lapján adott hírt.

Az 1. sírban volt két halántékgyűrű vastag sodronyból, anyaga sárga fém. A 2. sírban sodronyból való karikát leltek, a 3. sírban két darab hosszúkás ezüstlemezt és egy csonka vaskést találtak, a 4. sírban Árpád-házi denár volt, Csallány szerint talán II. Béla királytól; az 5. sírban volt nyilt végű karperecz sodronyból, egy nyilt végű karika; mindkettő sárga fémből, hossznégyszögű ezüstlemez közepett ugyanilyen idomú áttöréssel és minden sarokban egy-egy szöggel és tizenegy darab hengerded üveggyöngy, kidomborodó dudorokkal.

Tömörkényből (Csongrád m.) került a Nemzeti Múzeum régiségtárába 1876-ban Szél Farkas ajándékából egy sodrott nyakgyűrű; említi —a—a Arch. Ért. 1883. 162.

Veliki Bukovac (Horvátország Varaždin (Varasd) m., Ludbrijeg kerület). A Draskovics-kastély kertjében régebben négy sírt találtak, melyről említést tesz Wurmbrand báró a bécsi Mitth. der Anthrop. Ges. I. köt. 156. lapján. Ljubić, a zágrábi múzeum egykori igazgatója, ugyanott 1871. évi október havában két sírt ásatott föl. A lelt tárgyakat összehányták. Dr. Brunšmid a Vjesnikben közölt értekezése nyomán szíves volt az eredményről értesíteni és az ott közölt ábrákat is átengedte.

89. ábra. I. 1. Két ezüstsodronyból font gyűrű hegyes végekkel.

2. Sima sodronyú gyűrű közeljáró keskenyebb végekkel: ezüstből.

3. Halántékgyűrű ezüstből; van kettő.

4. Halántékgyűrű sárga fémből; van öt darab.

5. Füles gomb, gömbös idoma csúcsos végű és dudoros gyűrű vonul körül rajta.

6. Bulla sárga fémű pléhből, mindkét oldala lapos kúpot példáz, közepett gömbszelvényű mélyedéssel, a szélét göngykeret szegélyzi.

7—9. Kauri csiga (Cyprea moneta) átlyukasztva ; egészben volt 6 darab.

10—15. Szines vagy halványfehéres üveggyöngyök ; egészben volt 31 darab.

II. 1. Csüngődísz, állott vastagabb gyűrűből, melynek tompa végei közel érik egymást és róla lecsüngő hat lánczból, a lánczok négy-négy, egymásba kapcsolt 8-as idomú tagból alakulnak ; legalul háromtagú, bunkós idomú tömör csüngők lógtak rajtuk ; egyik láncz hiányos, a hatodik bunkós csüngő lánczostul hiányzik. Anyaga sárga fém.

2. és 3. Fülönfüggők ezüstből, börtüs díszű fülönfüggők utánzásai, öntés útján egy tagban készültek rajta a gyűrű és a dudorok ; ezüstből.

4. és 5. Csörtetők, körteidomúak, sárga fémből.

Találtak még egy hegyes, keskeny pálczaforma tárgyat vert vasból ; talán kés vagy kard (?) markolat tüskéje lehetett.

Dr. Brunšmid azt tartja, hogy a sírok a X. század végéről vagy a XI. század elejéről valók.

Versecz. A Nemzeti Múzeum régiségosztálya egy sírleletből szerzett 1900-ban három kéttagú csüngős ezüstékszert és más öt ily csüngős ékszer felső bogláros tagját. Említve Arch. Ért. 1901. 189. és Alterth. II. 859.

A csüngő felső tagja pléhkorong, éles szegélykerettel és laposan kidomborodó középtérrel, a közbeeső hornyolatban rovátkolt dudor emelkedik. A csüngő alsó tagja legtisztább formában mutatja azt a díszítő mintát, mely számos rokon szividomú csüngőn ismétlődik. A szividom szélén ugyanis sávos inda emelkedik ki mint keret, az alsó csúcsban a két hosszú szélen lefutó inda egybefut és mindegyik ismét kis körhajlásban jobbra vagy balra kiugrik, a két elhajlás szögét kis levél borítja. A szividom felső beugrásában a két fölfutó szegélyző inda keskenyül és párhuzamosan kiegyenesedve mint közös szár jelentkezik, melyből kétfelé egy-egy $^3/_4$ körben hajló félholdidomú levél nő ki, az általuk befoglalt téren kis dudor emelkedik ; a két félholdlevél beugró szögéből

mandulaidomú levél áll ki a főtengely irányában. Mindkét tagon a mélyedésekben megmaradt az aranyozás.

Két ezüstfüggőt közöl Rómer a gyulai múzeumból, a melyekről valószínű, hogy békésmegyei leletből származnak. Arch. Ért. 1870—71. IV. k. 287. l.

A Nemzeti Múzeum egy csinos börtüs fülönfüggőt szerzett 1891-ben ; rajza megjelent az Arch. Értesítőben (1892. XII. 18.).

Versecz.

Az ország különböző vidékeiről származó sodrott gyűrűk és állatfejes karpereczek vannak a Nemzeti Múzeumban, melyek magángyüjteményekből, nevezetesen Ráth György, Bitnitz Lajos, Szalay Ágoston, Stachovits Remig és Ebenhöch Ferencz gyüjteményeiből származnak ; említi —a—a. Arch. Ért. 1883. 163.*)

C) *Különféle belföldi emlékek.*

Veszkényi lelet (Sopron m.). 1902-ben szerzett gróf Széchenyi Manó egy leletet, mely valószínűleg a Veszkény közelében létező nagy halomban csontváz mellett találtatott. A leletről értekezett a boldogult Riegl a Jahrbuch der k. k. Zentralkomission 1903. évi I. k. 273—288. lapjain képekkel, melyeket az Arch. Ért. 1904. évi folyamában kivonatos ismertetés kíséretében ismételt. (1904. 366—368.) Ez ábrákat új leírás kíséretében felhasználtam az Alterth. II. kötetének 338—340. lapjain és III. 539. tábláján ; ugyanazon lelet elkallódott más két darabját sikerült Bella Lajosnak a soproni múzeum számára megszerezni és ezeket kísérő szöveggel közzétette Kugler Alajos az Arch. Ért. 1906. 27—30. lapjain.

---

*) Bizonyára számos vidéki múzeum őriz ez emlékcsoportba tartozó ismeretlen leleteket ; közzétételük az emlékcsoport teljes ismerete érdekében kívánatos volna.

1. Zabla (ábra), rúdjai vasból valók, a külső gyűrűk sárga fémből, mindegyik gyűrűn két-két pántos gyűrű lóg a szíjvégek befogadására. Van egy második példány is, de annak a vasrúdjai nincsenek meg. A vasrudak szokás szerint egymással és a külső karikával gyűrűk révén függnek össze. A nagy karikáknak tompított négyélű az átmérőjük. A karikák két külső lapját egyenlő távolságban négy-négy bevert ezüstszalagból alakuló nyolcz csoport díszíti. A pántos gyűrűk mindig két egymást borító szívidomú pánttal végződnek. melyeknek szélén három gombosfejű átjáró akla a szíj erősítésére szolgál. A pántos tagok kétfélék : vannak szélesebbek és vannak keskenyebbek. A keskenyebb példányokon az

Veszkényi lelet.

egyik lemez fölületét a hossztengely irányában két párhuzamos ezüstszalag és közben ezüst zig-zegvonal ékíti. A szélesebb példányokon a hossztengely irányában ugyanazon külső oldalon lapos gerincz vonul.

90. tábla. 2. Kereszt idomú szíjpánt sárga rézből öntve. A derékszögbe állított négy hosszúnégyszögű ág középső találkozása fölé emelkedik egy korongos domborulat, melynek kerülete a derékszögökig ér. A négy ág derékszögeiben egy-egy félgömbös fejű ezüst szeg ül, mely arra szolgált, hogy az ékítő lemezt négy egymásra találó szíjra erősítsék vele, néhány szeg még megvan. A lemez domborművekkel ékes, a domborulatok aranyozottak. A korongot két léczkeret és közben hornyolat kereteli be. Mellette két sáv összefonásából alakult koszorú vonul, a sáv közepe hornyolt és szélei léczesek. Közepette, dudoros gyűrűben kerettel

körülvett gömbszelvényű dudor emelkedik, a keretből egyenlő távolságokban négy egyenes lécz indul ki és átjár a dudoron. Minden keresztágon ugyanaz a domború díszítés ismétlődik. Két szélén kettős léczkeretben hamis maeander vonul, a középtéren két kétrétű hármas keretű gömbszelvényű sáv két helyen ellentétesen metszi egymást. Ily szíjpánt van kettő és maradt egy töredék.

3. Szíjpánt sárga fémből, fölülete aranyozott. Négyágú, a derékszögben álló négy ágon gömbszelvényű dudor emelkedik, melynek széle alól a négy ágnak mintegy fele áll ki. A négy ág négy derékszögű sarkán egy-egy gömbszelvényű fejű szögecs állott és erősítette a lemezt a szíjra. Párhuzamos széleik hosszában ∾ forma beponczolt mélyedések sora vonul, mindegyik mélyedésben három gömböcs domborodik. A középső dudor legteteje lapított, rajta közepett kis korong, mely körül hornyolat, lapos lécz, hornyolat, keskeny lécz, hornyolat és erősebb dudoros keret vonul. A külső dudorból kiinduló derékszögű kereszt formára négy domború sáv emelkedik, a dudor oldalán és a dudor szélén túl gyík fejét példázó véggel nyúl mindegyik a négy ág közepére. Mindegyik sávot hosszában berakott niellos zig-zegvonal díszíti. A pántok négy mezőre osztják a dudor oldalát, mindig két-két ellentétes mezőt ugyanaz a motivum ékít.

3. *a.* Kettőben körszelvényű léczkeretbe foglalt emberi ábrázatfélét mutat, látszik rajta a szabályos dudorokban ábrázolt haj, az orr és belőle kétfelé hajló körszelvényű lécz a hajat határolja. Az orr csúcsa mellett a két szemet és az orczákat domborítja az ötvös, a szájmélyedés fölött bajusz kétfelé lehajolva éri a léczszegélyt. A léczkeretből talán a két kar indul ki, mindegyikén talán karperecz. A karok mellett két lécz vonul mindegyik oldalon és a léczek végén harántosan lécz áll, melyből mintegy hat pálczika indul lefelé egymás mellett és ezeken túl egy-egy gömböcs ül a kéz (?) mellett. Mit képzelt az ötvös e helyütt, bajos volna megmondani. A két mező domborulata nagyjából összevág, de részletei néha zavarosak.

3. *b.* A másik két mezőben alul két egymás mellett elterülő állatfőt látunk, fölötte két háromrétű sáv egymásba

tekerve talán a hozzávaló testeket képviselik, a sávokat tövükön két kétrovású sávdarab ferdén átmetszi, a sávoktól jobbra-balra bekerített téren talán ismét két állatfőt kell képzelnünk, a mező legfelső részén két hurkos levél szárai szögben találkoznak, talán ezeket is állatfejnek képzelte az ötvös. A négy mezőt alul körülfutó kettős léczű keret szegélyzi.

Ilyen négyágú pántlemez egészben három van.

4. Csüngő sárga fémből, aranyozott, áttört munka. Általános idoma félholdat közelít meg, mely lefelé nyílik. Mindegyik csúcsa modoros állatfejjel végződik. A félhold két egyforma részre tagozódik, mindegyik mezőt kétrétű sáv szegélyez, mely a találkozásnál egymást két helyen átjárja ; mindegyik keretben a szélesebb végén zárt és a keskenyebb vége felé szűkülő hajlásokban járó kétrétű sávfonadék van. Az »állatfej« alakul a szarvak végén ülő kettős dudorkeretű sodronyból, mely szemnek számít. Innen indul a ketté hasadó »fej«; egyik ága kifejlé hajlik és rövidebb, ezt külső szélén léczes keret szegélyzi, a hasadék felé eső részen kettős léczkeret vonul, a másik ága körformában hajlik vissza a fejre és ez is a hasadéktól kezdve háromrétű sávvá alakul. A két fej két »ajka« érintkezik egymással a csüngő tengelyében és rajtuk a félhold belső hajlásával párhuzamosan és vele egy tagban körszelvényű háromrétű sáv ül, úgy hogy végei a csüngő középtengelyétől egyenlő távolságokban érik a hosszabb ág felső szélét. A félhold legerősebb külső hajlásán a két egymást átjáró sávos keret beugró szögéből fül emelkedik ki.

5. Csüngő, mely közel kétszer akkora mint az előbbi. Nagyjából ez is félhold idomát példázza, csakhogy ágai hosszabbra nyúlnak, csúcsai visszahajlanak és van egy harmadik középső ága, mely a két csúcsra talál. Hátulja lapos, eleje aranyozott és domborművekkel ékes. Felső széle közepéből fül emelkedik, ennek tövén állati fejecske jelzi a felső központot, szája, szemei ferdén állanak. A rövidebb tengely alsó végén ugyancsak szemközt ábrázolt állati arcz domborodik, a koponya hajlása alul, szája fölül van, szemei ferdén állanak, kétcsúcsú mélyedés formáját öltik, melyekből

keskeny mandolaforma emelkedik, a szemek táján harántosan futó lécz vonul a szomszédos idomok felé ; a szájából induló összekötő ág szabálytalan négyszögöt példáz, két párhuzamos központi léczkeret díszíti. A félhold két szarvát két állatfej foglalja el, egyik a csúcsa felé, másik a szélesebb közepe felé fordul. Az utóbbi egy nyitott nagy szájt mutat. Egyik ajak a fül tövén tompán végződik, a másik hosszabb, vége körben hajló és egy gömböcsidomot zár körül. A szájhasadék legmélyén kiinduló rovátkolt keret talán fogsort példáz ; a két ajk fölületén három vonalpár vonul végig és külső szélét gyöngysor szegélyzi. Az állat testéből egy elsőlábat a czombjával és egy hátsó lábat czombostul oldalnézetben látunk, a két czomb között három, illetőleg négy harántosan álló körszelvényű lécz talán bordákat jelez. A nagyobbik czomb keretes szélű és a keret mellett finom vonalpár vonul, ujjas végű alsó szára vékonyan kinyujtott. A hátsó czomb mandolaforma ; középső idomát kettős vonalkeret szegélyezi, kívül rovátkolt erősebb dudorkeret fogja körül, szára rövidebb és lába kétujjú. Az első czomb és az ajk közti tért kis gúlaforma domborulat tölti ki és a lap szélét az állat körül mindkét oldalon éles párkánykeret szegélyzi.

A hátsó czomb mögött ellenkező irányban forduló hosszú orrmányú állati fej foglalja el az egész tért ; a fej tövén fölül hegyes fül áll, a harántosan álló szem kettős hegyű mélyedésben domborodó keskeny kéthegyű hurok, az orrmány végén madár csőre és azontúl három harántos gyűrű ékíti.

Veszprémmegyei kard. A Nemzeti Múzeum régiségosztálya 1902-ben a Miháldy-féle gyüjteményből szerezte, mely Bakony-Szentlászlón keletkezett és valószínű, hogy legtöbb tárgya Veszprémmegyéből való. Először ismertettem Arch. Ért. 1902. 436—437. lapon, onnan vettük át az ábrákat. V. ö. még Alterth. II. k. 846—847. l.

1. A penge (ábra) kettétört, de a markolat nyujtványnyal együtt 93 cm. hosszú, szélessége 5·3 cm. A penge kétélű, egyenes és közepén hornyolat fut végig rajta ; a markolat vasa egyik oldalán derékszögben, másik oldalán tompaszögben válik ki a penge tövéből.

1. Veszprém m. kard. cca 1/5 n.

2. A hüvely pántolásából megvan a nyílása felőli darabja (ábra); ezüstlemezből való és külső domborműves lapja aranyozott. Egyik hosszabb széle, mely a nyílást határolta, egyenes, a két rövidebb párhuzamos széle szintén egyenes, alsó hosszú széle hullámzó vonalú. Három egyenes szélét niellós zig-zeg dísz szegélyzi és hasonló zig-zegvonal harántosan ketté választja az egész fölületet. A felső mezőt vékony hossznégyszögű léczkeret szegélyzi, közepett hasonló vékony egyenes lécz kettéosztja a felső tért. Mindkét osztályban hosszában futó ∿ idomú szalagos indákból alakított sor vonul végig, az indák egymást érintik. Az alsó mezőben hat földarabolt s mereven stilizált madáralak látszik. Ezekből két pár egyenként párjával szembe fordul, a két párt közepett szívidom, mely fölfelé két hegyes huroklevelet bocsát, választja el egymástól; hasonló idom különíti el a két páros madárcsoportot a keret felé tekintő szélső két madár mindegyikétől. A szívidomot két harántosan álló párhuzamos három tagra osztja. A madárfők idoma körded és a csőrt két vagy több pálczatag jelzi, mely belőle hol jobbra, hol balra indul, a testet két czikkely jelzi, melyből kiinduló, széjjelnyiló pálczák jelzik a szárnyakat. A test egyik czikkelyét és a fej körét niello borítja. A domborművek aranyozottak.

2. *b.* A pántlemez hátulja mutatja, hogy két darabból alakul, a homlok felőli pánt hátra hajlik és ott egy második közberakott lemezt mind a két reáhajló pántvégre két-két aklával reászögezték.

Karoling korabeli kardok Vácz-Csörögről, Budapestről és »Szent István kardja«. Értekezett róluk Nagy Géza Arch. Ért. 1906. 129—135 és dr. b. Forster Gyula »III. Béla emlékezete« czímű díszmunkájában 233 és 235—238.

91. tábla. A. Váczcsörögi kard, találták 1896-ban a Váczhoz tartozó csörögi szőlőkben; őrzik a váczi múzeumban; két darabja maradt meg, mely most 64·5 cm. hosszú. Nagy Géza úgy vélekedik, hogy hiányzik egy 15—20 cm. hosszú darab. Kétélű egyenes pengéjének egyik éle maradt meglehetős épségben. A penge szélessége a tövén 5 cm., odább 4·5 cm.-re keskenyül, középső tengelye felé vastagodik; nincs sem gerincze, sem vércsatornája.

B. Budapesti kard, a Nemzeti Múzeum 1899-ben régiségkereskedőtől szerezte, állítólag az Erzsébet-híd építésénél a budai oldalon találták. A kard egész hossza 88 cm.; szélessége a tövén 5 cm., közepett vércsatorna vonul végig

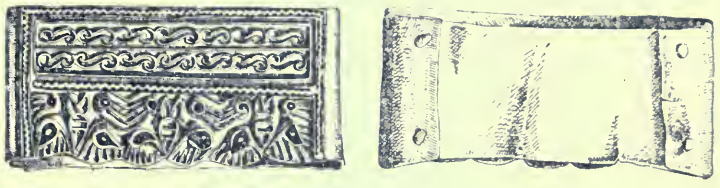

2. *a.* 2. *b.*

Ezüstpánt a veszprémmegyei kard hüvelyéből. $^2/_3$ n.

rajta. Először közzétette a rajzát Nagy Géza a Magyar Nemzeti Múzeum Multja és Jelenjében 1902. 167. l.

C. »Szent István«-féle kard a prágai Szent Vid-templom kincstárában. Sokszor tették közzé. Lásd az irodalmát Nagy Géza közleményében Arch. Ért. 1906. 132. és 133. l. Hossza 77 cm., a penge szélessége a tövén 3·9 cm.

A kardhoz fűződő hagyomány 1368-ig nyúl vissza. A kard alakja igazolja a hagyomány korhatározását. Nagy Géza (III. Béla emlékezete 238. l.) azt véli, hogy fejedelmi örökség útján kerülhetett Prágába.

92. tábla. a. A váczcsörögi kard markolata mindkét oldalról tekintve. Ellenzője 9·5 cm. hosszú, szélessége 1·5 cm., végei felé kissé szélesbül és csekély kihajlású éllel végződik. Mindkét oldalát ezüstlemezű berakásokkal ékítették, melyek egymást keresztező sávokból alakulnak: a három középső körülzárt idom a tengely hosszában hajló

kéthegyű hurok, a hol a sávok egymást metszik, az egyik sávot két kis párhuzamosan álló körszelvényű idom szakítja meg. A két sáv félkörhajlásokban végződik; az ezüstsávok mellett közvetlenül a vasfölületen keskeny sávok vonulnak, a többi tért ezüstlemez borította. Egyik lapon az ezüstlemez jelentékeny része fönmaradt, az ellenkező oldalról majdnem egészen lehámlott. A markolat vasa a gomb felé keskenyül. Gombja kéttagú, felső része púposan kihajló, kétoldalt behajlik és alul gyönge kihajlással záródik. Ez az idom a hármas karélyú gombok emlékezetét őrizte meg. Alján kevéssé kihajló hossznégyszögű tagozással végződik, mely máskor külön darab, ezúttal a kihajló gombbal egy tagban készült. A gombot és az alatta vonuló hossznégyszögöt ezüstlemezű berakott idomok ékítették, a hossznégyszögön egymásba szövődő sávok voltak, olyanok, mint a keresztvason, a végső gombot ékítő mustráról csak azt látni, hogy a középtengely mellett ismétlődik és csupán körhajlású sávokat lehet bizton megállapítani.

b. A budapesti kard markolata mindkét oldalról tekintve. Ellenzője 11 cm. hosszú, szélessége 1·8 cm. Az ellenző csak kevéssé szélesbül végei felé, ott tompa szögben kihajló és hosszában mérsékelten domborodó gerincz emelkedik. Fölületét finom lemezű berakások ékítették, melyekről az egyik oldalon a sarok táján maradtak sávos fonadékok nyomai. A markolat vasa a gomb felé keskenyül. A gomb külső és belső tagból áll, a két tag egyforma szélességű. A belső tag hossznégyszögű, szélei kissé kihajlók, fölületén hajló ezüstsávok nyomai. A külső gomb háromkarélyú, a középső karély erősebben emelkedik ki; a három karélyt egymástól a közbenső mélyedésen végigvonuló többszörös párhuzamos ezüstsávok különítették el egymástól; egyebütt is maradtak berakott ezüstlemezek nyomai, a középső karélyon körsáv látszik, legtöbbje azonban elromlott.

93. tábla. Szent István kardjának a markolata. Utóljára fénykép után színes ábrákban megjelent a »III. Béla Emlékezete« című mű X. és XI. tábláján $^4/_5$ nagyságban, melyek szerint ábráink készültek. Ellenzője és gombja elefántcsontból készültek, a markolatot aranyozott ezüstlemez

borítja, tövét számos rovátkolt finom sodronyszálból font kötéltag köríti. Azontúl szabályos, párhuzamos sorokban erősebb kettős ezüstsodronyból font kötéltaggal huszszor övezték és minden erősebb kötélt szegélyez két-két finomabb aranyos sodronyból font vékonyabb kötél.

Az ellenző belső hosszabb széle kihajló, két keskenyebb végén és kihajló külső hosszabb szélén faragványos dombormüvek vannak, melyek a másik hosszabb szélt szegélyző sávos keretig terjednek. A markolatvas felé eső fölület, úgy mint a külső hajlási fölületek használat következtében kopottak és azért nem lehet az idomokat és összefüggésüket egész biztossággal megállapítani. Az ellenző két oldala hasonló mintát mutat, de eltérésekkel. A compositio mind a két lapon ellentétesen megismétlődik, úgy hogy a kétfelől vonuló sávok a középtengelyben egymásra találnak és a legtöbb sáv a penge felé eső szél közepe táján csomóban összefut. A sávok közt vannak kétrétűek, háromrétűek, egyenesek és hajlók, egyforma szélességűek és a legnagyobbak a középtengely felé szélesbülnek, szélüket sávos keret szegélyzi és közben harántosan álló egyenesek czikkelyekre osztják a belső tért. A csomóban két fölfelé álló kétrétű sáv csigában hajlik egymás felé, más kettő kívül hosszú, keskeny hurokkal végződik, folytatásuk a legnagyobb sávok tagozását mutatja. A geometriai idomokhoz járulnak olyanok, melyek hol állati, hol növényi formákra emlékeztetnek. Igy a két legnagyobb sáv által határolt téren szárnyakhoz hasonlítható formák mutatkoznak, a markolat felé eső tér közepén balra álló szárnyas állat emlékét keltő kép van és a mező két keskeny szélén hajló, kopottas fölületű idomok is állati koponyára emlékeztetők, még leginkább nagyjából elefántfőket példáznak; alul keskenyülő körhajlású hullámzó levelek erednek belőlük a penge felé eső szél felé, ezek a stilizált levelek talán az elefánt kettős orrmányát jelzik. Egyik oldalon a markolat felé eső középtéren sávos gyűrű felé forduló kigyófőket képzelhetünk, mögöttük hasonló fők ismétlődnek, sőt a hullámzó kigyótesteket is követhetjük és ilyenek töltik meg az ott kinálkozó háromszögű tért.

A gomb belső tagja a külsővel egy darabból készült. A belső tagot csak vízszintes lécz különíti el a külsőtől, melynek hajló vonalai és síkjai rajta folytatódnak. A külső tag középső nagyobb és oldalt két kisebb karélyból alakul. A karélyokat ferdén futó egyenes hornyolatok különítik el egymástól és úgy látszik, hogy mindegyik karély egy nagy levélnek volt képzelve, melynek csipkés szélei a lécz felé

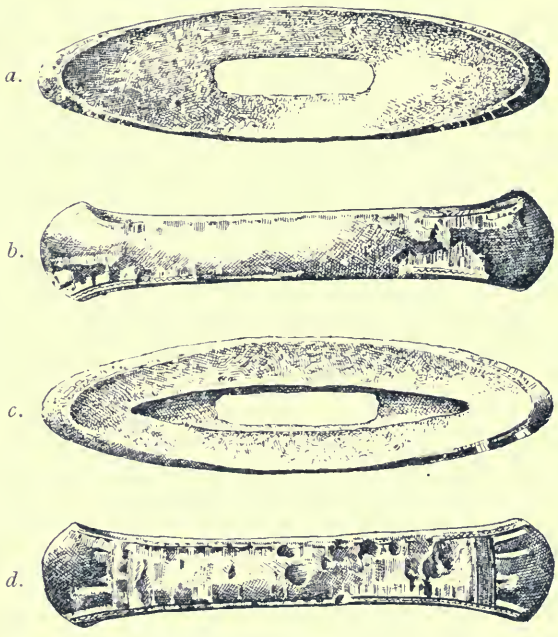

Kardellenző Deés vidékéről. $^2/_3$ n.

még megvannak, a csipkék szélei néha folytatódnak a levél fölületén a tövéig, legtöbbször lekoptak.

Kard ellenzője Deés vidékéről (ábrák). Anyaga vas. Hossza 10·5 cm., közepén szélessége 1·5 cm., végén 2, vastagsága közepén 2·8 cm. *a.* elölről, *b.* alulról, *c.* hátulról. *d.* fölülről tekintve. Két oldalát *(b, d)* berakott ezüstsávok, melyek hosszában részben harántosan vonultak, díszítették. Most a kolozsvári múzeumban őrzik.

Vaslándsák a karolingikus korból.

94. tábla. 1. és 2. Találták 1896-ban Keczölön (Győr m.) gróf Cziráky Béláné birtokán szántáskor; ismertette B. Miske Kálmán Arch. Ért. 1900. 96; v. ö. Alterth. II. k. 761 és 762. l. és 448. tábla.

3. és 4. Pengéjük erős középső gerinczczel, tövén behajlik a két szárny és alul két négyszögidomú kiálló ellenzőn ismét kissé szélesbülnek; a köpü rövid és erős falú, egyik példányon a szögnek helye kicsorbult a falon.

3. Állítólag a Csepel-sziget környékén találták; a Nemzeti Múzeum régiségosztálya kereskedőtől vette. Erős penge középső gerinczczel, a szárnyak lassú hajlással keskenyülnek. A köpű és a lándsa legkeskenyebb helyéig hatoldalúan keskenyül; két ellentett oldalán ellenző áll ki, fölül egyenes volt; a lapjuk alsó széle körszelvényben emelkedik ki a köpüből; egyik ellenző megcsonkult.

4. A Nemzeti Múzeum kereskedőtől szerezte; pengéje hosszában csupán laposan kidomborodó gerincz, a szárnyai keskenyek és köpüje igen magasan éri a szárnyak tövét, a köpüjét hosszában vonalak ékítették, a két ellenző idoma hasonlít a csepeli lándsák ellenzőihez, de nyulánkabbak, mint általában az egész lándsa arányai.

5. Hasonló, de kisebb és még nyulánkabb lándsa, állítólag Marczaltő mellett találták, a Nemzeti Múzeum kereskedőtől szerezte; köpüje és ellenzői, valamint szárnyai is kicsorbultak.

Még egy ilyenfajta lándsa ismeretes Munkácson, bírja Lehóczky Tivadar úr, állítólag a mult század kilenczvenes éveiben a Dunából kotorták ki.

Ezüst sarkantyú, a Nemzeti Múzeum 1895-ben a Lanfranconi Enea-féle régiséggyüjteménynyel szerezte (ábrák). Hír szerint a dunai kotrás- vagy a vele járt földmunkálatoknál Pozsony táján találták. V. ö. Alterth. II. k. 760—761. l. a 448. táblával. Szárai ezüstlemezből készültek, mely keskeny hüvelylyé van hajlítva, a hüvely csak a két végén nyilt, ott a két lemez koronggá szélesbül és több szögecs áll még bennük, mely valamikor a korongok közé szorított szíjakat is átjárta. A két szár egyenes lapú és a hátsó félkörhajlásból kiindulva csak kissé szélesbülnek. A sarkantyút már anyaga

ékszernek tünteti föl, még inkább tanusítja ezt a külsejére helyezett áttört ezüst munka. A két szélső korongot közepett három léczkeretbe foglalt gömbszelvény díszíti, mely körül hasonló kisebb 9 gömbszelvény sorakozik, mindegyiknek a gömbszelvényét egy-egy léczkeret szegélyzi. A szárakon dudoros keretben hosszába helyezett hegyes végű tojásdad lemezek párhuzamosan sorakoznak, melyeknek hegyéből kör-

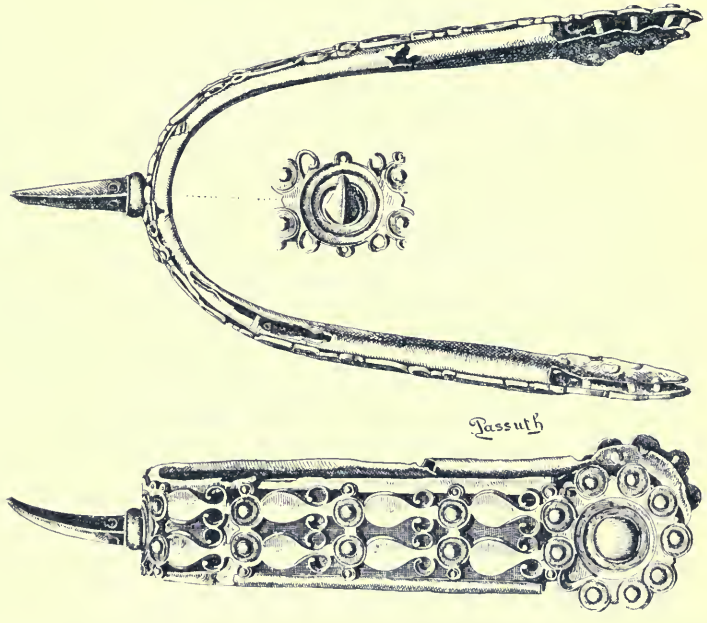

Ezüst sarkantyú. (Pozsony tájáról.)

idomokban kétfelé egy-egy inda hajlik a csúcsa felé és apró köröcskékben végződik. Minden tojásdad tag körded végéhez csatlakozik egy-egy kis korong, közepette gömbszelvényű dudorral körkeretben ; a két korong belső széle érintkezik, a külsőn mindig kis körkeretű tag ugrik ki középső kis dudorral, melyek révén a szár két dudoros keretéhez erősíttetnek.

Mindkét száron a díszítmények ez a két sora odáig ér, a hol a sarkantyú hátsó kihajlásának közepén ülő korongig ér, melyből a fölfelé hajló tüske áll ki. A tüskék oldalt finoman csiszolt élekkel határolt két-kétvonalúak és minden lap

alján bevésett köröcske díszíti ; a tüske tövét dudoros gyűrű fogja körül, melyet kétoldalt egy-egy vékony lécztag szegélyez. Az alsó korongon, melyből a tüske kiemelkedik, három központos körlécz fogja körül ; a korongból a tüske fölött és alatta kis gyűrűtag ugrik ki, melylyel az alapra volt erősítve és a hol a szárak díszítéseinek végső négy korongja a tüske korongjával összeér, az érintkezés melletti szögökből egy-egy kerekded hajlású indaszár emelkedik ki.

Darufalvi kincs. (Sopron m.) 1902-ben a darufalvi határban a falutól éjszakra szántóföldben 34 cm. mélységben mintegy 2 négyszögméternyi téren elszórva találták, őrzik a soproni múzeumban ; legelőször értekezett róla Kugler Alajos az Arch. Ért. 1904. 41—47. lapjain ábrákkal, melyeket itt ismétlünk.

Darufalvi kincs.

95. *tábla. A.* 1. Nyakperecz ezüstpléhből, körnek mintegy $^2/_3$ részét alkotó csőből alakult, mely középhajlásán legvastagabb és végei felé vékonyul. A sima felületű csövön három helyütt a legerősebb hajláson és egyforma távolságú két pontján egy-egy hólyagos gömb ül. A gömb két szélét keskeny gyűrűtag szegélyzi, fölületén hosszában álló nyolcz karély sorakozik, mindegyik karélyt keret szegélyezi. A gömb gyűrűs széléből két lemez nyúlik a cső felületére a hossztengely irányában (ábra). A lemezen domborodó díszítmény van, mely középtengelyén alul körhurokkal, kívül tojásdad hurokkal végződik, a körhurokhoz jobbra-balra kihajló hegyes végű hurok csatlakozik, a külső középhurokból jobbra-balra tekercsbe hajló inda ered ; a tekercshez alulról a hegyes hurokból feléje hajló öblös inda érintkezik, melynek öblében hegyes végű huroklevél ül. A lemezek aranyozottak. A nyakperecz két vége tompán záródik és két falát lyuk járja át, melyben csuklószög járt át és rajta mozgott valószínűleg a karika hiányzó harmadrésze.

2. Karperecz négyélű erős aranysodronyból, közeljáró tompa végekkel.

3—5. Ezüstgyöngyök, nagyjából tojásidomúak sajátszerű alkattal. Belül hosszában terjedő csövön keskenyebb

gyöngy ül a hossztengely irányában ; a cső végéről a középső gyöngy fölé négy kengyeltag hajlik a másik felé, a nyolcz kengyelvéget reáforrasztották a csőre. A belső gyöngyöt és a külső kengyeleket sodronynyal és apró börtükek ékítették. A belső gyöngyöt közepén és két végén harántosan sodronygyűrű övezi, a középső gyűrű hosszában kétfelől börtüssor vonul, a két végső sodrony mellett csak belül vonul egy sor börtü. Az igy támadt két mezőt a 3. és 4. gyöngyön háromszögekbe rakott börtüs csoportokkal ékítették ; az 5. gyöngyön a két tért a tengely hosszába állított rhombikus börtücsoportokkal díszítették. A kengyelek összeforrasztott csúcsán a henger nyílását erősebb sodrony szegélyzi, mellette reczés sodronynyal többszörösen egymás mellett körülcsavarták a kengyelek végeit és a legfelső sodrony mellé börtüs sort raktak. Minden kengyelt éles gerinczén és két hosszú szélén börtüssorral ékítették, közben a kengyel két oldalán a 3. gyöngyön a hegyes végekkel összeérő börtüsrhombusokat, a 4. és 5. gyöngyön pedig a tompaszögökkel érintkező rhombuscsoportokkal rakták meg.

6. és 7. Gyöngyök ezüstből, idomuk két kúpot mutat, melynek szélesebb nyilása összeér, míg keskenyülő vége tompán le van metszve. Mindkét gyöngy egyik végén kicsorbult, az ép végén erősebb sodrony és mellette börtüssor szegélyzi a nyílását. Mindegyik kúp fölületét a 6 gyöngynégy szélesebb és négy keskenyebb mezőre osztották, a mezőket a hosszirányban egy-egy börtüssor szegélyzi ; a szélesebb mezőben oldalt háromszögökbe, köztük pedig rhombusokba raktak börtüket. A keskenyebb mezőket csupán háromszögű börtüs csoportokkal ékítették.

A kisebb 7. számú gyöngyön a nagyobb mezőket hasonlóképp díszítették, a keskeny mezőket dísz nélkül hagyták, csupán a két kúp találkozásán támadt gerinczet díszíti egy sor börtü.

B. 1. Karneol-gyöngy, nyolczoldalú hasáb idomát példázza, van két darab.

2. Karneol-gyöngyidom négy lapú hasáb, háromszögűre csiszolt sarkokkal ; van két példány.

C. A kincsleletben volt 37 csüngős ékszer, legtöbbnek az

alját börtük és sodronykörök ékítik. Ábránk a díszítések hat változatát mutatja.

1. Középen börtüskör, szélét börtüssor szegélyzi, mellette sodrony vonul ; a vonalon belül egyenlő távolságokban négy egymás mellé rakott börtük csoportjai sorakoznak.

2. A kör szélét két sodrony szegélyzi, közben börtük vonultak, melyekből egypár még megvan. Középen sodrony és börtüskör, ettől egy irányban két átló vonul, mely két-két börtüssorból alakult, az így körülhatárolt két térben három-három kör sorakozik sodronyokból és börtüssorokból.

3. Közepett sodronyos kör, körülötte öt sodronyos és börtüs kör, közben kettős börtüs vonalból alakuló átló és háromszögbe rakott börtücsoport ; a külső kör sodronyos szegélyű.

4. Sodronyos körben közepett börtüs kör, körülötte egyenlő távolságokba helyezett négy különböző nagyságú kör börtükből vagy sodronyból és börtükből.

5. Közepett börtüs kör ; a külső börtüs és sodronyos körön egymás mellett sorakozó háromszögű börtüscsoportok.

6. Közepett börtüs kör ; a külső börtüs és sodronyos szegélyű kör mellett kilencz lazán egymás mellett sorakozó háromszögű börtüscsoport.

A középső körkeret áttörést szegélyez.

96. tábla. 1—37. Csüngők ezüstpléhből, külsejüket sodrony- és börtüs díszek ékítik.

1—29. Nagyjából harangidomhoz hasonlítható, melynek alját lemezkoronggal borították ; az előbbi táblán adtunk a borító korong díszítéseinek hat változatáról ábrákat.

A csüngők közt vannak szélesebbek, melyeknek majdnem hengerdedidomú a kerületük és keskenyebbek, erősebb keskenyüléssel fölfelé. Mindkét fajtánál felső végzésük kúp formáját ölti, melyen a harántosan álló csöves fül ül. Tizenhét példánynál a fül megvan, bár néha a díszítése lehullott. A tagozás és díszítés különböző. Egyik fajta (2, 12, 24). mikor a cső két végére gyűrűt és mellette börtüssort, közepére kettős sodronygyűrűt raknak. Máskor (26) megkettőztetik a végső sodronygyűrűket, szélesbítik a középsőt és a közbeeső terekre két-két börtüsgyűrűt raknak. Olykor (1, 18) a

középső sodronygyűrűt elhagyják (?), de börtüscsoportot raknak a két szélső gyűrűk közé. A legegyszerűbb füleken (3, 4, 5, 6, 9, 10, 11) beérik egy-egy börtüsgyűrűvel a szélső sodronygyűrűk mellett. A hol a füles henger a kúpot éri, börtüsgyűrű fogja körül a forrasztás helyét. A keskenyebb csüngőknél a kúpot egymás felé helyezett egyenlő vagy különböző nagyságú háromszögekkel díszítették, melyek egymás mellé rakott apró börtükből alakulnak. A nagyobbaknál a háromszögök kisebb számmal vannak, de közben négy kettős börtüssor vonul a csúcs felé ; ez néha a keskenyebb példányoknál is megesik (29), sőt egyszer (24) apró börtüsháromszögekkel börtüskörök váltakoznak.

A kúpalakú hengerded fölületet legtöbb esetben (1—17) három sodronyos gyűrűvel két vízszintesen körülfutó mezőre osztják, két gyűrű a felső és alsó szegélyen jár körül, a felső mellett egy sor börtü vonul, a középsőt fölül-alul egy-egy börtüssor kíséri. A mezőket egyenlően háromszögű börtüscsoportokkal ékítették, váltakozva föl- és lefelé áll a csúcsuk, az egyenszárú háromszögök egyik oldala mindig a sodronyvonalhoz simul. A keskenyebb csüngőknél (18—29) a test felső és alső szélét sodronynyal szegélyzik, a felső sodronynál alul, az alsónál fölül sorakozik egy börtüssor, közben három sodronygyűrűt párhuzamosan egyenlő távolságokban helyeztek el és mindegyik sodrony mellé fölül-alul börtüssort raktak. Volt nyolcz csüngő (30—37), mely gömbölyded testű, fölül-alul keskenyülő véggel, alsó végén körded síma ezüstpléhgyöngy ült, felső végén hengerded fül, szélét sima erősebb sodrony szegélyzi mindkét nyilásán, mellettök egy-egy börtüssor vonul, közben is díszíti néha a henger fölületét háromszögbe helyezett börtücsoport (32, 34—36), vagy több ilyen csoport (38, 31, 33). A hol a fül a bogyót éri, börtüssor ül, alatta sodronygyűrű és a mellett börtükből alakított apró háromszögök sorakoznak. A bogyó egész fölületét ezentúl le a gyöngyig sűrűn elhelyezett vízszintesen körülfutó börtüssorokkal díszítették. A többi részletet lásd Kugler Alajos gondos ismertetésében i. h. 44—45. l.

Mármaros megyében, valószinűleg Huszt tájékán nagyobb éremleletet találtak, melyből dr. Réthy László nemzeti

múzeumi éremtári igazgazó-őr szíves közlése szerint 400 darab került a Nemzeti Múzeumba.

Az érmek szammanida dirhemek voltak a 903—940 közötti évekből és készültek Enderabe, Balch, Samarkand, Sas és Maden városokban.

Kecskemét. Az ev. collegium gyüjteményében őriznek egy szammanida dirhemet, mely Szilády Áron szerint Ismael ben Achmed fejedelem korából való (892/3—907/8). Valószínű, hogy a városi határban találták. Arch. Ért. 1902. 309. Alterth. II. 634.

97. tábla. Szent István sapkája vagy pénzestárczája (marsupium) czímén őriznek a bécsi kapuczinusok egy aranyhimzésű kelmedarabot, mely két részből áll és 21 cm. széles, meg 22 cm. hosszú táska formájában van összefűzve. Az ereklyét XV. századi kristály ereklyetartóban őrizik. Az ereklye biztos története csak a XVII. századig kisérhető vissza ; akkor királyi adomány gyanánt került mostani helyére. V. ö. Alterth. II. 765—771.

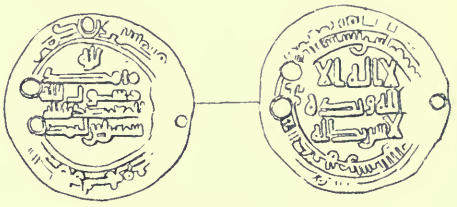

Kecskemét. 1/1 n.

Itt azért közöljük, mert a kelmét díszítő mustra tanúsága szerint az ereklye a régibb középkor végső századaiból származik. Bock közzétette a rajzmintát »Kleinodien des röm. Reiches« Anhang 29. lapján ; ezt az ábrát közölte Ipolyi a magyar szent korona történetében és ismertettük a Honfogl. Kútfők 822. lapján ; ugyanaz a kép megjelent dr. K. Lind értekezésében »Aus dem Schatz des Kapuzinerkloster's in Wien« (Mitth. der k. k. Centralcom. N. F. IX. Bd. 1883. 111—112). Utoljára Czobor Béla tette közzé a »sapka« fényedzésű képét a mill. kiállításról szóló díszmű IX. tábláján. Ez a kép azt tanusítja, hogy a Bock-féle rajz az egyik szövetdarabból vétetett és azt sem adja vissza kellő hűséggel. A mi rajzunk a Czobor-féle fölvétel után készült körvonalas rajz.

Bock az idézett helyen azt a fölfogást vallja, hogy szava-

hihető a hír, mely az ereklyét Szent Istvánhoz fűzi, a ki marsupiumnak használta és tovább folytatva így szól: »mit dieser Angabe, deren Richtigkeit zu bezweifeln man keine Anhaltspunkte findet, stimmen nicht nur die Farbe und Textur des schweren Seidenstoffes, sondern auch vorzugsweise die goldgestickten Muster überein, mit welchen die Oberfläche ganz bedeckt ist. Das Gewebe . . . ist von derselben stofflichen Beschaffenheit und Farbe, wie das an dem deutschen Kaisermantel . . . Die Stickerei in feinen orientalischen Goldfäden hat hinsichtlich ihrer technischen Ausführung auffallende Aehnlichkeit mit den vielen goldgestickten Ornamenten, welche den ungarischen Krönungsmantel . . . beleben. Merkwürdiger Weise kommen auch jene pfauenartigen Vögel, welche an dem untern Abschlussrande der Casula Giselae reginae angebracht sind, in ähnlicher Goldstickerei an den Aussentheilen des stephanischen Marsupium vor; sogar die Halsbänder an diesen Pfauen fehlen nicht. Ferner sind die goldgestickten Pflanzenornamente, wie sie in conventioneller Weise geordnet auf unserer Reliquie vorkommen, in derselben Stilisierung und in derselben schwungvollen Ausführung an dem äussern Rande des ungarischen Krönungsmantels ersichtlich . . .«

Bock leírását kiegészíti Lind leírása, a ki szintén eredetiben látta az ereklyét, a miért szavait ideiktatjuk. »Die Reliquie besteht in zwei viereckigen, an zwei Seiten zusammengenähten Stücken licht kirschrothen Seidenstoffes von 21, resp. 22 cm. Länge der correspondierenden Seiten. Jedes dieser Stücke ist mit in Linien ausgeführter Goldstickerei geziert, die theils ein reiches Ornament bildet, das eine Partie des Stoffes bedeckt, theils als Bordüre den Stoff an zwei Seiten einfasst. An diese Bordure schliessen sich noch gegen innen drei Reihen kleiner Vierpässe an, eine Partie des Stoffes ist unbedeckt. Es hat den Anschein, als seien diese Stoffstücke der Rest eines viereckigen Tüchlein's nach Art der Kelchdecken. In dem Bordureornaments off findet sich auf jedem der beiden Stücke ein in Goldfäden flachgestickter Vogel, auch ist in der Mitte der Vierpässe und in den Ausfüllungen einiger Blätter der Bordure ein wenig blaue Seide

zur Stickerei verwendet. Die Tradition bezeichnet diese Reliquie als eine Mütze des genannten Königs«.

Sem a hagyomány, sem Lind magyarázata nem adnak kielégítő választ az ereklye eredeti rendeltetésére vonatkozólag. Mostani állapotában nem lehetett sapka, mert szélessége egy rendes fej kerületének még a felét sem éri el. Kehelytakarónak sem ítélnők, mert ha a két darabot egymástól elkülönítjük, nem olyan az alakjuk, mely négyszögű kehelyborítónak megfelelne. Igaz, hogy a kelme nincs meg eredeti formájában, de a kelmét díszítő motivumok ferdén lehajló felső vonala reávezet bennünket az eredeti idom fölismerésére. Az idecsatolt ábrában a szétválasztott két darabot egymás mellé állítottuk, a hogy a díszítés kívánja. Idoma tompa csúcsú háromszög, melynek homlokfelőli középső darabját birjuk. Ez az idom önként azt a gondolatot kelti, hogy középkori mitrával van dolgunk, melynek homlokfala csak mérsékelten emelkedett és fölül nem csúcsba fut, de közepett szívidomú kimetszést mutat, melyet más kelme boríthatott. Mikor a drága kelméjű püspöksüveg már nem volt használatban, más czélra szolgált, táskát csináltak belőle és ereklyét borítottak le vele vagy más szent tárgyat. Ily helyzetben megmaradtak a mustrák az eredeti álló irányban és könnyen támadhatott az a jámbor hit, hogy Szent István sapkája volt. Szent István neve fűződött hozzá Prágában, a hol Szent István kardját is őrzik és a honnan állítólag Bécsbe került.

Az ereklye nemcsak ezen származásánál fogva érdekelhet bennünket, de e helyütt még fontosabb motivumainál fogva, melyek szorosan csatlakoznak a mi honfoglalási korbeli ékszereink ízléséhez és azért részletes ismertetést igényelnek.

Az alsó szélén végigvonuló szegélydíszítésből csak egy csekély részlet van meg, de aligha tévedünk, ha azt véljük, hogy két sávos körindából alakult a sor. Az egyik idomban a két körinda külső hajlásával egymást érintve, szára ellenkező irányban széjjelvonul, a második idom szárak végeit mutatja, melyek összenőttek és fölül egymástól elfordulván, alsó szélükön kisebb körded mellékhajtást bocsájtanak.

A két háromszögű tért függélyes sorban emelkedő sávos indák idomai töltik be, melyek az alapon egymással összefüggnek, egészben alighanem mind a két oldalon legalább öt függélyes sor következett egymás mellett, mely a közepétől kezdve a vége felé rövidül és azt a változatosságot mutatja, hogy mindig kettős indákból alakuló sor után nyilt indakép következik.

Közepett a két egymástól elforduló madár bekeretelésére szolgált sávos körindákból alakuló kép, mind a két oldalon két indás virágból fölfelé szabadon végződő indahajlásokból áll. Az alsó körben álló virág közös szárban egyesülő kétfelé hajló félkörvégzésen mint alapon két rövid, kifelé hajló indás pálcza áll és rajtuk az idomot zárja két hasonló indapálcza egymásnak támasztott háttal. A felső virág alapja egy kettéváló indavégen ül, rajta zárt körinda, ebből kétfelé indavég áll ki és a kettő között a zárt indakörön ül egy csúcsos indaidom.

Ugyancsak a középen a madarak fölött a »sapka« felső kimetszését szegélyzi két egyenlő, de ellenkező irányban haladó inda. Alsó száruk megcsonkult, mindkettőn tojásdad idomú mellékhajtásban virág ül a kettéváló indavégen, mint kehelyben. A virág két egymás fölött hegyes tojásdad hurokhoz csatlakozó két hegyes huroklevélből alakul. A virág tövének alsó hajlásából lefelé irányuló rövid indaszár hegyes levélhurokkal végződik; a főszáron hasonló de rövidebb hajtás nyúlik lefelé és maga a szár fölül félpalmettel végződik, melyen második levél lehajló kis indaszáron áll fölfelé.

A középtér melletti első legmagasabb sor két indája hegygyel egymásnak álló, alul kisebb, fölül nagyobb szívidomot alakít, a két szívidom között a két szár egyesül és harántos gyűrűtag van rajta. Az alsó szívben a két indavég félkörű behajlásán egymást érinti és ezentúl mindegyik félpalmettet bocsát, így kehelyül szolgál a rajta egyenesen épülő virágforma számára. Ebben a középső idom két egyenesen álló indából és két ferdén záródó indaszárból alakul, a két szár tompaszögéből kétfelé kisebb felső és nagyobb alsó félkörbe haladó inda áll ki. A középidom csúcsán csomó

jelzi a helyet, a hol ismét két inda nő ki kétfelé és mindegyik ismét felső rövidebb és alsó hosszabb körindára hasad, a felső ágak végei záródnak és rajtuk hegyes csúcsú sávos levél fejezi be az összetett virág idomát. Úgy az alsó, mint a felső központi idom aljából kiálló pálcza hangsúlyozza a kompozicziò középtengelyét. A két szív közötti tért megtölti kétoldalt lefelé hajló körinda, melynek kettészakadó végei közül az egyik befelé irányul és rajta ül fölfelé egy-egy indás virág. Az alsó szár sávos levéllel, rügyet hajtó mellékhajtással és a hasadó szögből kiálló csonka egyenes indás pálczával bír, mely körben végződik. A virág alsó kelyhét alakítja a kétfelé hasadó indavég. Mindegyik szára ismét gazdagon tagozott, tekercsformára lefelé hajlik, az indaszár a tekercsen túl emelkedik és félpalmettel végződik; a hol a fölfelé törő inda az alsó hajtástól különválik, kivül a szögben kis levélke ül. A nyiló kehely szerepét képviselő két száron ülő virágidom szívidomban egymás felé hajló mellékhajtásból és rajta szívidomban hajló két indából képződik, mely a szívidom csúcsán egybefut és fölül kettéhasad, az egyik ága mindig háromnegyedkörben kifelé hajlik, a másik ág szívidomban kihajolván, fölül csúcsban összefut. A virágot bekerítő külső inda hajlásán rövid mellékhajtáson, mely fölfelé áll, huroklevél ül. A felső nagyobb szívidomban a két inda a befelé hajló szívcsúcs táján közös szárban egyesül, az egyesülést ismét gyűrű jelzi, az egyenes szár a szív közepe táján kettéhasad, mindegyik ágból virág nő ki, a hasadás szögéből a középső szár folytatása gyanánt rövid szár nő lefelé és két félkörűleg kihajló kis ágra hasad, a hasadás táján ismét kis gyűrűs dudor van a száron, a két körhajlású ágból kinő, hegygyel lefelé, hurkos levél. A középső pálczából kétfelé hajló ágon ott, a hol legerősebben lefelé hajlik, lefelé kis mellékhajtás van, mindegyik a fölfelé hajló végén kétfelé hasadván, nyilt kehely szerepét ölti. Mindegyik kehelyszár kettéhasad, a rövidebb ágacska félkörben lefelé hajlik, a nagyobbik félpalmettet bocsájt fölfelé. A kelyhen tojásdad idom hajló két szár a zárt idom csúcsán egyesül, kétfelé félkörben kihajlik és az elválás pontján hurkos levélidom áll fölfelé és befejezi a virágidomot. A két szívből ala-

kított függélyes sornak felső befejezése egy nagy hurkos zárt levélidom, melyben mint keretben benne ül egy olyan virágféle, a minőt e sorban már három változatban ismertünk meg. Ez a virágfajta ismét új változat. Áll az alján a felső szív felső beugró szögéből tojásdad idomban hajló két indaszárból, mely mint máskor is az idom csúcsán kettéhasad és mindegyik különváló ága ismét kettéhasad, az alsó ág félkörben lefelé hajlik, a másik fölfelé törekszik és félpalmettel végződik. A hol az alsó hurok csúcsán a két inda támad, csúcsos levélhurok emelkedik és fölfelé egyenes pálczával végződik, mely ismét az egész sor tengelyét hangsúlyozza. Ennek a sajátszerű virágidomnak külső indás keretéből mintegy félmagasságban egy-egy inda ugrik ki, a szár kettéhasad, a hasadó szögben kis levélke ül, alsó szára félpalmettel végződik, fölfelé hajló szára kis hegyes levélhurokkal. A tojásdad indás keret két indája fölül összefut, majd legfölül rövid félkörű kihajlással széjjelválik és az elválás szögében kis levélke ül, közepett az elváló szárakon pedig egy-egy kifelé hajló rövid indaszár szegélyzi a levélkét, úgy hogy az egész idom az indás keret legtetején egy kis gránátvirágnak tűnik.

A harmadik sorban hullámosan fölfelé emelkedő inda tölti meg a szűkülő vagy táguló tért hullámaival és mellékhajtásaival. Legalul a szomszéd sorból körinda nő össze az indával, úgy hogy a rajz alul két idommal indul meg. Mindegyik körben az indaszár két körded ágra hasad, melyen mint kelyhen a virág ül. A virág a kehelyszár kettéhasadásából keletkezik, úgy hogy a két ág közül a felső a másik ág felső hajtásával lapított szívidom formáját alakítja, melynek felső beugró szögén hegyes huroklevél ül. Az indás soron fölfelé a második tag a balra hajló hullámhegyből kiinduló körded mellékhajtás végén hasonló virágidom ül, mint a legalsó két körhajlásban. Az inda harmadik kihajlása jobbra irányul, ezúttal jobboldalából fölfelé hajló indaszár emelkedik hurkos levélidommal a végén s balra ismét körhajlású ágban hasonló virág ül, mint az említett három esetben, a hajlásából lefelé forduló inda ugrik ki belőle és hurkos levéllel végződik. A negyedik hajlás után az inda kettéhasad, erős

ágat bocsát jobbfelé, e mellett a szögből pálczás, bunkós végű egyenes indaszár áll ki ferdén, az ág ismét kettéhasad, egyik vége jobbfelé tovább folytatódik, azután kis mellékhajtást bocsát, mellette kis kiugró mellékhajtás, a szív felső beugró szögében érintkeznek és azután körhajlásokban elfordulnak egymástól, az érintkezési pontból a főtengely irányában lefelé levélféle áll, a miért a hármas idom heraldikus liliomnak tünhetik ; a szív beugró szögét fölül hegyes levélhurok formája borítja, melyből a két kihajló szár és közepett álló levél kisebb heraldikus liliom idomát példázza. Az alsó nagy szívkeret felső csúcsán a két inda egyesül, az egyesülés pontját köridom jelzi, azontúl kétfelé nagy kö - ded idomban kihajlanak, a hajlás alján kettéhasad mindegyik szár, az alsó lefelé konyul és csúcsos levélhurokkal végződik, a másik fölfelé hajlik és ketté hasad, az alsó szár körben kihajlik, a két másik ág szívidomban fölemelkedik, a szív hegye lefelé állván, a szív beugró csücskében összetalálkoznak és lefelé széjjelhasadván, a közbefogott lefelé irányuló levéllel ismét liliomféle idomot létesítenek ; a két szív keretén az oldalsó beugró szögből kis levélke nő ki, a felső beugró szögből a bal szíven ugyancsak egyes levél, a jobbikon hármas levél áll ki. A felső szívkeret két indája a szív beugró csücskén érintkezik, azután széjjelhajolván, mindegyik indavég kettéhasad, az alsó ág körben kihajlik, a két felső ág szívidomban emelkedik alsó hegygyel, a felső érintkező ponton háromkarú egyenes kis pálcza nő ki, a felső és alsó ág között levélhurok ül. A külső szívkeret indáján oldalt egy-egy félpalmett áll ki, a felső szívcsúcson körtekercsű végük összeér és a két köridomon hármas levélke áll.

A negyedik sor két egymás fölött álló tagból áll, az alsó a szomszéd sorokkal közös indaszárakból alakul, a második felső tag nem nő össze az alsóval, csupán reáhelyezkedik. A két főidom egymás fölött álló sávos keretű szívidom heggyel fölfelé, benne egy-egy szív heggyel lefelé és ugyancsak közben oldalt két szív tölti meg a tért, mely szintén heggyel lefelé áll. Úgy az indás keret, mint maga a szív alakítása egyik-másik részben külömbözik az előbbi sorokban észlelt kerettől és szívektől. Az alsó szív beugró

szögében a szívkeretet alakító két inda egyesül, feljebb ketté hasad s az alsó ág ismét ketté hasad, a felső ágak szívalakra hajlanak, a szív csúcsa lefelé áll.

Az ötödik sorból, mely ismét nyilt völgyeletű indaszárakból alakult, csak egy alsó félkörhajlás és a felső indaszár maradt meg, melyből egy tekercses oldalhajtás és belőle hegyes levélhurokban végződő szár, alsó hajlásán két hasonló levélhurkos végű szár ugrik ki, míg a vége ketté hasad és rajta ismét hegyes végű levélhurok ül. A beugró szögben pálczás levélféle ül, és az ág félkörhajlás után balra irányulván, ismét ketté hasad, lefelé és balra fölfelé egy-egy hegyes levélhurokkal végződik. A főágból lefelé szakad egy ág, az ág ismét az ismert virágidommal végződik és mielőtt a virág belőle kifejlődik, alsó hajlásából rövid mellékhajtást bocsát a szárából lefelé. Végre az indaszár ötödik, legfelső hajlásához érünk. Mielőtt a szár a félkört megirja, kiindul belőle fölfelé hajló rövid szár, mely hegyes levélhurokkal végződik, a beugró szögből rövid pálcza áll ki ; a szár végén ismét az ismert virág ül és mielőtt a szár ezt a végső kihajlást végzi, rövid szárú mellékhajtás ugrik ki lefelé, ez is hegyes levélhurokkal végződik. Szembetűnő, hogy az indás sor két legfelső szára a külső szélnek ferdén lefelé hajló egyeneséhez alkalmazkodik.

98. tábla és *99. tábla.* »*Lehel kürtje*« Jászberényben. Ez az érdekes byzanczi elefántcsontmű legutóbb 1903-ban az »Arch. Értesítő«-ben (93—167) és német nyelven az »Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn«-ban (1905. II. k. 889—938. és III. 532—537. táblák) volt terjedelmesen ismertetve, azért itt arra szorítkozunk, hogy közöljük a kürt képét kétoldalról és a rajta ábrázolt domborművek kiterített képét ; az előbbi tábla megjelent dr. Szendrei János »Hadtörténelmi Emlékek« című művében, az utóbbi az Arch. Ért. 1903. 113. lapján.

A kürtöt valószinűleg a byzanczi császári hippodromosban használták és a rajta szereplő jelenetek is e versenytéren előadatni szokott mutatványokat ábrázolják.

A hagyománynak, mely a fölötte becses emlékhez fűződik, van történeti magja és nem ellenkezik a stylistikus

vizsgálat eredményével, mely nagy valószinűséggel IX. századi származását vitatja, a miért is méltán foglal helyet a honfoglalási kor emlékei között.

D) *Külföldi analógiák.*

100—101. táblák. Lovas sírok Oroszországban. Dr. Jankó János 1899 augusztus 13—31-iki időben részt vett a XI. orosz archaeologiai kongresszus ülésein Kievben és ottani tapasztalásairól az Arch. Ért. 1900. évi folyamában részletes jelentést közölt. Ebből azokat a részleteket (241—252) közöljük itt kivonatosan, melyekből honfoglalási korunk emlékeire is vonható tanulság. Khvojko ismeretes kievi kutató a kongresszus alkalmából kiállított néhány lovas sírleletet, melyeknek alkalmából Jankó tőle érdekes fölvilágosításokat kapott a Kiev környékén előkerült lovas sírokról. Khvojko akkor már mintegy negyven lovas sírra akadt az ő ásatásai alkalmából, melyek ő és egyéb orosz tudósok szerint a VIII—X. századból származnak és a magyaroknak tulajdoníttatnak. A sírok rendesen halomban, de annak mindig legfelső rétegében voltak, más alatta lévő egyébkori sírok mutatták, hogy a lovas sírokat a kész halomba rakták. Egy-egy sírban csak egy lovas vitézt talált K. Állandó tapasztalása szerint a sírban a lóból csak a fej és végtagjai voltak meg. A lovas sírokat szétszórtan lelte, egész temetőket nem talált. Koporsónak vagy a sírgödör kitapasztásának soha semmi nyomát nem észlelte. A csontváz helyzetében nem volt szabályosság. A ló csontjai rendesen a baloldalon, az emberfej közvetlen közelében feküdtek, a ló feje orrával a fej felé irányult. Közvetlenül a fej alatt az emberi törzs baloldalán feküdt a ló két első lába, míg ugyancsak a baloldalon az ember lábaitól kis távolságban a ló hátsó két lába hevert.

A mellékletek elhelyezése majdnem mindig ugyanaz. Arany, ezüst és egyéb díszített darabok dolgában szegények, de vastárgy volt csaknem mindegyikben és pedig csaknem mindig ugyanazok. A tárgyak állapota rossz volt és K. a

negyven sírból alig bírt valamit megmenteni, mert a vasrozsda fölemésztette.

A 100. tábla, melyet az Arch. Ért. 1900. évi kötetének 247. lapjáról ismétlünk, Jankó János vázlata azon rajz szerint, melyet Khvojko emlékezet után dr. Jankó jegyzőkönyvébe rajzolt. A rajz a fönn adott értelmezéssel összevág és minden egyes számának magán a táblán van a magyarázata.

101. tábla. Dr. Jankó János vázlatos képei oly tárgyakról, melyek Csernjakhova és Novoszeljki közt kerültek elé.

Két teljesen egyforma kard ; egyélűek, gyengén hajlók, markolatjuk ferdén áll ; megcsonkultak. A penge hossza 90 cm., a markolaté lehetett 9—10 cm. A kard a csontváz baloldalán feküdt. Egyik példánynak nyírkéregből készült kérge vagy hüvelyének nyírkéregborítéka is részben megmaradt. A kard mellett, attól balra a széleit beszegő fehér csont lapjai maradtak meg, mellettök feküdtek a nyílhegyek egyetlen tömeggé összerozsdásodva. Alak és méret tekintetében összevágnak a hazai pilini, csornai, verebi stb. nyílhegyekkel, rhombikus az idomuk, hosszuk 6—10 cm., csúcsos szárúak, gerinczet nélkülöznek, körülfutó éllel birnak és csúcsuk nem kihegyezett. A deréktájon a medenczében egy apró félgömbű rozsdaette boglár feküdt. A koponya táján 1—1·5 cm. átmérető sima sodronyú aranygyűrű volt, egyik vége tompa, a másik hegyes ; rendesen a jobb fülnyílás és a jobb váll között feküdt. A jobboldalon a derék táján kés volt, a legnagyobb darab, mely késből maradt, volt 9 cm. hosszú ; a csernjakhovai kés vastaghátú, hegybefutó, alul csonka, éle csorbult, fölülete rozsdás, nagyságban is körülbelül egyező a pilini, csornai stb. sírok késeivel. A kengyelpár a kard táján feküdt. Alakjuk nagyjából összevág a honi sírokban lelt kengyelekével, de fülük eltérő, csupán kevéssé kiszökő kihajlás jelzi a helyet, a hol a szíjnak való áttörés van. A zabla csupán egy rúdból állott ; Khvojko azonban nem ezt mondta a lovas sírok jellemző idomának. A lószerszámból maradtak még csatok vasból, hossznégyszögű kerettel és tüskével, mely a hosszirányban áll. A kengyelektől

balra volt a nyereg, melynek Khvojko csak teljesen elmállott részeit találta meg. E helyütt került elé egy egyenes vasszög lapos fejjel, négyélű szárral, mely félakkora, de külömben olyan, mint a székesfejérvári demkóhegyi egyik sírban lelt szög. Jankó említi, hogy 1898-ban dr. Pósta Béla a leletek egy részét látta és tőle azok leírása várható. V. B. Antonovics a volhyniai kurgánokban lelt sírokról azt mondja, hogy a mellékletek közt fegyver igen ritkán akadt ; mindössze egy sírban talált tegezmaradványokat, három nyílhegyet és egy kengyelt. Ezeket Jankó látta és azt állítja róluk, hogy a Khvojkó leleteivel és a magyarországiakkal teljesen megegyezőknek találta. Antonovics megnyitott Volhyniában 1500 szláv kurgánsírt és »a szlávok közül föltétlenül kizárja azt az egyet, melyben a tegezdarabokat és a két kengyelt találta, mert ez szerinte valami ugor néphez tartozott«. Korát a VIII—X. századokba teszi és erre nézve az orosz szaktudósok teljesen egyetértenek.

A kongresszusban tartott előadások közül Jankó kiemeli T. J. Knauer tanárét a besszarábiai akkermani kerületben végzett ásatásairól. E kerületben a kurgánok rendszerint egyesével szétszórva találtatnak, egyetlen egy esetben talált Knauer kurgáncsoportot. Ez esetben az egyik oldalon különálló nagy kurgán volt, ettől északra csekély távolságban kisebb kurgán állott és közvetlenül mellette egy harmadik ; még északibbra feküdt a negyedik kurgán, melyet a harmadikkal földsánczkötött össze. Ezek közül Knauer fölásatta a legdélebben fekvőt, a sánczczal összekötött kettőt és magát a sánczot. A legészakibb kurgánban a kellő középen csupán délnek fordított lókoponyát talált. A következő kurgánban felnőtt ember csontvázát lelte, balkezében bronzkés volt, gyűrű, csat és egyéb bronztárgyak voltak mellékletei, a férfi arczczal északnyugotnak feküdt, jobbrabalra gyermekcsontváz volt, közte és a balján fekvő csontváz között nagy agyagkorsó állott. A két kurgánt összekötő földsánczban egy férfi csontvázát találta ülő helyzetben, alatta lócsontvázzal. Knauer úgy vélte, hogy egyik kurgánban eltemették az urat, a másik vele szemben fekvőben a lovat, az összekötő földsánczban pedig a szol-

gát lóháton, a mi talán helyes magyarázat, de lehet helytelen is.

A csontvázak a kurgánok felső részében voltak. A hármas csontvázú kurgán alsó rétegében még öt csontváz került elé, két felnőtté és három gyermeké, ez alatt, a föld színe alatt kőkori sír volt ; a bronzleletek a skytha-korból valók. Tehát Knauer leirásából kitűnik, hogy a skythák lovastúl temetkeztek, a mit másutt is tapasztaltak. Mireánk közvetlenül most csak a harmadik különálló kurgán lelete tartozik. Ennek felső rétegében két felnőtt és három gyermekcsontváz feküdt. Az egyik felnőtt koponyája mellett közvetlenül ló feje és lábai feküdtek, a mellékletek voltak : vaskés, vaszabla, tegeztöredékek, csiholó aczél, csatok és egy aranygyűrű, ez utóbbi a ló koponyája alatt feküdt. A két gyermekcsontváz alatt korsócska, a harmadik csontváz mellett kő volt. A kurgánban lelt többi sír ismét más korból származott ; csupán az érdekel még, hogy Knauer a vasfegyvereket tartalmazó lovas sírokat a népvándorlás elejéhez számította, mi ellen Antonovics szólalt föl, azt tartván, hogy e sírok a népvándorlási kor végéhez tartoznak, melyet Oroszországban a nomadizáló népek korának neveznek és a mely a X., sőt XI. századba is belenyúlik. A korhatározást a zabla és a nyilak formájára és a tegezdarabok maradékaira alapítja, melyek a népvándorlási korban más alakúak. Szizov a jelzett sírokat szintén a X. század körüli időre tette.

102. tábla. 1. *a. b.* Kard és hüvely a zagrebinyi leletből. Vyatka kormányzóság, Oroszország. A töredékek szerint, melyeket a szentpétervári Eremitage gyüjteményében őriznek, részben helyreállította a kardot dr. Pósta Béla (Rég. Tan. Oroszföldön I. k. 44. ábra) és értekezett róla u. o. a 75—127. lapokon.

A penge egyélű, mérsékelt hajlású, ellenzőjének tengelye egyenes, két vége tojásdad kihajlású, közepe felé kevéssé szélesbül s ott négykarélyú díszítmény van rajta. Megvan a markolatra átvezető ezüst pléhhüvely. A markolat ferdén áll, a penge iránya felé hajlik ; megvan három ezüstlemezű csúcsos pityke, mely a markolat alsó szélén ült és megvan a markolat végét borító ezüstpléhhüvely, mely körded.

lapos lemezzel záródott. A hüvelyen két helyütt a nyilása mellett és a közepe táján széles ezüstpánt fogta körül, körszelvényű kihajlással a hátából kiállván, a szíj befogadására. A pántot két négylábú díszíti, mely úgy áll, hogy mindegyik állat négy lábatalpa a másik állat talpait éri ; a hajlásban két csigavonalas hajlású ezüstsodronycsövecske átjárt a dupla lemezen és a szíjat fogta. A pántot kétoldalt és hátul kihajló szélén reáerősített keskeny díszített pléhszalag szegélyezte. A két pánt között, valamint a hüvely vége és a középső pánt között keskeny gyűrűs tag fogta körül a hüvelyt. A hüvely végén hengerded, laposan záró tok, rajta szegélyző pléhszalag. A hüvely végén díszítmények, ezeken túl négylábú állat idoma, ugyanez a díszítés és az állatidom ismétlődik a középső pánt mellett.

A kard darabjait más tárgyakkal együtt egy csomóban találták a sírban emberi csontok maradványai nélkül. Voltak még ékszerek, bőrrészletek (övből), bőrtarsoly, két kengyel és zabla. A tárgyak nyirfakérgen vagy deszkán nyugodtak.

2—4. Szanyibai egyélű szablyák. Dr. Pósta Béla, Rég. Tan. Oroszföldön I. 238—240. 149. rajz. Szanyiba a terszki vidéken fekszik a Volga és a Don által bezárt azon területen, mely a Kaukazustól éjszakra nyuló lejtőihez csatlakozik. A három kardot a moszkvai Romainczow-múzeumban őrzik.

2. A penge tövétől kezdve majdnem háromnegyedrészében egyenes, azontúl erősen hajlik. Markolatvasa megcsonkult, tengelye kissé ferdén áll, mindkét széle egyenes és tompaszögben éle felőli széle kevésbbé tompaszögben válik ki, elhajlása hirtelenebb.

3. A penge egész hosszában gyenge hajlású ; ellenzője egyenes tengelyű, kevéssé kiálló és gombbal végződik mindkét végén ; idoma dudoros és a gombok felé keskenyül, kevéssé szélesedik közepe felé. A markolat vasának tengelye elhajlik, élfelőli széle egyenes, a hátfelőli hajló vonallal éri a csúcsot.

4. A penge erős hajlású, legszembetűnőbb a végének a görbülete ; ellenzője egyenes tengelyű, kevéssé kiálló, dudoros, végei gombosak, a dudor a gombok felé keskenyül és

közepe felé kevéssé szélesbül ; a markolat vasának a tengelye alig hajlik el, tengelye majdnem derékszögben áll a penge tövére, melyből derékszögű (?) hirtelen szűküléssel indul ki. Mindkét széle egyenes, vége letört, alighanem ott tört le, a hol a markolat erősítésére szolgáló lyuk volt, melynek nyomát a rajz is mutatja.

103. tábla. Kard gombja és kardellenzők Bolgári vidékéről, Kazánban a Lichacsov-múzeum gyüjteményében. Közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 307—308. lapjain a 192. rajzzal.

1. Kard gombja ; egyenes kard markolatáról ; alsó szélét fényes keskeny fémpánt szegélyzi, rajta központi körök sorakoznak ; felső tagozása a lesbosi chymára emlékeztet, középső nagyobb és mellette egy-egy kisebb tojástaggal, közben elszigetelő gerincztaggal.

2. Kard ellenzője oldalnézetben és fölülről tekintve. Oldala közepett rhombus formára szélesbül, szárai végei felé vastagodnak, felső nézetben keskenyül ; a kard tövének szánt áttörés erős vastag pengének szolgált, tehát kétélű kardhoz tartozhatott.

3. Kard ellenzője, oldalt és fölülről tekintve ; a kissé lefelé hajló ellenző közepett legerősebb, végei felé keskenyül, végein tizenkétlapú gombokkal. Úgy fölülről, mint oldalt élben futó gerincze van, oldalán hegyire állított négyszög idomát mutató lap van, a közepén és a hajló szélekkel párhuzamosan futó bordák díszítik a két szár két oldalát kétfelől, halgerinczmustrára emlékeztetvén. Valószinűleg egyélű szablya tövét ölelte át ; az áttörése keskeny tojásdad idomot mutat.

4. Kardellenző felső és oldalsó nézetben ; az áttörés hosszúra nyúló trapezidomot mutat, az áttörést a szélesre terjedő lap köríti, melynek széléből erős karima emelkedik ; két vége felé keskenyül és gombbal végződik mindkét oldalán, melynek középső tagja gömbös végen lapított gömbszelvényű, míg a belső szélén gyűrűs tag köti össze az ellenző tömegével. Az ellenző függélyes oldala egymást a középen keresztező két gerinczet mutat, a keret fölemelkedő csücskein és vízszintes egyenest ; egyélű szablya ellenzője volt.

5. Ellenző fölülről és oldalról tekintve ; oldalnézetben hosszúra nyúló rhomboidra emlékeztető szabálytalan idomot mutat, majdnem vízszintes tengelylyel ; fölülről tojásdad kimélyítésben hossznégyszögű az áttörés, az ellenző végei felé keskenyül, végei körszelvényűek ; egyélű szablyának szolgált.

1—4. tábla. 1. Kőszobor (kamenaja baba) a tifliszi múzeumban, a Kubán vidékéről, a batalpasi kerületből Sztoiojevozsa Sztaniczáról. Dr. Pósta Béla Rég. Tanulmányok r. k. 112. lapján 62. rajzban közli, melyet a szerző és kiadó szives engedelmével itt ismétlünk. A kőszobor csupasz arczú vitézt ábrázol, kúpos süveg vagy sisak borítja fejét, nyakszélessége talán azt jelzi, hogy a sisakról lecsüngő nyakvédő ért le a válláig, testét aljáig érő hosszú testhez álló kabát borítja, mely elől egész hosszában nyiltnak képzelendő, elől és alul a szélein végigfutó széles sávval ; a nyak tövén a két sáv a nyak tövébe vész. Valószinűleg ujjasnak kell a kabátot képzelni, bár azt a kőfaragó nem jelezte. A csipő táján öv szorítja, melyről mellékszíjon görbe kard csüng le, a hüvelyen a mellékszíj az alsó pántos fülből indul ki, a felső pántos fül közel éri az övet, ott szíjat nem mutat a kőfaragó. A vitéz balkezével fogja a kihajló markolatot, fölemelt jobbjával hengerded idomú száras poharat (kelyhet) emel a mellére. Süvegén és két vállán egyenszárú kereszt van bevésve.

2. Kőszobor (kamenaja baba) a tobolszki múzeumban, a kokcsitávi kerületből. Közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. Oroszföldön czímű műve I. k. 113. lapján a 63. ábrán, melyet a szerző és kiadó szives engedelmével itt ismétlünk.

A kőszobor durva faragvány, mely csak kinagyolta az emberi idomot, otromba nagy fej közvetlenül nyak nélkül a vállon ül, a mellen egy harántosan emelkedő vízszintesről nem tudni, hogy mit akar jelezni, baljával fogja görbe kardja markolatát, a kard hüvelyén jelzi a kőfaragó a hüvely belső hajlásának a széléből félkörökben kiemelkedő két szorító pántos fület, fölemelt jobbjával a vitéznek képzelendő alak apró meztelen (?) alakot, nőt (?) emel a melle felé.

Még egy fegyverest ábrázoló szobrot közöl dr. Pósta B. ugyanonnan (63. rajz u. o.), mely fölemelt jobbjában lapos

csészét tart, míg balja ismét a görbe kard markolatát fogja, melyről ezúttal látszik, hogy nem hajlik el a hüvely tengelyétől, a hüvely szélén ismét két félkörű kiemelkedés jelzi a szíjszorító pántos fület.

105. tábla. Ezüstcsésze, találták Kulagis községben a permi kormányzóság kunguri kerületében. Dr. Pósta Béla a szentpétervári Eremitageban székelő arch. bizottság készletében látta és fénykép után közli az ábráját Rég. Tanulmányok Oroszföldön című műve I. köt. 115. lapján, a honnan kisebbített rajzunk készült.

Dr. Pósta szerint ez a sassanidák korából való (IV—VII. század) tál. A lapos domborművű jelenet két egymás ellen szembeszálló harczost ábrázol. Fejüket hármas hegyes csúcsban végződő sisak borítja, a középső csúcsot rozetta ékíti. A sisak alighanem bőrből készült, alsó szélét vastag perem szegélyzi és a kép után azt hihetjük, hogy a nyakra meg a vállra boruló alsó szélén ugyancsak vastag peremmel szegélyzett nyakvérttel egy tagban készült, a mit az arczot szegélyző egy tagban ábrázolt perem is látszik tanúsítani. A sisak középső csúcsán végigfutó léczek talán fémből készültek, talán a két mellékcsúcson is voltak fémből készült léczek, legalább a jobbfelőli harczos sisakjának képe ezt engedi sejteni. A nyakvértet talán pléhes pikkelyekkel borítva kell képzelnünk. A testet térdig érő szorosan testhez álló fegyverkabát borítja. Elől közepett végig erős perem vonul, ily perem szegélyzi azt a vállon is és a jobbik harczosnál a könyökig érő rövid ujjat. A derékon öv szorítja körül a kabátot és úgy a mellen, mint az öv alatt párhuzamosan futó harántos sávok talán bőr- vagy fémszalagokat jeleznek. A sávok közt talán pléhes pikkelyek borítják a köröket, melyek szívidom felső végei gyanánt jelentkeznek, talán mert alsó végük egymást borítják. A szűk nadrág a lábra is elnyúlik és szabályos közökben ismétlődő, harántosan álló hajlott vonalak talán ismét azt jelzik, hogy a lábakat is pléhes lemezek borítják.

Nem lehet biztosan tudni, hogy az alkart borító ujj a rajz szerint, mely talán nemezöltönyt akar ábrázolni, a fegyverkabáttal egy tagban képzelendő-e. A kéz felső lapját

ismét máskép rajzolt kettős vonalkeretű, hajlott szélű lemez borítja.

A bal harczos »skytha« ijjra rakja a tollas végű nyílvesszőt ; övéről balra egyenes kardhüvely lóg le harántosan.

A jobbik harczos mindkét kezével vízszintesen hosszú póznás gerellyel ment neki az ellenfélnek ; a rajz nem mutatja biztosan, hogy a gerely csúcsa átment-e a bal vitéz derekán. A jobbik vitéz testében a rajz szerint a mell táján egy nyíl bennakadt volna a mellkasban, az alsó nyíl pedig átjárta volna mellét. Balján harántosan lóg a kard hüvelye, látszik rajta két helyen a pléhpántolás és a pléhes fül a két hüvelytartó szíj számára, a két pánt között a hüvelyt ékítő háromszögdíszítményt is mutatja az ötvös.

A két harczos közti téren két kard markolatfelőli darabja látszik, a fénykép nem mutatja tisztán a jobbik kard markolatát és az egyenes kétélű penge tövét ölelő végzését, csupán tompa csúcsban emelkedő szélét és a markolat felé szűkülő oldalait látjuk. A balfelőli kardon talán keresztvasat kell képzelnünk, melynek rhombikus az idoma, maga a markolat gyűrűs tagozású.

Nem mondhatni bizton, hogy a kardtöredékek mellett lebegő csonka fegyvereket is kardpengéknek vagy inkább hosszú karú tömör csákányoknak kell-e képzelnünk ?

A tér közepén ábrázolt hétszirmú rozettára jobbról és balról reászegezett tárgyak alighanem az eltört kardok csúcsai, a rozetta alatt egymásra találó két fegyvertöredék talán a kardhüvelyeknek végei, melyeket az ötvös igen díszeseknek képzelt. Az ötvös a csatázó harczosokat domb lejtős vonalára helyezte, szétterpesztett lábaik között egy-egy nyolczküllős korong áll a földön. Ez talán a paizs, melyre ily közeli harczban nincs már szükség. A domb vonala alatt két harczi csákány fekszik, egyik ága széles lapú penge, másik hegyes végű pálczás, egy harmadik csákánynak csupán a nyele maradt meg.

Még csak azt jegyezzük meg a teljesség kedvéért, hogy a balfelőli harczos övét korongos boglárok ékítik.

A fénykép után készült edzés nem enged minden részletet elég szabatossággal fölismerni és az ókori ötvös is több

tekintetben kétséget támaszt a jelenet részletezésére. Az egész jelenet mondai vagy történeti magyarázatát pedig e tálak leghivatottabb magyarázójától, Smirnow tanártól várjuk. A kor közelebbi megállapítására és az ethnikus szempont tisztázására is szükségünk volna. Igy is azonban a régibb középkori öltözetnek és fegyverzetnek a keleten dívó formáira és szerkezetére többnemű tanulságot nyujt a dombormű.

106. tábla. Sisak, melyet Veszelovszky 1896-ban a Kuban vidékén, a Kaukazus északi lejtőjén talált. Dr. Pósta Béla a szentpétervári arch. bizottság fényképei után közli előlről és hátulról horganyedzésű ábráját Tanulmányok Oroszföldön című műve I. kötetének 118. és 119. lapján, a 65. és 66. szám alatt ; a szerző és kiadó szives engedelméből ismételjük itt a 65. ábrát. A megmaradt darab csupán a bőrsüveg felső csúcsát borító fémes részt mutatja. Úgy képzeljük, hogy az ábra fél nagyságban adja az érdekes sisakormot és azt látjuk, hogy a sisak alsóbb részein nem is volt a fémburoknak folytatása. Az orom függélyes irányban három tagból áll : alsó kúpos részből, vele körülbelül egyformán hosszú igen keskenyülő csúcsból és a csúcson ülő idomból, mely első tekintetre gyűrűnek látszik, de valóságban körben hajló állatidom, melynek feje megközelíti a farkát. A legfelső tag külön darabból készült és átjáró hüvely révén függött össze a csúcscsal. A csúcsot hosszában futó két fémsáv ékíti, mely talán nemes fémből készült ; a fémszalag mindkét szélét két rovátkolt drótszál szegélyzi és egész hosszában négy (?) sodronyszálból alakított keresztfonadék borítja a közt. A két sávot egyenlő távolságban három kis hengerded fémfoglalásban kő vagy gyöngy ékítette és a sávok között elterülő fölületen is ily foglalású ékkövek voltak, melyekből azonban a legtöbb már kihullott. Hasonló foglalású kövek voltak a gyűrűs állatidom külsején is. A felső csúcs tövét vízszintesen körülfutó lemezes szalag választja el az alsó kúptól és a kúp legalsó szélét is ily lemezes szalag szegélyzi. A kúpot hat (?) ily egyenes szalag egyenlő távolságokban a kúp fölületén az alsó és a felső körszegély összeköti ; mindegyik szalagon egyenlő távolságokban ismét hat-

hat oly ékkő ült, mint a csúcson, ott alkalmazták, a hol a függélyes szalagból a befoglalt tér ferdén irányuló egyenes vonalú sáv indul ki, mely a szomszédos függélyes sávból kiinduló hasonló sávval a mező középtengelyében hegyes csúcsban találkozik. Fölülről számítva öt ily párhuzamos sávos szögidom keletkezik, melynek a szögét ismét hengerded foglalású ékkővel ékítették ; a legalsó idomból csupán a két ferde sáv fele fért el, ez beléfut az alsó szegélybe.

Dr. Pósta Béla a sisak tetején kunkorodó állat formájának az analogiáját szibériai aranytárgyakon látja és hivatkozik Tolstoj Kondakov Russija Drevnosti-féle művének III. k. 64, 73, 95. és 101. képeire ; egyúttal úgy vélekedik a csúcsos sisakidomról, hogy közelebb áll a sassanida korhoz mint a X—XI. századhoz.

Nem ismerek elég határozott támpontot a sisak korának megállapítására, valamint annak az eldöntésére, hogy hol készültek ily díszes sisakok és kik éltek vele. De az a körülmény, hogy a kubáni vidéken sírban lelték, elég erős ok arra, hogy egykor ott tanyázó néptől származtassuk.

107. tábla. 1. Övtáska a zagrebinyi leletből (vjatkai kormányzóság, Oroszország). Anyaga bőr. Az ábráját a hozzávaló magyarázattal közölte dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 142—146. lapjain.

A táska dupla rétű bőrből készült, fölül egyenes metszésű, alul körbefutó széllel, szélét bőrszalagokkal erősítették, alsó hajlása tágulhatott. Ábránk szemközti oldalát mutatja, mely ha csüngött, kivül állott. Fölületét két czikkelyre tagozták, úgy hogy a két czikkely a táska alsó szélének közepén széjjelebb, fölfelé pedig közelebb éri egymást, a czikkelyek széleit bőrszalaggal szegélyezték és a fölületükön több sorban egymás mellett és egymás fölött még megvannak a lyukak, melyekben a fölület díszítésére szolgáló pitykék vagy boglárok erősítve voltak. A táska szíjon csüngött, mely alsó széléből közepett kiemelkedett ; ezen a szíjon is megvannak még a lyukak, melyekbe belé voltak aklázva a szívidomú fémpitykék ; helyük és idomuk a bőrön most is meglátszik. Maguk a díszítő tagok nincsenek meg.

2. Övtáska két oldalról, kekomäki sírból Finnlandban, közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 89. ábra és 148—149. lapjain.

a) A bőrtáskát külső oldaláról mutatja oly helyzetben, mikor üres ; felső széle mellett négy helyen lyukak arra szolgálnak, hogy a táskát zsineggel összeszorítsák és fölakasszák.

b) A bőrtáskát mutatja, mikor a kovakő és egyéb szerszám benne van ; a táska mintegy feléig érő nyílással bír, melyre reáborítják a borító lapot, a nyilás szélén a bőrfal szélén apró lyukak nyilván a zsineg átfűzésére szolgáltak, melynek segítségével a tarsoly bőrét a benne rejlő tárgyak fölé összehuzhatták. Dr. Pósta Theodor Schwindt után említi, hogy ily tarsoly a finn területen a karjalai ú. n. késő vaskori sírokban (Kr. u. 1100—1350) sűrűn előfordul. Csaknem minden férfisírban találtak övet, mely mindig bőrből van s gyakran díszítik azokat vas- vagy bronz-boglárok. Ezen övek szélessége 15—25 mm. közt váltakozik és rajtuk vaskarikákból vagy vékony ezüstpántokból avagy bőrből készített csüngőkön mindenféle használati tárgy (kések, kard, tüzi készséget tartalmazó táska és egy más táska, néha fésű, fenőkő stb.) volt föltüggesztve.

108. tábla. Öntőminta tarsolylemez készítésére. A British Museum középkori gyüjteményében őriznek egy 19·5 cm. átmérővel bíró négyszögű kőlapot, melynek mindkét oldalán bevésett idomok domborművek készítésére szolgálnak. Egyik oldalon a félnagyságban ábrázolt idecsatolt vésést ellentétes helyzetben látjuk. Ábránk gipszmásolat után készült, mely a mélyítéseket domborúan mutatja. Elmaradt az eredeti kőlemezen meglévő öntőcsatorna, mely a mintázott dombormű egyenes oldalába fut és az ezüst vagy sárgaréz beöntésére szolgált. A tárgy öntésére egyoldalú minta elegendő volt, mert háta sima volt. Világos, hogy ugyanolyfajta idomú tarsolylemez készítésére szolgált, a milyenek hazai honfoglalási sírleleteinkben is többször találtattak és a milyeneket dr. Pósta Béla Oroszországból ismertetett. A lemez egyik széle, mely a tarsoly nyilásához simult, egyenes vonalú, az ellentétes széle körszel-

vényben kihajló és az egyenes felé törekvő két oldala hullámvonalas. A lemezen két léczkerettel szegélyzett sáv ismétli a lemez külső szélét és közepe táján harántosan átjárja az egész fölületet háromczikkelyű léczkeretű sáv, melynek középső czikkelye az egyenes széltől elforduló »szamárhátas ív« és két végén hegyes csúcsban belőle kiinduló fél körszelvény.

A sáv a keretet és a középső tért két-két mezőre osztja. A két középső mezőt középtengelyű két egyenlő szárnyú díszes arabeszk díszíti, az alsó nagyobb mezőben gazdagabb változatossággal, a felső az indák, levelek és mellékhajtások szövedéke egy középső nagy virágot és vízszintesen két ellentétes irányba hajló hosszúra nyúló hegyes bimbót hálóznak körül.

A keret két tagját egymást átjáró hullámzó leveles indák kettős sora ékíti, melyeknek hullámzásában a harántos sáv megszakítást okoz, de csak a felső egyenes keretben van három nyugpontjuk, a középen és a két sarkon. Ott ugyanis két ellentétes irányból összehajló indaszár csúcsban fut össze és a gömbölyű megkötésen túl kétfelé jellemző idomú lehajló levéllel végződik. A közös behajló szög fölött levél helyett félholdidomban záró hurokból a sarok felé kis gyűrűs végű indát bocsájt, mely a reáboruló idomot átjárja. A két sarokban ugyanis a második indaszár mindegyik oldalról az alsó virágot borító karcsú levelet bocsájt a sarok széle felé és a sarokban mindegyik levél ismét indává keskenyülve, az indák egymást érintik és félköröcskében ellentétesen elhajolván, gömböcsszerű levéllel végződnek. Az érintkezés által támadt kehelyszerű idom fölött csúcsos levélke lebeg. Az ábrát az Arch. Ért. 1901. 448. lapjáról itt ismételjük. Hozzáértők XVI. századi műnek itélik.

109. tábla. 1. *Vorobjevoi lelet.* Oroszországban, a Don felső középfolyása táján a varonjezsi kormányzóság bogucsáni kerületében. Közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 194—000. lapjain a 128. és 129. rajzokkal.

Lovával együtt eltemetett egyén sírját lelték vasuti munkások, az emberi és állati csontok szétporlódtak ; csak a fegyverzetből sikerült egy pár darabot összegyüjteni.

továbbá egy nagyobb ezüst gyűrűt fekete kővel, vaskengyelt, 17 különböző nagyságú ezüstlemezkét, három darabra tört kardot, a kard szíjához tartozó csatot, kerek idomú ezüstgombot, a kard markolatából való részleteket, kópjavégeket, zablát és nyílhegyeket.

1. Kengyelvas tojásdad idomú, kevéssé kihajló talppal, melynek alján gerincz vonul végig, szárai négyélűek voltak, füle szabálytalan idomú, csakúgy, mint a szíjnak való harántos áttörés.

2. Vaszabla egyik rúdja, mely benne van még az egyik oldalszár fülében, a szár egyenes, gombos végű, a fül félkörhajlású áttört négyszögű toldalékkal. A rúd gyűrűs végű és a gyűrűben vaskarika van.

3. Zárt vaskarika.

4. Keskeny vaspánt, egyik vége elgörbült, közepén körszelvényű kihajlás a szíj áthuzására, alján akla. Puzdra pántolásából való (?).

5. Csonka pánt, kissé hajló és egyik vége két ágat bocsájt mindegyik ága csonka. (Puzdráról való ?)

6. Nyílcsúcs vasból, széles pengéjű kicsorbult élekkel.

7. Nyílcsúcs vasból, tojásdad idomú, középső gerinczczel(?).

8. Vasnyílcsúcs, hosszú nyelű, hosszú pengéjű, hegye csonka.

9. Vasszerszám (?) pálczaforma, melynek mindkét vége hegyes.

110. tábla. Vorobjevoi lelet. (Folytatás.)

1. Vasnyílhegy, pengéje a szára felé keskenyülő, középső gerinczczel.

2. Vasnyílhegy, hosszú szárral, élei kicsorbultak, középső gerinczczel.

3—6. Ezüstpántok, melyek dr. Pósta Béla szerint (i. h. 196. l.) a kard markolatának egyik oldalán ültek. A rajzok különböző szempontból mutatják a pántolást. A 4. számú rajzon gyűrűfélét látunk, mely a keskeny hátú pántból kiáll ; a pánt két párhuzamos, nagyjából szamárhátat példázó széllel bíró lemezből áll, melynek hegye táján apró lyuk a szögecsek befogadására, a két lemezke között keskenyen háttal tovább nyúlik a pánt, mely a kard markola-

tának a szélére feküdt. A 3. számú rajz tüskét mutat a háton, az alsó nyujtvány rövidebb és szélesebb ; a 6. számú pánttag hasonlít hozzá, az 5. számún talán tüske van és a párhuzamos lemezeken túl fel- és lefelé van a pánt hátának folytatása, az alsó a 7. számú pánt hasonló tagjával egyezik, a felső megfelelni látszik a 4. számú alsó tagjának. E szerint úgy képzeljük, hogy a gyűrűs pánt (4.) volt legfölül, mert ezen lógathatták a kardot, ha ki volt húzva a hüvelyből, alatta talán a 3. számú pánt következett, ez alatt az 5. számú (megfordítva) és legalul a 6. számú (megfordítva). Igy a formák váltakoztak és a tüske mindig lefelé irányul.

7. és 8. Pántos keretek a kard hüvelyének két lemezes füléről. Hajlásuk lapított ívet példáz, a díszített lemez (8.) a mutató oldalon borította a dupla lemezű fül szélét, a másik (7.) az elforduló oldal ; a két pánt alakja megegyező, belső széle három helyen csúcsban ugrik kí, vége mindkettőnek körszelvényben szélesbül, itt van a szögecs, mely a rétegeket összetartotta. A mutatós pánt fölületét levelek sorával ékítették. Mindegyik csücske táján hegyes szívidomú a levél formája és mindegyik levél fölületébe belévéstek egy kis szívidomot, melynek hegye a másik két hegy tengelyébe esik, míg a két oldalából kis körszelvényű vonalka indul ki. Közben lapított félköridomok központos körökkel váltakoznak és a félkörök síkjába kört véstek, melyből félköröcske visz a félkörhöz. A lemez belső szélét léczkeret szegélyzi és a két vég felé szívidomok állanak, melyeknek hossztengelye a lemez hosszával talál össze.

9. Szíjcsat, a karika és a tüske csuklóban jár az ötszögű lemez elülső szélén. Az ötszög táján három-három gömböcs domborodik ki, közben hosszúkás dudorok keretelik a szélét. A középtéren az egyenes harántosból kiindulva a hossztengely irányában rovátkolt egyenes pálcza (növény töve) domborodik ki belőle, derékszögben ellentétesen rövid szár, közepett a tő folytatásában hosszabb szár, mindegyik szár végén háromszögbe helyezett három gömböcs. A csatról lásd dr. Pósta Béla fejtegetését Rég. Tan. I. k. 214. s k. l.

10. Szíj végéről való lemez ezüstből. A lemez fölületét domború kép díszíti, mely azért tanulságos, mert növényi

és állati idom egybefüzését mutatja. A növényi elemet világosabban lehet fölismerni mint az állatit, mely elefántra kiván emlékeztetni. A növényidomnak az elefántfej homloka táján jut szerepe. Ketté hasított palmett felső tagjának lefelé hajló levele körded idomot kerít be, ez nyilván az elefánt szeme. A palmett alsó bal levele reátalál az elefánt nyitott szájának a szélére, a melyből félreismerhetlenül jobbra hajlik az agyara, az agyar körül talán a fogakat kivánta az ötvös jelezni és a fogak körül a szája szélét ; alul kétoldalt két lábat lehet fölismerni, legfölül már bajosabb a félholdformáknak és az oldalt lecsüngő, három ágra szakadó lebbentyűnek megadni biztos értelmét, utóbbi talán a füle. A domborulat háttere aranyozott volt. Az egész elefánt többször szerepel mint motivum, lásd dr. Pósta Béla magyarázatát i. h. 216—217. l.

11. Áttört szíjlemez, az áttörés egyik hosszoldalát és két keskeny oldalát sima keret szegélyzi, harmadik hosszoldala csipkés széllel kihajlik és fölületén három hármas karélyú virág domborodik, a két sarkon és a középen a középsőnek rövid szára van, a nyílás szélén közös lécz köti össze.

12—13. Füles pityke, egyiknek a gyűrűs fülében még benne van a zárt sima karika, mely rajta lógott, a másik pityke csonka ; az ábra megfordított helyzetben mutatja. Idomuk hármas karély, melynek egyik széle egyenes. Egyenes szélén lécz vonul, melyből a középtengely irányában szélesbülő törzs kettéosztja a lapot s odább két ágra törik, a két ág a középkarély két szélén a betörési szögben gömbösen végződik. A törzsből a tengely irányában szár nő ki, melynek végén az egész középkarély széltében nyúló levél ered. Az oldalsó karélyokban is az egyenes léczből eredő rövid szárral egy-egy hármas karélyú levél domborodik.

14—19. Pitykék, ötoldalúak, két oldal behajló és csúcsba szögel, a csatlakozó két oldal körszelvényű karély, kihajlik és közben fogja a legkisebb karélyt, mely a csúcscsal ellentétes és szintén körszelvényű. A behajló oldal mindegyikéből a pityke lapjának közepe felé egyenes pálcza indul ki és egymással szögben összetalál, a szögből tojásdad hurok nyúlik a kis karély fölületére. A léczes szög három mezőre

osztja a fönmaradó tért, mindegyik mezőben egy-egy rövid szárú háromkarélyú virág terjeszkedik. A pitykék idomáról és tagozásáról v. ö. dr. Pósta Béla megjegyzését i. h. 218. l.

20. Tojásdad gomb sima fölületű lemezből, kis sodronyos füllel.

21. Ezüst gyűrű, karikája csonka, feje alacsony kerek foglalvány, melynek széléből négy csúcsos kampó lapított gömbszeletű fekete követ foglal magában.

Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 199. lapján a 130. rajzban közöl egy nyílcsúcsot és öt lemezt, mely szintén ugyanazon leletből került elé. A nyílcsúcsot szerző behatóbban tárgyalja u. o. a 204. s k. lapokon.

III. tábla. 1—3. Bolgári vidékéről való ékszerek a kazáni múzeumban, közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 309—310. l. 193. rajzzal.

1. Áttört művű fémékítmény hossznégyszögű, egyik rövidebb oldalán kiálló bütykök, a keret keskeny lapítással, másik keskeny oldalán csonka. A mustrának úgy látszik megmaradt a középső tagja és az egyik fele. A két oldalsó keretből kiálló tojásdad hurok a hossztengely irányában kétfelé két-két indát bocsátott, két indája csonkán maradt a másik kettő a hossztengely irányában csúcsban egyesül és a csúcs mellett két körhajlású véggel indaszár támad, mind a négy szárt gyűrűtag vágja el, melyen túl a tengely irányában kétcsúcsú keskeny levél vonul a keret keskeny oldaláig, a levél hosszában középső élben futó mélyedést mutat, széle finom keskeny léczkeret gyanánt jelentkezik, a gyűrűből a levél szélét kétoldalt gyűrűsen végző két inda kiséri és a levél közepe táján hasonló indapár támad, mind a négy gyűrű éri az oldalkeretet.

2. Szíjról való díszítő lemezke két párhuzamos oldallal, egyik rövidebb széle csúcsba kihajló, az ellentett egyenes oldal félkörben behajló. Finom lapított keret szegélyzi, ferdén emelkedő lapokkal. A félkörű behajlástól a térbe terjed egy palmett öt nagyobb és két szétesö elkorcsosodott levélkével. A nagyobb leveleknek pálczás keretű a külső szélük és mindegyikben hegyes tojásformát példázó kisebb keret ül benne.

3. Ismeretlen rendeltetésű lemezkének áttört csonka befejezése. Az áttörés harántosan álló tojásidomot mutat, külső kerete ferdén lapított oldalakkal emelkedik, felső lapja keskeny és éles szélű ; a körszelvényben kiálló keret végéhez két csonka karély csatlakozik ; mindegyiken tekercses végű pálczás inda domborodik.

4. Fülönfüggő a zagrebinyi lelet szórványos darabjai közül, vjatkai kormányzóság, Oroszország ; rajzát közzétette dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 100. rajz 10. sz. alatt, ugyanő értekezik róla u. o. 166. s k. l.

A fülönfüggő karikája tojásdad, felső része sima, tompa végével ellentett oldalán egy nagyobb gömböcs és rajta gulyába helyezett négy kisebb gömböcs ül. Alsó nagyobb részén négyélű a sodrony, négy élét apró gömböcsökkel díszítették és a hol a négy él kezdődik, gömböcsös gyűrű jelzi a kezdetet, ugyancsak gömböcsös sor vonul alsó hajlásán függélyesen. A legerősebb alsó hajlás közepén fölfelé csöppforma idom emelkedik, rajta gulyába rakott négy gömböcs ; csüngője 1, 4, 1-es számban egymáshoz forrasztott gömbidomokból alakult, a legalsó gömbön gulyába helyezett négy gömböcs fejezi be a csüngőt.

5. Fülönfüggő a zagrebinyi lelet szórványos darabjai közül, vjatkai kormányzóság, Oroszország ; rajzát közzétette dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 100. rajz 11. sz. alatt, ugyanő értekezik róla u. o. a 166. és k. l.

Idoma az előbbi fülönfüggőéhez hasonló. A karika felső sima részén a végével ellentett oldalon csupán csak két gömböcsből alakuló fülecske ül. Alsó hajlásán a négy élen nem maradt meg minden börtüs sor, a négyélű sodrony legerősebb oldalhajlásából hegyes csücske emelkedik és rajta ül gulyába helyezett négy gömböcs. Az alsó csüngő olyan mint az előbbi fülönfüggőn.

6. Pityke a permi múzeumban Malaja Rayikováról, a permi területen, a cserdyni kerület Pentyezsszkij vidékén. Dr. Pósta Béla közli Rég. Tan. I. k. 250. l. 155. rajzban. Idoma hatszögű, hasított dudoros szegélylyel, közben minden sarokban gyűrűs dudor nyoma. A hosszabb tengely irányában közepett rövid pálcza domborodik ki, melynek felső

és alsó végéből a négy sarok felé egy-egy pálcza vonul, melyek a fölületet négy mezőre osztják. Minden mezőben ugyanaz az idom domborodik ki rövid száron, mely a hosszteng ely irányában áll : háromkarélyú levél. Anyaga rossz ezüst, a domborművek közti alap aranyozott.

7. Szíjról való áttört díszlemezke, idoma félkört példáz, négyszögű áttörés a lemez egyenes oldala közepén van. Az egyenes oldal hosszát pálcza szegélyzi, a két sarkon és az áttört négyszög két sarkán egy-egy kidomborodó gyűrűcskével. A körhajlású szélen négy hosszúra nyúló levélhurok, melynek egyik vége kerekded, a másik vége hegyes a hurkok közt egyenlőtlen nagyságú három gyűrűtag dom borodik. A négyszögáttörés három belső oldalát a két rövidebb oldalon lécz szegélyzi, a hosszabb oldalát két hosszúra nyúló hegyesvégű hajlított huroklevél, melynek két csúcsa a lemez középtengelyén egymásra talál. A lemez bekerített terén a tengely közepén dudoros gyűrűcske domborodik ki, melyből kétoldalt a lemez egyenes oldala felé hajló keskeny és hegyes végű két huroklevél hajlik. A két hurok fölött egy-egy dudoros gyűrűcske domborodik ki. Anyaga rossz ezüst, alapja aranyozva volt. Az Eremitage kaukazusi leletei közt őrzik. Közzétette dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 45—46. lapján 19. sz. rajzzal és 304—305. lapján 191. rajzzal.

8. Áttört szíjlemezke. A moszkvai Romjanczev-múzeumban őrzik ; közzétette dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 137. l. 82. sz. rajzzal.

Idoma négyszögű, mindegyik szögén hármas levelű idom domborodik, három szélén közepett gyűrűs idom és mellette egy-egy keskeny hurok domborodik, a harmadik széle mellett szabálytalan hossznégyszögű áttörés van, itt hullámzó dudor szegélyzi a mezőt, melyen balra irányuló sörényes és bunkós farkú állat domborműves képe emelkedik, az állat jobbik lábát emeli. A lemez ezüstből van öntve, a háttér az előlapon aranyozott.

9—15. Tavaszthusi ékszerek Finnországban. (Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 244—249. l. 151. rajz.) Az ékszereket kincsben lelték, tárgyai közt volt egy láncz, mely IX—XI.

századi keletű és nyugoti ezüstérmek csüngtek, a legkésőbbi érem a XI. század második feléből való.

9. Szívidomú ezüstlemez, a hegyére pántos fül van erősítve. Tengelye irányában álló ötlevelű palmett idoma díszíti, ponczczal bevert pontokból, a palmett középszárát egymás fölé helyezett két szívidom helyettesíti, a legfelső szívidom a csúcsbeli levél. Az oldalsó levelek kettős körvonalúak, a pityke alsó széléből háromszögben álló két-két pontozott vonal képviseli a két indaszárat. A háttért sűrű körded ponczdísz borítja.

10. Félholdidomú csüngő, fölületét apró börtük borítják, tömör fülét hornyolatok ékítik.

11. Szívidomu csüngő ezüstből, szélesebb hajlásán hurokszerű sodronyfüllel. A csüngő szélét követő börtüs keretben háromlevelű idomból emelkedő két állati fej (?) formája van bevésve, a belső körvonalokban keskeny kékzománczos foltokkal. A gömböcsös keretben a háttér ponczolt és részben gömböcsös díszítést mutat.

12. Csüngő lemezek, ötszögűek, a négy oldalt követő kettős zigzegdísszel a lapon, a legrövidebb egyenes oldalon a kampósan hajlított fül és rajta kis ezüstkarika egymásra hajlított végekkel ; egyik csüngőn a lánczból egy tag, a másikon három tag maradt meg. A lánctagok sodrott pálczaidomot mutatnak, melyek két sodronyhurokkal végződnek.

13. Gyöngy ezüstpléhből, tojásdad idomú, körülfutó sorokban reáforrasztott gömböcsökkel, két nyílását sodrony szegélyzi.

14. Gyöngy ezüstpléhből, harántos sáv által összekötött két félgömbből, nyílása sodronynyal szegélyzett, fölületét nagyobb és kisebb háromszögökbe rakott gömböcsök ékítik, a nyílás széle körül is ily gömböcssor áll.

112. tábla. Andrjukovszkaja Sztanicza községben a Kubán vidékén leltek két kapocslemezt és két szíjvégről való lemezt, ismerteti dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 300—302. l. a 186. rajz kíséretében.

1. és 1 *a*, 2., 2 *a*. Két trapezoid idomú lemez, a két lemez egyforma nagyságú és a párhuzamos szélekből a rövi-

debb összejárt, az egyiknél a szél (1.) félhengerformában lefelé hajlik, a másiknak a széle pedig (2.) fölfelé hajlik, úgy hogy az övszíj végein ülve, egymásba kapcsolódtak. A szíjra való erősítésre a lemezek alján (1 *a*, 2 *a)* gyűrűcskék szolgáltak. A két lemezt laposan domborodó levél- és indaidomok díszítik. A nagyobbik lemezen (2.) gazdagabb, változatosabb az ornamentika. A léczczel bekeretelt mezőt a két párhuzamos közé harántosan és ferdén állított öt hosszúra nyujtott hajló tengelyű levél sorakozik. A legszélső jobbik (az ábránk szerint) fölül jobbra hajló tekercscsel végződik. Alsó végét az ábra nem mutatja határozottan, a felső tekercsből kiinduló vonalzott ág a tér jobbik felső sarkába talál, a levél alsó végéből tojásdad idomú hurkos levél a tér alsó jobbik sarkába szögel és fele belévész a léczes keretbe. A levél széle párhuzamos vonallal jelzett kerettel bír. A mellette következő levél felső szélét sem mutatja ábránk elég szabatosan, azt kell hinnünk, hogy a balra szomszédos három levél módjára fölül körszelvényű hajlással záródik ; alul keskenyül és tekercscsel végződik, mely belémegyen az első levél alsó szélébe ; a tekercs háta és az első levél balsó széle közötti szögben ujjas levél ül. A három balsó levél egyenlő, fölül szélesebb és körszelvénynyel, alul jobbra álló tekercscsel végződik, mely a mellette lévő levél szélét éri, az érintkezés által támadt szögöt mindig ujjas levél borítja. Mindegyik levél felső végén tekercses indasáv ül, melynek jobbra irányuló szára a szomszéd tekercsre talál ; valószinű, hogy a (jobbról számítva) második levél fölött is ily tekercses indát kell föltételezni. A három végső levélnél a tekercs és a levél széle közti szögöt ujjas levélke borítja és ily levélke van a második (jobbról) levélke fölötti tekercs mellett is, az első levél tekercse fölött a felső sarokba szár vonul : hasonlókép az utolsó (balról) levél fölötti tekercs külső szélét is szár látszik (az ábra szerint) a felső léczczel összekötni. Valószinű, hogy mind a két szár csak a sávos hurok csonka darabja, három sávos hurok ül a csigaszárak és csigák behajló szögében és a csúcsával a felső léczkeretbe vész. Kettős csúcsú nagyobb hurok a bal alsó sarokban ép ; itt a hely bősége miatt még egy kis tekercset

bocsájtott az ötvös felső sarkából fölfelé, a csúcsát kettős vonalú hajtás révén összekapcsolta a szomszédos levél szélével és az alsó lécz hosszában vonuló szárt bocsájt, mely a fölötte vonuló mellékhajtáshoz simul. A négy levél is, úgy mint az első, vonalas keretű.

A másik lemez (1.) ornamentikája hasonló levelekből alakul, csakhogy ezúttal a hat levél tekercses vége hol lefelé, hol fölfelé áll, a hol a csiga a szomszéd levelet éri, a behajló szögöt csúcsos levél borítja. A jobbfelőli első levél fölötti sarokban a sarok két oldalát összekötő hajló szár és mellette tekercs van, a tekercs fölött az első levél széle körhajlással púposodik, ily púp van a harmadik (jobbról) levél szélén is a csiga fölött ; a két következő levél jóval soványabb. Az ötödik levél alsó végén tekercs ül, melynek szára az utolsó (balról) levél csúcsán levő tekercscsel egyesül ; a negyedik (jobbról) levél alsó vége erős hajlással az utolsó csigához ér. A levelek idoma kevésbbé szabályos mint a másik lemezen, a vonalas keretelés a négy első levélnél mindig csak a bal szélen van, az ötödiken egészen elmaradt, csupán a hatodik levél mindkét szélén mutatkozik ismét a vonalas keret. Miután leirásunk a jelzett műből átvett ábrát követi, nem lehetünk biztosak, hogy reátalál-e minden részletében az eredeti darabok ornamentikájára.

3. és 4. Szíjak végéről való pántlemezek, idomuk keskeny hossznégyszög, egyik keskeny oldaluk egyenes, a másik kevéssé kihajló. Alul hat gyűrűcske szolgált a lemezek erősítésére. A fölületet laposan domborodó ornamentum díszíti, mely (ábráink szerint) jóformán egyenlő a két lemezen.

Egy mustra a középtengely mellett jobbra-balra egyenlően kétszer teljesen ismétlődik, egyik végén csupán felső másik végén csupa alsó darabja fért el. A mustra középtengelyében egyenes tengelyű kettős hegyű vonalzott keretű levél nő ki az egyenes szárból, ugyanazon szárból kinő kétfelől egy-egy tekercses végű inda ; a tekercsből kettős hegyű vonalas levél emelkedik ki, mindegyik oldalon és végével beléfut a középső levél csúcsába ; ugyancsak e tekercsből ellenkező irányban hasonló levél nő ki, csúcsával reáfekszik a szár végére és ott kifelé hajló tekercs nő ki belőle, melynek

szára kívül a következő levélpár hegyére talál. Úgy a belső csigák, mint a külső csigák melletti szögöt ujjas levélke borítja. A szíjlemez egyenes végén a mustrából csak a két felső ferdén álló levél van meg, a középlevél helyén gyűrűcske áll ki a lemezből, az ellenkező végen a mi ábráink a szár helyett középlevelet mutatnak, egyiken (4.) az oldallevelek végein még látszanak tekercsek, a másikon (3.) zavaros a rajz.

Bjelimer, a Volga balpartján, a kazáni kormányzóság szpaszki kerületében. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 13—52. lapján e falu határában fölásott halomsírról értekezik. A halottnak elhamvasztott csontjai mellett elgörbített kétélű norman-frank typusú kardot találtak, volt azonkívül két boglár, csiholó vas és több kisebb tárgy. Közöljük itt az idézett munka 13. rajzából az 1., 2. és 9. számút.

113. tábla. 1. Boglár, lapos kúpidomú, rossz ezüstből. Szélén tojásdad hurkos idomú levelek gyűrűcskékkel váltakoznak, kúpján gömbszeletű idom gömböcsös körtől szegélyezve ; alján kampósan hajlított szögek, fölülete kicsorbult, talán hiányos öntése következtében.

2. Nagyobb boglár, rossz ezüstből, idoma lapos kúpot példáz, szélén hosszúra nyúló hurkos levelek és gömböcsök váltakoznak ; a csúcsán gömbszelvényű idom, melyet hat kidomborodó körszelvény keretel be ; a középső szirmokból átlósan fektetett három szívidom domborulata nyúl a külső szegély gömböcsei felé, úgy hogy minden második gömböcsre reátalál egy szívidom alsó csúcsa. A boglár egyik szélén kicsorbult, alján szögecsek (?). Mindkét bogláron a fölület sík részén megmaradt az aranyozás nyoma, a domborulatok nem voltak aranyozva.

3. Csiholó vas, az ütköző lemez első széle egyenes, hátsó széle közepett erősen kihajló ; szárai keskenyek, az ütköző széllel majdnem párhuzamosan az ütköző lap kihajlása fölé nyúltak és ott végük gyűrű formára visszahajlik ; egyik szára megcsonkult.

A bjelimeri leletben a két boglárral együtt találták. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 13. sz. rajza után.

4. Ezüstlemez Samokvasoff gyüjteményében, találták

tsernigowi sírban, korát a vele lelt X. századi byzanczi érmek állapítják meg. Képe megjelent egyebek közt De Linas Les origines de l'orfévrerie cloisonnée című művének II. kötetében Russie című lapján, a honnan az ábrát átvettük. V. ö. Arch. Ért. 1904. 113. l.

A lemeznek jobb szélén és fölül alighanem a végét bírjuk, bár a felső széle is kicsorbult, alul csonka és talán bal szélén sem birjuk a végét. Felső széle csúcsba futó körszelvényű czikkelyekre tagozódott, melyek közt eliptikus rések képződnek. Az egész fölületet sávos indákból, palmettekből, félpalmettekből és melléklevelekből alakított végtelen bevésett vonalas mustra borítja. A sávos indák függélyes irányban és vízszintes sorokban is átjárják egymást. A hol két sávos inda egybefutva végződik, háromlevelű palmett nő ki belőle, alatta sima gyűrűtag szorítja a sávokat. A hol félpalmettekké szélesbülő sávok egymást érintik, nagyobb gyűrűk szorítják az ilyen helyütt szűkülő sávokat.

Hogyha a rajz, mely előttünk van, hű, az összes levelek és sávok keretesek és a kereten belül harántos párhuzamosak borítják a tért. A palmetták középső szívidomú vagy hegyes csúcsú leveleiben a gerinczet hol nyujtott háromszög, hol párhuzamos keskeny sáv jelzi, hol éppen hiányzik a gerincz. A hol sávból melléklevél indul, ott a sávon harántosan keskeny sima szalag áll. A mustra hozzásimul a lemez felső czikkelyes széléhez, mindegyik czikkelyben az egyik indapár fölfelé álló palmettel végződik, a mellette lévő két inda végzései a czikkely két széle szerint hajlanak és a czikkelyek közti rés szélét két inda szegélyzi, mely a rés alsó végén egyesülve, lefelé irányuló palmettben egyesül. A palmettek tengelyei függélyes egyenesbe találnak, a palmettek gyűrűi mindig vízszintesekbe esnek. Be kell érnünk ez uralkodó jellemvonások hangsúlyozásával, a részleteket a rajz maga mondja meg, mely azonban — sajnos — nem látszik elég pontosnak.

A lemez sima terei meg voltak aranyozva. Czélja tekintetében alig mondhatunk egyebet, mint azt, hogy talán kardhüvely alsó végét borította; felső czikkelyes széléhez csakúgy, mint az egész mustráhaz, a legközelebbi analogiát az

ú. n. Nagy Károly-féle kard hüvelyének alsó díszítő lemeze szolgáltatja.

5. Kard markolata Kanenko gyüjteményében ; a dnieper-melléki ásatásnál akadtak rá ; K. közzétette Antiquités de la région du Dnièpre V. livraison XX. tábláján, onnan vettük át. A kard kétélű egyenes kard volt, a milyenek a IX—X. században Európa legtöbb részében használatban voltak ; rövid tömör hossznégyszögű ellenzője hosszabb mint a gombja alatti vízszintes tag ; gombja lapított félgömb. A markolat középtagját ezüstlemez borítja, melynek sima része aranyozott. Egész magasságában palmettsor díszíti, melynek oldalsó végeit nem látjuk, alighanem a keskeny hajláson folytatódtak. Van közös tengelyben egymás fölött öt palmett. Minden palmett közepén harántosan irányuló gyűrű ül, a gyűrűt fölül-alul két párhuzamos vonal szegélyzi, benne közepett apró gyűrűcske ül. A gyűrű fölött mint egy kehely két kisebb körhajlású keretes szirom hajlik kétfelé, mindegyiknek a tengelyében köröcskével végződő egyenes emelkedik tövéből a felső hajlás felé. A két szirom közti behajló szögből egyenesen álló két hegyű levél áll, a szirmok közt csúcsát harántosan körszelvényű vonal metszi el, az így támadó hajlott oldalú kis háromszög közepét pontocska jelzi. A levél vonalas keretű, gerinczén alul szélesebben álló, odább párhuzamos két egyenesből alakuló gerincz választja ketté, a gerincz mellett a keret belső vonaláig terjedő mindkét lapot ferdén állított párhuzamos vonalkák töltik meg.

A két sziromból hullámzó tengelyű, hosszúra nyúló, alighanem egyik végén hegyes félpalmett irányul kétfelé. A félpalmettekben kétféle változatot észlelünk. Egyik változat közül az első alsó, harmadik és ötödik palmettnél egyenlő. Ezeknél a félpalmett tövén körded hajlású keretes szirom ül, közepén köröcskével végződő vonalkával. A másik változat a második és negyedik palmettnél a tőfelőli szirom és a kehely szirma közt kettős harántos vonallal elmetszett sima czikkely áll közben.

Mindkét változatnál a félpalmett főlevele egyformán keretes. A keretet függélyesen álló párhuzamos egyenesek

töltik meg. A főlevél tövéből lefelé hajló két melléklevél is egyforma minden palmettnél ; vonalas keretük van, a kehelyhez közelebb álló levél belől sima, a mellette lévőn vonalka jelzi a gerinczet.

A gyűrűből minden palmettnél lefelé is indul egy-egy félpalmett, lényegében a felső levélhez hasonló, csakhogy meg van fordítva és a tövén mutatkozó melléklevelek is, a szirom és czikkely most nem a gyűrű táján, de az ellenkező végen van. Az alsó félpalmetták más palmettákhoz tartoznak, melyek jobbra-balra sorakoznak. Az itt csonkán mutatkozó levelek folytatása a markolat két hajlásán és szélesebb oldalán képzelendő. A markolatot borító lemezen tehát legalább három függélyesen összefüggő és négy vízszintesen egymáshoz kapcsolt palmettasor végnélküli mustrája szerepel.

114. tábla. 1. Ezüstedény a szentpétervári Eremitage középkori osztályában ; közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 92. sz. alatt és 153—154. lapon. A csésze hasa gömböt példáz, mely fölfelé hengerded idomba nyílik, alul alacsony lábon áll. A lábat gyöngykeret szegélyzi, a hol a has alját éri, pálczatag határolja. A has magas középmezőre és a középtért alul-fölül szegélyző övre tagozódik. Az alsó övöt alul gyöngébb, fölül erősebb kötéltag kereteli. Közben a tért hullámvonalú leveles inda bevésett vonalas képe díszíti. A rajz nem mutatja világosan a levelek idomát, de úgy látszik, hogy idomuk megközelíti a borostyánlevél formáját.

A csésze közepén az egyik felét díszítő domborműves képet látjuk. Négyágú fa felé fordul két guggoló erős szarvú kőszáli kecskeféle. Az ötvös a nyak és mell sörényét úgy stilizálja, mintha kötéltagot rajzolna, a fa törzsének az alján két visszahajló idom gyökérre emlékeztet. A törzs nem egyenes, ágai nem egyenlő hajlásúak, levelei borostyánlevélhez hasonlíthatók, jellemző a levelek egyik szélén a széllel párhuzamos vonal, melyből a levél közepe felé párhuzamos elrendezésben négy-négy körszelvényű vonal hajlik.

A főmezőt fölülről bekeretelő sáv ponczczal készült. A sáv alján erős pontsor vonul, minden pont jelzi a tengely végét, melynek egyenes irányában fölfelé körszelvényű

vonalkák párhuzamosan és sűrű közelségben egymás mellett a sáv széléig vonulnak, a ponczolt körszelvények sorai összeségükben a síkból kiemelkedő félhenger képét adják és ezt a képet megerősítik a sorok közti, mélyre meghúzott egyenesek. A sáv széles kötéltaggal záródik.

Az edény kerek öblét finom lécz és sekély hornyolatból alakított keret szegélyzi. A falát kívül egymással váltakozó háromlevelű és kétlevelű vonalas rajzú palmetták alul egybekötött sora ékíti. A növénymustrák közt a tért apró köröket példázó ponczolóval érdekessé tették.

2. Ezüstedény a szentpétervári Eremitage középkori osztályában, közli dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 93. sz. alatt és a 154. lapon. A csésze hasa gömbszelvény idomát példázza, mely alacsony lábon áll és fölül hengerded széllel nyílik. A talpas láb alsó széle felé kihajló, szélét gyöngysor szegélyzi, fölül legszükebb kerületét pálczatag fogja körül. Hasát vonalas rajzban sávos indákból, levélágakból, félpalmettekből és palmettákból alakított mustra ékíti. A mustra alsó sorát képünk nem elég szabatosan mutatja. Alul közepett három ágat látunk párhuzamosan rajta ülő sűrűn rakott levelekből, a három ág közös törzsből indul és kiindulásukat gyűrűtag jelzi. A törzsből kétfelé vízszintesen elhajlik két félpalmett és alattuk egy-egy a törzsből kiinduló (?) sávos inda jobbra-balra egy szomszédos törzsbe fut belé. Ez az összefoglaló gyűrűből fölfelé hajlik és a két sávos szár a soklevelű középső ág fölött egyesül. Útközben két sávos mellékhajtás indul ki mindegyik szárból. Egyik közvetlenül fölfelé való hajlása táján ered, fölfelé emelkedik, jobbján, illetőleg balján lehajló palmettet bocsát ki és fölül balfelé, illetőleg jobbfelé ötlevelű palmettel és ennek tövén kis levélhajtással végződik. A másik mellékinda a szár vízszintes részén emelkedik és jobbra, illetőleg balra hajolván, ötlevelű palmettel végződik.

A két sávos szár háromlevelű kehelyben egyesül, a kehelyből egyenes szár emelkedik és mellette egy-egy jobbra és illetőleg balra hajló félpalmettben és melléklevélben végződő sávos inda, a középső szár kétoldalú kerek hajlású levéllel és közepett hegyes csúcsú levéllel végződik.

Ezen főidom mellett mindkét oldalt ismét egy-egy másodlagos góczponti idom keletkezik, úgy hogy a főidom alsó szárának első palmettás végű sávos indahajtásából és pedig az alsó félpalmett fölötti szögből kiindul és fölfelé hajolván, háromlevelű virágkehelybe fut. Hasonló idomok felelnek meg az ellenkező oldalon, a honnan ugyanoly sávos inda fut a hármas levelű virágkehelybe, abból azután két félpalmett és közte hosszúkás középső levélből alakul a középső idom, mely a leirt másik főidomhoz hasonlít, de kisebb és valamivel egyszerűbb. A középső hosszúkás levél gerinczét apró köröcskéből kiinduló egyenes vonal jelzi. A simán maradt vonalas ornamentek hátterét körponczolóval érdessé tették. A hasat vízszintesen körülfutó gyöngyözött gyűrű szegélyzi és különíti el az öböl kevéssé behajló hengerded falától. Az öblöt pálczatag szegélyzi. A gyöngysor és a pálcza közötti tér sima és csupán kettesével elhelyezett leveles indatöredékek vonalas rajzai díszítik. A sávos indák egyike hegyes csúcscsal indul meg és balfelé szélesbülvén, a hullámhegyen túl kettéhasad, egyik ága fölfelé emelkedik, rövidebb és körhajlással végződik. Az alsó hosszabb és lefelé forduló körhajlással végződik. A hasadék szögét kettős párhuzamos vonalszegélyű félkör zárja be és azon túl a hasadék szöge szélesebb nyílásán csipkézett körvonal még egyszer zárja.

A másik sávos inda tompa végű, egészben valamivel nagyobb, szintén balra hullámzik és balra hasad, ezúttal a felső a hosszabb ág és hasonló rajzú a bevégzése, csakhogy a hasadék nem fölfelé, de lefelé nyílik.

115. tábla. 1. A fejlécz az első szakasz elején permi ezüst csésze külső fölületét díszítő domborműves compositio; az egész csésze ábráját közöljük a 114. táblán.

2. A fejlécz a második szakasz elején más permi ezüst csésze külső fölületét díszítő domborműves compositio; az egész csésze ábráját közöljük a 114. táblán.

3. A harmadik szakasz fejléczéül használt mustra egy szövet után készült, melyet a berlini iparmúzeumban 84.226. szám alatt őriznek. A szövet vászon és selyemfonat, alapja világos vörös, a mustra fehér. A figurális alakok egy-

másnak háttal álló griffek, melyeknek a feje egymás felé néz. A griffek egymást érintő körökben állanak. Fejléczünk a keretnek egy darabját adja, melyről Lessing azt mondja, hogy »perzsa palmettekből« és két léczbe rakott gyöngyfüzérből alakul. A szövet mustrájáról azt tartja Lessing, hogy eredete és rajza sassanida izlésű, de utánzás a bizanczi műszövés idejéből. Korát a VII—IX. századokra teszi.

A fejléczünkben sorosan ismétlődő növényidom kettéhasított palmettát mutat, a hullámvonalas tengelyű két felső levél hosszúra nyúló és kettős hegyű, a két levél behajló szögét harántosan és párhuzamosan egymás fölött két kettős karélyú idom borítja ; a két felső levél alsó hegyes találkozásából mindkét felé félholdas levél indul és hajlik lefelé. A felső és alsó levél találkozásánál kívül keletkező behajló szögben kis szívidomú levélke ül. Rajzunk a külső vonalaknak a szövet technikájából származó megtörtségét nem követi, de kikerekített vonalakat mutat.

Egy X. századi bizanczi selyemdamaszt szöveten, melyet Eichstättben a Sanct Walburg-klastromban őriznek, ismétlődik a sassanida palmett. Körök sorakoznak a szövetben, mindegyik körben elefántot leteperő griff. A körök dupla keretében sorakozik a palmett. J. Lessing közzétette a szövetet a berlini iparművészeti múzeum szöveteit tárgyaló nagy művében két lapon, egyszer színesen, egyszer szürkén.

4. A negyedik szakaszbeli fejlécznek használt motivumot a híres ú. n. elefántszövetről vettük, mely a Nagy Károly-féle ereklyeszekrényben Aachenben őriztetik. Legutóbb közzétette két lapon Jul. Lessing az ő nagy munkájában, »Die Gewebesammlung«-ban és külön kiadásban. A selyemszövet alapszíne bíbor, a mustrákban fehér, sárga, zafirkék és smaragdzöld színek váltakoznak. A motivum egy jobbra és egy balra néző elefánt, minden elefánt dúskeretű körben áll, a körök egymást érintik.

A szövet, az alsó szélébe szőtt görög fölirat szerint, a bizánczi állami selyemgyárban (a Xeyzipposban) készült keleti mustra után a IX. vagy X. században.

A mi fejléczünk mustrája a nagy kör keretét ékíti,

gyöngysor szegélyzi a keret két szélét és benne hasított palmettek sorakoznak, a két felső levél hullámvonalas tengellyel szétnyílik, az alsó levelek csigahajlásúak. A felső levelek beugró szögében hármas levél ül, fölötte harántosan két szívidom felső beugró vonala borítja a szétlhajló szirmok nyílását. A levelek zöldek és kékek. A szélükön mindig bíborszínű sáv fut végig.

5. Az ötödik szakasz fejléczének a motivumát ugyanazon »elefántszövet« nagy körei közt elhelyezett kis köreiből vettük. Nyolczlevelű rozetta gyöngykörben alkotja a központi compositio magját, ezt egymást 45^0 szög alatt metsző két négyszögkeret veszi körül és ezt befoglalja nagyobb gyöngyökből alakuló kör ; rajzunk ezt a gyöngysort mutatja és rajta kétféle váltakozó levélidomból alakuló koszorú áll legkívül. Egyik idom két egymást érintő, kifelé csigahajlású, hegyes végű levélből alakuló virágkehely, rajta két háromkarélyú idom emelkedik a behajló szöge fölött, a három karély közül a középső csúcsba fut és két széle hullámzó vonalú, a két oldalsó kisebb körszelvényű. Két-két szomszédos csigalevél alsó végei összeérve, közös szárban egyesülnek, az egyesülést harántos sáv jelzi és fölfelé trombitavirággá szélesbülnek. A legerősebb kihajlásán felső széle ötkarélyos, a gyűrű és felső széle között harántos háromkarélyú sáv, mely úgy mutat, mintha ugyanegy szárból egymás fölött két virág nőne ki. A külső széleket mindenütt sáv szegélyzi.

116. tábla. Öntőminta csonka darabja agyagpalából, találták 1896-ban Németóvártt (Alsó-Ausztria) a régi Carnuntum területén, nem messze a Nemesis szentélytől, mintegy 50 cm. mélységben és nem messze tőle tíz csontváz is előkerült.

A mintának egy lapja van, hiányzik a másik reáillő lap. Három főcsatorna vezet a három mélyedés felé, melybe az öntendő tárgyak domborulatai és mélyedései mutatkoznak. Mind a három tárgy csüngő ékszer a széléből kiálló füllel ; két keskenyebb csatorna csupán a fülekhez vezet, nyilván oly czélból, hogy a beléjük helyezendő pálcza a fül leendő belső ürességének a megóvását tegye lehetővé ;

két más kis csatorna a levegő elillanását az öntésnél tette lehetővé.

a) Az egyik tárgy félholdidomú csüngő, hegyes végekkel, a végeket harántosan futó lécztag különítette el a mezőtől és egy gömböcs rajta madárfej látszatát adja neki. A mező közepén három nagyobb gömböcs háromszögben emelkedik, mellette két körülszegélyzett követ példázó idom domborodik, a többi tért gömböcsök sokasága borítja.

b) Korongos ékszer, széle keretes, a keretet a külső széllel párhuzamos lécz és közben harántosan állított léczekből alakul. Középen keretes gömbszelvény körül négy derékszögalakban kiálló keretelt rhombus idomú ág, a rhombusok fölülete a hosszabb tengely irányában gerinczes.

c) Keleti érem utánzására készült. A korong szélén olyféle keret vonul mint a keresztes korongon, ezen belül két sűrűn egymás mellé helyezett vonalkör. A körülfogott térben négy sorban Dr. Karabaćek tanár fölismerte egy kufikus pénz föliratát, mely El Mutadhid billâh kalifa idejéből készült a hedsra 279—289. éveiben = 892—902 között. V. ö. Wiener Numism. Zeitschrift 1870. II. k. 252. s k. l.

Az öntőmintát legelőbb közzétették a Bericht des Vereins Carnuntum für die Jahre 1895/96. Bécs, 1897. 27. l. a hol így magyarázzák : »Der Schmuck, zu dessen Ausführung die Gussform verwendet werden sollte, ist vielleicht am ehesten für ein Pferdegeschirr berechnet gewesen. Sein Stil und seine Provenienz mögen auf die Zeit der Raubzüge hinweisen, durch die Ungarn, die, nachdem sie von Arpad in die Theissgegenden geführt worden waren, der Schrecken der deutschen Grenzländer geworden sind.«

Ábrák az 1—5. szakaszok végén.

Az első szakasz végére helyezett rajzunk Lessing Die Gewebesammlung des königlichen Kunstgewerbemuseums zu Berlin, Wasmuthnál 1900-ban megindult nagy képgyüjteményének levéljegyű lapja után készült, mely a Tag-i Bostani sziklafalon létező domborműnek egy részletét ábrázolja. A dombormű II. Kosroes sassanida királyt († 623) ábrázolja és a Lessing-féle tábla pacskolat és fénykép után közli a lóháton járó király öltözetének a díszítését. A mustra leveles

körökből alakult, melyekben madárfarkú szárnyas farkas (?) van ábrázolva, mely későbbi kelméken sokszor ismétlődik. A körök közeiben szívekből alakított rozetták állanak egyforma távolságokban és ezek közt központi compositiók helyezkednek el, melyeknek egyikéből a felénél többet ábrázol a rajzunk.

A közepén körgyűrű körül, melyet belül keskeny lécz szegélyez, keresztformában nagy sávos szívidom úgy csoportosul, hogy a csúcsuk el van metszve és a keskenyülő végükkel reámennek a gyűrűre. A négy megcsonkított szív mindegyikén ül egy hasonló gyűrű, a milyen a középső és a gyűrűn áll egy-egy hegyesen végződő levél. A levél tengelyében két szorosan egymás mellett álló szár emelkedik és a levél széle felé visszahajló félszívidomú levelet (borostyánlevél ?) bocsát, a két szár beugró szögében kis csücskös levél ül ; fölötte a levél csúcsán sávos a két széle. A gyűrűkön ülő levelek közt mindig sávos keretű nagy szívidom tölti meg a beugró szöget, a szívekben a dudoros kereten belül keskenyebb dudor vonul. A levelek csücskeiből egy-egy hajló tengelyű levél emelkedik a szívidom fölé, a csúcsos hegyéből emelkedve szélesbülnek és körszelvényű végeikkel a bekeretelt szív beugró szöge fölött összeérintkeznek. A szélesebb végükön bekeretelt lapított szívidom (»veseidom«) ül a szélesebb kereten belül keskenyebb léczkerettel és a hajló levél szükülése felé egymásból kinövő két hasonló lapított szív fele tölti meg a levelet, ezentúl a csúcsig sávos keret szegélyzi a levelet. A hol a két hajlított levél szélesebb végei összeérnek, csúcsos végű tojásdad levél ül fölöttük. Alsó szélesebb felén a bekeretelt lapított szívidom (»veseidom«) kétszer ismétlődik és a felső idom beugró szögében csúcsával benne álló sávos keretű szívidom áll ki.

A második szakasz végén közölt ábra egy központi motivumnak majdnem fele része selyemszöveten van, melyet a szent Kunibert szekrényében őriznek Kölnben. Másoltuk Lessing nagy művében »Die Gewebesammlung etc.« szinesen adott képéről, melynek kicsi jelzése három kártya.

A szövet alapszine biboros kék, a mustrák rajta sárgák, világospirosak és világoszöldek.

Egymástól független keretes körökben Bahram Gor sassanida királyfi (élt az V. században) legendáját ábrázolja a művész. A két hegyes süvegű lovas e fejedelmet ábrázolja, a ki ugyanegy nyíllal vadszamarat és az azt marczangoló oroszlánt ölte meg. A körök közeit központi négycsúcsú motivummal töltötték meg. A motivum közepén kettős sávú kör négy szögidomot fog körül, ugyanazon központú külső körsáv egymás mellé sorozott szívidomokat mutat, a külső és a belső kör között sávos szívek sorakoznak, melyeknek kiugró hegyéből jobbra-balra félpalmetta hajlik a középső kör felé, két-két ily palmettás szív között hármas levél tölti ki a tért. Kettős sávú indák kerítik be a középső körös képet. Az indák körszelvényű hajlásai a kör felé hajlanak. Nyolcz hajlás képződik. Keresztben álló négy helyen két-két hajlás összeér, harántos gyűrű fogja őket össze, ezentúl tojásdad hurokban széjjelválik és gyűrűvel összeszorítva ismét egyesül, ezúttal közös szárban, mely kettéhasadt palmettel és közben rövid szárú hegyes ovális levéllel végződik. A négy hurokszerű motivum között a hajlott sávok négy helyen derékszögben összeérnek, a hol összeérnek, gyűrűtag metszi őket át, ezentúl közös szárban egyesülnek és a szárból két szélesre nyiló indaág nő ki. Mindegyik ágon félpalmettforma, körben hajló levélhajtások, ezután félkörhajlással az inda folytatja útját, egy helyen a hurok fala alá hajlik, odább átmetszi a falat és kettéhasított palmettel végződik; a palmett hullámzó tengelyű hegyes levelei fölfelé széjjelnyúlnak és alatta két oldalt az indaszár végén körbe hajlik egy-egy levél. A szövő a két levélpárt nem kapcsolta szervesen egymáshoz.

A közös indatőből laposan széjjelváló nagy ág beugró szögéből egy szár nő ki, mely fölül körbehajló két sziromra oszlik, a beugró szögben négyszögidom lebeg, a négyszög meg a két szirom fölött hegyes csúcsban megtört idom lebeg, melynek két szélső tagján levél ül, közben pedig négyszögidomok sorakoznak. Ezt a mértani formát a levelek a szövés következtében vették föl.

A nagy figurális köröket szegélyző keretből is mutatunk egy darabot, úgy a hogy a szövés alakította és melléje tesz-

szük a próbaképen helyreállított mintát, a milyen talán a szövő előtt feküdt. A keret egyik szélén lazán font kötéltag vonul, a laza fonás által támadt körökben négyszögök vagy keresztkék ülnek, a másik szélén széjjelválasztottan astragalus hosszabb és rövidebb tagjai sorakoznak.

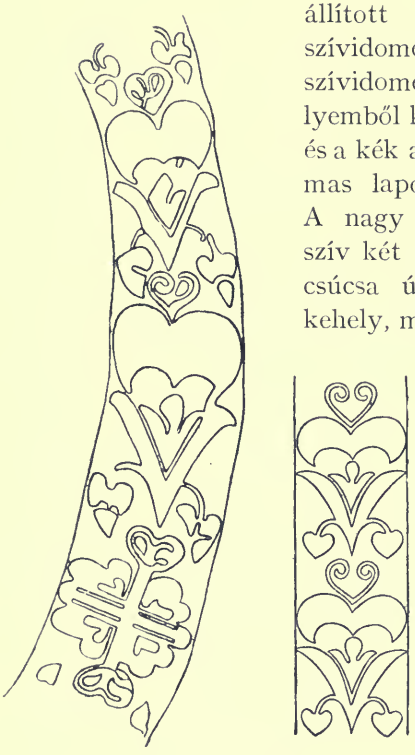

Szegélyző keretek.

Közben a hossztengely irányába állított nagyobb szívidomok apró szívidomokkal váltakoznak. A nagy szívidomok lapja sárga, ebbe kék selyemből kisebb szívidomot szőttek bele és a kék alapra ismét csúcsba futó hármas lapot sárga selyemből fontak. A nagy szívidomot a belészőtt kék szív két alkatrészre osztja, a hegyes csúcsa úgy jelentkezik, mint virágkehely, melyet kettős czikkelyű lebegő levél borít és a legbelső hármas sárga selymű levél mintegy meghúzódik a nagyobb sziromkehelyben. A nagy szívalak hegyes végéből, avagy (ha a szívnek ezt a részét virágkehelynek nézzük) a kehely két oldalából a csúcs felé kihajlik mindegyik oldalon egy-egy szárral biró szívidomú levélke; a levél világospiros és sárga, némelyik levél zöld, közepe táján harántosan futó megtört kék sáv elválasztja csúcsát az aljától. A nagy szívidom csúcsa reátalál egy kis szívidom beugró szögére. A fonadék határozatlansága miatt a sárga szívbe behatoló kék sávok nem engednek mindig határozott idomokat fölismerni. Néha úgy látszik, hogy a kis szív csúcsát különválasztotta a minta, abból a szív tengelyében szár emelkedik és a szár a szív beugró csúcsán kettéváló két szárt bocsájt, mely befelé visszahajló levélben végződik.

Máskor úgy mutat a fonás, mintha a szív csúcsából kétfelől sávos indák vonulnának a szélesebb oldala felé és itt körben befelé hajló levéltekercscsel végződnének, melyek egymást érintve, a beugró szögöt eredményezik. Lehet, hogy az eredeti mintában is ez a két forma váltakozott. A mustra sassanida eredetű és csekély változatossággal ismétlődik egy kelmén, melyet Milanoban a San-Ambrogio templomban őriznek. Lessing úgy vélekedik, hogy a kölni szövet talán mint sassanida minta utánzása Byzanczban készült a VI—VIII. századokban.

A harmadik szakasz után következő díszítményt a Victoria and Albert museumnak (South-Kensingtonban) egy kelméjén szereplő mustra után készült. A kelmét színesen közzétette Lessing Die Gewebesammlung etc. nagy művében. A selyemszövet színe zöld, a mustrák rajta halványsárgák. Sávos keretű körökben szárnyas és madárvégű körmös ragadozót (farkas) ábrázol, mely nyilván a Tak-i-Bostami (Kr. u. 620) domborműves mustrának az állatját utánozza, és Lessing úgy véli, hogy a keleten a VII—VIII. századokban készült. A köröket tojásdad idomok kötik össze és mindig négy kör között ismétlődik az itt ábrázolt központi díszítmény, melynek vonalai a szövet vonalozott volta miatt kissé szakadozottak. A középső kép nem elég világos. Kis körből (?) föl- és lefelé egy szár indul, mely szívidommal (?) végződik. A két harántos irányban lapított szívidom beugró szögével a középpont felé irányul és csúcsából egyenes szár megy a középső képet bekeretelő körszelvényű sávos indákra. A négy szívidomot két derékszögben megtört sáv különíti el egymástól. Nyolcz körszelvényű indasáv hajlással a központ felé kereteli be a központi képet és közeljáró végeikhez változatosan hol nagyobb, hol egyszerűbb virág csatlakozik. A nagyobb virágok a derékszögű tengelyekbe esnek, a kisebbek közben állanak. A nagyobb virág a félholdidomúlag a két indavéget harántosan bezáró tagból nő ki. Az indák végeiből ugyanis hegyes szögben kétfelé nyíló kehely támad egy-egy jobbra-balra visszahajló hegyes végű levél formájában; a kehely mélyéből rövid száron geometrikus idomú levél ered a középen. A kelyhet csúcsos sáv zárja be. A hol

a sáv reátalál a lehajló levélre, mindkét oldalt egy-egy félpalmett emelkedik ki, külső levele szélesebb és hegyes végű, legfelső levele hullámvonalban hajlik a szög oldalára, középső levele kicsi kiugrás formáját mutatja, a palmett belsejében zöld folt határozatlanná teszi az idomot.

A szögből indulva, a két palmett fölé hajló körszelvényű két sáv lebeg, külső vége a palmett külső csúcsához tapad, belső vonala a szélső és középső levél beugró szögéhez idomuló hegyes kiugrást mutat. A két sáv közti térből egy kis lebegő szárból kelyhet alkotva két körszelvényű, szélesre nyíló sáv indul ki, végei kissé megdagadnak. A kehely behajló szögét csúcsos szögidom borítja, melynek csúcsából peczeggel végződő korong nő ki, a szög szárain egy-egy kisebb korong ül és mellettük levél emelkedik. Ugyancsak a kehely levelén a szögidomtól jobbra-balra egy-egy szarvforma levél ül (vagyis inkább lebeg) a hegygyel kifelé fordítva.

A kisebb virágok szerkezete más. A központi idomot bekerítő körszelvényű sávok végeit harántosan álló félholdidom nem zárja, de fölöttük lebeg. A félholdtag közepe táján három ágú kis idom lebeg a hozzá csatlakozó idomot hétlevelű palmettnek lehetne tekinteni, melynek azonban csak két symmetrikus levele függ össze a bázisán. A középső levél függetlenített bibe (pistillus) formáját öltötte, melynek külső hegyes vége kicsi hármas levelet bocsájt ki, kettőt oldalra hajlót és egy középsőt. A többi hat levél kétoldalt legyező módjára helyezkedik el, inkább sávos indáknak mondanók és csak végük felé, mely félkörűen kihajló, szélesbülnek valamelyest és a végük valószínűleg hegyes volt az előmintában. A pistillushoz legközelebb álló két levél a pistillus alatt majdnem összefut és úgy mutat, mintha virágkehely volna, a mellettük levő két-két külső levél lazán lebeg.

A negyedik szakasz végén a befejező dísz selyemszöveten szerepelt, melyet a berlini iparmúzeum gyüjteményében 91157 szám alatt őriznek. A szövet alapja vörös, a rajta ábrázolt állati és növényi mustrák sötétzöldek kékes-szürke szegéllyel. Közzétette Lessing Die Gewebesammlung stb.

nagy munkájában színesen. A mustra érintkezés nélkül egymás mellett sorakozó körökből alakul; a körök keretét két-két léczbe sorozott korongidomok díszítik. A körökben szárnyas ló, elefánt és madárfarkú szárnyas ragadozó alakja áll. Négy-négy kör között a tért négyszögű központi motivum foglalja el, melynek a felét mutatja az ábránk.

Négy sávos szívidom hegyével a közepe felé keresztformában csoportosul a központ körül. A négy szívidomot léczkeret foglalja körül, a tekercshajlások lefelé irányulnak, a tekercseket egybefüző sávok kihajló háta a központ felé fordul, mindegyik tekercs a szomszédos tekercscsel külső hajlásán összenő. Az összenőtt tekercsekkel a művész úgy bánik mint levélszirmokkal; a függélyes és vízszintes tengelyben álló »levélszirmok« behajló szögéből egy keskeny csúcsos levelet bocsájt ki és az így támadt háromtagú idom körül hétlevelű palmettnek a leveleit úgy csoportosítja, hogy mindegyik levél lebeg s egymástól független, csak a palmett csúcsa hármas levelű. A tengelyekben álló palmettás idomok között az indák találkozása által négy növénykehely támad, mely fölé szintén lebegő hármas lapot rak a művész, csakhogy ez széjjelnyúló és a középső levele kerekded.

A díszítő motivum alapja piros, a legbelső szivek sötétzöldek, a körülötte vonuló két keret szürkés-kék, a külső lebegő levelek fölülete sötétzöld, csak a külső szélükön vonul mindig keskeny szürkés-kék sáv.

Lessing a szövetről, melyet ez a mustra ékít, azt tartja, hogy a VIII—X. századokból ered és a sassanida mustrákat követi (»Nachfolge der sassanidischen Muster«).

Az ötödik szakasz után a befejező lécz rajzát vettük egy szövetről a maestrichti Servatius-templom tulajdonában (K. G. M. A. K. G. 88, 1.), melyet Julius Lessing nagy szövetművében a nyilas jelzésű táblán *a)* alatt közzétett. A selyemszövet alapja sárga, a mustra rajta szürkészöldes bíboros-violaszínű körvonalakkal. Szorosan állanak egymás mellett nyolczkarélyú keretek, bennök egymás ellen fordult álló szárnyas griffek. A keretek közeiben háromágú kompozicziók vannak. Egy ilyent ábrázol a mi képünk.

A közepén nyolczszirmú virág, körülötte nyolczszögű keret, mely alakul nyolcz befelé hajló sávból. Mindhárom keresztben álló csúcson gyűrű és a gyűrűből a két oldalsó ágon hasított palmett beugró csúcsában ül hármas levél, ebből kinő két szirmú kehely, ennek beugró szögében hármas levél, rajta ül két hullámtengelyű levél közben köridom, mely fölül hármas levéllel végződik. A középső ág, mely lefelé áll, háromszor ismétlődő »sassanida palmettát« mutat, az első és második palmetta beugró szögében hármas levél, a legvégsőben ül oly hármas virág, melynek középső szirma szélesre terjed és szár nő ki belőle, mely hármas virággal végződik.

Lessing XII. századinak mondja a szövetet. Ez lehetséges, de a mustra rajta jóval régibb hagyományra megyen vissza. Származása keleti, de Lessing lehetőnek véli, hogy a szövet Spanyolországban készült.

HIBA HELYREIGAZÍTÁSA:

A 10. lapon a harmadik sorban az áll, hogy Jankovich »1858-ban értekezett a benei sírról. Jankovich 1834-ben értekezett a benei sírról, Érdy János pedig 1858-ban írt a verebi sírról.

VI.

KÉPES TÁBLÁK.

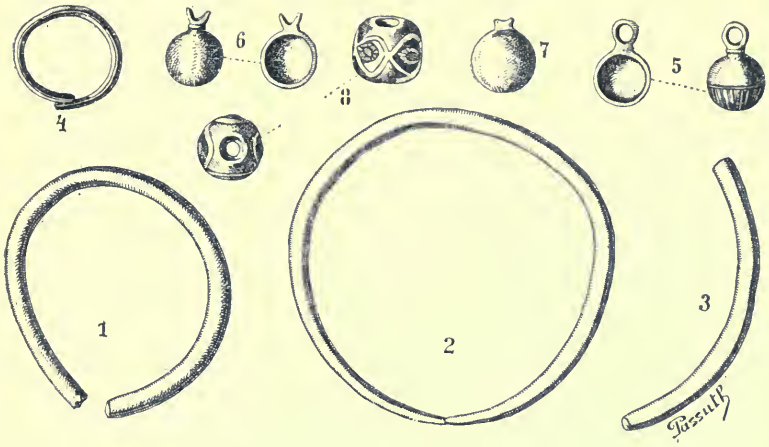

C.

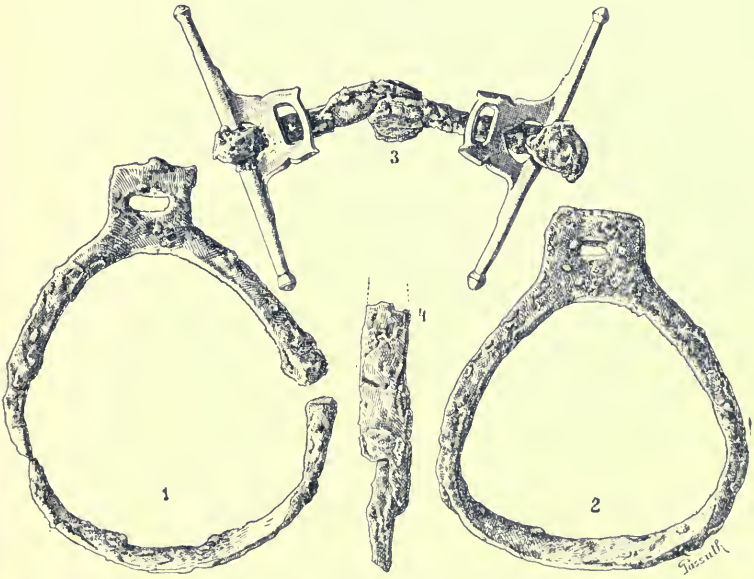

B.

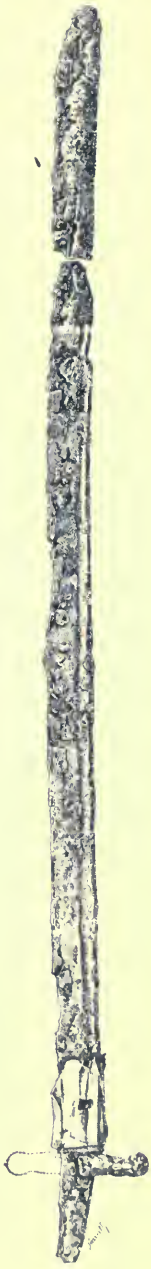

A.

Agárd Zemplén.

A. 1/5 nagyság. B. 1/3 nagyság. C. 1/3 nagyság.

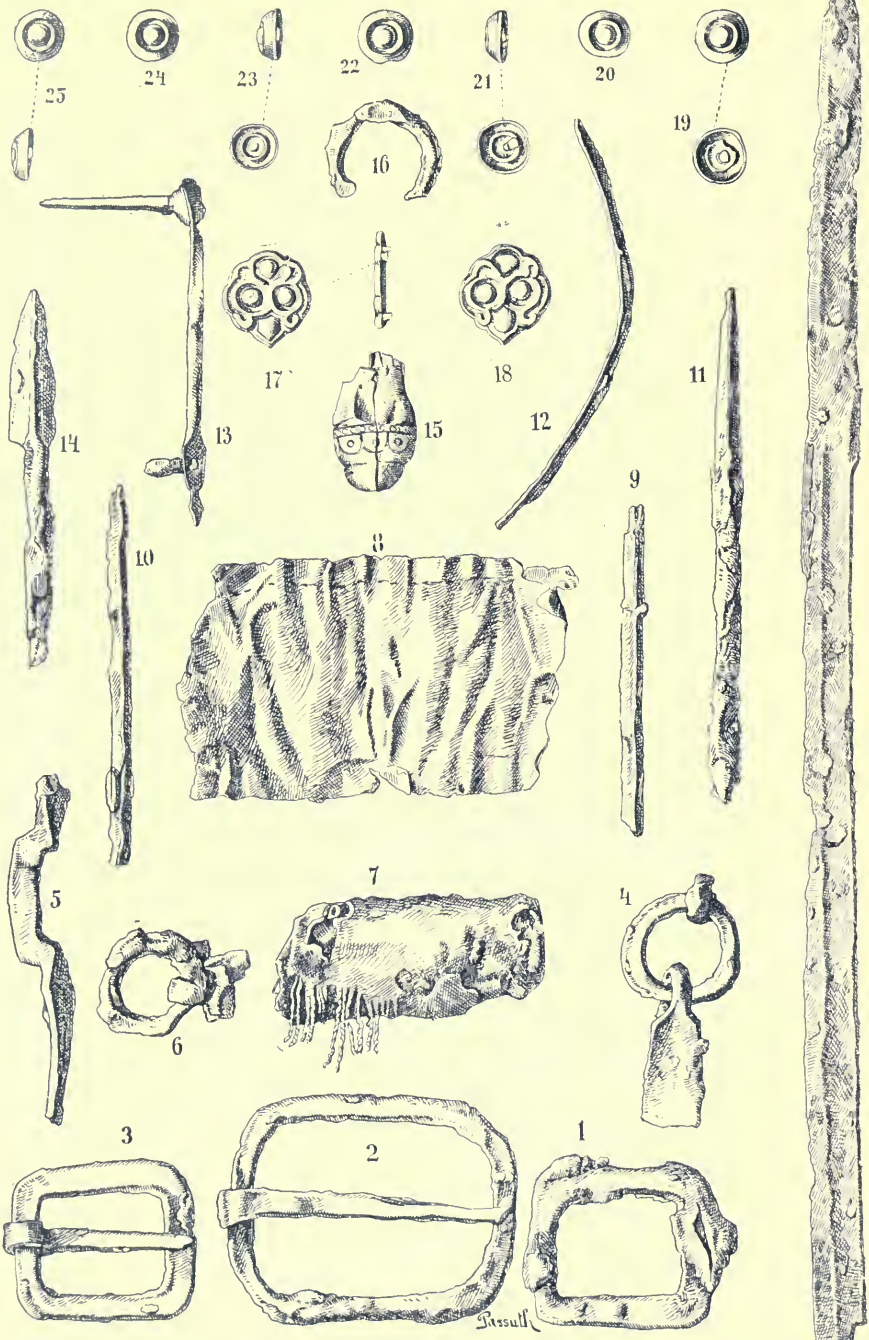

Beregszász.

A. 1/4 nagyság. B. 1/2 nagyság.

C. 1

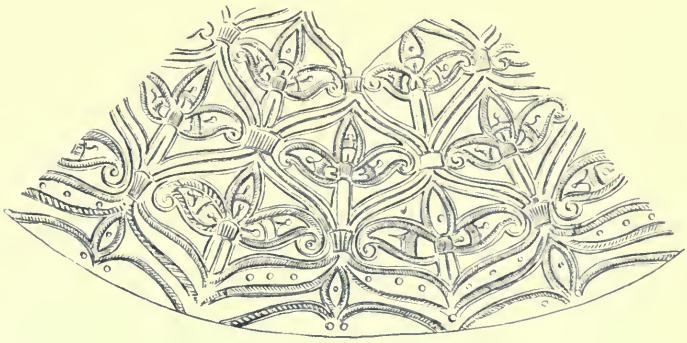

2

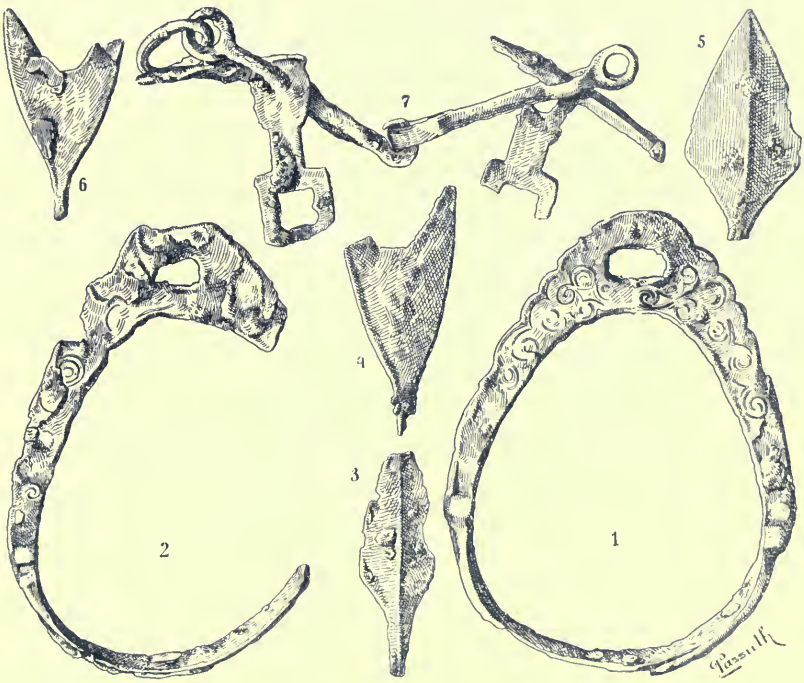

D.

Beregszász.

C. $^2/_3$ nagyság. D. $^1/_4$ nagyság.

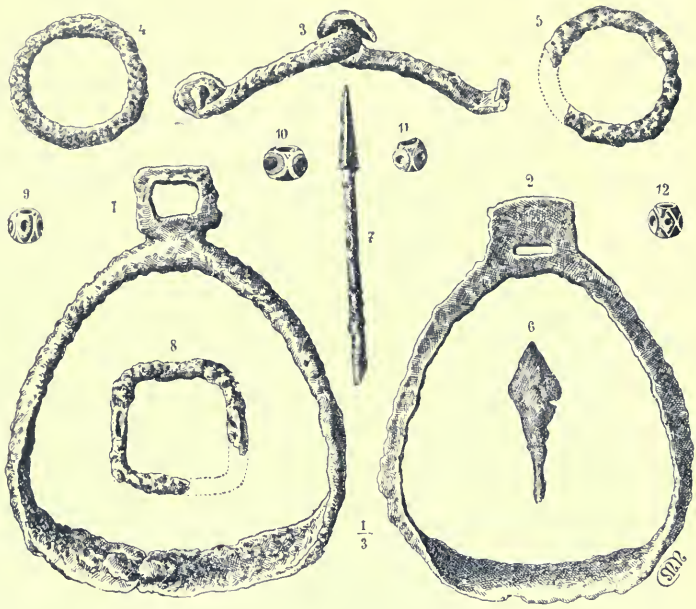

1. sír.

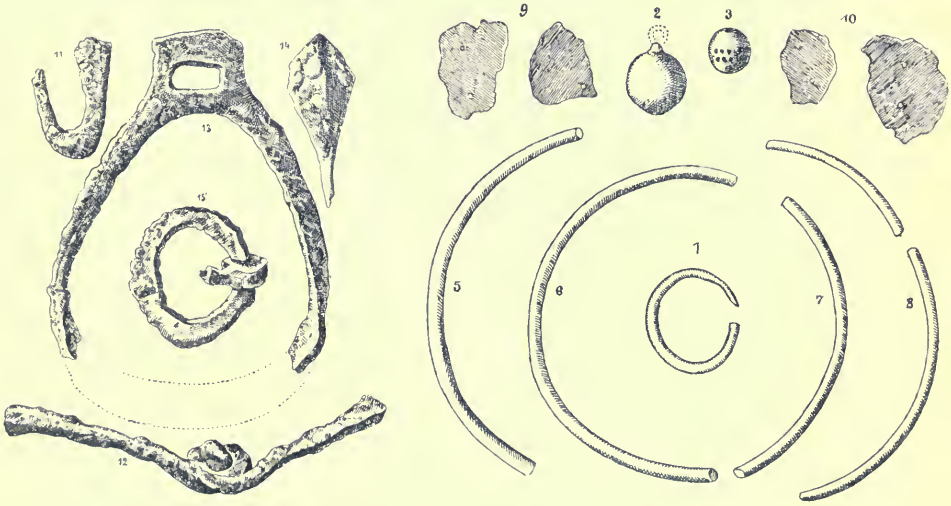

2. sír B.

2. sír A.

Bihar.

1. és 2. sír B. $^1/_3$ nagyság. 2. sír A. $^2/_3$ nagyság.

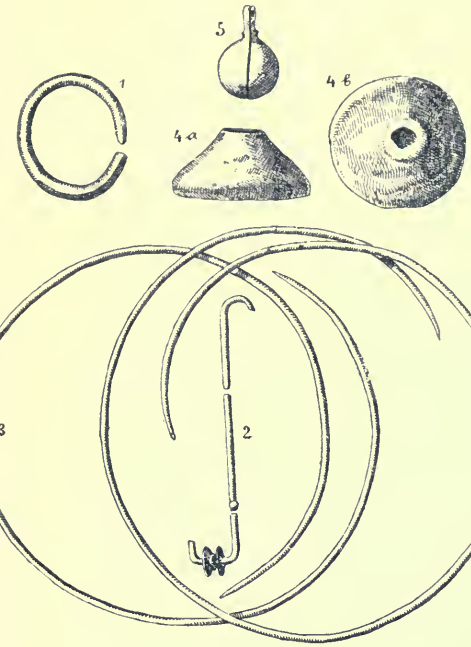

3. sír A.

3. sír C.

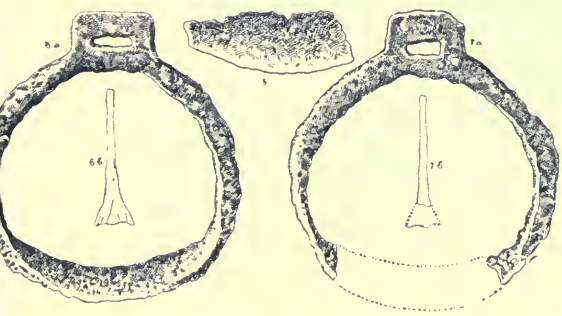

3. sír B.

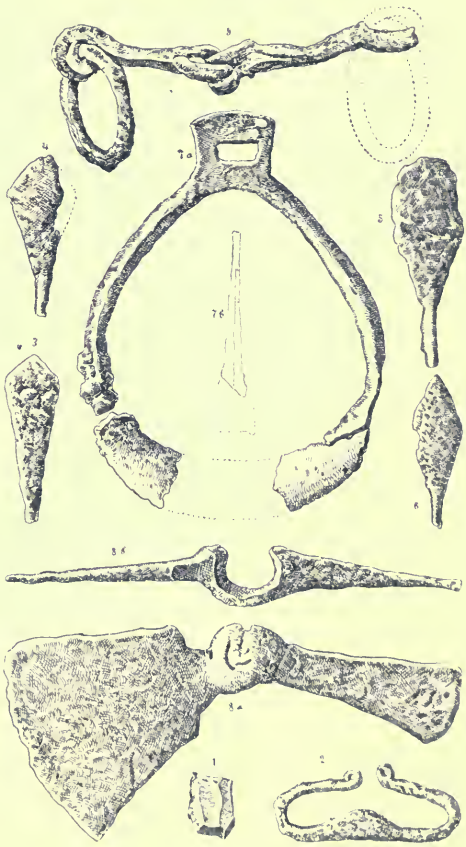

4. sír.

Bihar.

3. sír A. $^{2}/_{3}$ nagyság. B., C. és 4. sír $^{1}/_{3}$ nagyság.

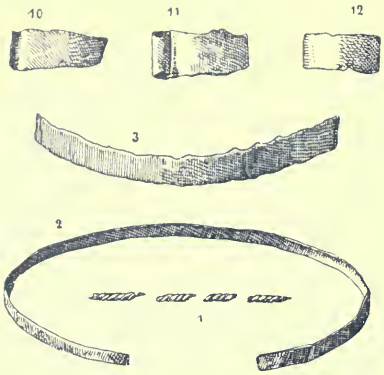

5. sír A.

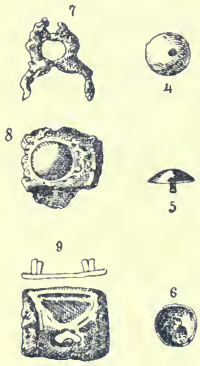

5. sír A.

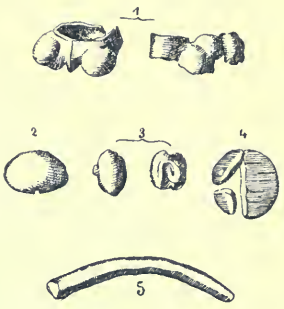

6. sír A.

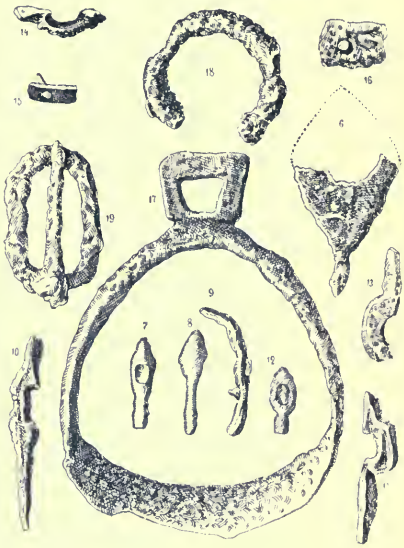

6. sír B.

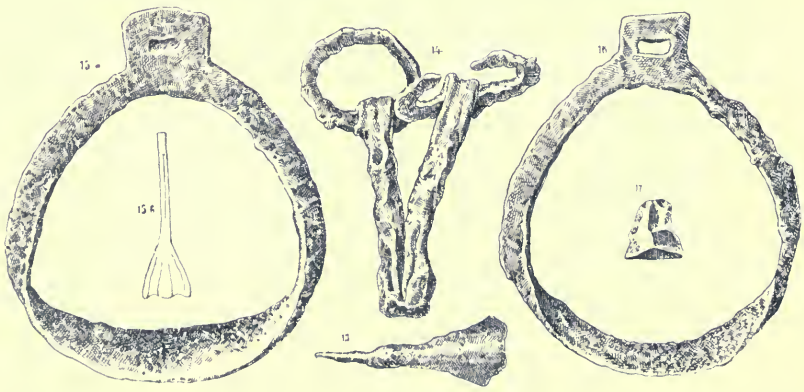

5. sír B.

Bihar.

5. sír A. $^{2}/_{3}$ nagyság. B. és 6. sír A., B. $^{1}/_{3}$ nagyság.

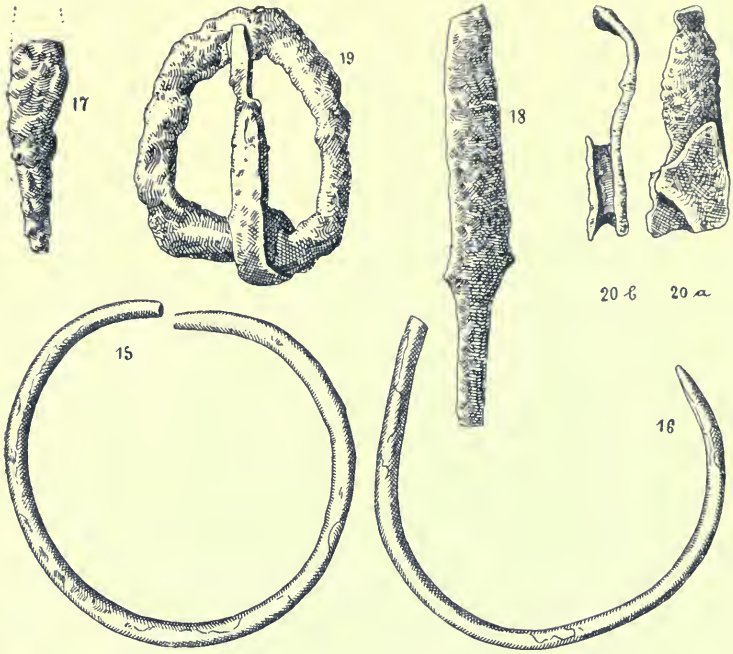

7. sír B.

7. sír C.

Bihar. 7. sír B. $^2/_3$ nagyság. C. $^1/_3$ nagyság.

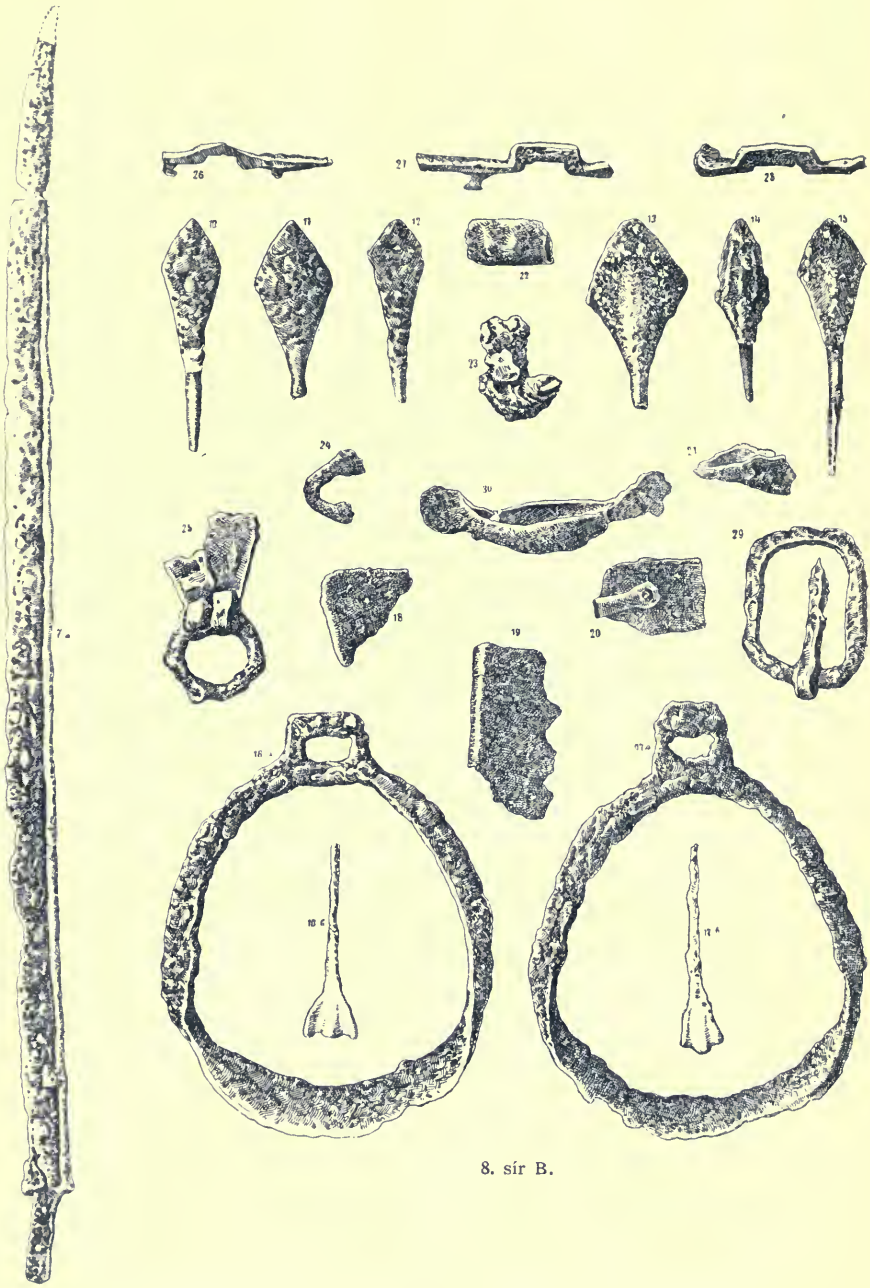

8. sír B.

31

Bihar.

8. sír B. 10—2a és 30b $^1/_2$ nagyság. 30a cca $^1/_6$ nagyság.

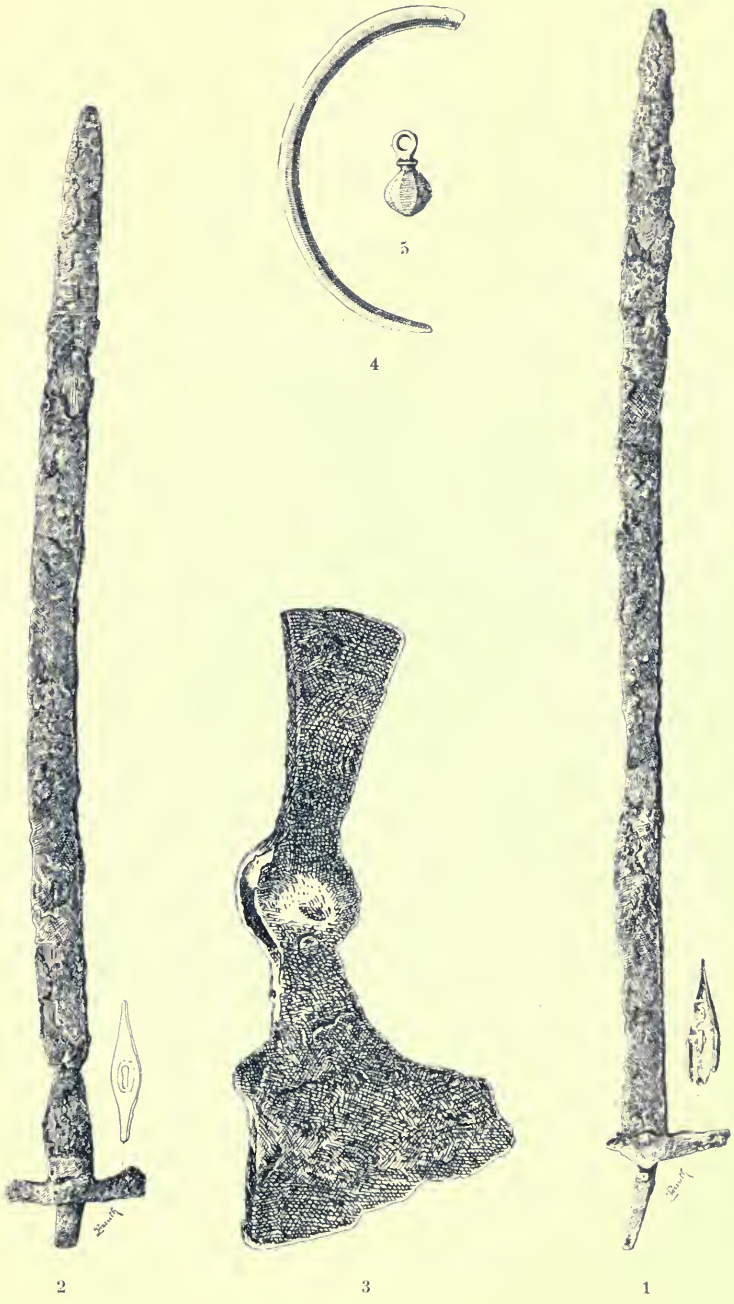

Demecser (Abauj megye).

1, 2 cca $^1/_5$. 3 cca $^1/_4$. 4 és 5 cca $^2/_3$ nagyság.

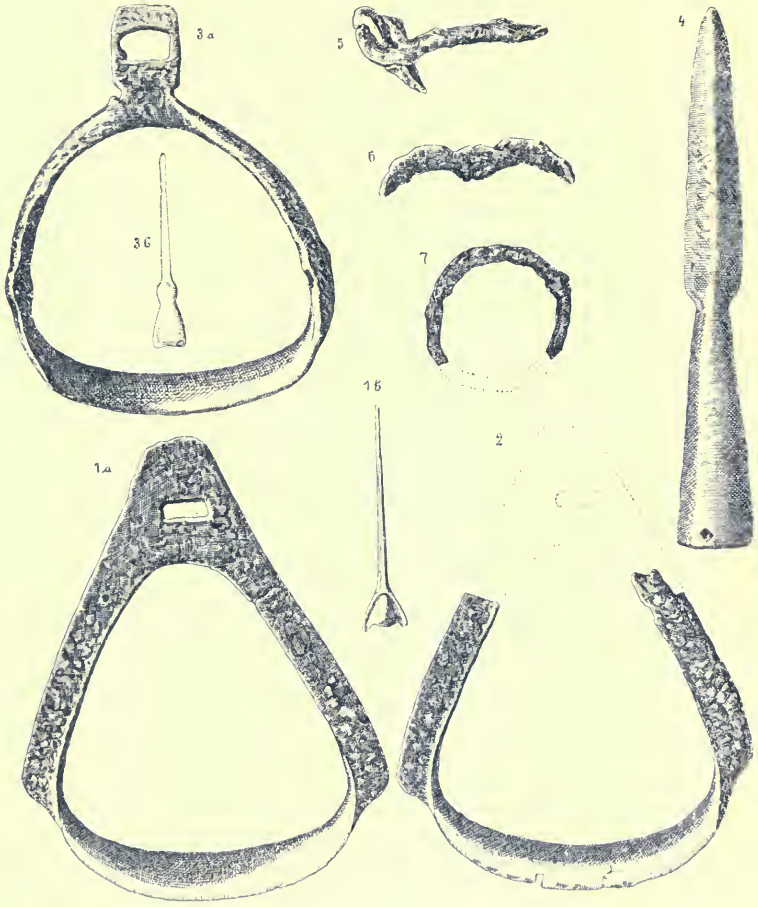

Domaháza (Borsód megye).

$^1/_4$ nagyság.

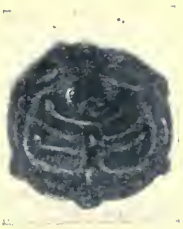

B. Duna-Szekcső (Tolna megye). $^1/_1$ nagyság.

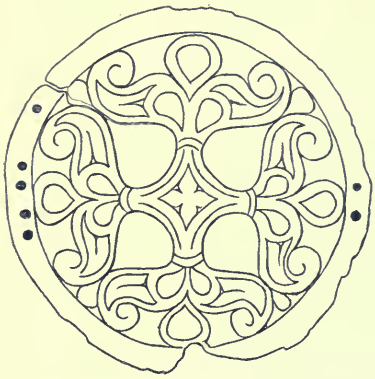

1b.

1c.

1a. Duna-Szekcső »Tüskéshegy«. $^1/_1$ nagys. 1b. és 1c. $^2/_3$ nagys.

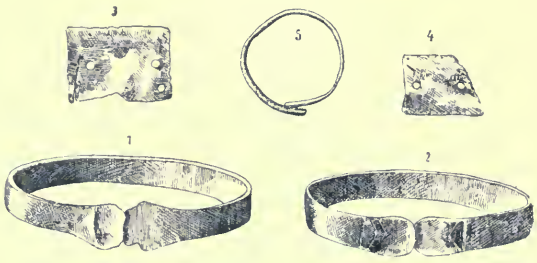

A. Ékszerek.

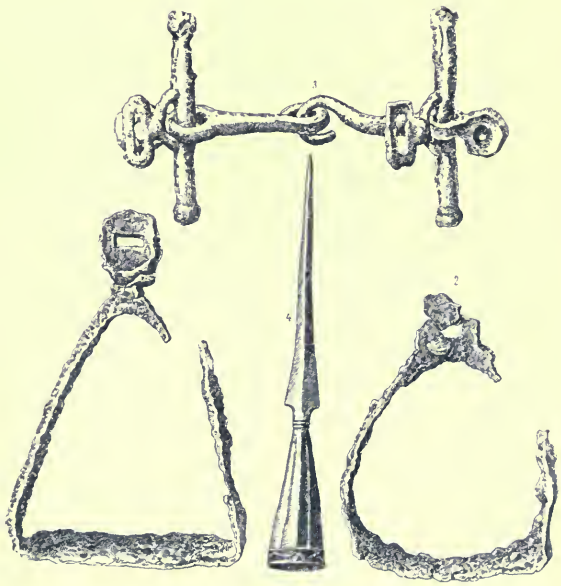

B. Vastárgyak.

Esztergom. A. 1/2 nagyság. B. 1/4 nagyság.

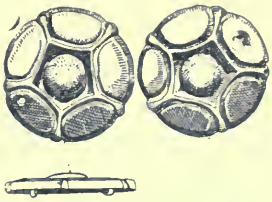

2 3

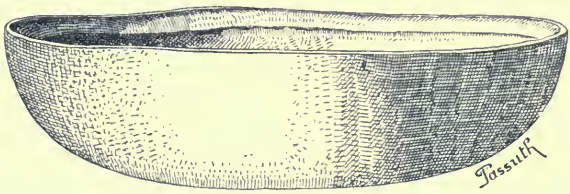

1

Gégény (Szabolcs megye). 1—3 $^{3}/_{4}$ nagyság.

A1.

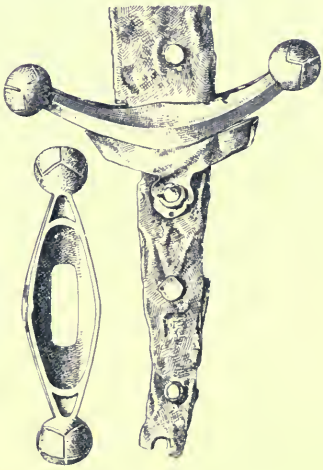

A2.

Esztergom.

A1. cca $^{1}/_{5}$ nagyság. A2. cca $^{3}/_{5}$ nagyság.

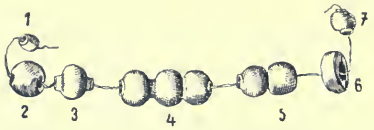

A.

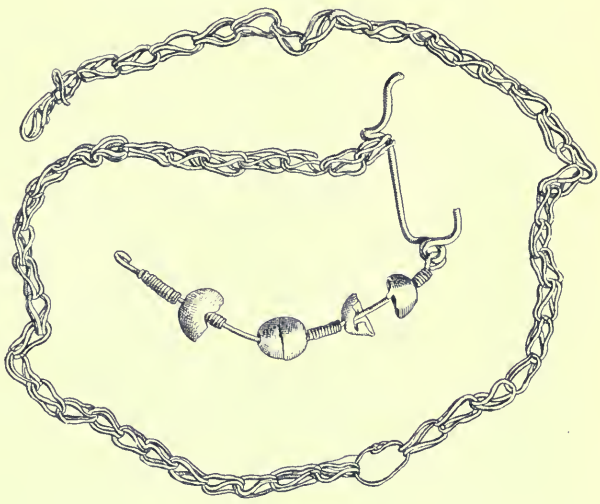

B.

1 3

2 4

C.

Győr.

A. $^{2}/_{3}$ nagyság. B. $^{2}/_{3}$ nagyság. C. $^{1}/_{1}$ nagyság.

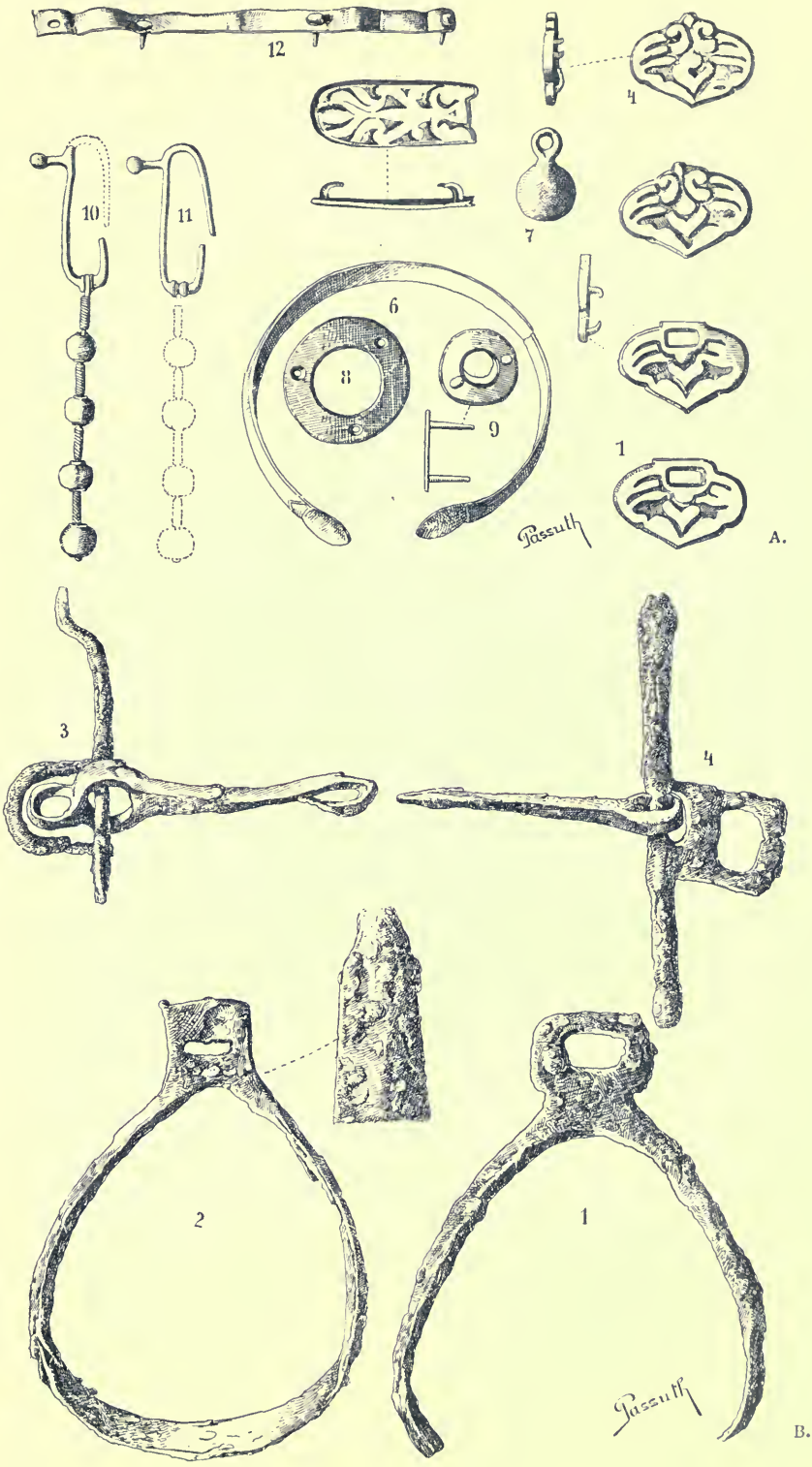

Hajdu-Böszörmény. A. $^{2}/_{3}$ nagyság. B. $^{2}/_{5}$ nagyság.

A. Puszta-Balota.

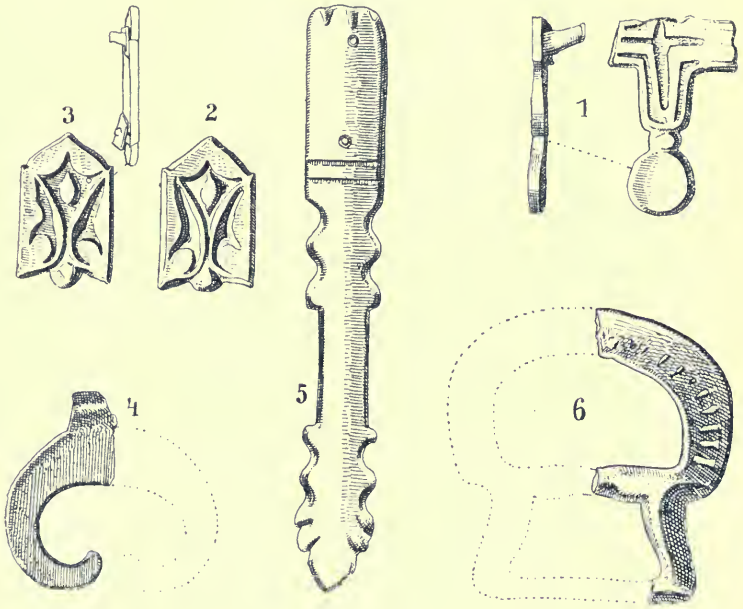

B. Puszta-Bodola.

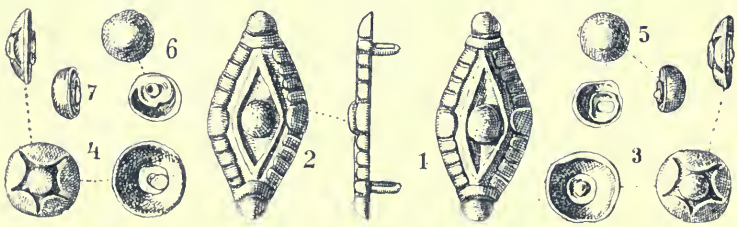

C. Puszta-Inoka.

Kis-Kun-Halas (Pest megye).

A., B., C. $^{3}/_{4}$ nagyság.

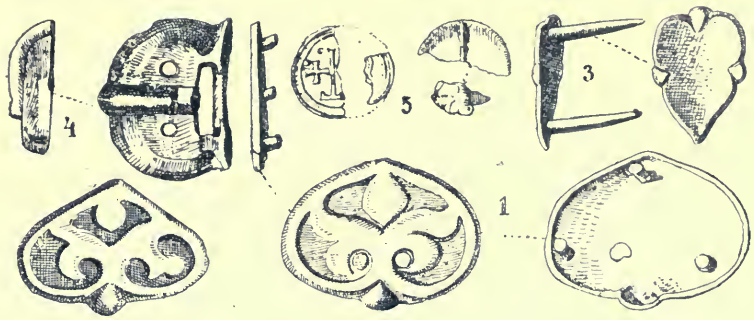

D. Puszta-Rekettye.

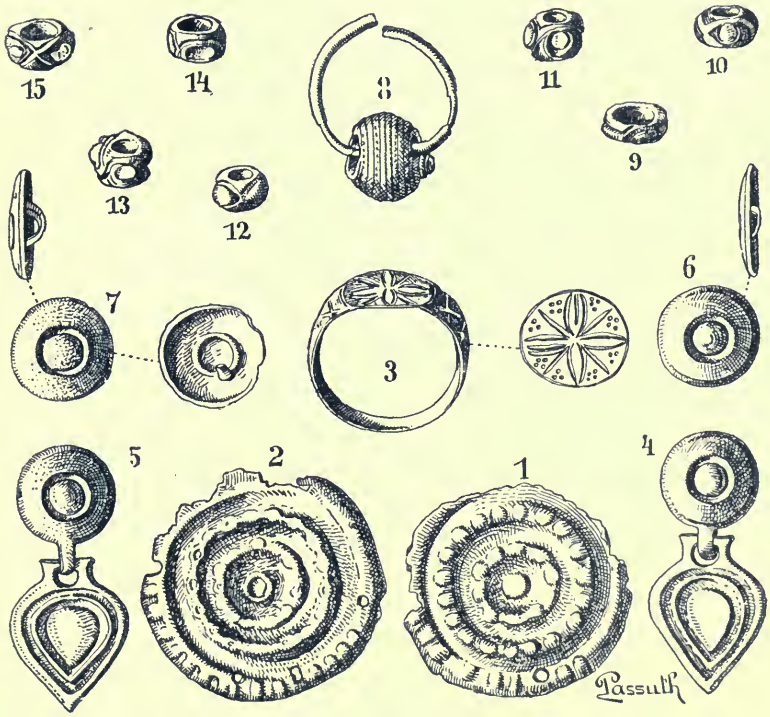

E. Puszta-Zsana.

Kis-Kun-Halas (Pest megye).

D., E. $^3/_4$ nagyság.

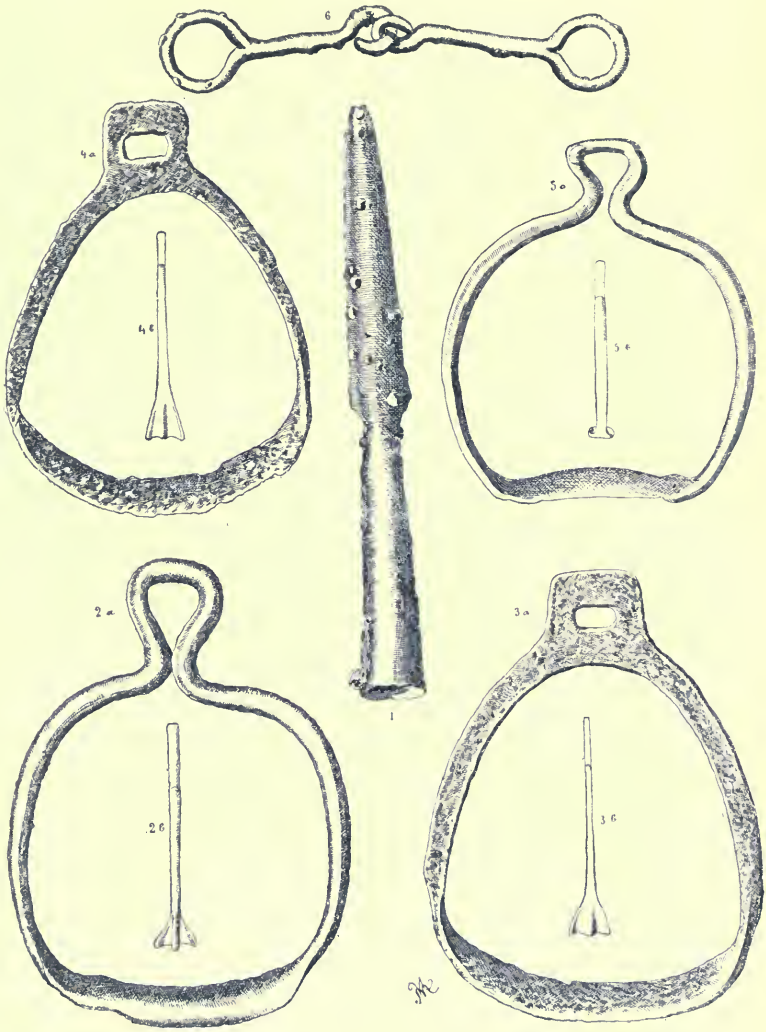

Kotaj (Szabolcs megye).

1/4 nagyság.

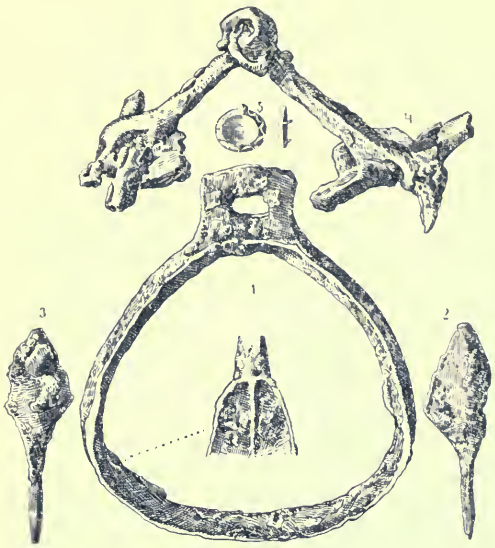

Lébény-Szentmiklós. (Moson m). 1/3 nagyság.

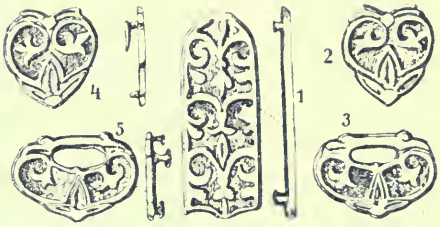

Öcsöd 2/3 nagyság.

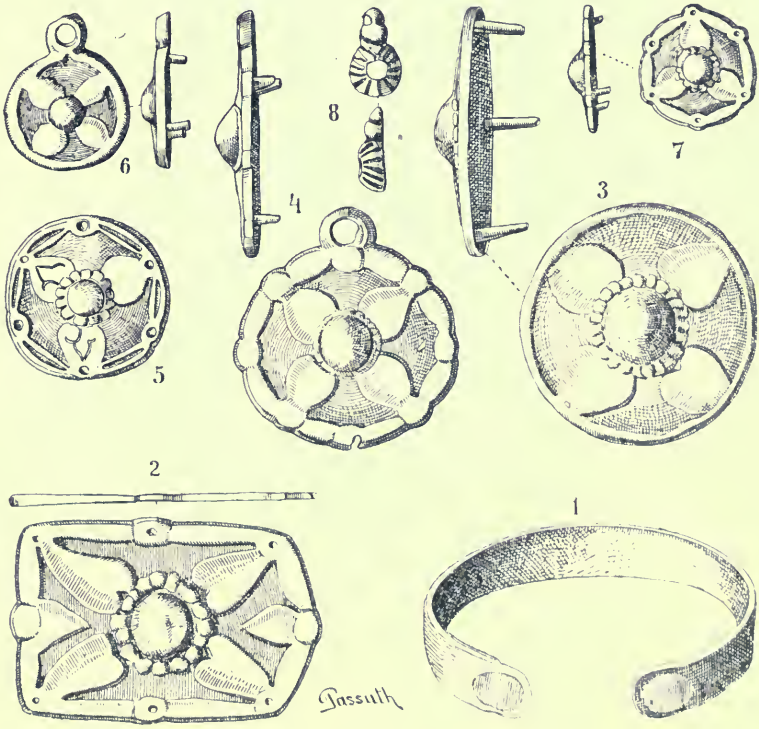

Kun-Szent-Márton. 2/3 nagyság.

A.

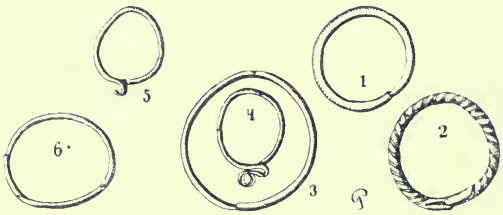

B.

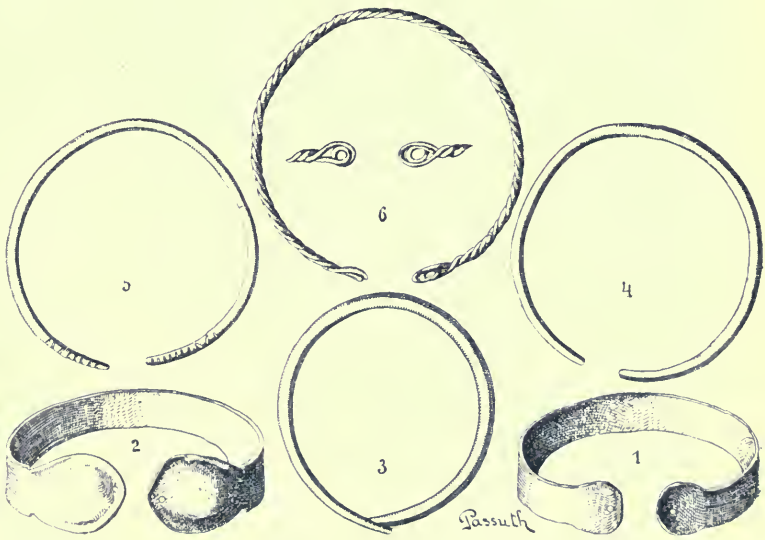

C.

Oroszlámos (Csongrád megye).

A. 1/3 nagyság. B. 2/3 nagyság. C. 1/2 nagyság.

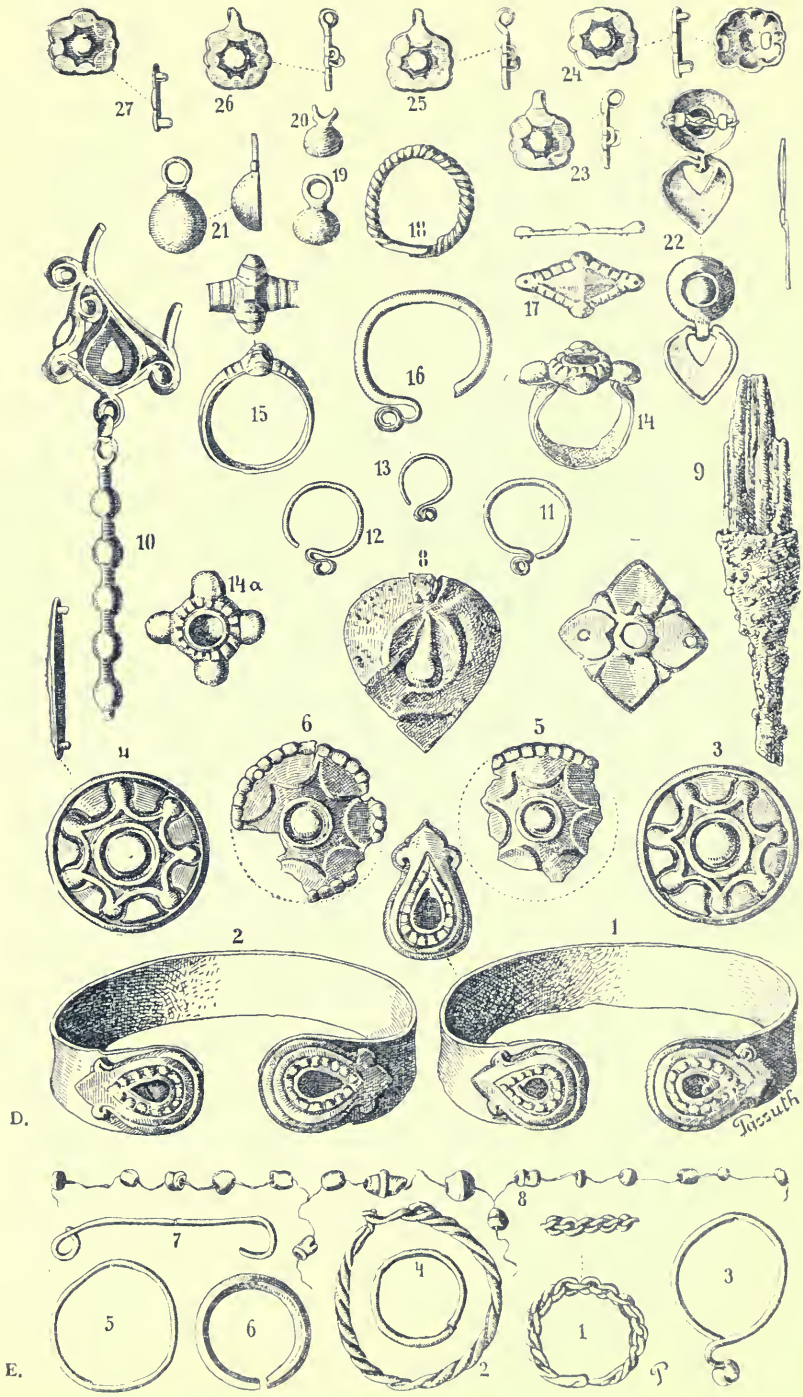

Oroszlámos (Csongrád megye).

D. $^{2}/_{3}$ nagyság. E. $^{2}/_{3}$ nagyság.

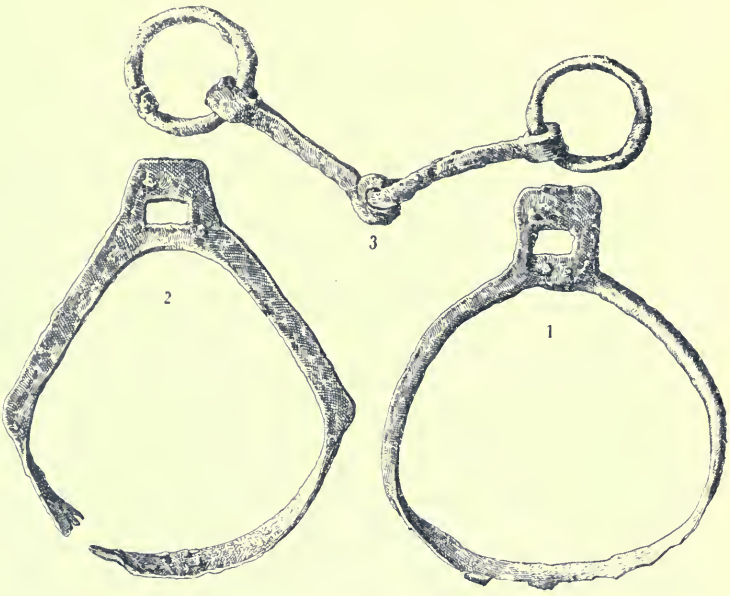

Priglevicza-Szent-Iván (Bács megye). 1/3 nagyság.

A második halomsírból.

Puszta-Bukova (Torontál megye).

1—3 2/3 nagyság. 5 1/2 nagyság).

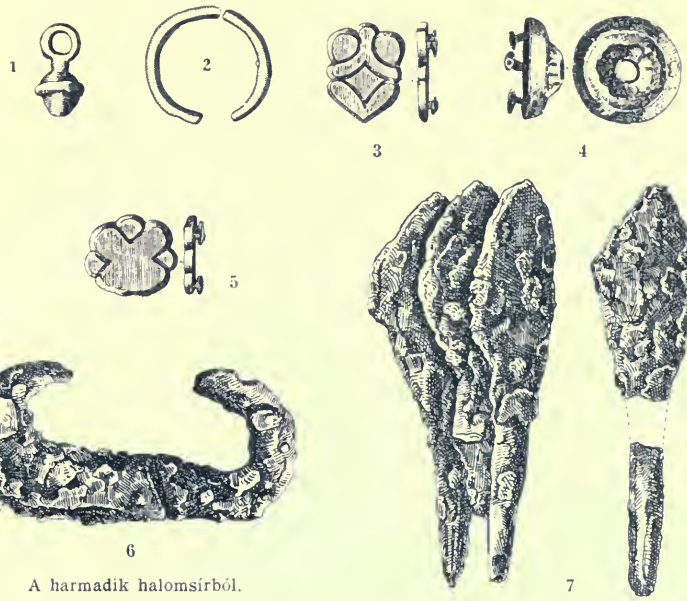

A harmadik halomsírból.

Puszta-Bukova (Torontál megye). 1—4 $^2/_3$ nagys. 5, 6 $^1/_2$ nagys.

A negyedik halomsírból.

Puszta-Bukova. $^1/_4$ nagyság.

Puszta-Csák-Bereg $^1/_5$ nagys.

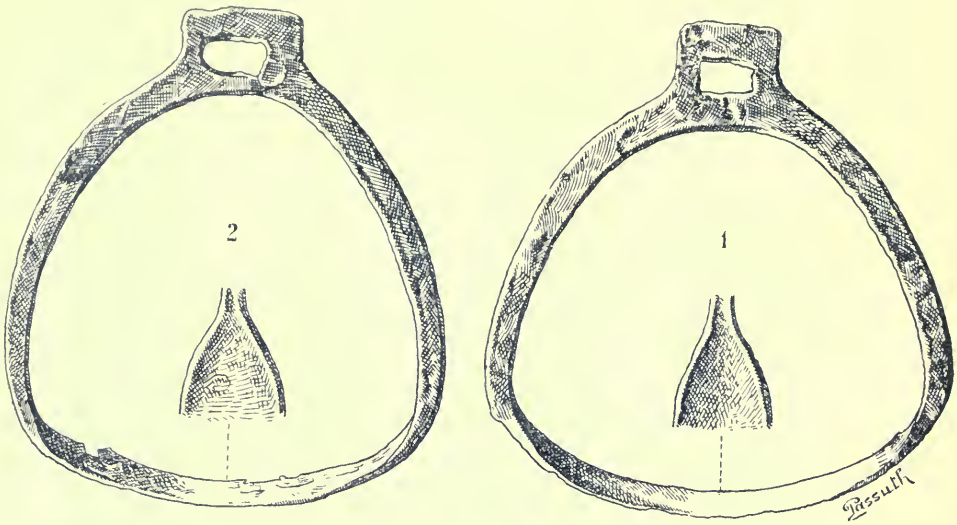

A.

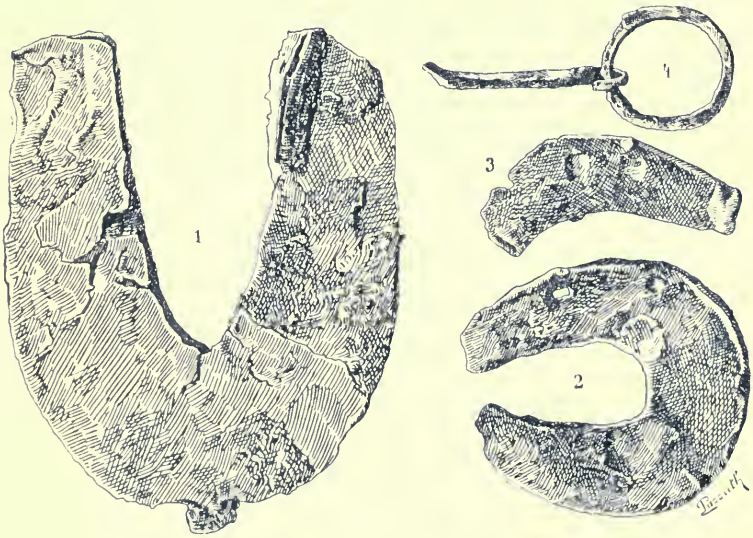

B.

Puszta-Szent-Imre.

A. cca $^1/_2$ nagyság. B. $^1/_3$ nagyság.

10

8

9

7

4

5 6

1

3

2

C.

Puszta-Szent-Imre (Pest m.). 1/2 nagyság.

6

7

5

3b

4b

3a

4a

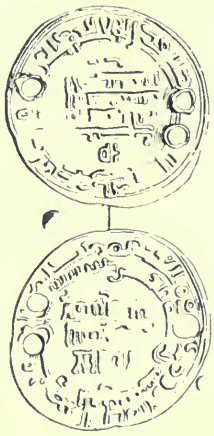

1

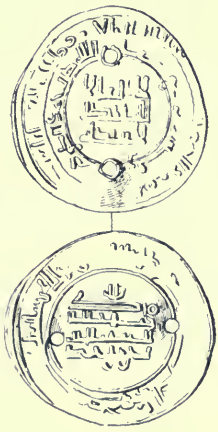

2

Puszta-Szilas (Komárom megye).

1 és 2 $^{1}/_{1}$ nagyság. 5—7 $^{2}/_{3}$ nagyság.

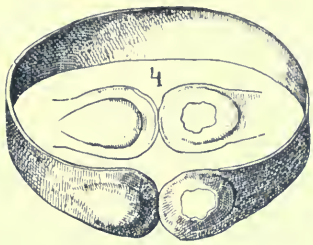

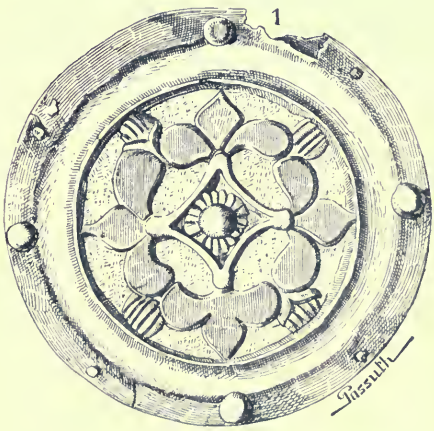

Solti sírlelet (Pest megye).

$^2/_3$ nagyság.

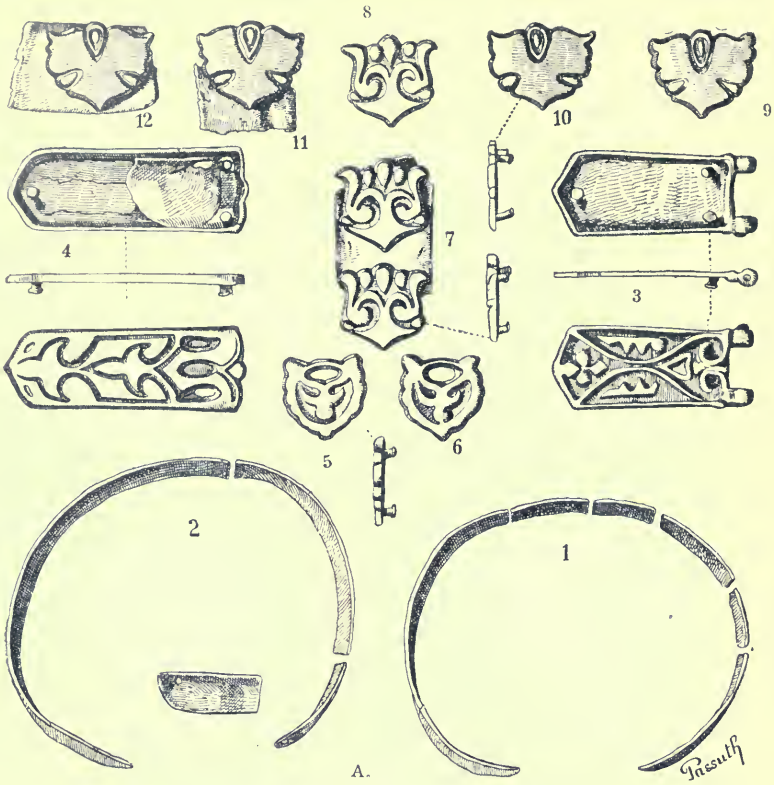

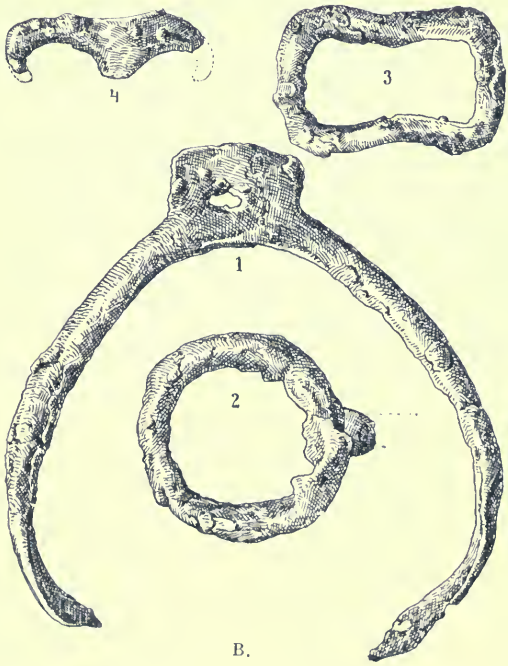

Szeged-Domaszék. A. $^{2}/_{3}$ nagyság. B. $^{1}/_{3}$ nagyság.

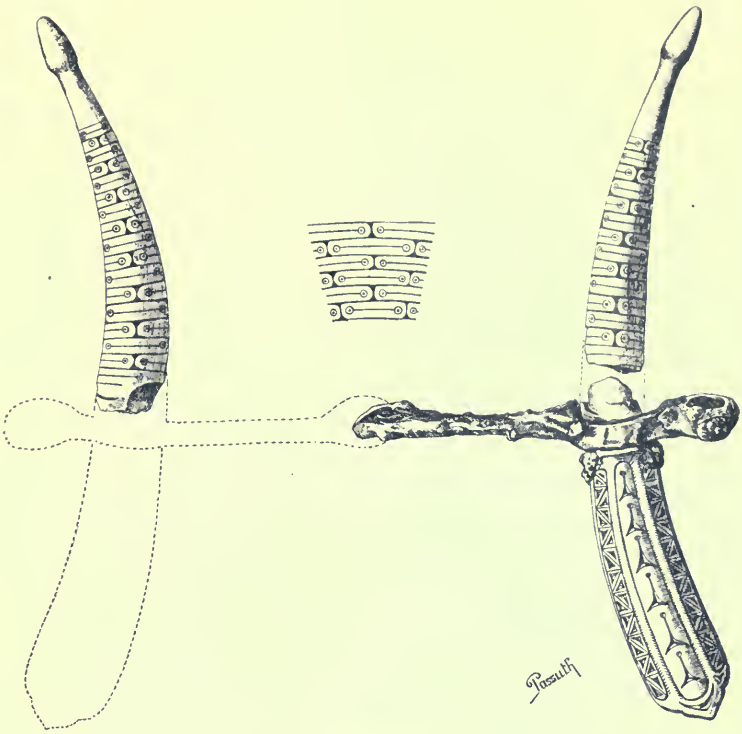

1

2

Szeghalom »Kováshalom« (Békés megye).

1 és 2 $^{2}/_{5}$ nagyság.

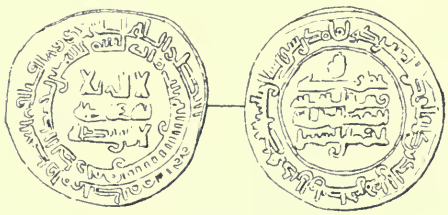

Székesfejérvár. $^1/_1$ nagyság.

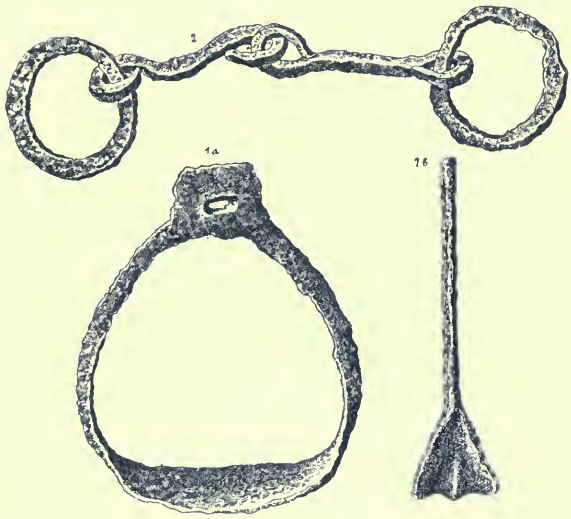

I. Szegszárd A.

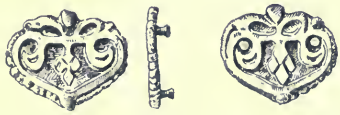

I. Szegszárd B.

II. Szegszárd.

A. Szentesnagyhegyi szőlőkből. $^2/_3$ nagyság.

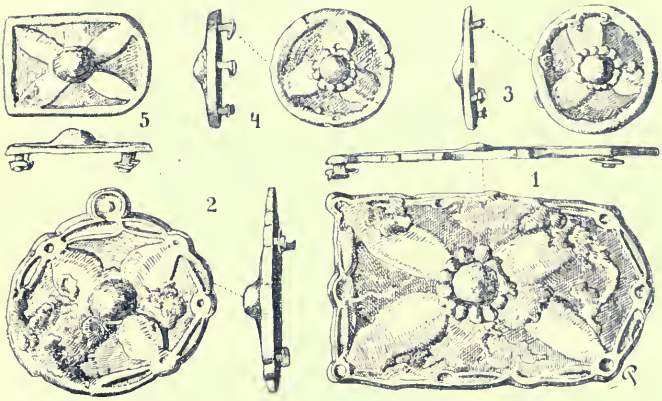

B. Szentesnagyhegyi szőlőkből. $^2/_3$ nagyság.

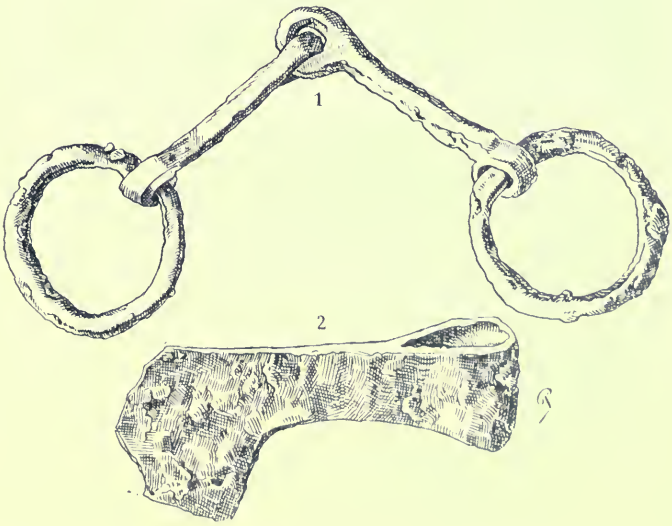

C. Szentesnagyhegyi lovassír. $^1/_2$ nagyság.

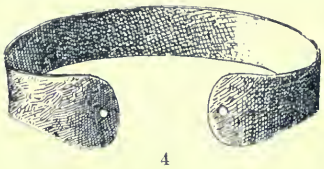

4

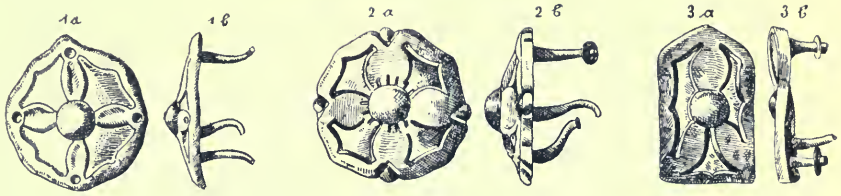

A. Ékszerek ezüstből. $^2/_3$ nagyság.

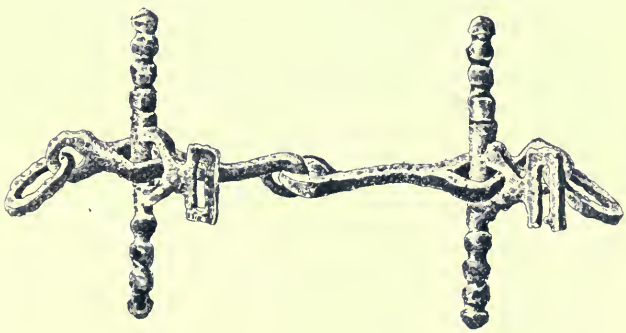

B. Vaszabla. $^1/_3$ nagyság.

Szinyéri sírlelet (Zemplén megye).

2. sír.

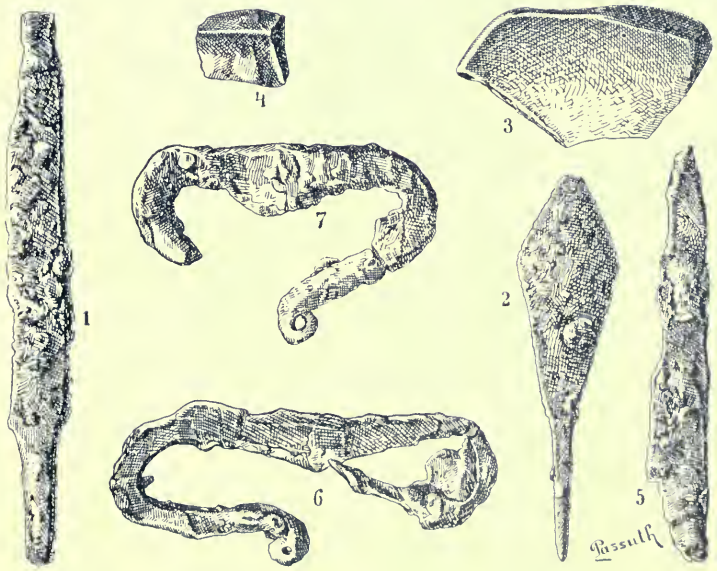

3. Sír.

Tuzsér (Szabolcs megye).

2 és 3 sír $^2/_3$ nagyság.

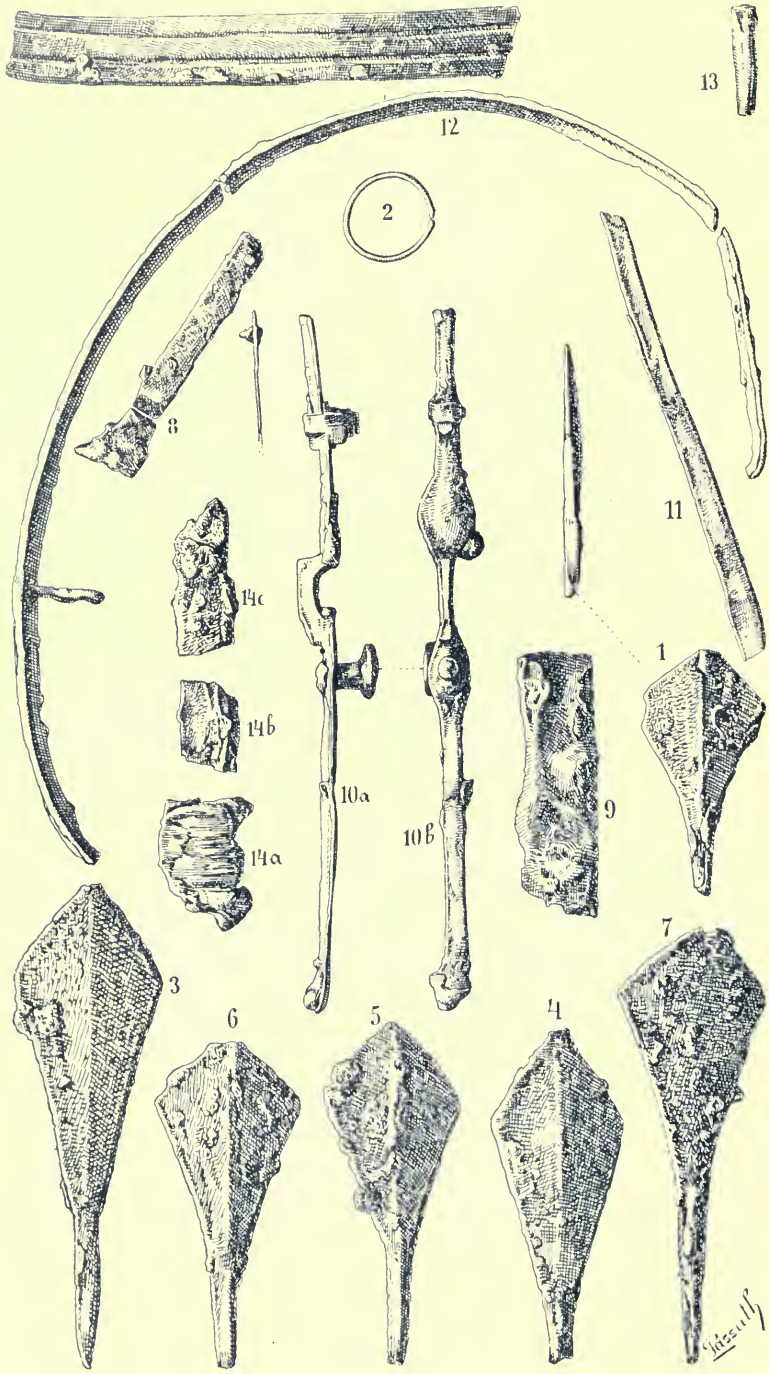

5. sír.

Tuzsér (Szabolcs megye). $^{2}/_{3}$ nagyság.

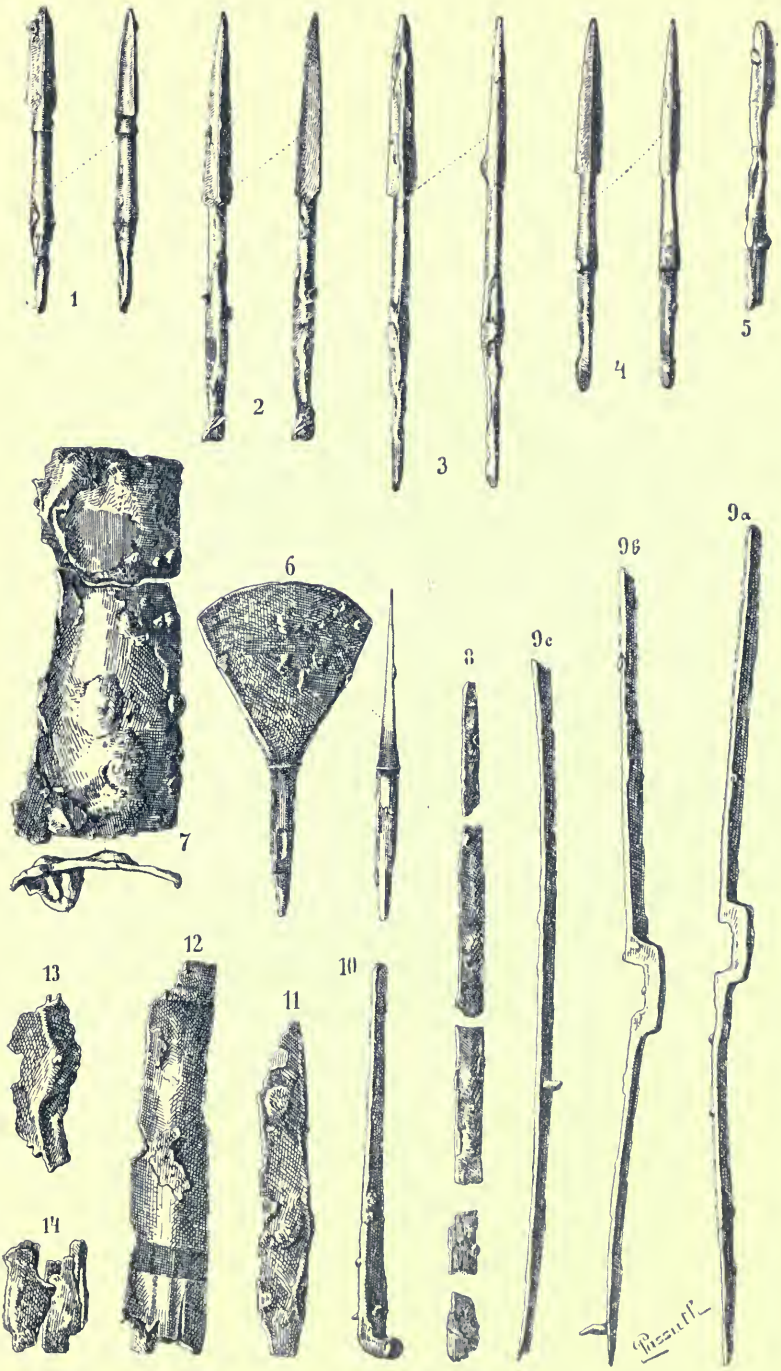

6. sír. I.

Tuzsér (Szabolcs megye). $^1/_2$ nagyság.

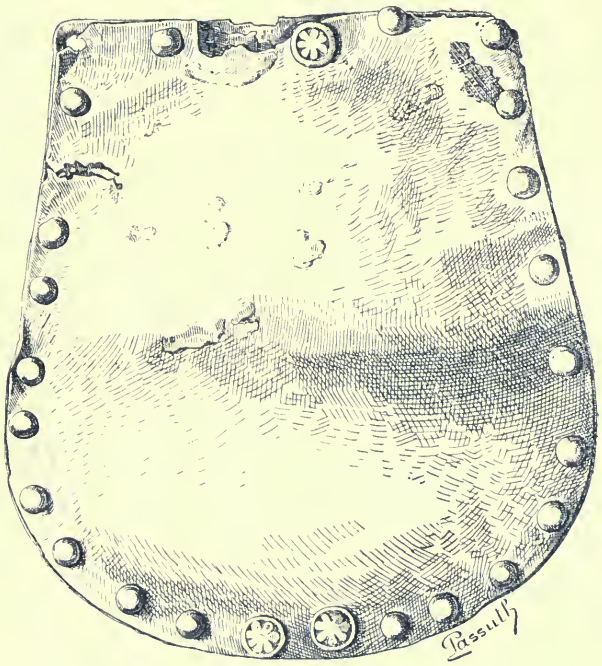

15

6. sír. II.

Tuzsér (Szabolcs megye).

6. sír. III.

Tuzsér (Szabolcs megye). $^2/_3$ nagyság.

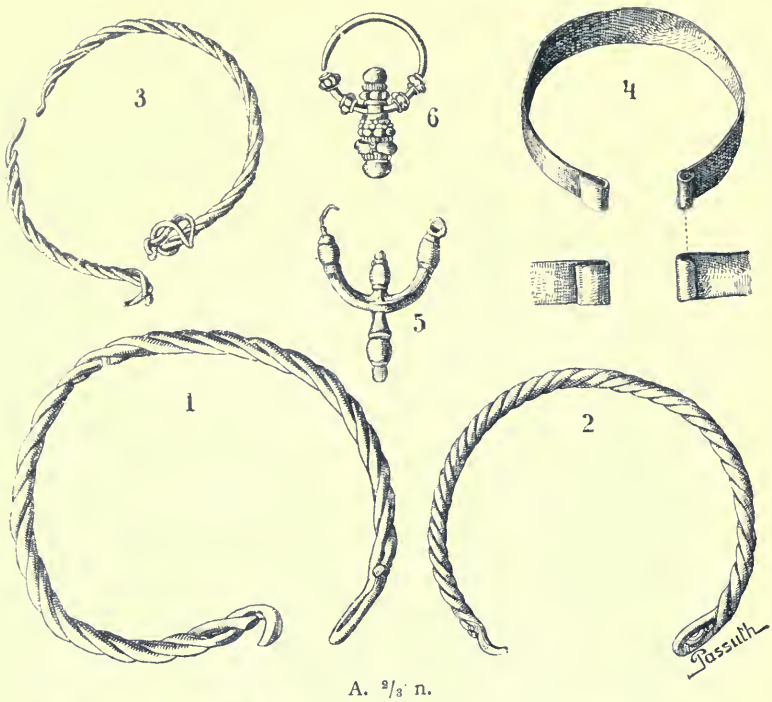

A. $^{2}/_{3}$ n.

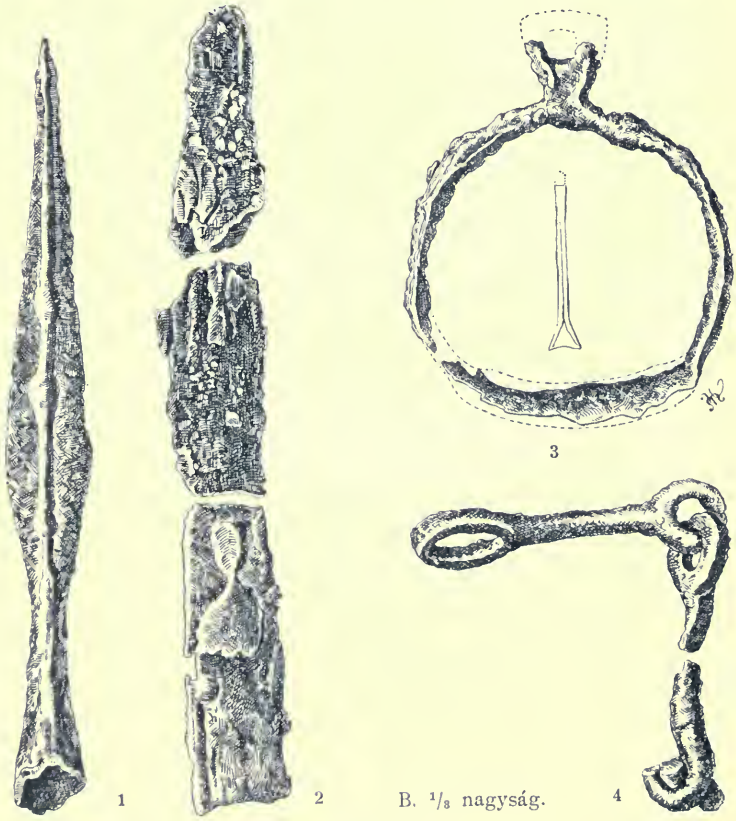

B. $^{1}/_{3}$ nagyság.

Török-Kanizsa.

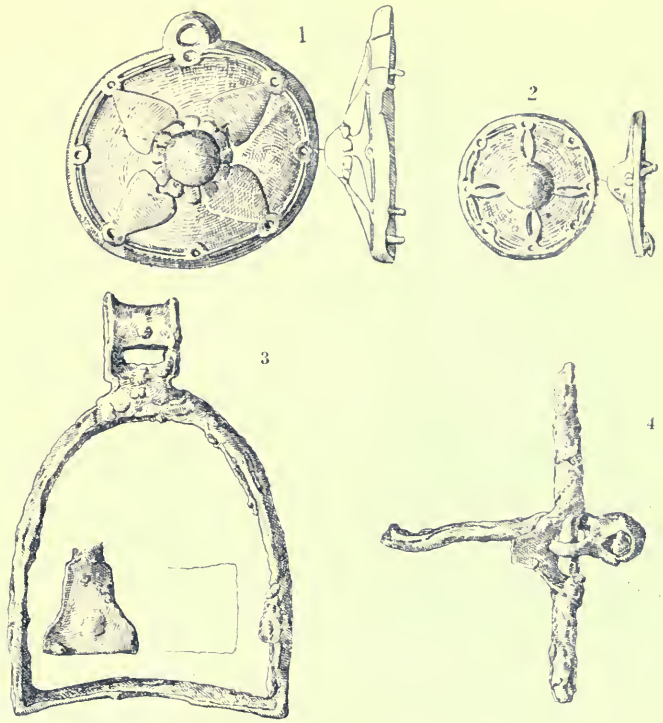

B. Zselizkislaki sírlelet (Somogy megye). 1, 2, $^2/_3$, 3, 4 $^1/_3$ nagyság.

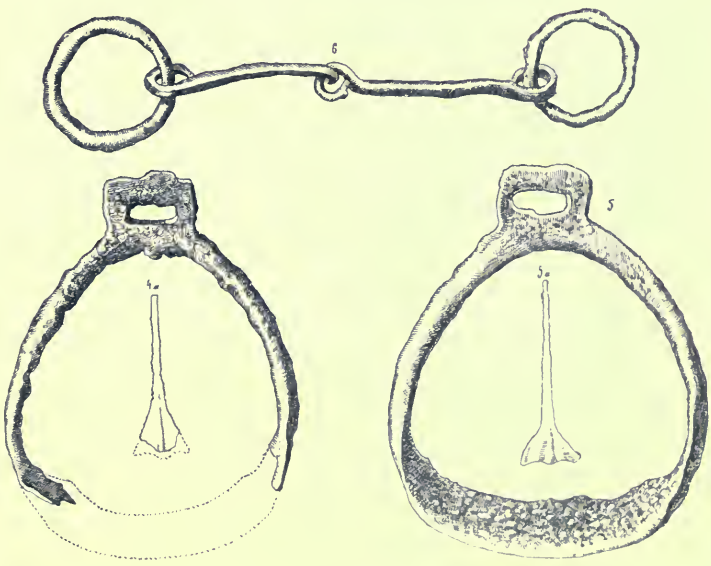

A. Zalaszántóhegyi sírlelet. $^1/_3$ nagyság.

I. Árpádkori érmek.

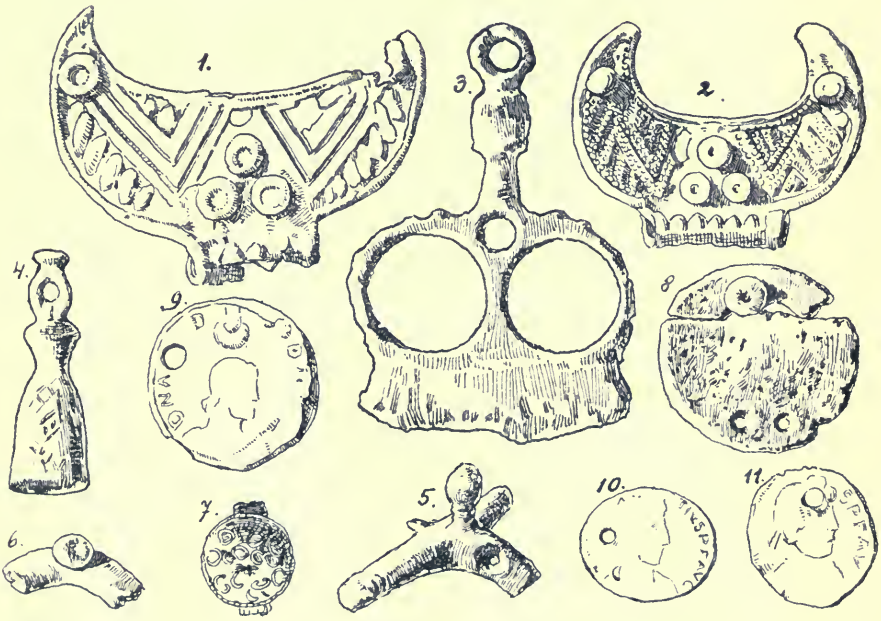

II. Ékszerek és egyebek.

Bjelo-brdói sírmező. $^1/_1$ nagyság.

Szerszámok a bjelo-brdói temetőből. 1/2 nagyság.

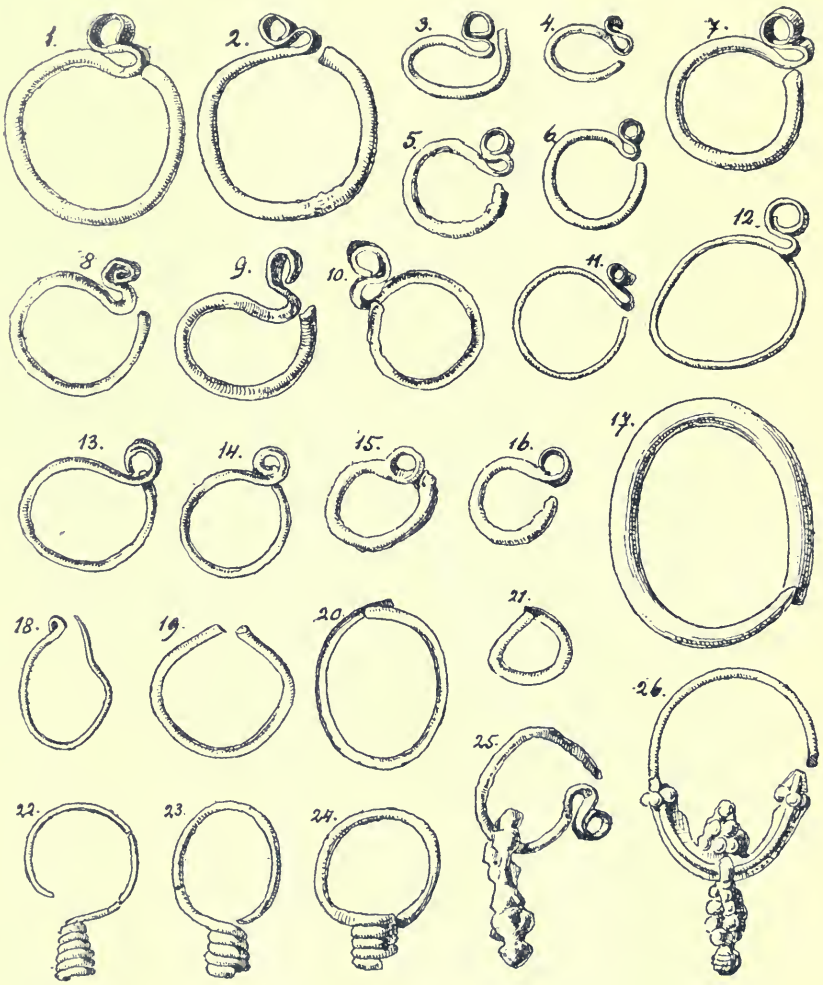

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. 1/1 nagyság.

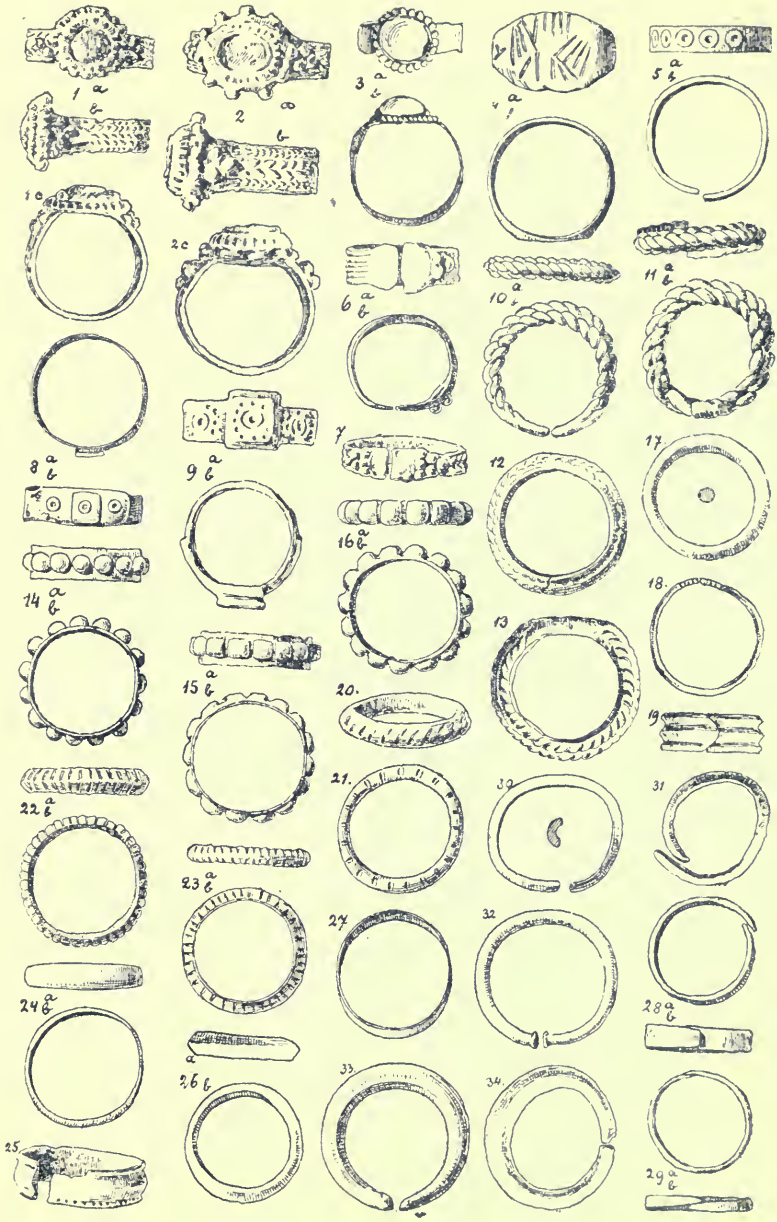

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. $^{3}/_{4}$ nagyság.

Üveggyöngyök és kagylós ékszerek a bjelo-brdói temetőből. 1/2 nagyság.

1. 2.

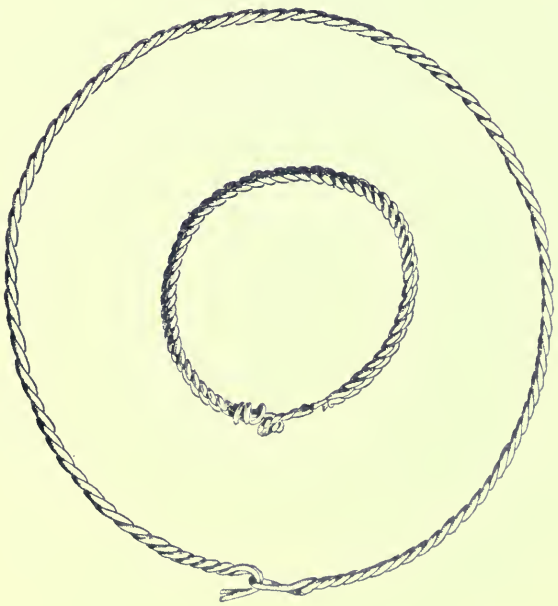

3. 4.

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. 1/2 nagyság.

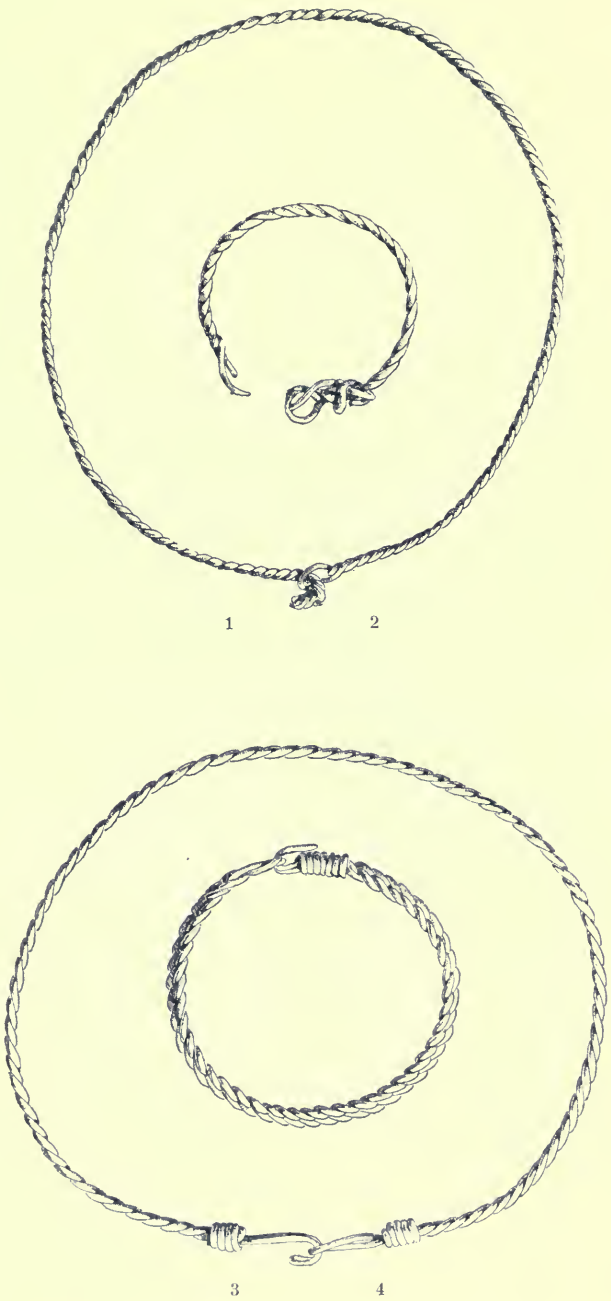

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. $^1/_2$ nagyság.

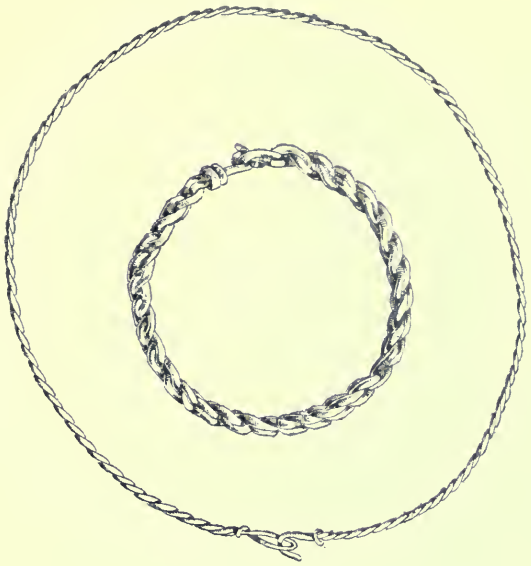

1 2

3 4

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. $^1/_2$ nagyság.

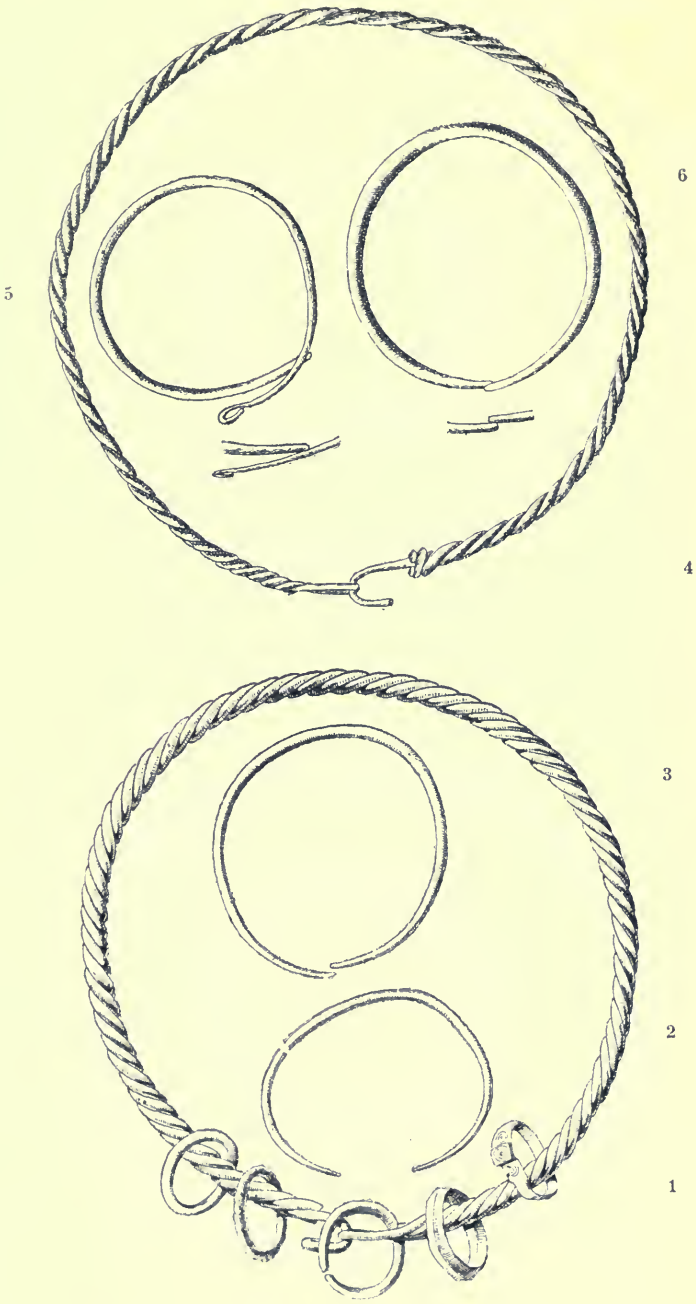

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. 1/2 nagyság.

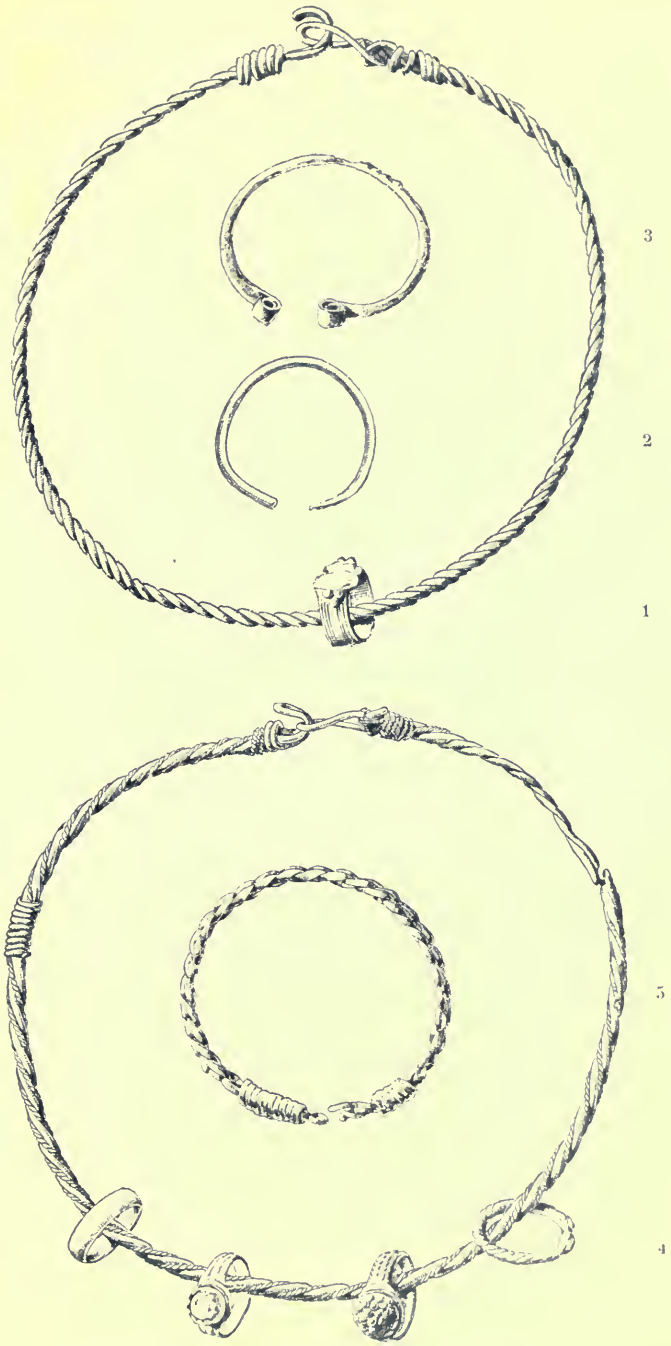

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. $^1/_2$ nagyság.

1

2

Ékszerek a bjelo-brdói temetőből. $^1/_2$ nagyság.

I

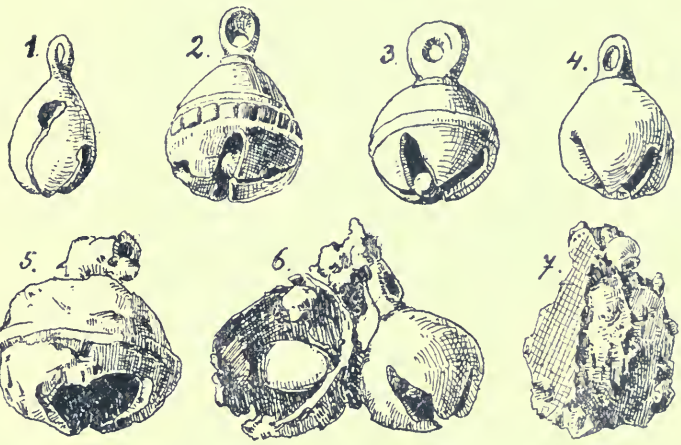

II

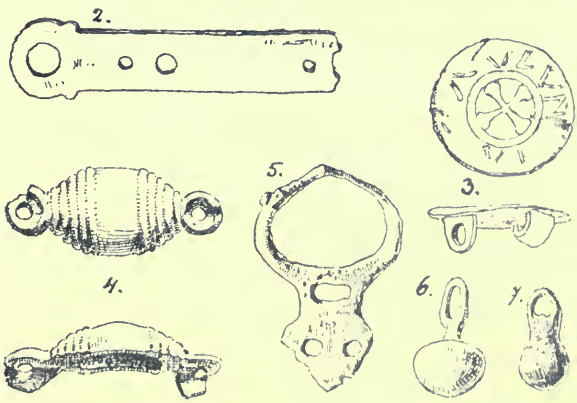

III

Ékszerek és egyéb holmik a bjelo-brdói temetőből. $^1/_1$ nagyság.

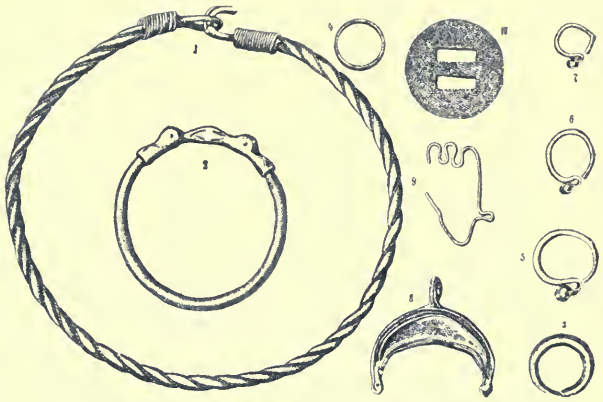

Budapest (Lipótmező) 1/3 nagyság.

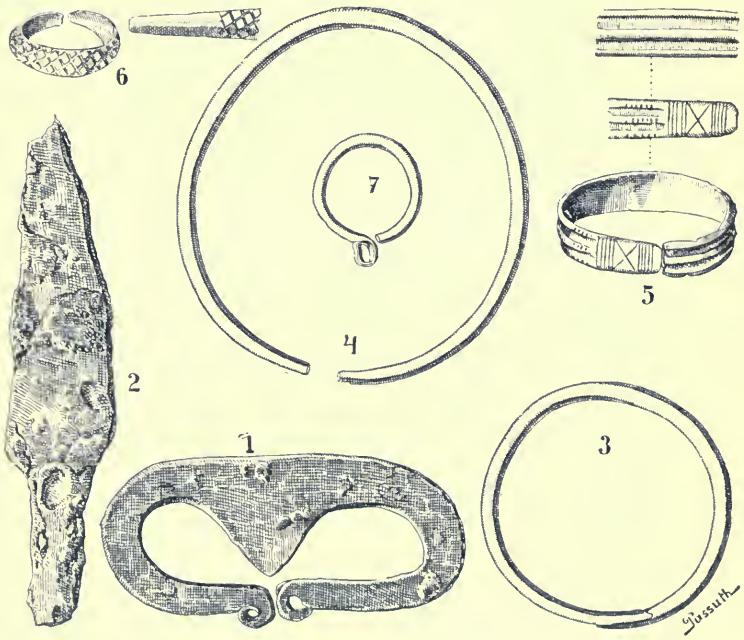

Dálya 2/3 nagyság.

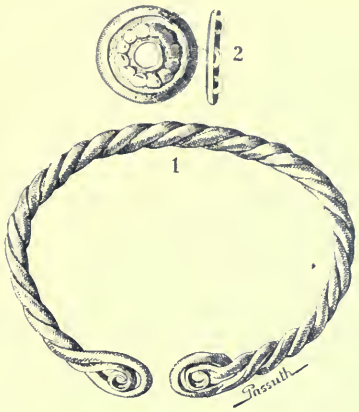

Dunaszekcső $^{2}/_{3}$ nagyság.

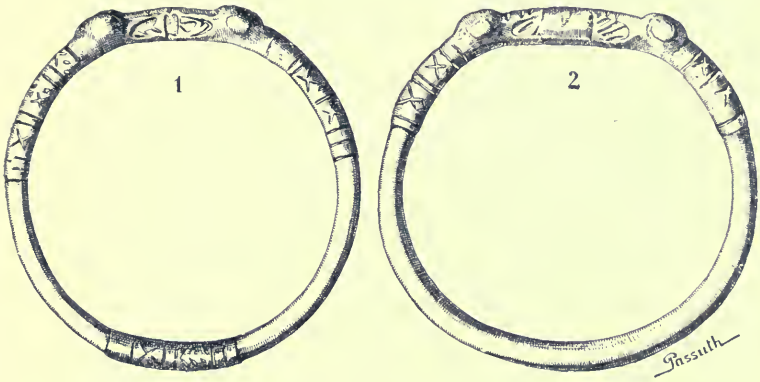

Dunapataj $^{2}/_{3}$ nagyság.

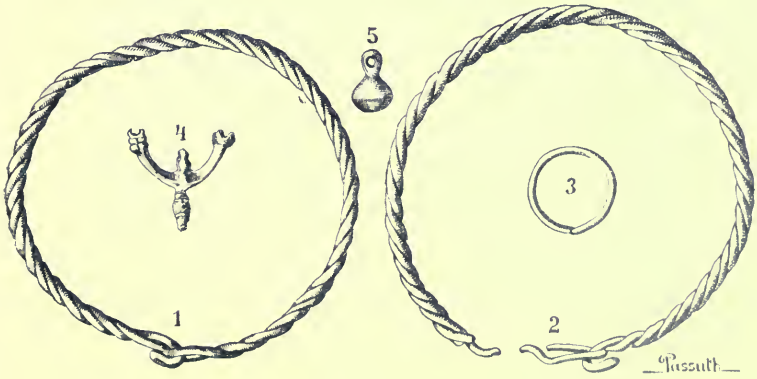

Ecséd $^{2}/_{3}$ nagyság.

Ecsédi kard
$^{1}/_{6}$ nagyság.

A

B harmadik sír 1.

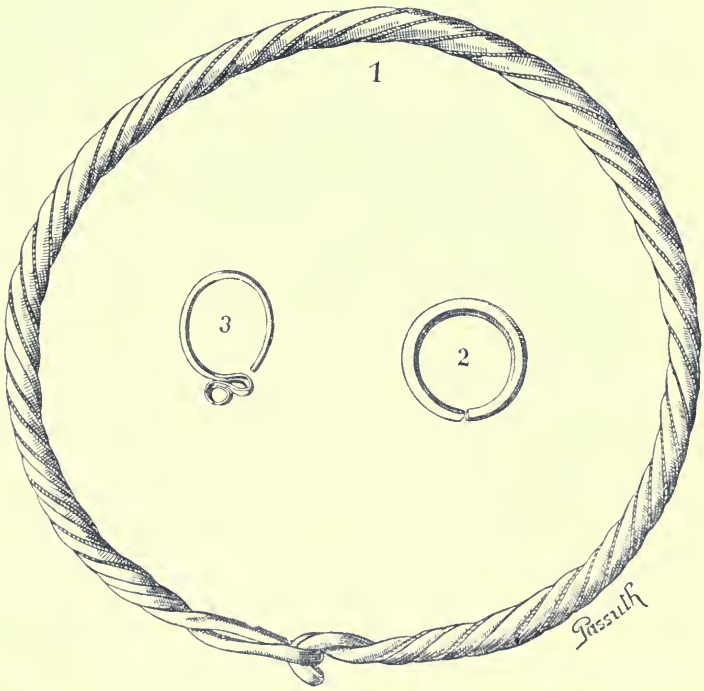

Fábián Sebestyén. B második sír.

A $^{2}/_{3}$ nagyság, B második sír $^{2}/_{3}$ nagyság, harmadik sír $^{1}/_{2}$ nagyság.

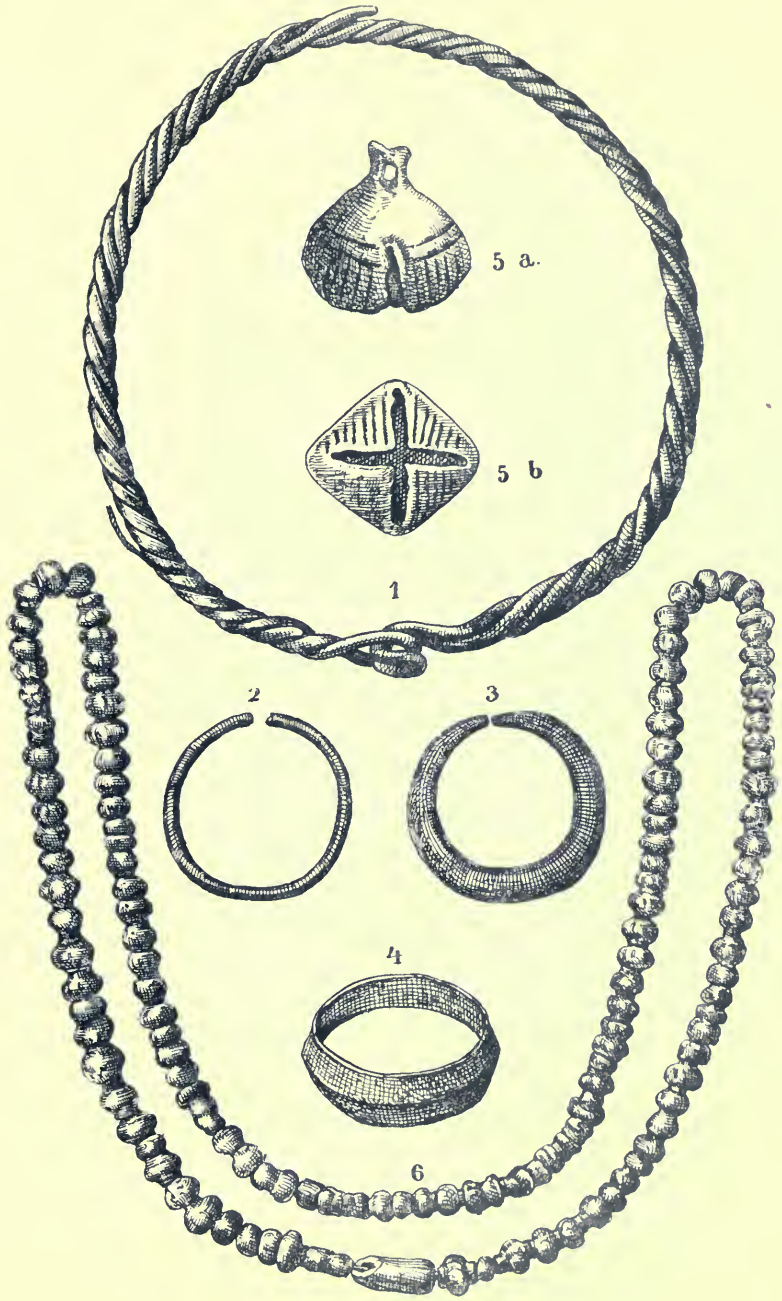

Gerendás.

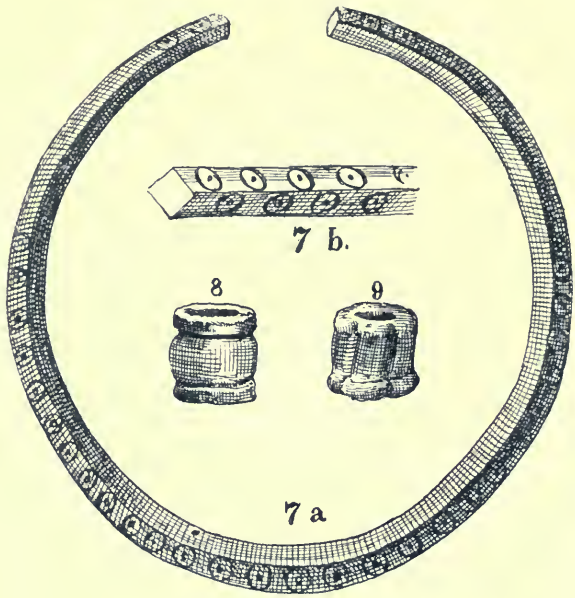

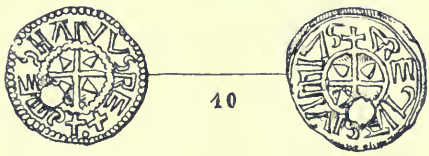

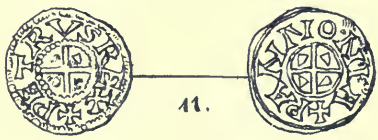

Gerendás.

I. 3/4 nagyság.

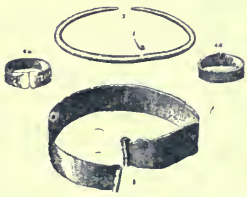

II. 1/4 nagyság.

III. 3/4 nagyság.

Gombos (Bogojeva).

20. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

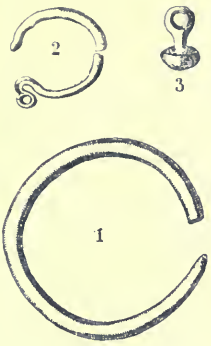

19. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

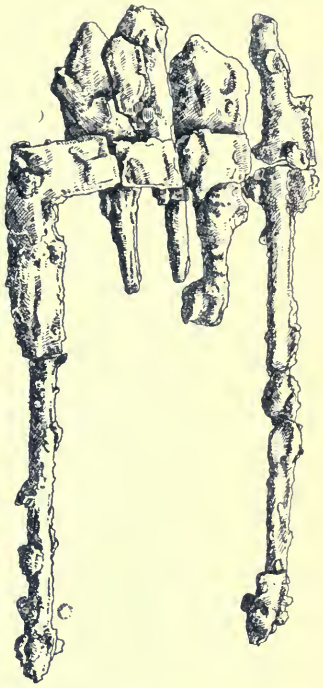

25. sír $^{1}/_{3}$ nagys.

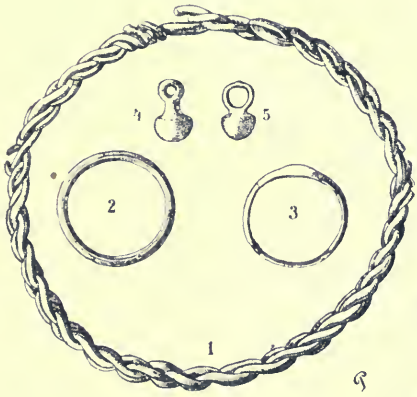

28. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

29. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

32. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

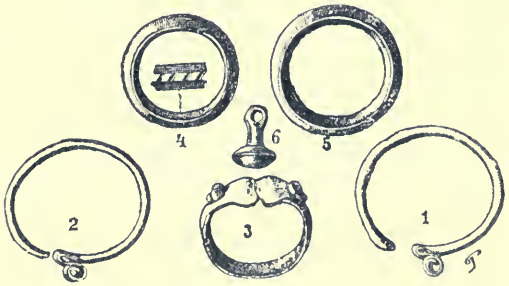

33. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

Gombos (Bogojeva).

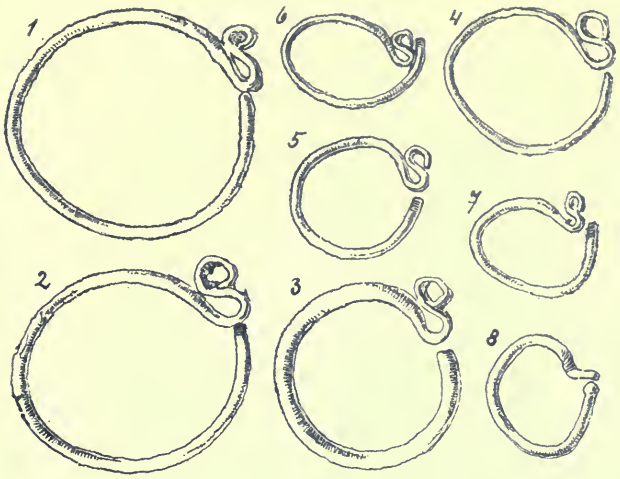

I.

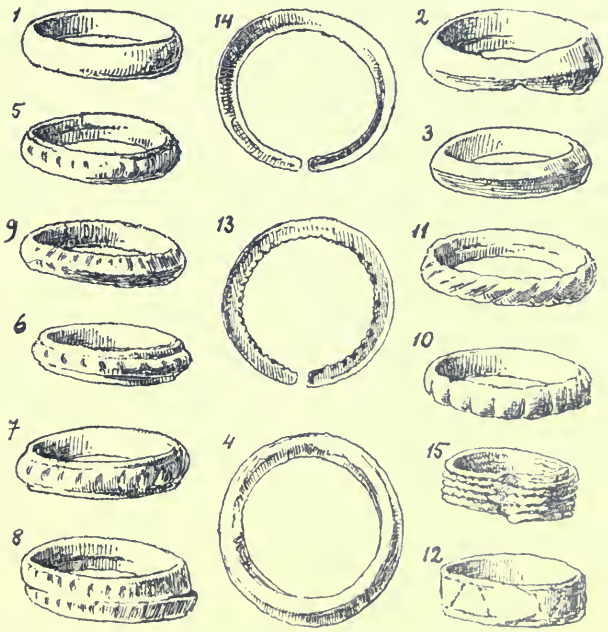

II.

Ékszerek a kloštari temetőből. $^1/_1$ nagyság.

Ékszerek a kloštari temetőből. 1/1 nagyság.

I.

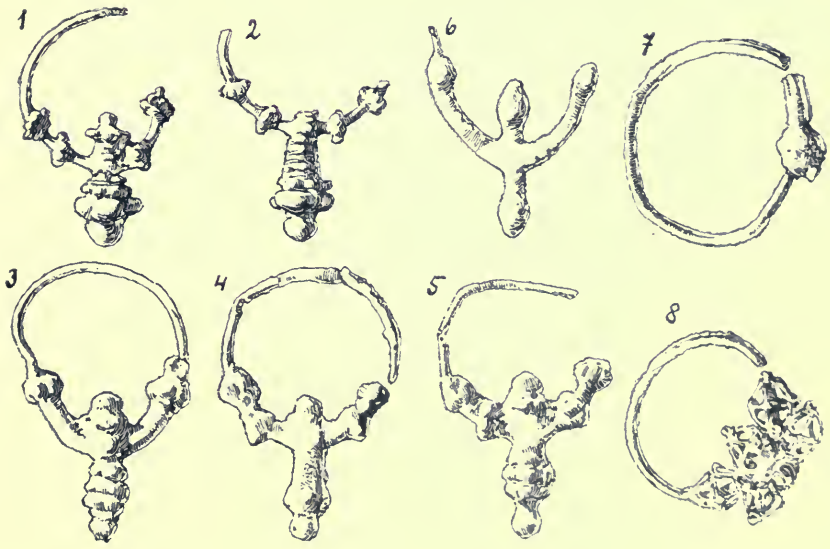

II.

Ékszerek a kloštari temetőből. I. $^1/_2$ nagyság. II. $^1/_1$ nagyság.

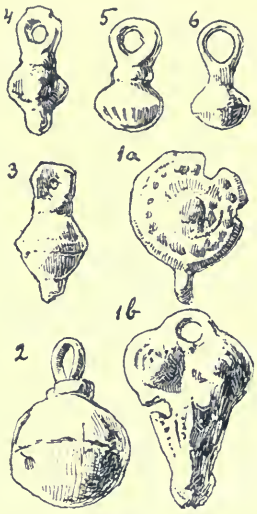

I.

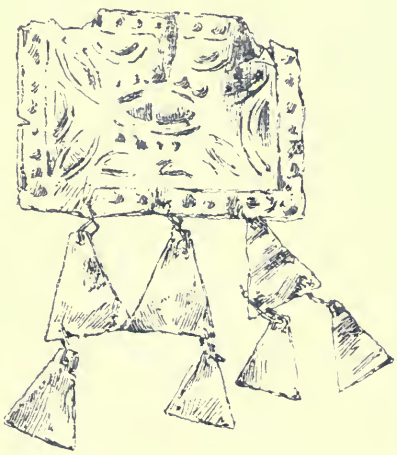

II.

Ékszerek a kloštari temetőből. 1/1 nagyság.

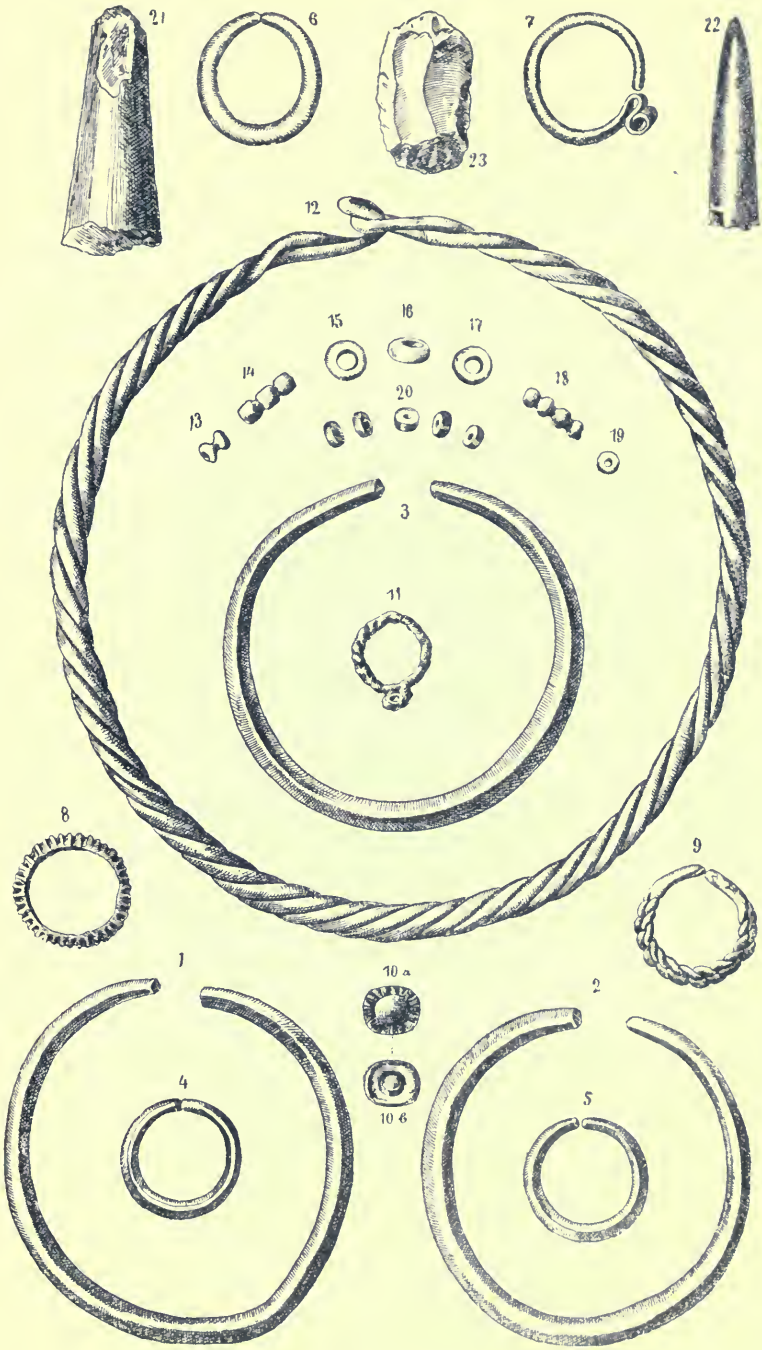

Külső-Puszta Kovácsi (Bihar megye). $^{2}/_{3}$ nagyság.

6. (11. sír) $^2/_3$ n.

1. (4. sír) $^2/_3$ n.

3. (8. sír) $^2/_3$ n.

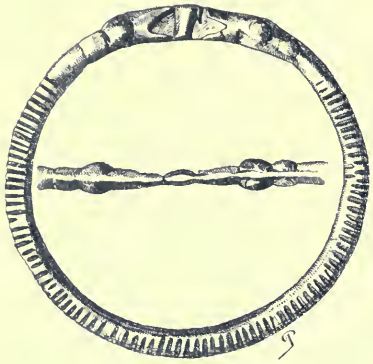

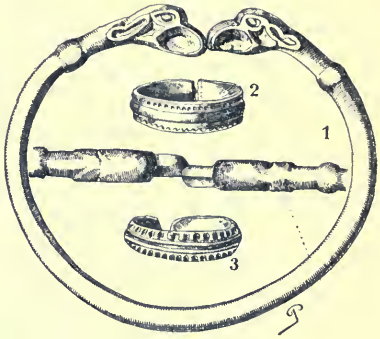

2. (8. sír) $^2/_3$ n. 5. (10. sír) $^2/_3$ n. 4. (9. sír) $^2/_3$ n.

A Liptagerge (Nógrád m.) $^2/_3$ n.

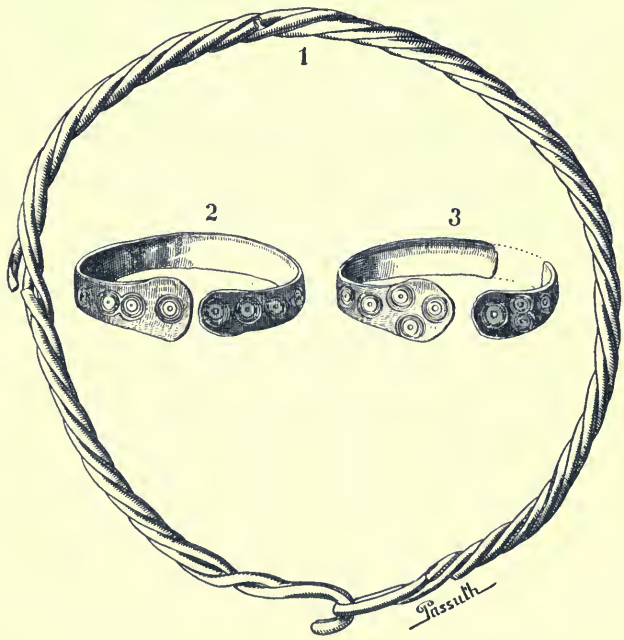

B Nagykapornak (Zala m.) $^2/_3$ n.

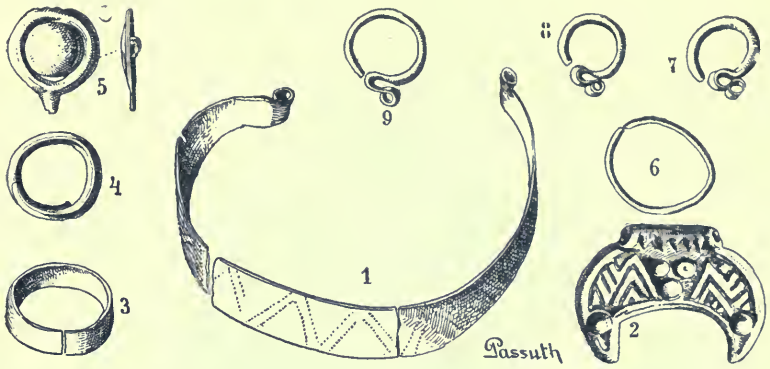

5. sír.

17. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).
I. Délkeleti oldal.

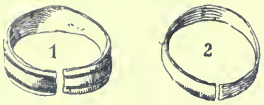

37. sír.

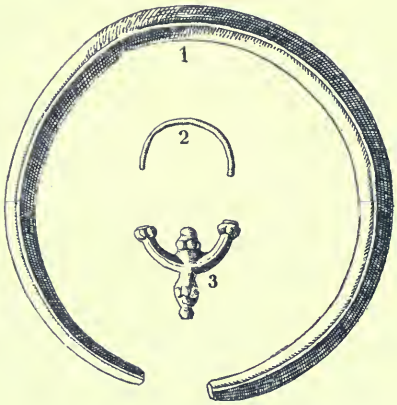

42. sír.

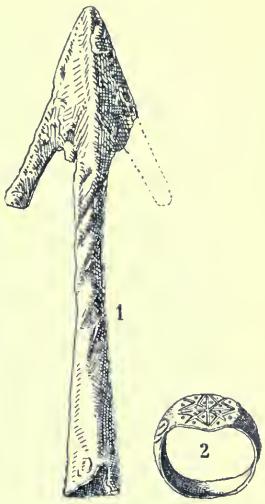

45. sír.

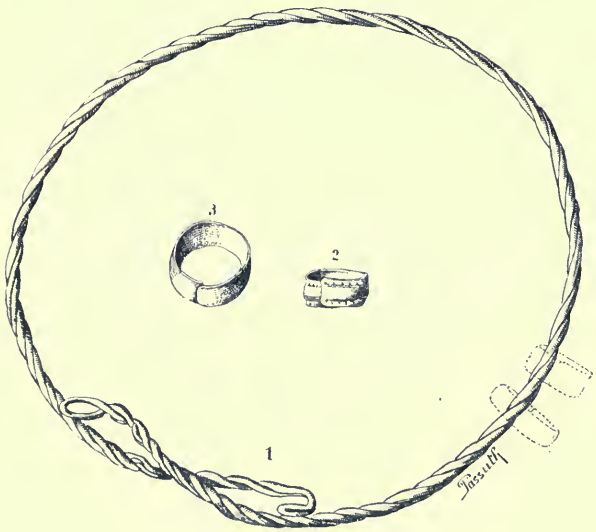

48. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).
I. Délkeleti oldal.

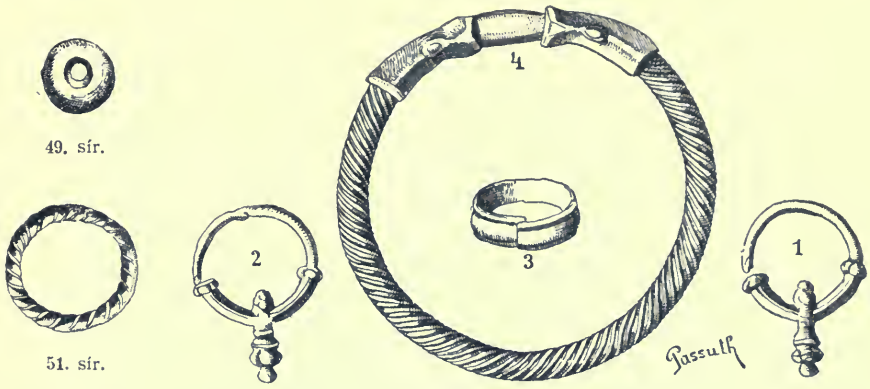

49. sír.

51. sír.

54. sír.

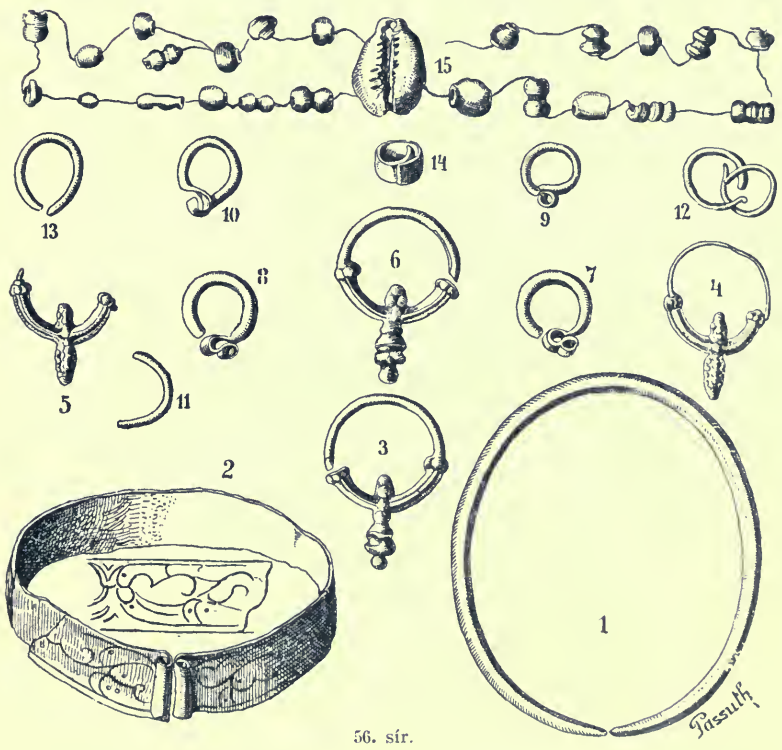

56. sír.

Pilin Sirmányhegy (Nógrád megye).

Délkeleti oldal.

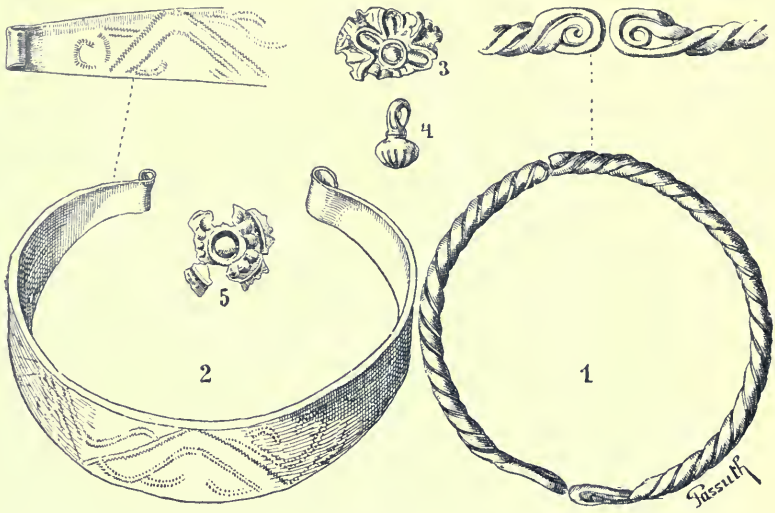

58. sír.

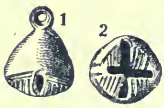

57. sír.

59. sír.

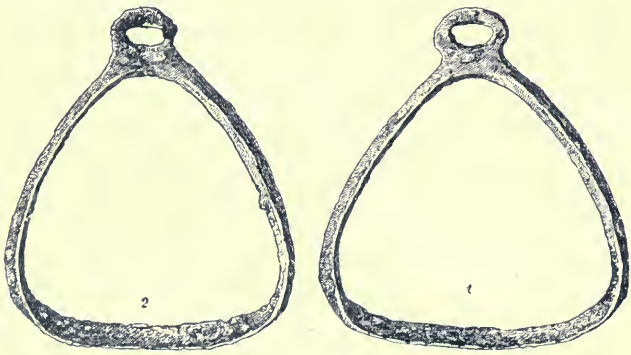

61. sír. A.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

Délkeleti oldal.

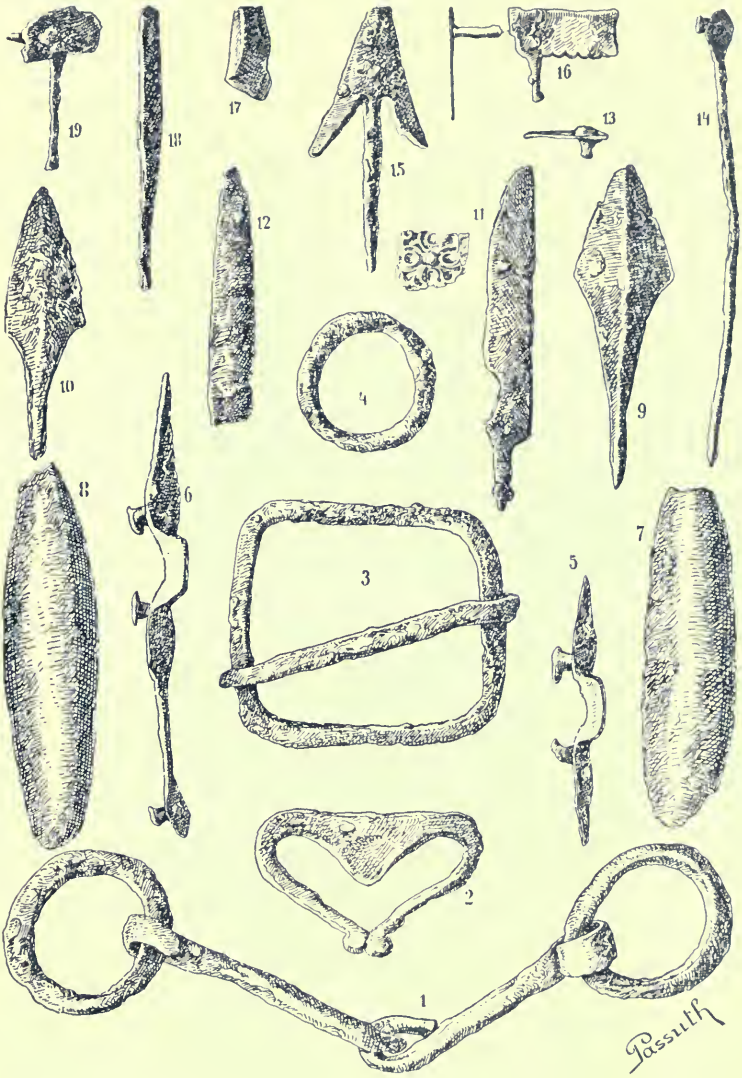

61. sír. B

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

Délkeleti oldal.

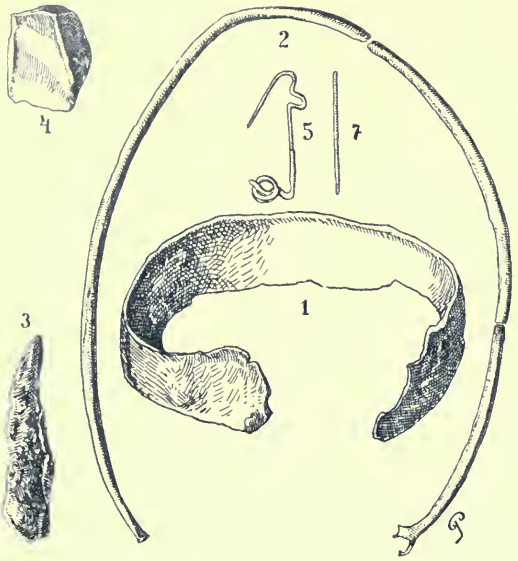

64. sír.

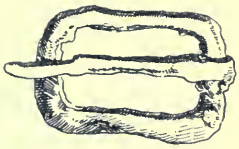

63 sír.

65. sír.

69. sír.

69. sír.

71. sír.

72. sír.

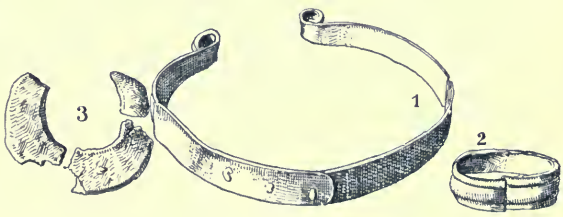

73. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

Délkeleti oldal.

74. sír.

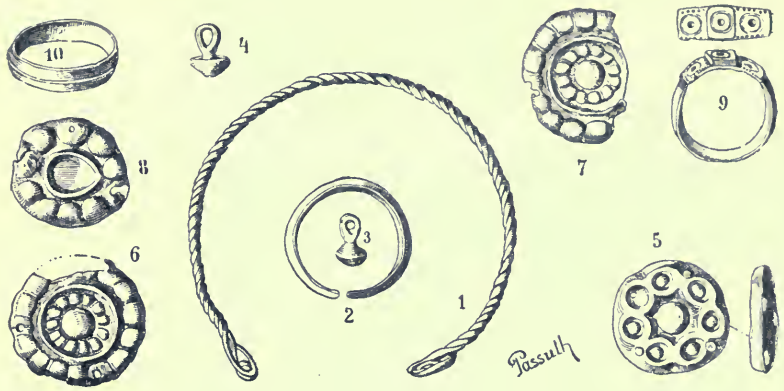

75. sír.

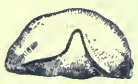

78. sír.

78. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

Délkeleti oldal.

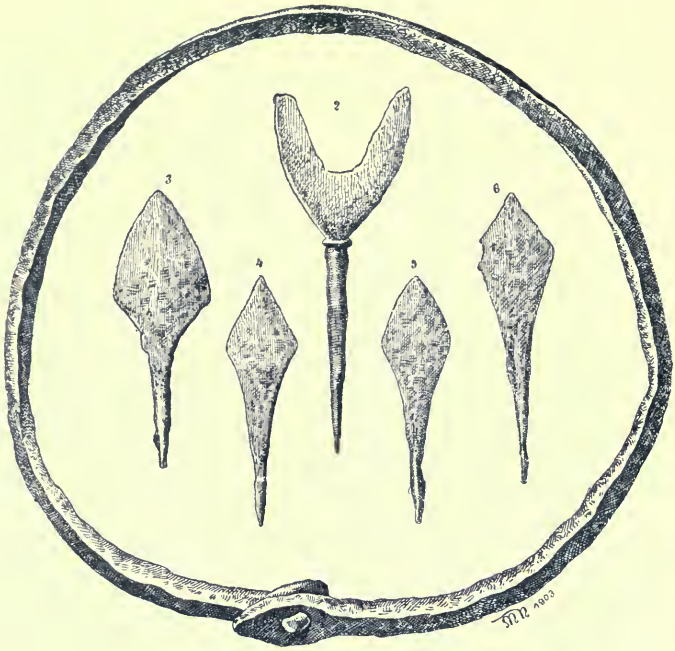

16. sír.

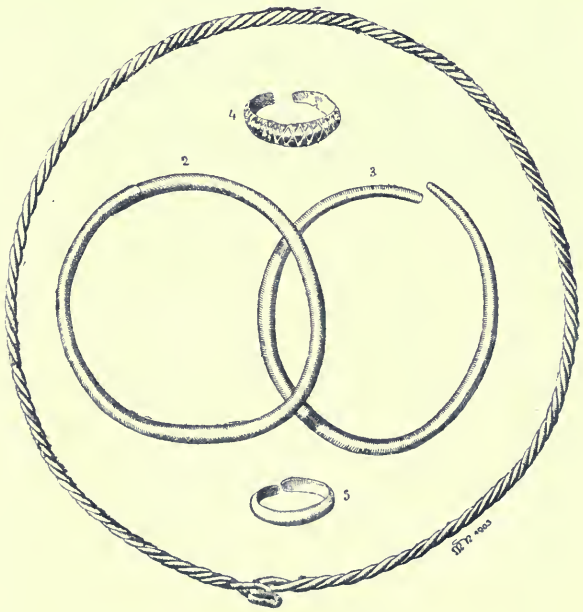

17. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).
Déli oldal.
16., 17. sír. 1/2 nagyság.

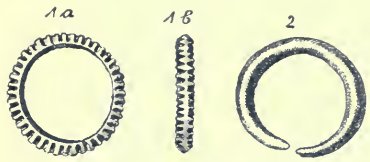

18. sír.

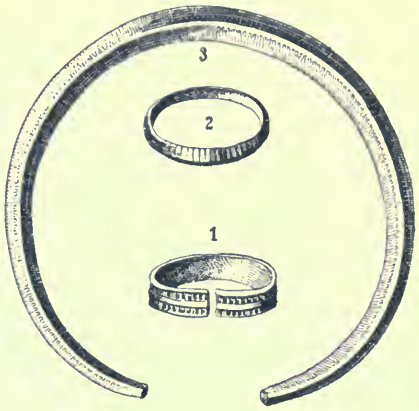

19. sír.

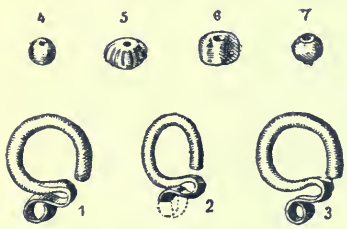

21. sír.

36. sír.

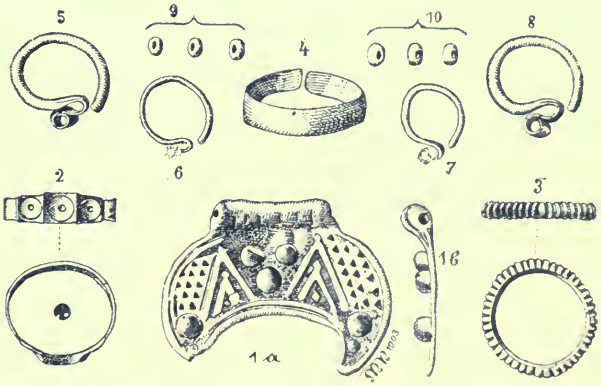

26. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

II. Déli oldal.

18., 19., 21., 26., 36. sír $^3/_4$ nagyság.

37. sír.

40. sír.

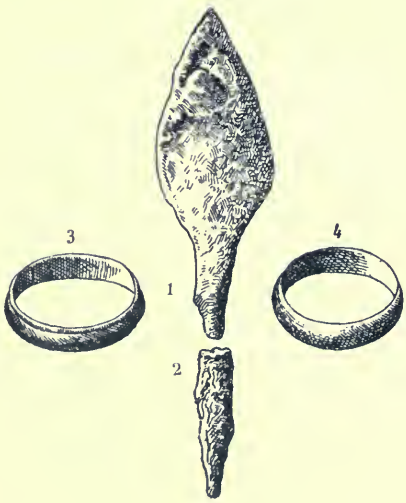

44. sír.

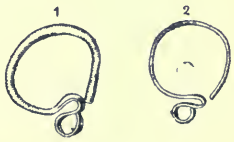

41. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).
II. Déli oldal.
37., 40., 41., 44. sír. $^3/_4$ nagyság.

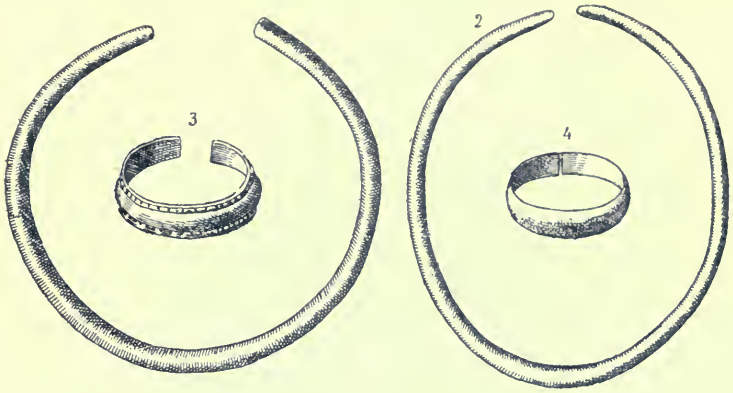

48. sír.

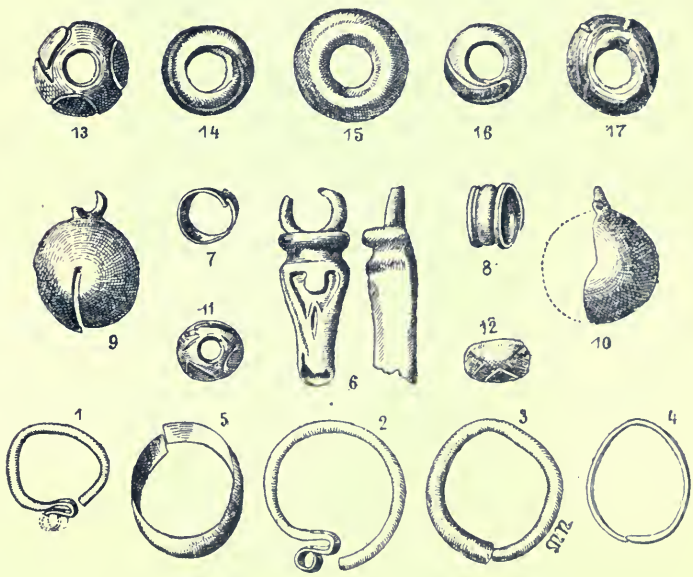

49. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).
II. Déli oldala.
48., 49. sír $^{3}/_{4}$ nagyság.

66. sír.

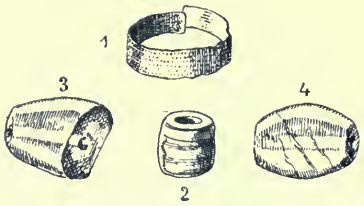

56. sír.

80. sír.

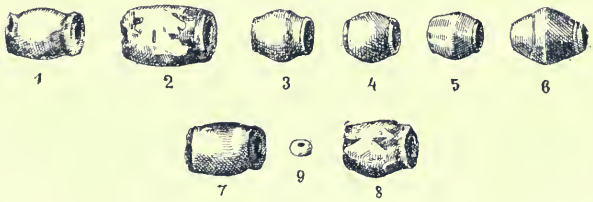

79. sír.

Pilin »Sirmányhegy« (Nógrád megye).

II. Déli oldala.

56., 66., 79., 80. sír $^3/_4$ nagys., az agyagedények, 1. sz. $^1/_2$ nagys., 2. sz. $^1/_3$ nagys.

I.

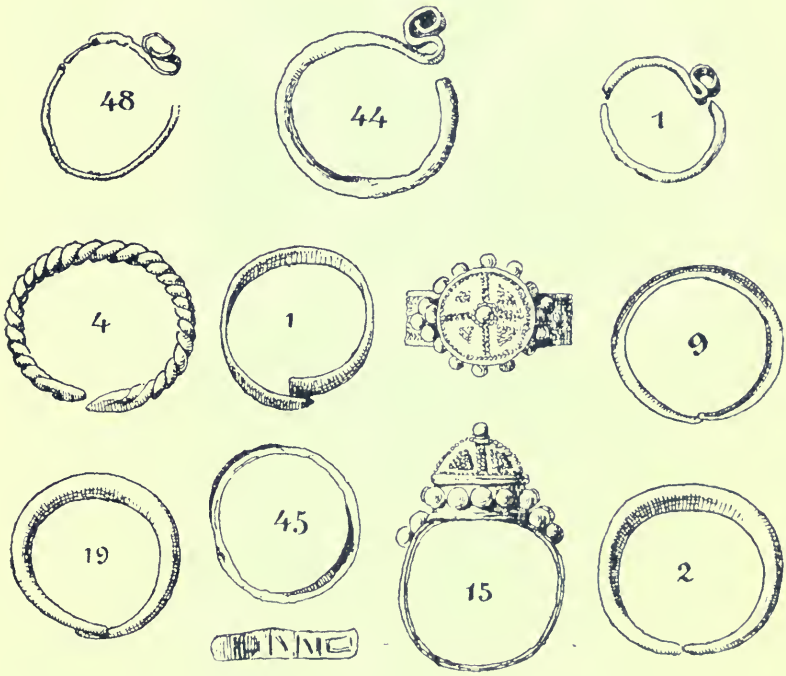

II.

Érmek és ékszerek a svinjarevaci temetőből. 1/1 nagyság.

1. sír $^{2}/_{3}$ n.

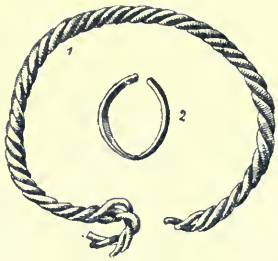

3. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

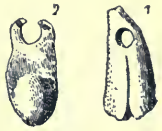

2. sír $^{2}/_{3}$ n.

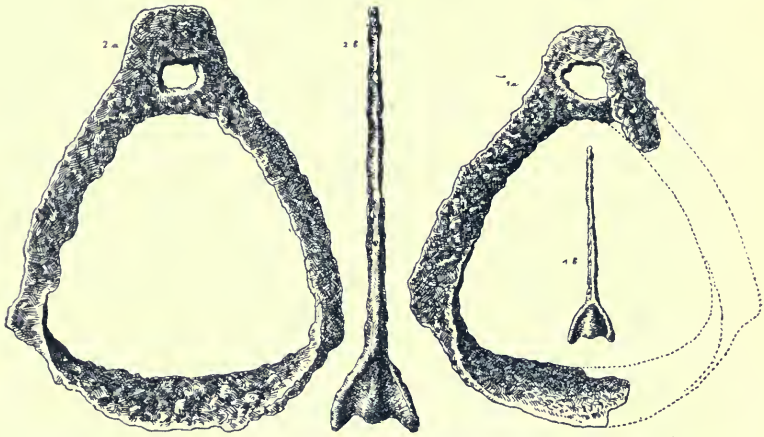

7. sír $^{1}/_{3}$ nagys.

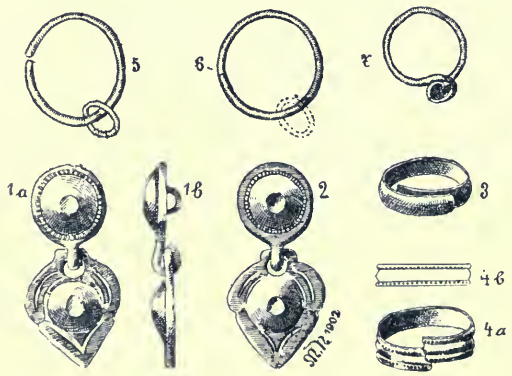

10. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

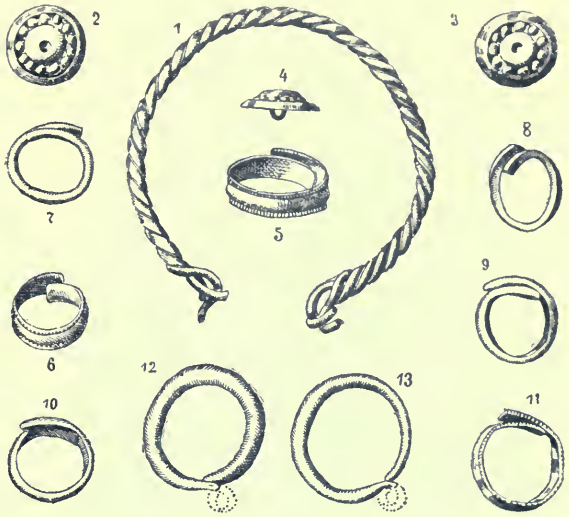

11. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

12. sír.

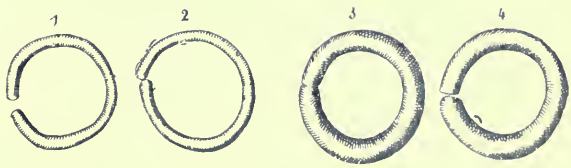

13. sír.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

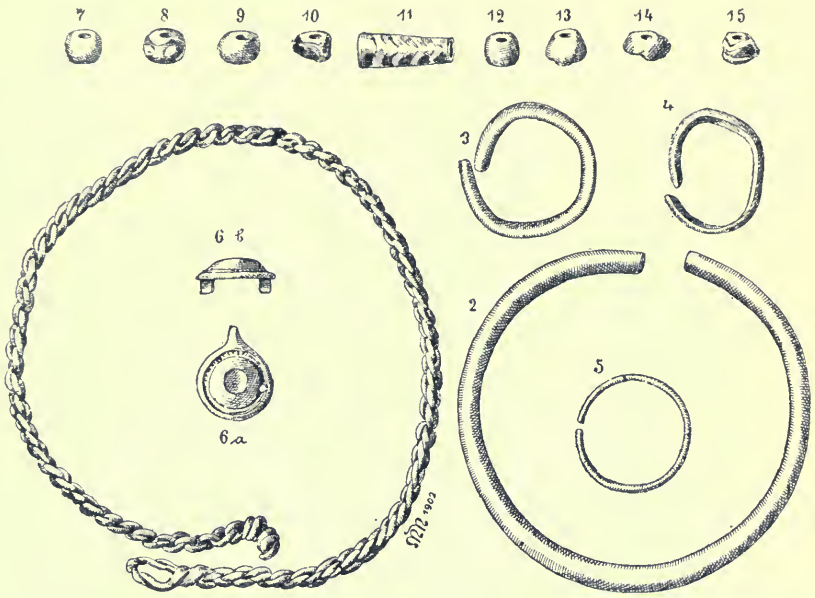

14. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

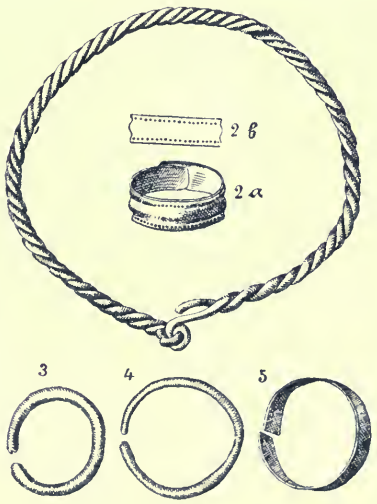

15. sír $^{2}/_{3}$ nagyság.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

16. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

17. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

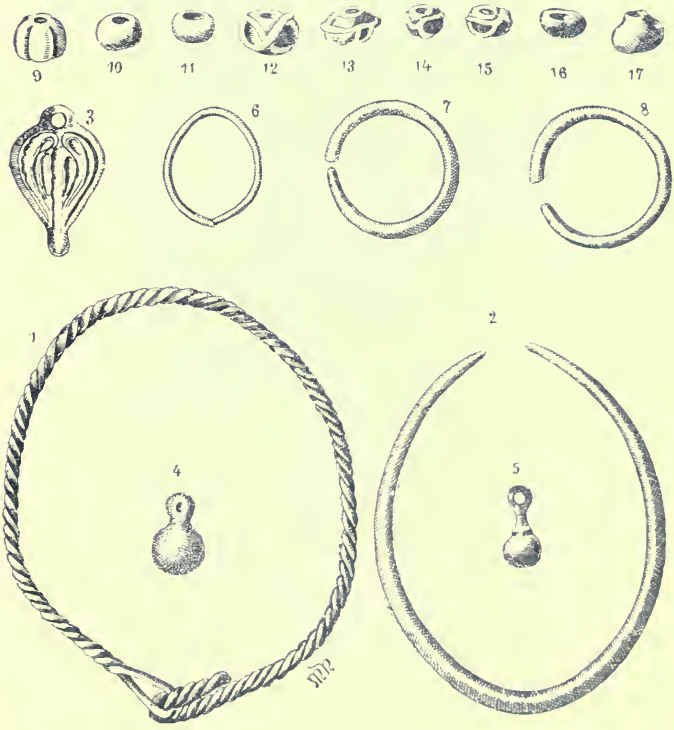

18. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

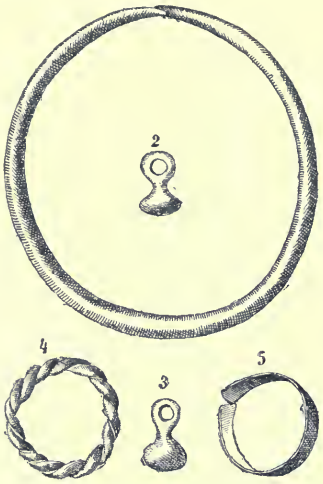

19. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

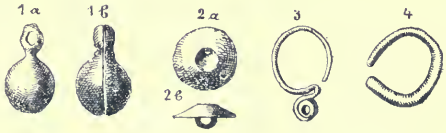

20. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

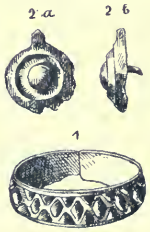

21. sír $^{2}/_{3}$ nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

C. 2/3 nagys.

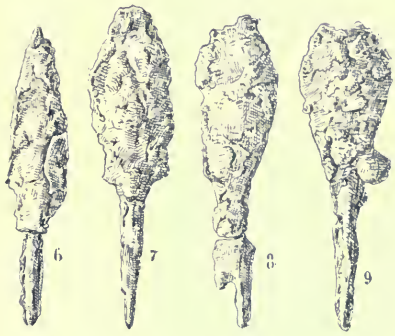

B. 1/2 nagys.

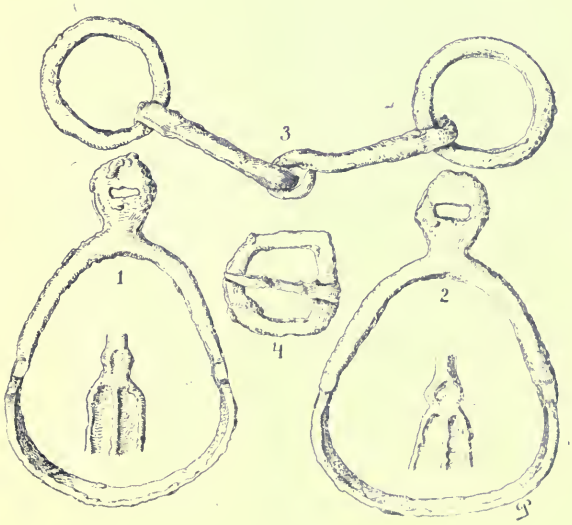

A. 1/4 nagys.

a. 1/6 nagys.

c. 2/5 nagys.

b. 2/5 nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy II.). 1. sír.

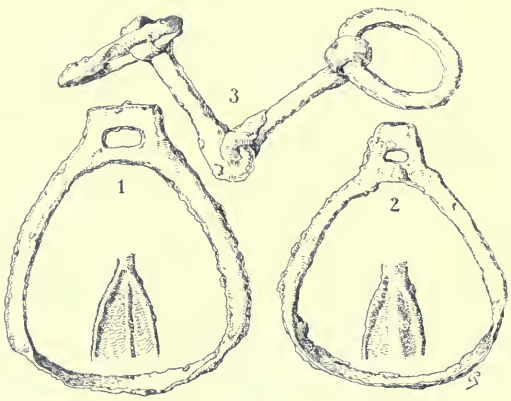

2. sír. A. 1/4 nagys.

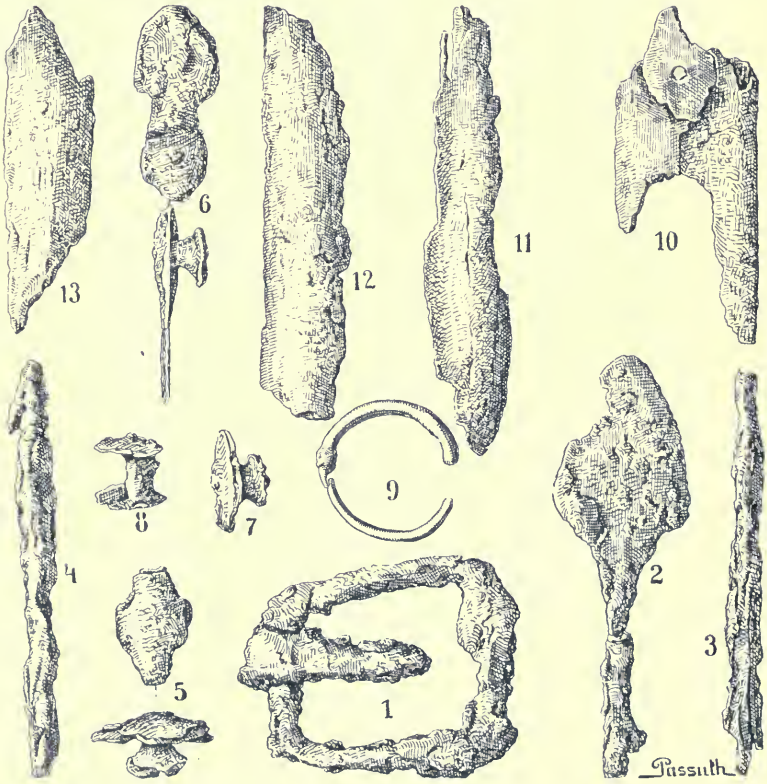

2. sír. B. 2/3 nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy. II).

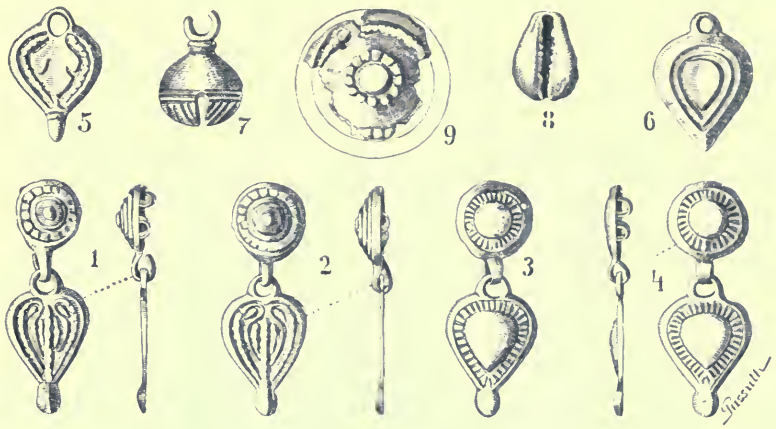

3. sír $^2/_3$ nagys.

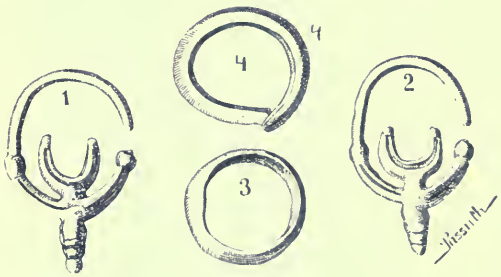

4. sír $^2/_3$ nagys.

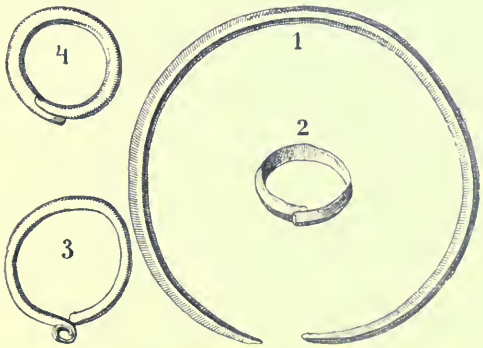

6. sír $^2/_3$ nagys.

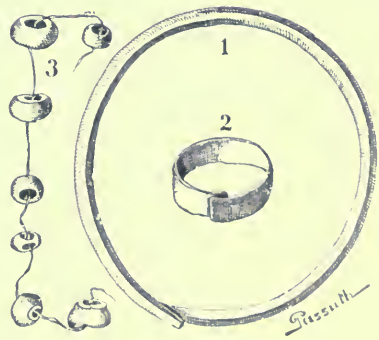

7. sír $^2/_3$ nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy. III.)

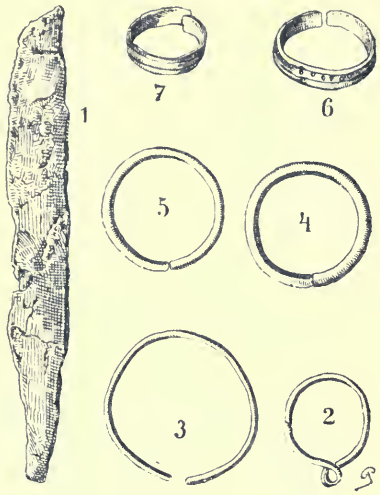

9. sír $^2/_3$ nagys.

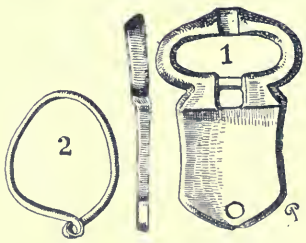

8. sír $^2/_3$ nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy).

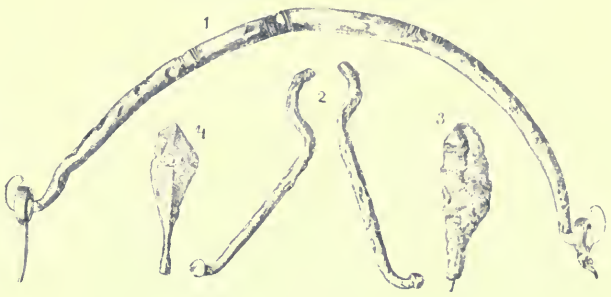

A. 1/3 nagys.

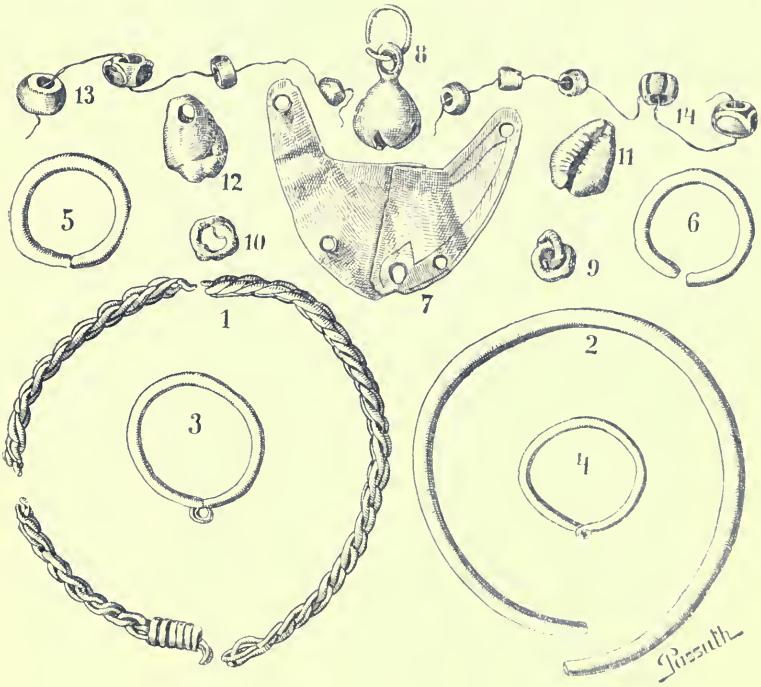

B. 2/3 nagys.

Székesfejérvár (Demkóhegy II).

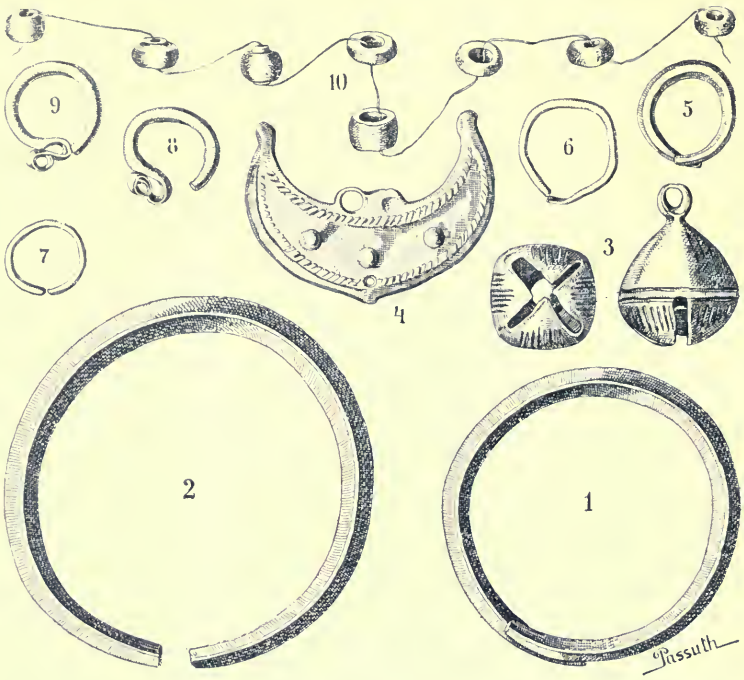

Tápió-Szele $^2/_3$ nagys.

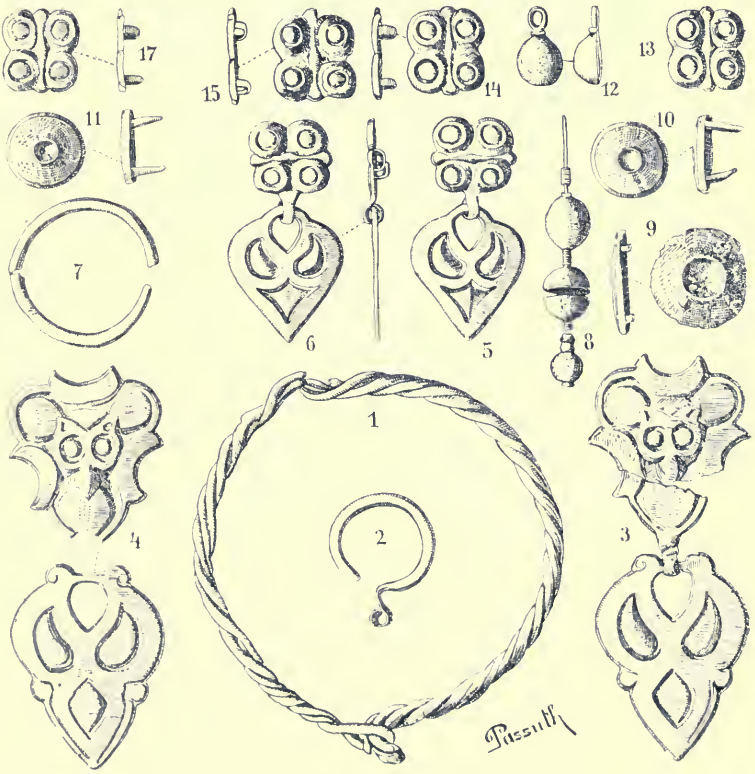

Tőke u. n. ›Libahalom‹. $^2/_3$ nagys.

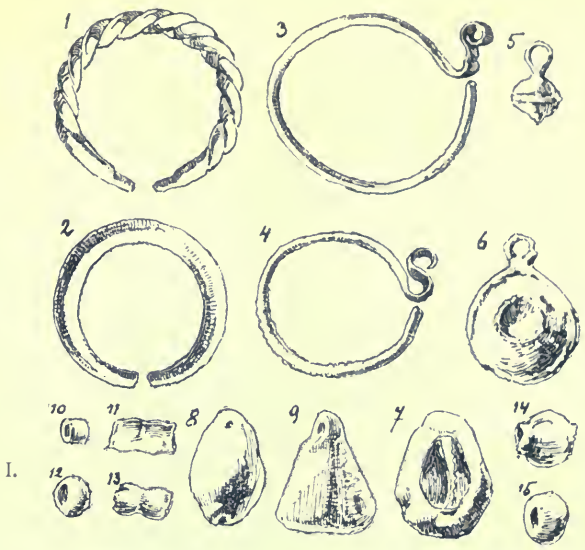

Ékszerek a veliki bukováczi temetőből. $^1/_1$ nagys.

2

3

3a

3b

5

4

Veszkényi lelet (Sopron megye). $^1/_1$ nagys.

B. Budapesti kard.
1/6 nagys.

A. Vácz-csörögi kard.
1/5 nagys.

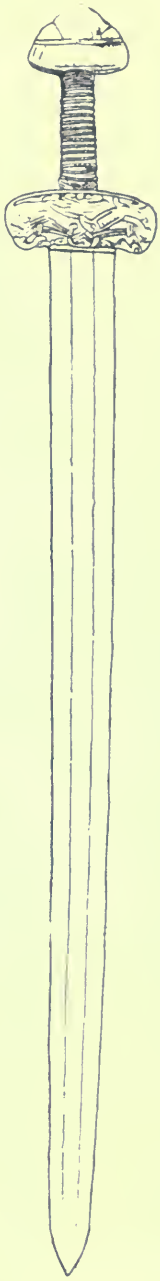

C. Szent István kardja.
1/6 nagys.

Kardok a karoling korból.

A. A vácz-csörögi kard markolata 1/2 nagys.

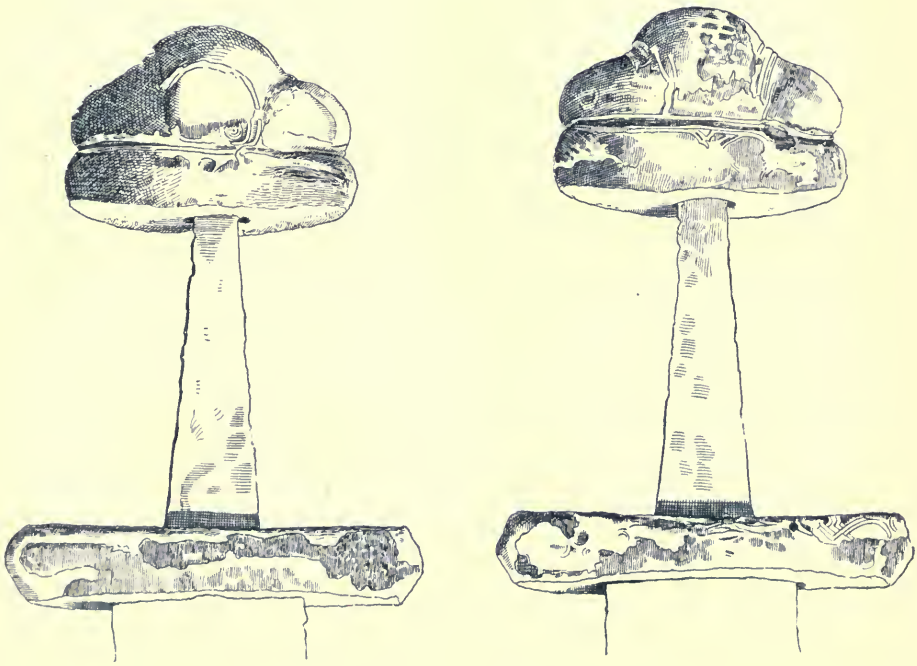

B. A budapesti kard markolata 1/2 nagys.

Kardok a karoling korból.

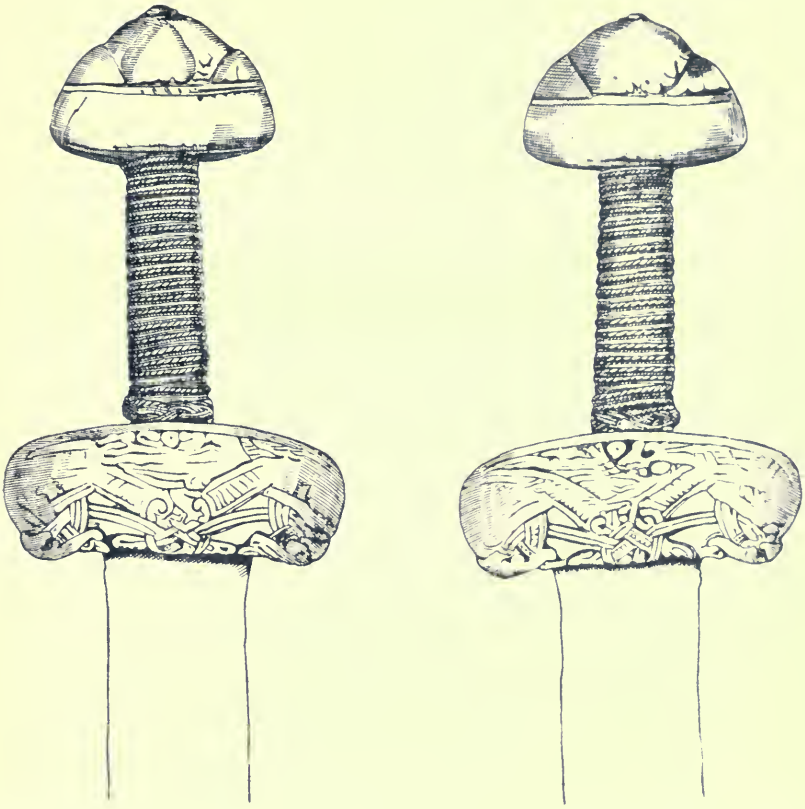

C. A »Szent István«-féle kard markolata $^1/_2$ nagys.

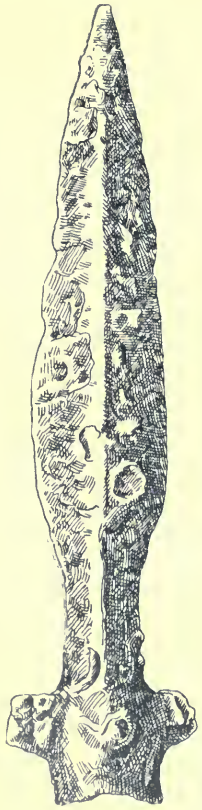

1. sz. 1/4 nagys.

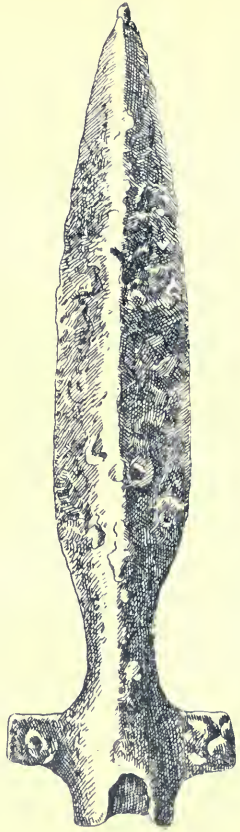

2. sz. 1/4 nagys.

3. sz. 1/4 nagys.

4. sz. 1/4 nagys.

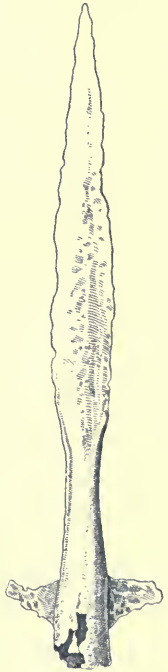

5. sz. 1/4 nagys.

Lándsák a karoling korból.

B.

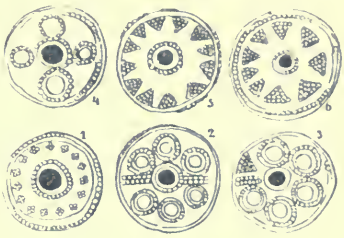

C.

A.

Darufalu. (Sopron m.) A. $^1/_2$ nagys. B. $^1/_1$ nagys. C. $^1/_1$ nagys.

Darufalú (Sopron megye) 1/2 nagys.

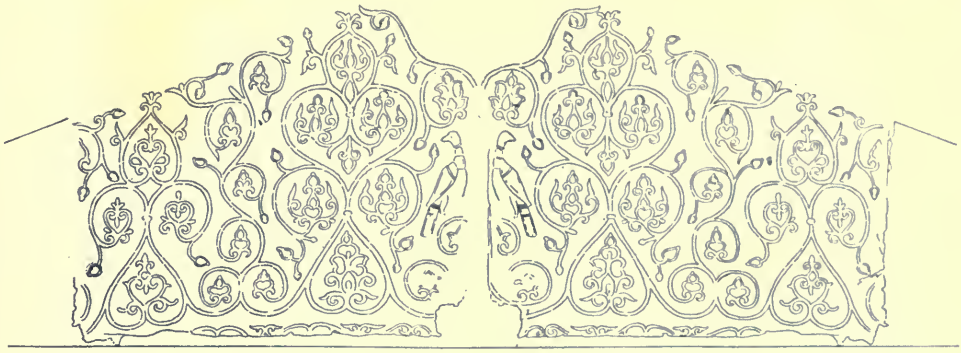

B.

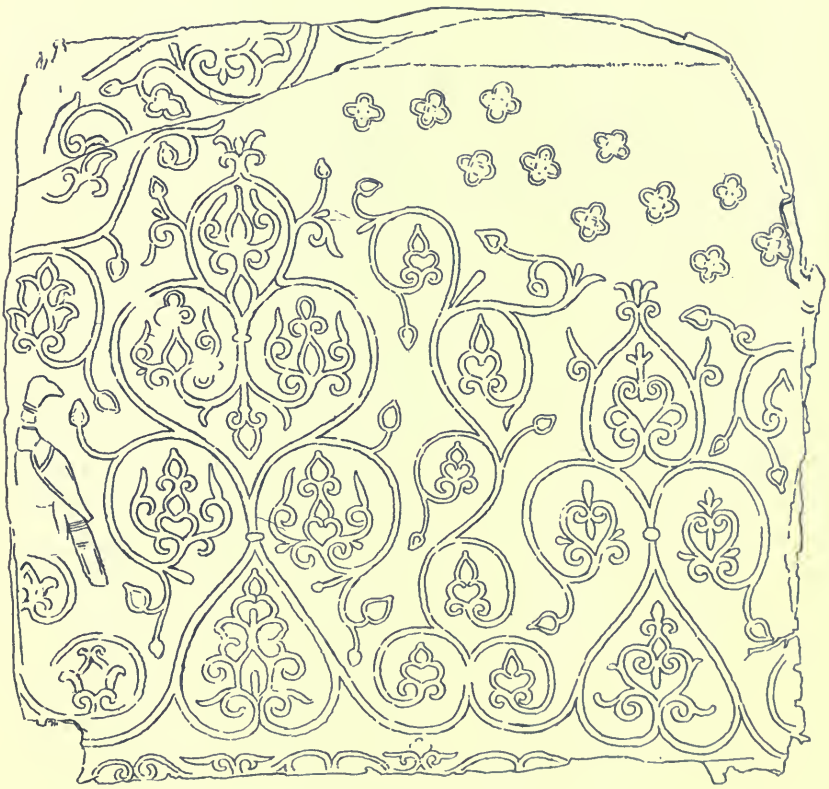

A.

A »Szent István-féle tarsoly« mustrája.
A. egyik fele B. kiterítve.

»Lehel kürtje« Jászberényben. 1/2 nagys.

Lehel kürtjének kiterített képe.

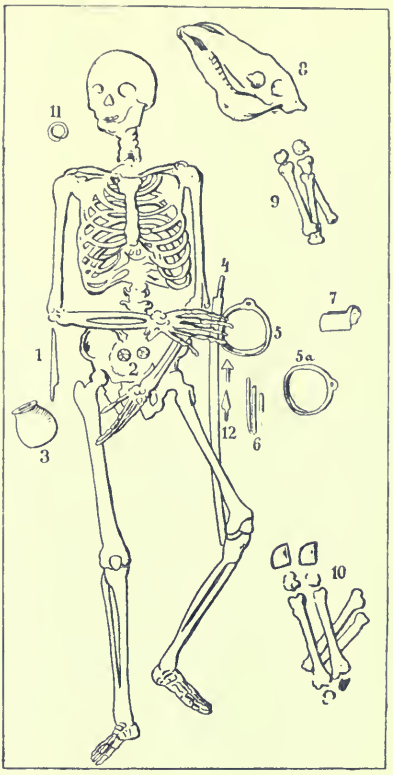

1. Kés. 2. Övboglár. 3. Edény. 4. Kard. 5., 5a. Kengyel. 6. Tegez csontból. 7. Nyeregrészek. 8., 9., 10. Ló csontjai. 11. Aranykarika. 12. Nyílvégek.

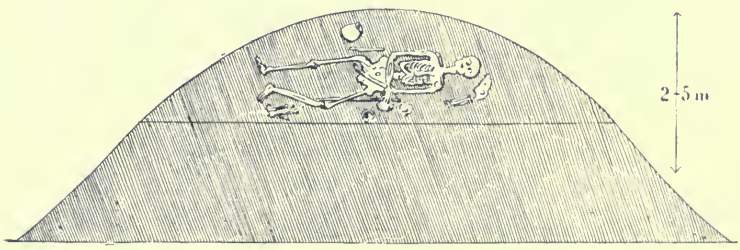

A kurgán idoma s benne a sírlelet elhelyezése.

Vázlatos képek a Csernjakhova és Novoszeljki közt lelt sírról.
Dr. Jankó János vázlatai után.

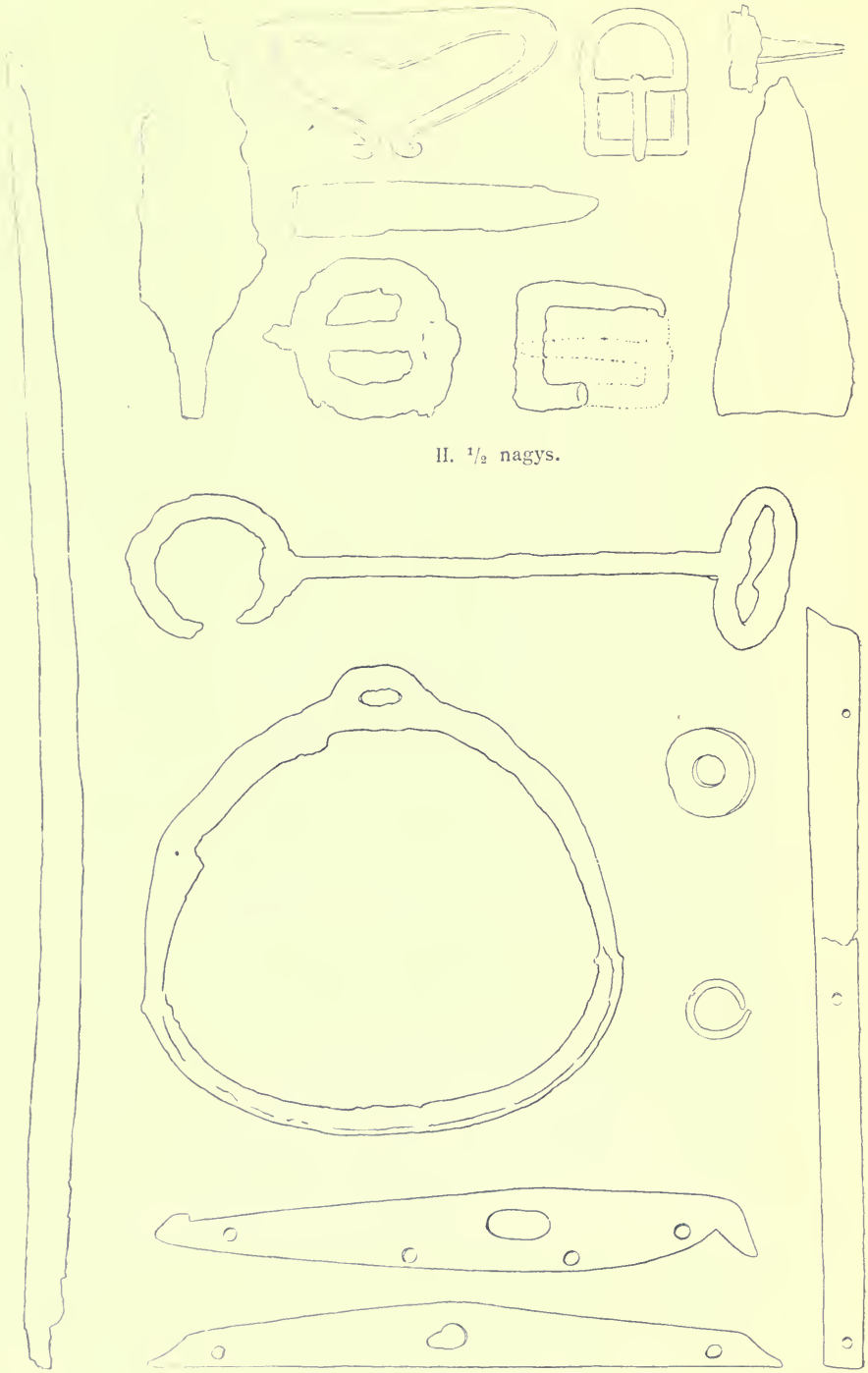

II. 1/2 nagys.

I. 1/5 nagys.

III. 2/3 nagys.

Vázlatos kép a Csernjakhova és Novoszeljki közt lelt régiségekről.
Dr. Jankó János vázlatai után.

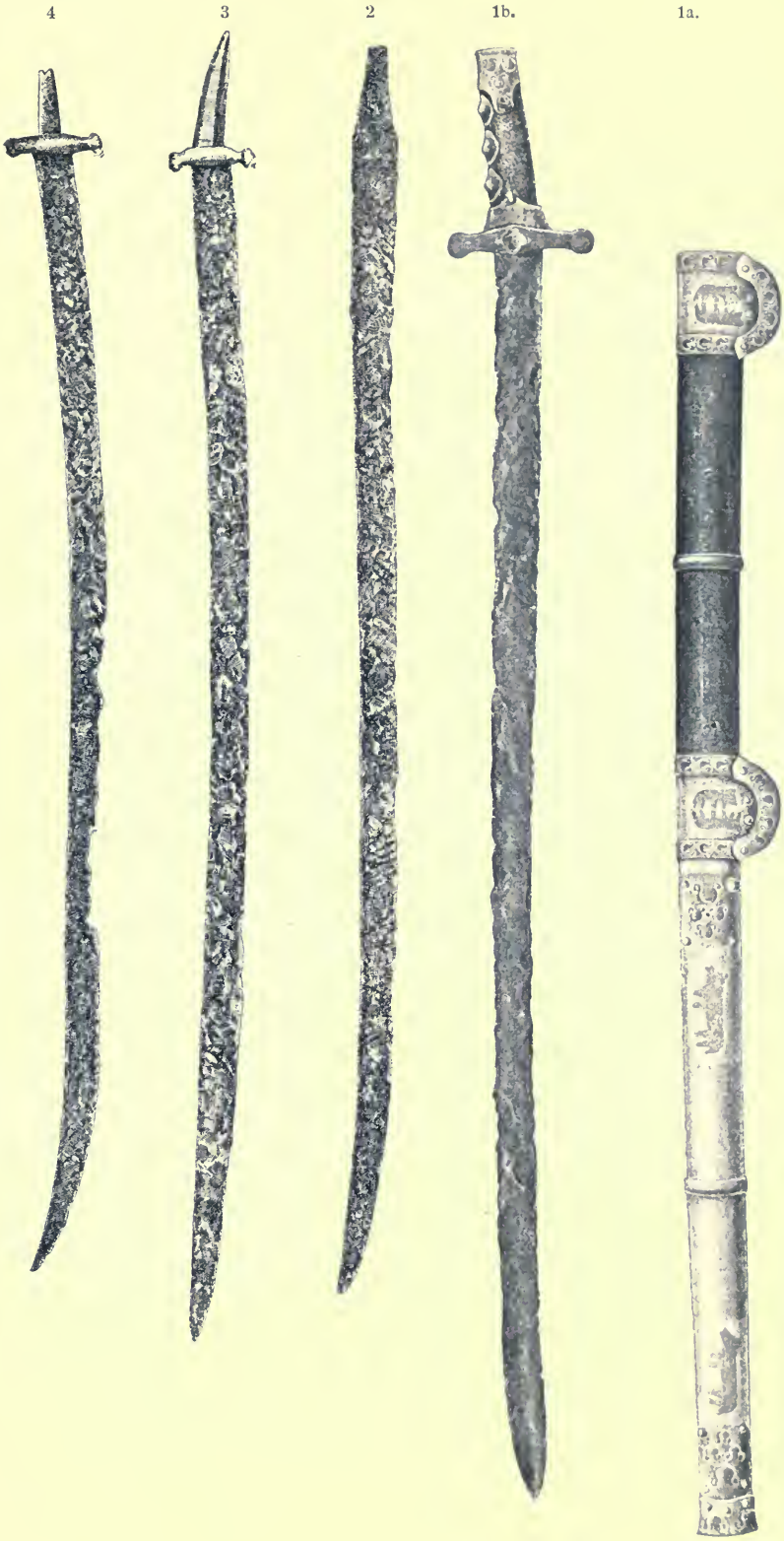

1a. 1b. A zagrebinyi szablya Dr. Pósta Béla helyreállítása szerint. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 86 l. 11. rajz.
2—4. Szablyák a szanyibai leletből. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 239 l. 149. rajza.

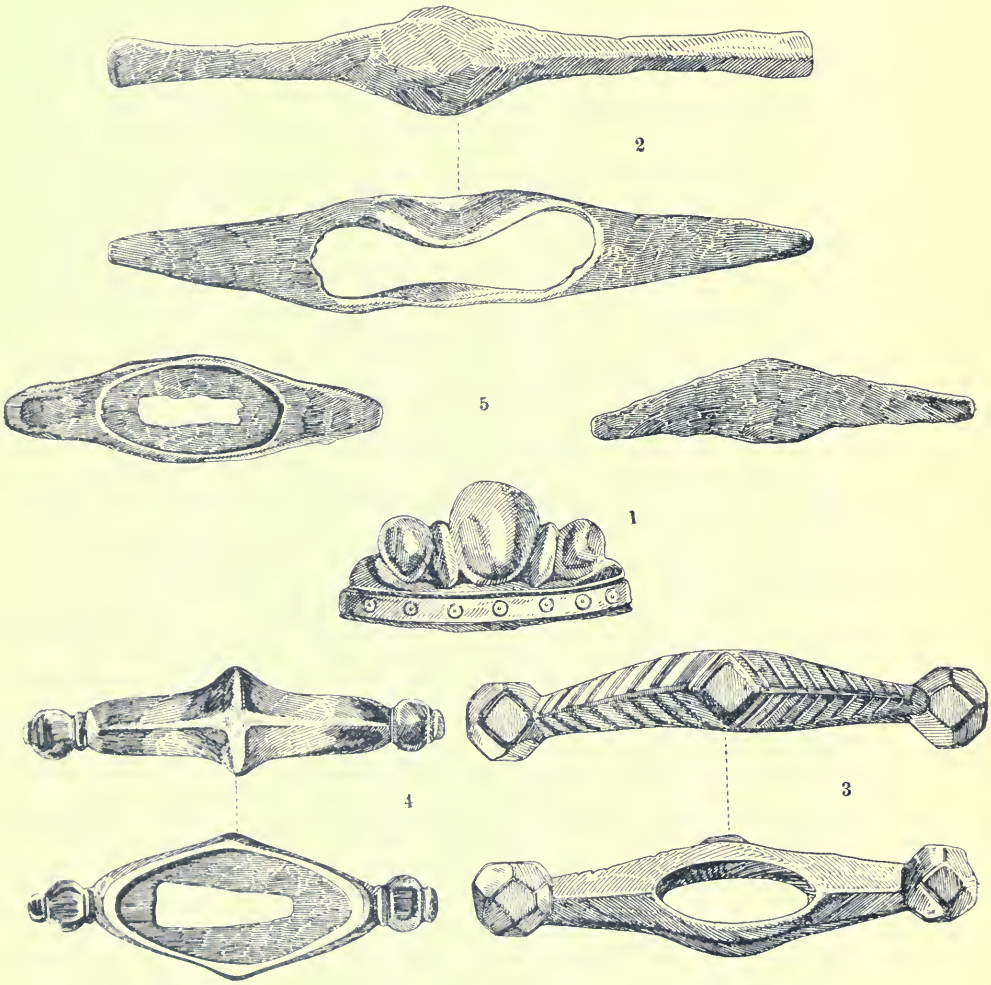

1. Markolat végső gombja. 2—5. Szablyák ellenzői bolgárii leletekből.
Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 307. l. 192. rajz.

1

2

1. Kamennaja baba a tifliszi muzeumban, a kubáni vidékről, Sztorojevozsa sztaniczáról. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 112 l. 62. rajz.

2. Kamennaja baba a tobolszki muzeumban, a kokcsitávi kerületből. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 113 l. 63. rajz.

Ezüstcsésze Kulagisból a permi kormányzóságban.

Dr. Pósta Béla Rég. Tanul. orosz földön I. k. 115 l. 64. rajz.

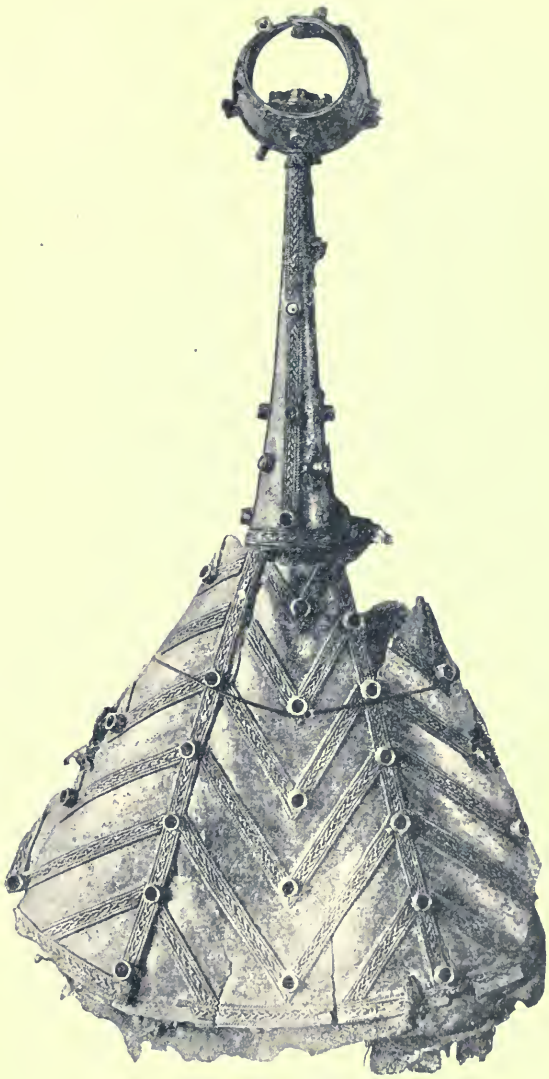

Sisak a Kubán vidékéről.

Dr. Pósta Béla. Rég. Tan. I. 118 l. 65. rajz.

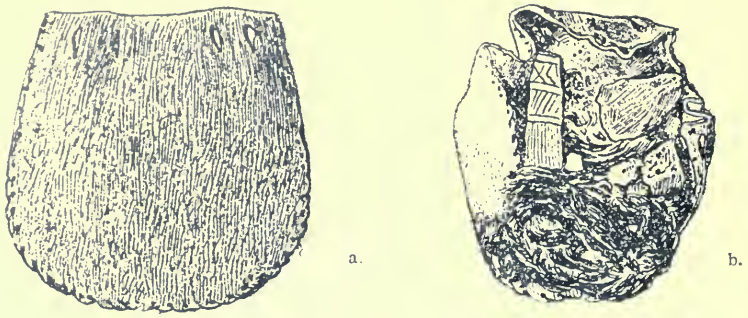

II. a., b., Övtáska a kekomäki sírokból.
Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 147 l. 89. rajz.

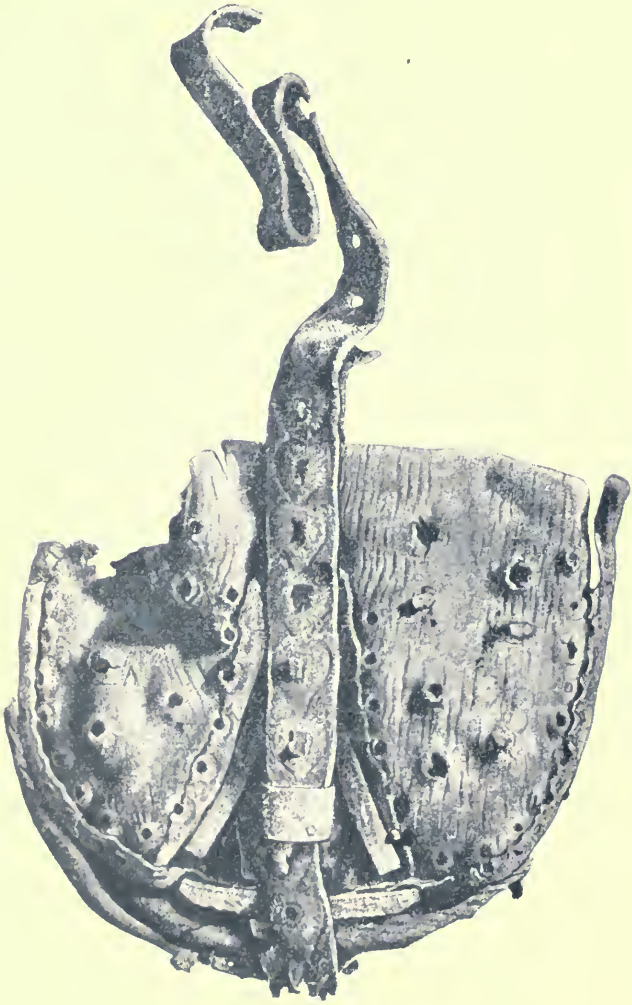

I. Övtáska zagrebinyi sírból.
Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 143 l. 86 rajz.

Öntőminta Damaskusból tarsoly lemez készítésére 1/3 nagyság.

A British museumban.

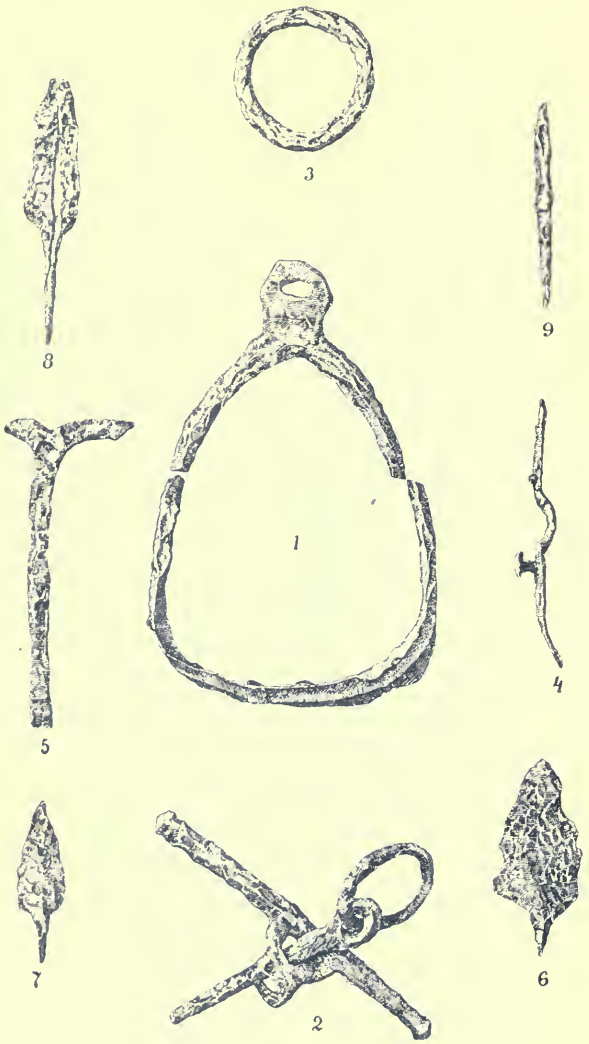

Vorobjevoi lelet cca $^1/_3$ nagyság.

Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 195 l. 128. rajza szerint.

Vorobjevoi lelet cca $^{2}/_{3}$ nagyság.

Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 197 l. 129. rajza szerint.

3

2

Szíjdíszek Bolgariból.

4 5

Fülönfüggők a zagrebinyi leletből.

1

Szíjvég Bolgáriból.

6

Malaja-Anyikova.

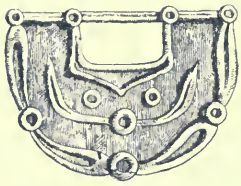

7

Kaukazus.

8

A moszkvai Rumjanczev muzeumban.

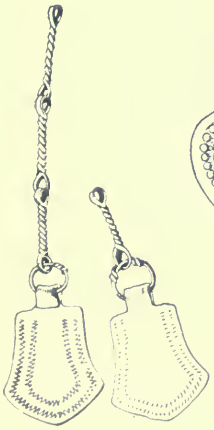

12

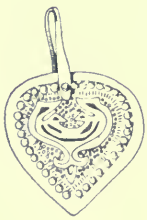

9

11

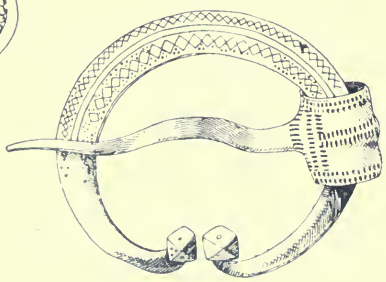

15

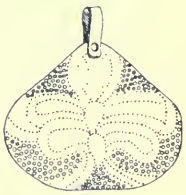

10

13

14

9—15 Tavasthusi leletek (Finnország).

Valamennyi ábra Dr. Pósta Béla Rég. Tanulmányai stb.-ből I. köt. $^1/_1$ nagyság.

1 = 308 l. 193. rajz a. — 2 = 308 l. 193. rajz b. — 3 = 308 l. 193. rajz c. — 4 = 163 l. 10. rajz. — 5 = 163 l. 11. rajz. — 6 = 250 l. 155. rajz. — 7 = 47 l. 19. rajz és 305 l. 191. rajz. 8 = 137 l. 82. rajz. — 9—15 = 245 l. 151. rajz.

3a

3

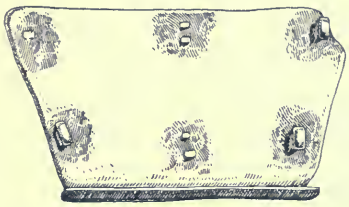

1a

1

2a

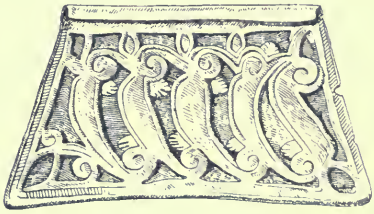

2

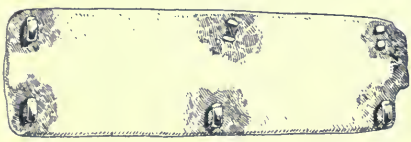

4a

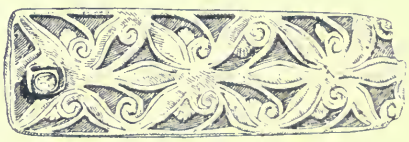

4

Kapcsok és szíjvégek a Kubán vidékéről.

Dr. Pósta Béla: Rég. Tan. I. 301 l. 189. rajz.

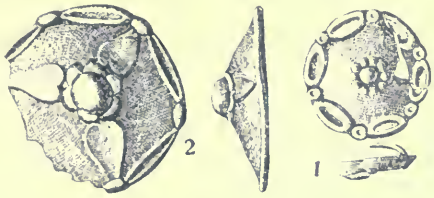

1. 2. Boglárok a bjelimeri leletből $^2/_3$ nagyság. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 13. rajza után.

3. Csiholó vas a bjelimeri leletből. $^2/_3$ nagyság. Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 13. rajza után.

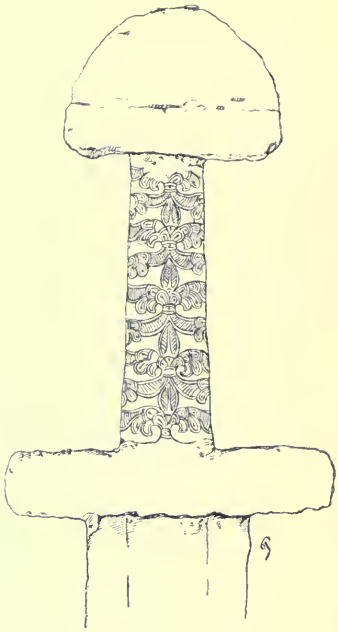

5. Kanenko, »Antiquités de la région du Dnièpre V. livraison XX. tábla II. k.« után.

1. »De Linas Les origines de l'orfèvrerie cloisonnée en Russie« II. k. után.

1. Ezüstedény a szentpétervári »Eremitage«-ban.
Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 152 l. 92. rajz.

2. Ezüstedény a szentpétervári »Eremitage«-ban.
Dr. Pósta Béla Rég. Tan. I. k. 153 l. 93. rajz.

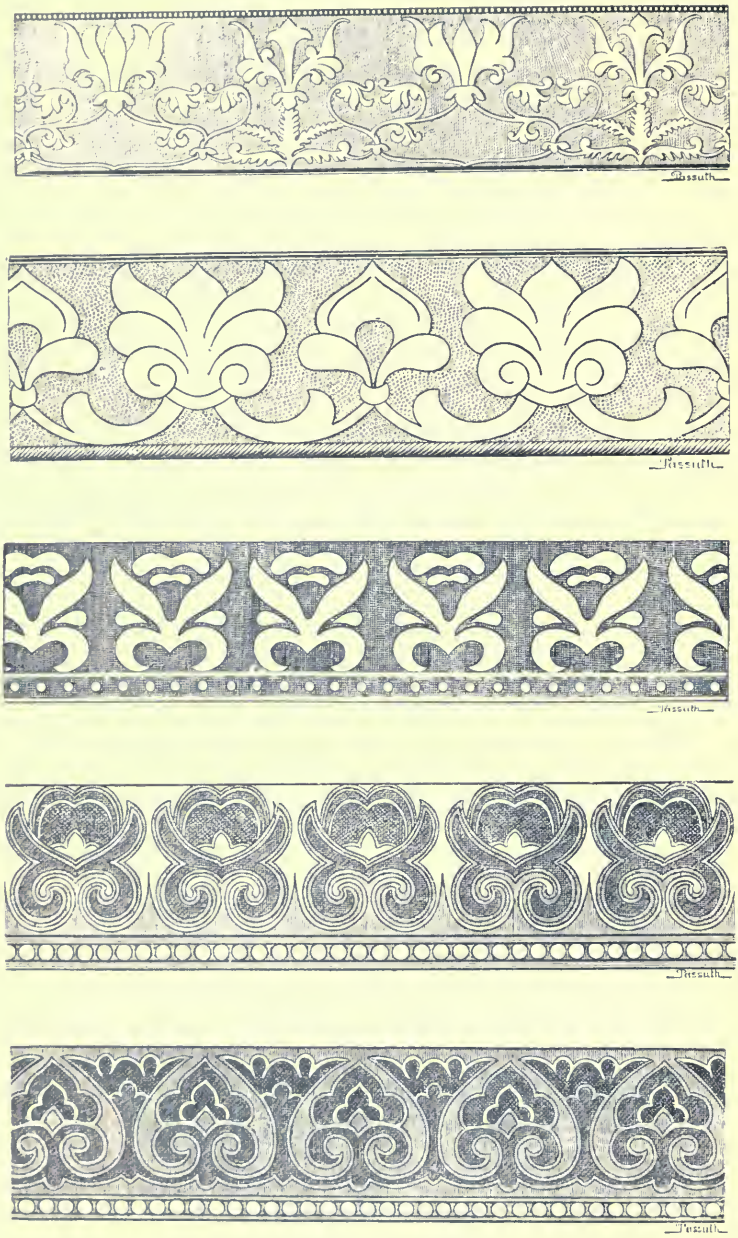

Sassanida díszítmények ezüstcsészékről (1—2) és selyemszövetekről (3—5).

Öntőminta Németóvárról, a carnuntumi muzeumban.
(A Bericht des Vereins Carnuntum 1897. 27. lapon megjelent ábra után).

TARTALOM

Oldal

I. Bevezetés. Irodalom ... 3

II. A fönmaradt emlékek csoportosítása ... 9

III. A honfoglalók hagyatéka ... 26

IV. Ornamentika a honfoglalók ékszerein ... 72

V. Sírleletek, kincsek, egyes emlékek ... 100

VI. Képes táblák ... 1—116

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent archaeologiai munkák.

Érdy János. Erdélyben talált viaszos lapok. 8°. 6 táblával 1.— K.

Hampel József. A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban. (Képes táblákkal.) I. rész ... ... 10.— »

II. rész ... ... 12.— »

Henszlmann Imre. Pécsnek középkori régiségei. I. kötet 1-ső rész. 6 képtábla és számos fametszettel ... ... 4.— »

2. rész. 2 képtábla és fametszetekkel ... ... 4.— »

II. kötet 1. rész. 4 képtábla és számos fametszettel ... 4.— »

2. rész. 10 tábla és 277 fametszettel ... ... 16.— »

— A székesfehérvári ásatások eredménye. 9 tábla és számos fametszettel ... ... 5.— »

— Lőcsének régiségei. 14 képtábla és 88 fametszettel ... 12.— »

Ipolyi Arnold. A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. 4°. (Képatlaszszal, folio.) ... ... 20.— »

Könyöki József. A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. 676 ábrával ... ... 16.— »

Lanciani Rudolf. A régi Róma. (Számos ábrával.) Füzve 6.— »

Kötve ... ... 6.80 »

Lipp Vilmos. A keszthelyi sírmezők. 363 rajzzal ... ... 3.20 »

Meyer Gotth. Alfréd. Szent Simeon ezüst koporsója Zárában. 14 képes melléklet és 29 ábrával ... ... 8.— »

Ortvay Tivadar. A praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről ... ... —.60 »

— Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai (dán, svéd, norvég) praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. I-ső fele ... ... —.80 »

II-ik fele ... ... 1.20 »

Pulszky Ferencz. A rézkor Magyarországban. 21 ábrával 2.40 »

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent archeologiai munkák.

Pulszky Ferencz. Az archeologiai leletekről Winckelmann ideje óta, különösen a trójai ásatásokról ... ... 1.— K.

— Néhány magyarországi és ősmagyar leletről ... ... 2.— »

Myskovszky Viktor. Bártfa középkori műemlékei. I. rész. 9 fénynyomatú tábla és számos fametszettel ... ... 10.— »

II. rész. 5 fénynyomatú tábla és számos fametszettel 8.— »

Reissenberger L. és Henszlmann I. A nagyszebeni és székesfehérvári régi templom. Képtáblákkal és fametszetekkel ... ... 8.— »

Rómer Flóris F. Régi falképek Magyarországon. 13 színezett képtábla és számos fametszettel ... ... 16.— »

Réthy László. Corpus Nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár. I. kötet. 1 füz. 18 táblával, pótlékkal ... ... 10.— »

II. kötet 28 táblával ... ... 10.— »

Ruskin. Velencze kövei. Három kötet. Füzve ... ... 20.— »

Kötve ... ... 22.40 »

Téglás Gábor. Újabb adalékok az aldunai zuhatagok sziklafeliratihoz s az aldunai határvédelem viszonyai Dacia történetéhez egészen Trajanus fellépteig. Tizennégy rajzzal ... ... 2.— »

Torma Károly. Repertorium Dacia régiség- és felirattani irodalmához ... ... 5.— »

Kaphatók

a Magyar Tudományos Akadémia

könyvkiadóhivatalában

Budapest, V., Akadémia palotája.

Budapest, az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.